

Βοηθητικό Υλικό για την Ιστορία

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

Γ ΛΥΚΕΙΟΥ

Βοηθητικό Υλικό για την Ιστορία

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

Γ ΛΥΚΕΙΟΥ

Αντί Προλόγου

Οι σημειώσεις αυτές αποτελούν μια συστηματική προσπάθεια προσέγγισης της Νεοελληνικής Ιστορίας της Θεωρητικής κατεύθυνσης Γ' Λυκείου με βάση τις σύγχρονες αρχές που διέπουν τη διδασκαλία του μαθήματος στο Ενιαίο Λύκειο.

ΙΣΤΟΡΙΑ Γ΄ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΜΕΡΟΣ 1^ο

ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΣΤΗΝ ΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ

1. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Εισαγωγή

δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους:

- 1830
- μετά από μια δεκαετία:
 - α) σκληρών αγώνων
 - β) μεγάλων καταστροφών
 - γ) ανθρώπινων απωλειών

πορεία από το 1833 κ.ε.:

- α) παγίωση της τάξης
- β) παγίωση της στοιχειώδους έστω κρατικής λειτουργίας
- γ) αρχή της ανοικοδόμησης και της οικονομικής ανάπτυξης

προβλήματα:

α) αποκατάσταση των ζημιών εξαιτίας:

- του πολυετούς πολέμου
- της αναρχίας

β) όλες οι δομές και οι λειτουργίες της κοινωνίας (ειδικά στην οικονομία) ήταν:

- απαρχαιωμένες
- αναντίστοιχες με τις προόδους της Δ. Ευρώπης

αντίθεση Ελλάδας- Δύσης:

- Δύση:
 - βιομηχανική επανάσταση
 - μετασχηματισμός των παραγωγικών και οικονομικών τους δυνάμεων
- Ελλάδα:
 - βρισκόταν ακόμα στην Ανατολή
 - βιομηχανία= άγνωστη
 - οι μεταφορές διεξάγονταν με πρωτόγονα μέσα
 - οι καλλιέργειες γίνονταν με μεθόδους της εποχής του Ησιόδου

A. Η ελληνική οικονομία μετά την επανάσταση**A1. Τα δημογραφικά δεδομένα****A1α. Ο πληθυσμός****Ελλάδα:**

- φτώχη
- απαρχαιωμένες παραγωγικές δομές
- μικρή έκταση
- ολιγάνθρωπη

σύνορα:

- γραμμή Αμβρακικού- Παγασητικού
- περιέχονται:
 - α) η Ρούμελη
 - β) ο Μωριάς
 - γ) νησιά → Βόρειες Σποράδες → Κυκλάδες
- 1864: προστίθενται τα Ιόνια νησιά
- 1881: προστίθεται η Θεσσαλία

πυκνότητα πληθυσμού:

- 15 (1828) κάτοικοι ανά τετρ. χιλ.
- 43 (1911) κάτοικοι ανά τετρ. χιλ.
- τριψήφιοι αριθμοί σε πολλές χώρες της Δ. Ευρώπης

κατάσταση της χώρας:

- εξάντληση του τόπου και των ανθρώπων
- γυμνά εδάφη γύρω από τις πόλεις (υπερβόσκηση, υλοτομία)
- τα χωράφια έμοιαζαν χέρσα
→ εκτεταμένη αγρανάπαυση (στόχος= βελτίωση παραγωγής)
- ελάχιστα περιφραγμένα περιβόλια

κατάσταση πληθυσμού:

- αυξάνεται με γρήγορους ρυθμούς
- αραιοκατοικημένη χώρα: δεν εξαντλούνται τα περιθώρια δημογραφικής εξέλιξης
- περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες
- πενιχρά παραγωγικά πλεονάσματα
- καταστροφή σε περιόδους αστάθειας

επιπτώσεις Κριμαϊκού πολέμου:

- 1854: ναυτικός αποκλεισμός από τους Αγγλο-Γάλλους
- πείνα, αρρώστιες, ανθρώπινες απώλειες
- επιβεβαίωσε τις μικρές δυνατότητες της χώρας

A1β. Οι μετακινήσεις μέσα και έξω από την Ελλάδα**διαφορά Ελλάδας- δύσης:**

- οι πόλεις της Ελλάδας μεγαλώνουν
- δεν υπάρχει ομοιότητα με τα βιομηχανικά, εμπορικά, χρηματιστικά αστικά κέντρα της Ευρώπης
- οι πόλεις της Ελλάδας για τα ευρωπαϊκά μέτρα μοιάζουν με μεγάλα χωριά

μετανάστευση:

α) μετακίνηση από την ύπαιθρο στον αστικό χώρο

- εγκατάσταση στα αστικά κέντρα
- μετανάστευση στο εξωτερικό

→ αργή ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων

→ λίγες ευκαιρίες στους νεοφερμένους

β) εγκατάσταση εκτός συνόρων

- λιμάνια Α. Μεσογείου
- λιμάνια Μαύρης Θάλασσας
- Δούναβης
- Ν. Ρωσία
- Μικρά Ασία
- Αίγυπτος
- τέλος 19ου- αρχές 20ου αι.: Αμερική (μεγάλο κύμα προκλήθηκε από τη σταφιδική κρίση)

A2. Οι παραγωγικές δυνάμεις μέσα και έξω από την Ελλάδα και η «Μεγάλη Ιδέα»

αιτίες οικονομικής δυσπραγίας:

- η Ελλάδα μοιάζει περισσότερο με την Ανατολή παρά με τη Δύση
- απουσιάζουν τα ισχυρά κέντρα ανάπτυξης
- απουσιάζουν τα προαπαιτούμενα για τη δημιουργία τους:
 - πρώτες ύλες
 - πλεονάζον ειδικευμένο ή φτηνό εργατικό δυναμικό
 - συσσώρευση κεφαλαίου (ιδιωτικού ή δημόσιου)
 - ανοιχτή εσωτερική αγορά

στάση ελληνικής διασποράς:

- έξω από τα σύνορα της Ελλάδας υπάρχουν ισχυρά κέντρα ελληνισμού:
 - πνευματικά, οικονομικά, παραγωγικά
 - συχνά κυριαρχούν στο χώρο τους ή σε ευρύτερες περιοχές
 - από την Ουκρανία ως το Σουδάν
 - από το Δούναβη ως τον Καύκασο
 - από τη Σμύρνη ως την Κιλικία
- για τους Έλληνες της διασποράς η Ελλάδα είναι ένας φτωχός και ίσως ανεπρόκοπος συγγενής
- τέλος 19ου αι.:
 - δυσκολεύουν οι οικονομικές και πολιτικές συνθήκες
 - οι Έλληνες της διασποράς ανακαλύπτουν τη σημασία της Ελλάδας:

α) ασφαλές καταφύγιο

β) πεδίο ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων

Μεγάλη Ιδέα:

- άποψη ότι το ελληνικό κράτος είναι:
 - α) μια ημιτελής κατασκευή
 - β) τα θεμέλια για κάτι μεγαλύτερο
- δημιούργησε προσδοκίες για ολοκλήρωση του εθνικού οράματος και σημαντική διεύρυνση των συνόρων
- σημαντικές επιπτώσεις στον πολιτικό και οικονομικό χώρο (π.χ. Κρήτη, Μακεδονία)
- οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν είχαν στραμμένο το ενδιαφέρον τους αποκλειστικά:
 - α) στα εσωτερικά ζητήματα
 - β) στην οικονομική ανόρθωση
 - γ) στη γεφύρωση του χάσματος με τη Δύση
- συχνά οι οικονομικές πρωτοβουλίες γίνονταν έρμια των εθνικών κρίσεων

B. Η ελληνική οικονομία κατά το 19^ο αιώνα

B1. Το εμπόριο

αιτίες καθήλωσης εσωτερικού εμπορίου:

- α) τα οικονομικά μεγέθη της χώρας
- β) ο μικρός πληθυσμός
- γ) η περιορισμένη αγοραστική δυνατότητα των κατοίκων
- δ) η απουσία παραγωγικών μονάδων μεγάλου μεγέθους

τέλη 19ου αι.:

- δημιουργείται εμπορική κίνηση άξια λόγου
- τροφοδοτείται από εισαγόμενα καταναλωτικά προϊόντα

ισοζύγιο πληρωμών:

- η Ελλάδα αγοράζει από το εξωτερικό πολύ περισσότερα από όσα πουλά εκεί
- αποτέλεσμα = παθητικό ισοζύγιο

σημασία εμπορίου:

α) συνέβαλε στην αντιμετώπιση του επισιτιστικού προβλήματος της χώρας

β) αποτέλεσε την πλέον αξιόπιστη πηγή εσόδων για τα δημόσια ταμεία (έσοδα τελωνείων = σημαντικό ποσοστό δημόσιων εσόδων)

αύξηση αξίας συναλλαγών:

- η ανάπτυξη του εξωτερικού εμπορίου ακολουθεί ρυθμούς ανάλογους με:
 - α) τη βελτίωση των εθνικών οικονομικών μεγεθών
 - β) με τους ρυθμούς ανάπτυξης της διεθνούς εμπορικής κίνησης
- αύξηση αξίας συναλλαγών (στατιστικά)
 - 1851: 36.000.000 χρυσές δρχ.
 - 1901: 235.000.000 χρυσές δρχ.
 - 1911: 315.000.000 χρυσές δρχ.
- στο διάστημα αυτό όμως:
 - α) προσαρτήθηκαν τα Ιόνια νησιά και η Θεσσαλία
 - β) ο πληθυσμός αυξήθηκε κατά 2,5 φορές

εξαγωγές:

α) γεωργικά προϊόντα

- 2/3 του συνόλου των εξαγωγών
- ανοδική τάση (1900- 1910: 3/4)
- είδη:
 1. σταφίδα (1/2 των συνολικών εξαγωγών)
 2. ελαιόλαδο
 3. κρασί (μετά το 1900)
 4. φυτικά προϊόντα.
 - βαμβάκι (την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου)
 - καπνός (σταθερά ανερχόμενος, αλλά 2-3% των εξαγωγών)

β) κατεργασμένα δέρματα (μέχρι το 1880, εξαφανίστηκαν στη συνέχεια)

γ) μεταλλευτικά προϊόντα

- 1/5 της συνολικής αξίας εξαγωγών (από το τέλος του 19ου αι.)
- είδη:
 1. μόλυβδος
 2. μαγγανιούχα μεταλλεύματα
 3. σμύριδα
 4. θηραϊκή γη

δ) βιομηχανικά προϊόντα (ελάχιστες εξαγωγές)

εισαγωγές:

α) αγροτικά είδη

- 1/3 του συνόλου εισαγωγών
- η εγχώρια παραγωγή δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες
- κυρίως δημητριακά (σιτάρι)

β) βιομηχανικά προϊόντα

1. υφάσματα και νήματα
2. ορυκτά (άνθρακας)
3. ξυλεία
4. χημικά προϊόντα
5. μηχανήματα

εμπορικές σχέσεις:

α) Αγγλία

- απορροφούσε το σύνολο σχεδόν των εξαγωγών.
→ σταφίδας
→ μεταλλευμάτων (μόλυβδος)

β) Γαλλία

γ) μικρότερα ευρωπαϊκά κράτη (π.χ. Βέλγιο)

δ) Οθωμανική αυτοκρατορία (δεν ήταν στην πρώτη θέση)

εμπορική δραστηριότητα στο εξωτερικό:

- η εμπορική δραστηριότητα δεν περιορίζεται στα σύνορα του ελληνικού κράτους
- επεκτείνεται στις γύρω από την Ελλάδα περιοχές
→ Νότια Ρωσία
→ παραδουνάβιες χώρες
→ Κωνσταντινούπολη
→ λιμάνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας
→ Σμύρνη
→ Αλεξάνδρεια
- αναπτύσσεται ανταγωνιστικά ως προς:
 - α) τους εγχώριους εμπόρους
 - β) τους εμπορικούς οίκους των ισχυρών βιομηχανικών κρατών της Δύσης

B2. Η εμπορική ναυτιλία**αιτίες ανάπτυξης (18^{ος} αι.):**

α) έξοδος της Ρωσίας στη Μαύρη Θάλασσα

β) ανάπτυξη εμπορίου στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας (π.χ. Οδησός) και της Μεσογείου

γ) συνθήκη Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774)

- έγινε ανάμεσα στη Ρωσία και την Οθωμανική αυτοκρατορία
- τα χριστιανικά πλοία ευνοήθηκαν από τη ρωσική ισχύ
- ραγδαία ανάπτυξη των δραστηριοτήτων τους

δ) Γαλλική Επανάσταση, Ναπολεόντειοι πόλεμοι

- η διάσπαση του ηπειρωτικού αποκλεισμού του αγγλικού ναυτικού στα γαλλικά λιμάνια έφερε μεγάλα κέρδη
- η εξαφάνιση των γαλλικών πλοίων από την Ανατολική Μεσόγειο δημιούργησε κενά που εκμεταλλεύτηκαν οι Έλληνες

αιτίες παρακμής (1821- 1830):

α) ο ελληνικός εμπορικός στόλος μετατράπηκε σε πολεμικό

β) οι δρόμοι του εμπορίου έκλεισαν

γ) τα παραδοσιακά εμπορικά κέντρα καταστράφηκαν ή παρήκμασαν (Ψαρά, Γαλαξίδι)

νέα εμπορικά κέντρα (1830- 1919):

- σημαντικότερο κέντρο = Σύρος
→ δέχθηκε κύματα προσφύγων (κυρίως από τη Χίο)
→ έχει στρατηγική θέση (κέντρο του Αιγαίου, πάνω στις διαδρομές που συνέδεαν τα Στενά και τη Μαύρη Θάλασσα με τους μεσογειακούς εμπορικούς δρόμους)
- δυναμική παρουσία και δραστηριότητα των ελληνικών παροικιών
→ Ρωσία
→ εκβολές Δούναβη
→ Κωνσταντινούπολη
→ Σμύρνη
→ Αίγυπτος (αργότερα)

πορεία ελληνικής ναυτιλίας (19^{ος} αι.):

- ανοδική πορεία
- προβλήματα:
 - α) περίοδοι κρίσης
 - β) ανταγωνισμός των υψηλού κόστους και τεχνικών απαιτήσεων ατμόπλοιων
- αύξηση αριθμού και χωρητικότητας πλοίων
 - 1840: 100.000 τόνοι χωρητικότητα
 - 1866: 300.000 τόνοι χωρητικότητα

συντελεστές ανάπτυξης:

- α) αντικατάσταση ιστιοφόρων από ατμόπλοια
- β) κατασκευή λιμανιών
- γ) δημιουργία συστήματος φάρων (ασφαλέστερη ναυσιπλοΐα)

ατμοπλοΐα:

- προβλήματα:
 - α) τα απαιτούμενα για την κατασκευή, αγορά και συντήρηση ατμόπλοιων κεφάλαια ήταν σημαντικά
 - β) χρειάστηκε να ανατραπούν οι παραδοσιακές εφοπλιστικές σχέσεις
 - γ) χρειάστηκε να αναζητηθούν κεφάλαια μέσω εταιριών και ισχυρών επιχειρηματικών σχημάτων
 - δ) υπήρχε αυξημένος επιχειρηματικός κίνδυνος
- φορείς που πήραν πρωτοβουλίες:
 - α) κράτος
 - β) τράπεζες (ιδιαίτερα η Εθνική Τράπεζα)
 - γ) ομογενείς εκτός συνόρων
- εξέλιξη:
 - 1890: 97 ατμόπλοια
 - 1901: 191 ατμόπλοια
 - 1912: 389 ατμόπλοια
- η ανάπτυξη αυτή στηρίχθηκε στην κυριαρχία Ελλήνων επιχειρηματιών στις μεταφορές στην περιοχή του Δέλτα του Δούναβη και στην κίνηση στο ίδιο ποτάμι

συνέπειες Α' Παγκοσμίου Πολέμου:

- α) καταστροφές
- β) οικονομικές και πολιτικές αλλαγές
- γ) υποδιπλασιασμός του ελληνικού εμπορικού στόλου (1919)

B3. Η διανομή των εθνικών κτημάτων εθνικά κτήματα:

- οι ακίνητες, κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους
- η γη αυτή ανήκε ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής:
 - α) στο οθωμανικό δημόσιο
 - β) σε μουσουλμανικά ιδρύματα
 - γ) σε ιδιώτες
- η γη περιήλθε στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικά» δικαίω

χρήση:

- αποτέλεσαν το πρώτο (και μόνο) κεφάλαιο για τις επαναστατικές κυβερνήσεις
- χρησιμοποιήθηκαν ως:
 - α) υποθήκες για τη σύναψη δανείων
 - β) μέσα εξασφάλισης εσόδων μέσω της εκποίησης τους έκταση: περίπου 4.000.000 - 5.000.000 στρέμματα

προβλήματα:**α) δικαιώματα εκμετάλλευσης**

- πολλοί καλλιεργητές είχαν δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης από τα προεπαναστατικά χρόνια
 - καλλιεργούσαν τα χωράφια για πολλές γενιές
 - απέδιδαν ένα ποσοστό (15%) στην ιδιοκτήτη
 - πλήρωναν φόρο επί της παραγωγής (δεκάτη)
- είχαν ισχυρά δικαιώματα ιδιοκτησίας
- ήταν δύσκολο για το κράτος να τους ζητήσει να εξαγοράσουν τη γη καταβάλλοντας υψηλό τίμημα

β) τίτλοι ιδιοκτησίας

- η εξαγορά προέβλεπε ξεκάθαρους τίτλους ιδιοκτησίας
- στον οθωμανικό χώρο υπήρχαν επάλληλα δικαιώματα επί της γης

γ) απευθείας εξαγορά

- ένα τμήμα των εθνικών κτημάτων στη Στερεά Ελλάδα πέρασε στην κατοχή ιδιωτών απευθείας από τους οθωμανούς ιδιοκτήτες με εξαγορά (σε χαμηλή τιμή)
- το κράτος έχανε την ευκαιρία να τα εκμεταλλευτεί

δ) διαφορά δικαίου

- οι καταπατήσεις δύσκολα μπορούσαν να αποδειχτούν σε εδάφη με αμφισβητούμενα πιστοποιητικά ιδιοκτησίας
- τα προβλήματα δεν μπορούσαν να λυθούν καθώς το οθωμανικό δίκαιο διέφερε σημαντικά από το βυζαντινορωμαϊκό που υιοθέτησε το ελληνικό κράτος
- η προσαρμογή άφηνε μεγάλα περιθώρια για ατασθαλίες

αιτίες πολυτεμαχισμού:

α) έλλειψη μεγάλων κεφαλαίων

β) τάση απόκτησης ακίνητης περιουσίας στις πόλεις (ιδιαίτερα στην Αθήνα)

συνέπειες πολυτεμαχισμού:

α) άμβλυνση των αντιθέσεων πλούσιων- φτωχών (οι πλούσιοι δεν ενδιαφέρονταν τόσο για τη γη)

β) αποτροπή σημαντικών κοινωνικών συγκρούσεων γύρω από το πρόβλημα των εθνικών γαιών

γ) ανάπτυξη συστήματος πολιτικής προστασίας

- χαρακτηριστικά ιδιοκτησιών:
 - μικρή έκταση
 - ευπρόσβλητες στις κρίσεις
 - έκθετες στις διαθέσεις της αγοράς
 - έκθετες στις φορολογικές πιέσεις
- οι τοπικοί πολιτευτές αναλάμβαναν να περιορίσουν τις πιέσεις παρεμβαίνοντας στους κυβερνητικούς μηχανισμούς

νομοθετικές ρυθμίσεις για τα εθνικά κτήματα (1870- 1871):

- στόχοι:
 - α) να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί
 - β) να εξασφαλιστούν τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα για το κράτος (ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο)
- οι δικαιούχοι μπορούσαν να αγοράσουν:
 - α) μέχρι 80 στρέμματα ξηρικά εδάφη
 - β) μέχρι 40 στρέμματα αρδευόμενα εδάφη
- αποτελέσματα:
 - ο πρώτος στόχος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό (αντιφατικοί στόχοι)
 - 1870 - 1911: διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια

- οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες για απόκτηση γης ήταν περιορισμένες → φυτείες (ελαιόδεντρα, αμπέλια): μικρότερος μέσος όρος έκτασης από τις εκτάσεις για καλλιέργεια δημητριακών
- σημαντική αύξηση διανομής εθνικών γαιών σε σχέση με την περίοδο 1836 - 1870 (600.000 στρέμματα)
- μόνο το 50% του αντιτίμου πληρώθηκε στο κράτος

B4. Η εκμετάλλευση των ορυχείων

εκμετάλλευση υπεδάφους:

- απουσία βαριάς βιομηχανίας → περιορισμένο ενδιαφέρον
- σκοπός:
 - α) εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών
 - λατομεία
 - οικοδομικά υλικά
 - β) εξαγωγή στα βιομηχανικά κράτη (πρώτη όλη στη μεταλλουργία τους)
 - ακατέργαστα (μορφή μεταλλεύματος)
 - μετά από στοιχειώδη επεξεργασία
- δυνατότητες εξορύξεων:
 - ποικιλία κοιτασμάτων
 - μικρές ποσότητες

αιτίες ανάπτυξης:

α) νομοθεσία (δεκαετία 1860)

- ενθάρρυνση μεθοδικής εκμετάλλευσης κοιτασμάτων
- εκχώρηση μεταλλευτικών δικαιωμάτων με ευνοϊκούς όρους

β) συγκυρία

- ενίσχυση ενδιαφέροντος για μεταλλευτικά και οικοδομικά υλικά
- διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ (ολοκληρώθηκε το 1869)
- αναβάθμιση της Ανατολικής Μεσογείου εξαιτίας της διώρυγας

προϊόντα - περιοχές:

α) Λαύριο

- εργασίες από τη γάλλο - ιταλική εταιρία Σερπιέρι- Ρου (από το 1866)
- εξαγωγή μεταλλεύματος από:

- 1) τα υπόγεια κοιτάσματα

- 2) τις σκωρίες, τα συσσωρευμένα από παλαιότερες εξορύξεις υλικά (το επέτρεψε η είσοδος νέων τεχνολογιών)

→μεταλλεύματα:

- 1) άργυρος
- 2) μόλυβδος β

β) Μήλος: θειάφι

γ) Νάξος: σμύριδα

δ) Θήρα: θηραϊκή γη (οικοδομικό υλικό σε μεγάλα έργα)

ε) μάρμαρο

→παράγοντες που συντέλεσαν στην αξιοποίησή του:

- 1) οικοδομική ανάπτυξη από το 1870
- 2) θαυμάσια μάρμαρα

στ) αλυκές (πηγή σημαντικών εσόδων τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αι.)

B5. Η δημιουργία τραπεζικού συστήματος

αναγκαιότητα ύπαρξης τραπεζικού συστήματος:

- τραπεζικό σύστημα: υπήρξε κεντρικό σημείο των κυβερνητικών σχεδιασμών
- θα εξυπηρετούσε:
 - α) κυβερνητικές ανάγκες
 - β) διαχείριση κρατικού δανεισμού
 - γ) έκδοση χαρτονομίσματος
 - δ) πιστωτικές ανάγκες της οικονομίας (θα εξασφάλιζε στις επιχειρηματικές πρωτοβουλίες τα απαραίτητα κεφάλαια με όρους οργανωμένης αγοράς και όχι τοκογλυφίας)

1832- 1841:

- κατάσταση πιστωτικού συστήματος:
 - πρωτόγονη κατάσταση
 - συνδεδεμένο με το εμπόριο αγροτικών προϊόντων (ιδιαίτερα της σταφίδας)
- τοκογλυφία:
 - οι έμποροι λειτουργούσαν και ως πιστωτές με τοκογλυφικές διαθέσεις και όρους
 - δανεισμός:
 - ✓ κατευθυνόταν προς τους παραγωγούς
 - ✓ δημιουργούσε προϋποθέσεις εκμετάλλευσης

- ✓ αποτελούσε έναν τρόπο προαγοράς της επικείμενης παραγωγής με δυσμενείς για τον παραγωγό όρους
- αποτελέσματα:
 - 1) άλλοι κλάδοι στερούνταν τις απαραίτητες για την ανάπτυξή τους πιστώσεις
 - 2) περιορίζονταν οι επιχειρηματικές πρωτοβουλίες
 - 3) αποθαρρύνονταν τα ελληνικά κεφάλαια του εξωτερικού
 - 4) έντονες αντιδράσεις από πολλές πλευρές
- στόχοι του κράτους:
 1. εξάλειψη της τοκογλυφίας
 2. δημιουργία ενός πιο σύγχρονου πιστωτικού συστήματος
 3. εξυπηρέτηση των συμφερόντων ειδικών κοινωνικών ομάδων

Εθνική Τράπεζα:

- ιδρύθηκε το 1841
- τα κεφάλαια προήλθαν κυρίως από το εξωτερικό
- ιδρυτικές διαδικασίες: παρουσία κυρίως κρατικών παραγόντων
- κύριοι μέτοχοι:
 1. ο κεφαλαιούχος Εϋνάρδος
 2. το ελληνικό κράτος (20% του αρχικού κεφαλαίου)
 3. Έλληνες έμποροι και επιχειρηματίες της διασποράς
 4. ξένες προσωπικότητες από το χώρο της οικονομίας και της πολιτικής
 5. κεφαλαιούχοι και έμποροι του ελληνικού χώρου (επόμενες διευρύνσεις του κεφαλαίου της τράπεζας, π.χ. Σκουζές, Ράλλης)
- πρώτος διοικητής: Γεώργιος Σταύρου
- δραστηριότητα:
 - αρχικά δεν είχε σαφή προσανατολισμό (οι συνθήκες της ελληνικής οικονομίας δεν ήταν δυνατό να αλλάξουν με ταχείς ρυθμούς)
 - εκδοτικό δικαίωμα (δυνατότητα να εκδίδει τραπεζογραμμάτια για λογαριασμό του ελληνικού κράτους)
- αποτελέσματα:
 1. οι εργασίες της εξαπλώθηκαν στις κύριες επαρχιακές πόλεις
 - 1845: Ερμούπολη
 - 1846: Πάτρα
 2. βοήθησε στην αντιμετώπιση του τοκογλυφικού συστήματος
 3. κέρδισε την εμπιστοσύνη της ελληνικής κοινωνίας
 4. διαδοχικές διευρύνσεις του μετοχικού της κεφαλαίου
 5. παρά την εμφάνιση νέων τραπεζικών ιδρυμάτων παρέμεινε για δεκαετίες το κυρίαρχο τραπεζικό συγκρότημα

άλλες τράπεζες (από το 1860 κ.ε.):

1. Ιονική Τράπεζα (ιδρύθηκε το 1839 στα αγγλοκρατούμενα Ιόνια νησιά)
2. Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας
3. Γενική Πιστωτική Τράπεζα
4. Τράπεζα Βιομηχανικής Πίστεως

B6. Η βιομηχανία**σύγκριση με την Ευρώπη:**

- ελάχιστα κοινά σημεία με τη Βιομηχανική Επανάσταση
- ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας:
 - διαρκώς παρούσα στις συζητήσεις και στις οικονομικές και πολιτικές αναλύσεις
 - απουσίαζε η εφαρμογή
- η ελληνική βιομηχανία κατά το 19^ο αι. δεν κατάφερε να ακολουθήσει την ανάπτυξη της Δυτικής και Κεντρικής Ευρώπης
- τα επιτεύγματα των ευρωπαϊκών κρατών έφεραν στο προσκήνιο το ζήτημα, αλλά η απουσία των απαραίτητων προϋποθέσεων οδηγούσε σε αδιέξοδο

1830 - 1870:

- αποσπασματικά εμφανίζονται βιομηχανικές μονάδες παραγωγής
- στόχος: εξυπηρέτηση τοπικών αναγκών (επεξεργασία αγροτικών προϊόντων)
- είδη μονάδων:
 - α) αλευρόμυλοι
 - β) ελαιοτριβεία
 - γ) βυρσοδεψεία
 - δ) κλωστήρια
- την περίοδο αυτή υπάρχει στασιμότητα, καθώς:
 - δε δημιουργήθηκαν πιο σύνθετα βιομηχανικά συγκροτήματα
 - οι μονάδες παρέμειναν στάσιμες ως προς τα οικονομικά τους μεγέθη
- προβλήματα:
 - α) μικρή έκταση της εγχώριας αγοράς
 - β) πίεση των εισαγόμενων προϊόντων
 - γ) έλλειψη πολυάριθμου, ειδικευμένου και φθηνού εργατικού δυναμικού

1870:

- πρώτη απόπειρα ανάπτυξης βιομηχανικών δραστηριοτήτων
- κύμα ίδρυσης βιομηχανικών επιχειρήσεων (>100)
- τάση αύξησης του δυναμικού των υπαρχουσών μονάδων
- η απόπειρα έχασε τελικά τη δυναμική της

- ύφεση, στασιμότητα

τέλη 19^{ου} - αρχές 20^{ου} αι.:

- μεταβολή των όρων
- δημιουργία σχετικά σταθερού και πολυδιάστατου βιομηχανικού δυναμικού
- τάση ανάπτυξης της βαριάς βιομηχανίας:
 - α) μεταλλουργίας
 - β) ναυπηγική
 - γ) τσιμεντοβιομηχανία
- προβλήματα:
 - α) έλλειψη κεφαλαίων
 - β) διασπορά των υπαρχόντων κεφαλαίων σε πλήθος δραστηριοτήτων
 - γ) περιορισμένη βάση οικονομικής εξάπλωσης
 - δ) έλλειψη πρώτων υλών
 - ε) χρόνια έλλειψη εργατικών χεριών
 - στ) έλλειψη τεχνικής και γενικής παιδείας (περιορισμός της δυνατότητας καινοτομιών της τεχνολογικής εξέλιξης)
- αλλαγή δεδομένων:
 - δεν έγινε με την προσάρτηση ούτε των Επτανήσων (1864) ούτε της Θεσσαλίας (1881)
 - πραγματοποιήθηκε με την ενσωμάτωση στο ελληνικό κράτος μεγάλων εκτάσεων και πληθυσμών (1912 - 1913)
- νέα προβλήματα:
 - α) οι χρόνιες αδυναμίες εμποδίζουν την ανάδειξη της βιομηχανίας σε κινητήρια δύναμη
 - β) η βιομηχανία δεν μπορούσε να αντέξει τον εξωτερικό ανταγωνισμό
 - γ) η βιομηχανία ήταν προσηλωμένη σε δευτερεύουσες δραστηριότητες
 - δ) αναζητούσε τη σωτηρία της στην παρέμβαση του κράτους (δασμολογικά ή άλλα ενισχυτικά μέτρα)

B7. Τα δημόσια έργα

1830-1870:

- κατάσταση υποδομών: είτε δεν υπήρχαν καθόλου είτε βρίσκονταν σε κακή κατάσταση (γέφυρες, αμαξιτοί δρόμοι, λιμάνια, υδραγωγεία, δημόσια κτήρια)
- στόχος διοίκησης: κατασκευή των απαραίτητων, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα, έργων
- προβλήματα:
 - α) αδυναμία εξεύρεσης των αναγκαίων οικονομικών πόρων (βαρύ δημοσιονομικό φορτίο: δάνεια)
 - β) έλλειψη ιδιωτικού ενδιαφέροντος

- οι επενδύσεις αυτές δεν ήταν κερδοφόρες
- το κράτος (απ' ευθείας ή μέσω των δήμων) προσπάθησε να ξεπεράσει τις δυσκολίες με δικές του δυνάμεις
- γ) υιοθέτηση μη δημοφιλών μεθόδων (αγγαρείες αγροτών στην κατασκευή δρόμων)

- αποτέλεσμα: υποτονική δραστηριότητα

1870- 20^{ος} αι.:

α) οδικό δίκτυο

- πρώτη προτεραιότητα
- παράγοντες ανάπτυξης:
 1. οικονομική ανάπτυξη
 2. γρήγοροι ρυθμοί αστικοποίησης
 3. δημιουργία κεντρικών σιδηροδρομικών αξόνων
 4. ανάπτυξη εσωτερικού εμπορίου
- προβλήματα:
 1. μεγάλο κόστος κατασκευής σε ορεινά εδάφη
 2. «ανταγωνισμός» των θαλάσσιων συγκοινωνιών

β) αποξηράνσεις (εκτάσεις που καλύπτονταν από νερά λιμνών και ελών)

- σημαντικότερο έργο = αποξήρανση της Κωπαΐδας στη Βοιωτία
- οφέλη:
 1. πλούσια καλλιεργήσιμη γη
 2. καταπολέμηση ελονοσίας

γ) διώρυγα Κορίνθου

- ξεκίνησε το 1881
- ολοκληρώθηκε το 1893 μετά από τεχνικές και οικονομικές περιπέτειες
- βελτίωσε τους όρους της ναυσιπλοΐας (περιττός ο περίπλους της Πελοποννήσου)

δ) πορθμός Ευρώπης

ε) κατασκευή φάρων στις ακτές

B8. Το δίκτυο των σιδηροδρόμων

αξία του σιδηροδρόμου:

- μεταφορά μεγάλου όγκου προϊόντων με μικρό κόστος σε μεγάλες αποστάσεις
- τροφοδοσία:
 - πόλεων με τρόφιμα

- εργοστασίων με πρώτες ύλες
- αγοράς με προϊόντα
- χωρίς αυτόν δε θα μπορούσαν να προχωρήσουν:
 - η αύξηση της παραγωγής
 - η δημιουργία μεγάλων πόλεων
- ο σιδηρόδρομος έγινε συνώνυμο της ανάπτυξης κατά το 19^ο αι.

1835 - 1880:

- σιδηρόδρομος = προϋπόθεση για τις μικρές και καθυστερημένες οικονομικά χώρες, ώστε να εισαχθούν στο χώρο των αναπτυγμένων κρατών
- συζητήσεις για την κατασκευή σιδηροδρόμου άρχισαν ήδη από το 1835
- προβλήματα:
 - α) απαιτούσε κεφάλαια που δεν μπορούσε το κράτος να εξοικονομήσει
 - β) μικρό ενδιαφέρον ξένων ή ομογενών επενδυτών
 - η προσέλκυση ξένων κεφαλαίων (από επιχειρήσεις ή πιστωτικά ιδρύματα) απαιτούσε το δίκτυο να είναι αποδοτικό
 - προϋπέθετε ένα αποδοτικό δίκτυο που θα εξασφάλιζε τη μεταφορά πρώτων υλών και καταναλωτικών αγαθών που οι τοπικές αγορές θα ήταν σε θέση να απορροφήσουν
 - γ) οι θαλάσσιες μεταφορές περιορίζαν την αποδοτικότητα του σιδηροδρομικού δικτύου
- πρώτη προσπάθεια:
 - ως το 1880 είχε κατασκευαστεί η γραμμή Αθήνας- Πειραιά (9 χιλιόμετρα)
 - χρειάστηκε 12 χρόνια για να ολοκληρωθεί
 - τα υπόλοιπα σχέδια παρέμεναν ανεφάρμοστα (συγκινούσαν μόνο κερδοσκόπους)

1880 - 1909:

- συγκυρία:
 - κατασκευή μεγάλων συγκοινωνιακών αξόνων που συνέδεαν την Κεντρική Ευρώπη και την Κωνσταντινούπολη, τη Μικρά Ασία και την Ανατολή ως την Ινδία
 - η σύγκρουση Ευρώπης- Ανατολής γινόταν ατμοπλοϊκά από το Πρίντεζι (Ιταλία) προς το Σουέζ και τον Ινδικό Ωκεανό
 - οι ελληνικές κυβερνήσεις έκριναν ότι έπρεπε οι ελληνικές υποδομές να επαυλυνθούν, ώστε να συνδεθεί η χώρα με τους διεθνείς άξονες
- ολοκλήρωση δικτύου:
 - ξεκίνησε τη δεκαετία του 1880
 - ολοκληρώθηκε σε τρεις περίπου δεκαετίες
 - πρωθυπουργίες Χ. Τρικούπη: κατασκευάστηκαν 900 χλμ.

- ολοκληρώθηκε το 1909 (επιβράδυνση από οικονομικά προβλήματα)
- διαφορά με το διεθνές δίκτυο
 - διεθνείς προδιαγραφές: γραμμές πλάτους 1,56 μέτρων
 - ελληνικό δίκτυο: γραμμές πλάτους 1 μέτρου
 - σχεδιάστηκε για τοπικές ανάγκες
 - δε φιλοδοξούσε να αποτελέσει τμήμα του διεθνούς δικτύου
- χρηματοδότηση:
 - α) κράτος (κυρίως με δανεισμό από ξένα πιστωτικά ιδρύματα)
 - β) ιδιώτες (30%) αποτελέσματα:
- αρνητικά:
 1. σοβαρή υστέρηση στα έσοδά του
 2. διακοπή των περαιτέρω επενδύσεων
 3. δεν εκπλήρωσε τις προσδοκίες που στηρίχθηκαν πάνω του (ανάπτυξη, εκβιομηχάνιση)
- θετικά:
 1. αξιόπιστο χερσαίο συγκοινωνιακό δίκτυο
 2. υπηρεσίες σε καιρό πολέμου:
 - γρήγορη επιστράτευση
 - ταχύς εφοδιασμός στρατού

B9. Τα εθνικά δάνεια

1824- 1861:

- αιτία: το ελληνικό κράτος δεν ισορροπήσε από το προηγούμενο καθεστώς οργανωμένο δημοσιονομικό σύστημα
- περιπτώσεις δανεισμού
 - δάνεια του αγώνα
 - δάνεια μετά την άφιξη των Βαυαρών το 1832
- οι οθωνικές κυβερνήσεις αρνήθηκαν την αποπληρωμή των επαναστατικών δανείων και απομονώθηκαν από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές ως το 1861

1860-1893:

- αιτίες δανεισμού:
 - α) αλλαγή ρυθμών ανάπτυξης
 - β) περιορισμένοι πόροι
 - γ) έκτακτα έξοδα εξαιτίας των διαρκών εθνικών κρίσεων
 - δ) ανάγκη για εξοικονόμηση κεφαλαίων για δημόσιες επενδύσεις
- αποτελέσματα:
 - α) διόγκωση του εξωτερικού δανεισμού (δεκαετία 1880)
 - β) η χώρα όφειλε ποσά πολλαπλάσια του προϋπολογισμού της

- αξιοποίηση:
 - α) κάλυψη τρεχόντων ελλειμμάτων του προϋπολογισμού
 - β) δαπάνες στρατιωτικών κινητοποιήσεων (1877- 1880 και 1885- 1886) και εξοπλισμών (26.000.000 δρχ. για ναυπήγηση τριών θωρηκτών το 1889)
 - γ) αποπληρωμή παλαιότερων δανείων
 - δ) παραγωγικές επενδύσεις και δημόσια έργα (μικρό μόνο ποσοστό)

B10. Η πτώχευση του 1893 και ο Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

πτώχευση:

- 1893:
 - η Ελλάδα αδυνατούσε να εξυπηρετήσει τα τοκοχρεολύσια των εξωτερικών δανείων
 - ζήτησε επαναδιαπραγμάτευση του δημόσιου χρέους της
 - πτώχευση:
 - ✓ συνηθισμένη επιλογή φτωχότερων κρατών
 - ✓ μεγάλο πολιτικό κόστος για την Ελλάδα
- οι διαπραγματεύσεις με τις πιστώτριες χώρες συνεχίστηκαν μέχρι τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897
- 1897:
 - ήττα ελληνικού στρατού
 - υποχρέωση της Ελλάδας να καταβάλει υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις στην Οθωμανική αυτοκρατορία
 - τέθηκε το ζήτημα σε γέες βάσει Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος:
- χώρες που μετέχουν:
 - έξι δυνάμεις (Αγγλία, Γαλλία, Αυστρία, Γερμανία, Ρωσία, Ιταλία)
 - εκπρόσωποι τους ανέλαβαν τη διαχείριση των βασικών κρατικών εσόδων (μονοπώλια με συνολικά έσοδα 28.000.000 - 30.000.000 δρχ.):
 - α) αλάτι
 - β) φωτιστικό πετρέλαιο
 - γ) σπίρτο
 - δ) παιγνίσματα
 - ε) χαρτιά σιγαρέτων
 - στ) έσοδα από την εξόρυξη σμύριδας στη Νάξο
 - ζ) φόρος καπνού
 - η) λιμενικά δικαιώματα Πειραιά
 - θ) φόρος χαρτοσήμου κτλ.
- 1898: έναρξη λειτουργίας της επιτροπής
- στόχοι:
 - α) εκπλήρωση των υποχρεώσεων της χώρας προς την Οθωμανική αυτοκρατορία (καταβολή της πολεμικής αποζημίωσης 92.000.000 δρχ.)

β) εξυπηρέτηση των άλλων δανείων (χορηγήθηκε με την εγγύηση των Δυνάμεων ένα μεγάλο δάνειο για την εξυπηρέτηση των τρεχουσών αναγκών)
 γ) βελτίωση των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας (λειτούργησε και ως τεχνικό συμβουλευτικό σώμα)

- αποτελέσματα:
 - α) αύξηση της πιστοληπτικής ικανότητας του κράτους
 - β) απαλλαγή των δημοσιονομικών μηχανισμών από δυσλειτουργίες του παρελθόντος
 - γ) εξυγίανση δημόσιων οικονομικών (παρά τη σταφιδική κρίση και τη συνεχιζόμενη αποπληρωμή των δανείων)
 - δ) ελαφρώς πλεονασματικοί προϋπολογισμοί
 - ε) αυξημένες οικονομικές δυνατότητες του κράτους
 - στ) μεταρρυθμίσεις των πρώτων κυβερνήσεων του Ελ. Βασιλείου, πολεμική προετοιμασία και συμμετοχή στους Βαλκανικούς πολέμους (χωρίς δραματικές επιπτώσεις στο οικονομικό πεδίο)

B11. Το εξωελλαδικό ελληνικό κεφάλαιο

1832-1870:

- περιοχές ανάπτυξης εξωελλαδικού κεφαλαίου:
 - Ανατολική Μεσόγειος, Μαύρη Θάλασσα
 - αναπτύχθηκαν ελληνικές οικονομικές δραστηριότητες ιδιαίτερα σημαντικές για την εγχώρια οικονομία
 - α) Αίγυπτος
 - β) Ν. Ρωσία
 - γ) εκβολές Δούναβη
 - δ) Κωνσταντινούπολη
 - ισχυρές ομογενειακές ομάδες = ελπίδα για το μικρό ελληνικό κράτος
- αιτίες αρνητικής στάσης των ομογενών:
 - α) υψηλές αποδόσεις ευρωπαϊκών οικονομιών (μέχρι το 1870):
 - οι επιχειρηματικές δραστηριότητες είχαν περισσότερες ευκαιρίες ανάπτυξης στις αγορές των μεγάλων κρατών της Ανατολικής Μεσογείου
 - ελάχιστοι ομογενείς εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα τα πρώτα μεταπαραστατικά χρόνια και ενσωματώθηκαν από την ελληνική αστική τάξη
 - για τους ισχυρούς παράγοντες της ομογένειας η Ελλάδα δεν παρουσίαζε ενδιαφέρον
 - β) πολιτικές προσέλκυσης ομογενών:
 - δεκαετία 1860: συζητήσεις για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της ομογένειας
 - αιτίες αναζήτησης πολιτικών προσέλκυσης:

- ✓ αλλαγή δυναστείας
- ✓ αλλαγή συνταγματικών θεσμών
- ✓ επέκταση του κράτους (ενσωμάτωση Επτανήσων)
- ✓ τεράστιο κόστος εμπλοκής στις κρητικές επαναστάσεις

→ οι πολιτικές αυτές απέδωσαν αρχικά πενιχρά αποτελέσματα

γ) Τανζιμάτ:

→ 1856: συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ στην Οθωμανική αυτοκρατορία

→ έδιναν διευρυμένα δικαιώματα στους χριστιανούς της Οθωμανικής αυτοκρατορίας

→ μεγαλύτερες ευκαιρίες στους ομογενείς (σε συνδυασμό με τις νέες οικονομικές συνθήκες στην αυτοκρατορία)

1870-1900:

- αιτίες αλλαγής στάσης των ομογενών:
 - α) κρίση του 1873
 - μείωσε τις αποδόσεις των ευρωπαϊκών κεφαλαίων
 - προκάλεσε μεταφορά τους στα ανατολικά σε αναζήτηση επικερδών τοποθετήσεων
 - β) οι πλούσιοι Έλληνες ομογενείς πείστηκαν οικονομικά
 - γ) αναζήτησαν νέα πεδία επιχειρηματικής δραστηριότητας (Ελλάδα)
 - μορφές επενδύσεων:
 - α) ακίνητα (νεοκλασικά αρχοντικά στην Αθήνα)
 - β) αγορά τσιφλικιών της Θεσσαλίας σε χαμηλές τιμές από τους Οθωμανούς ιδιοκτήτες τους (μετά την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας)
 - γ) εμπόριο
 - δ) μεταλλευτικές δραστηριότητες
 - ε) δημόσια έργα (τρικουπική περίοδος)
 - στ) δανεισμός του δημοσίου
 - χαρακτηριστικά επενδύσεων:
 - γνώμονας = αξιοποίηση ευκαιριών για υψηλά κέρδη
 - ευκαιριστικός χαρακτήρας
 - ρευστότητα
 - στόχος:
 - α) γρήγορη απόσβεση
 - β) επανεξαγωγή των κεφαλαίων στο εξωτερικό (επικερδέστερες τοποθετήσεις)
- κερδοσκοπική συμπεριφορά

- αιτίες φαινομένου:
 - α) η ελληνική αγορά δεν είχε μακροχρόνιες προοπτικές
 - β) η εύκολη μετατρεψιμότητα της δραχμής ενίσχυε τα βραχύβια περάσματα του ομογενειακού κεφαλαίου

20^{ος} αι.:

- σταθερότερη συμπεριφορά του ομογενειακού κεφαλαίου
- αιτίες:
 - α) κίνημα των Νεοτούρκων
 - β) Βαλκανικοί πόλεμοι
 - γ) ανακατατάξεις του Α' Παγκοσμίου Πολέμου
 - δ) έξαρση εθνικισμών
 - ε) πλήγματα στις οικονομικές δραστηριότητες των ξένων
 - στ) πολιτικές εξελίξεις στη Ρωσία
 - ζ) τέλος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας
 - η) δημιουργία κεμαλικής Τουρκίας
 - θ) αλλαγή μορφής και διαφοροποίηση δυνατοτήτων του ελληνικού κράτους
- αποτελέσματα:
 - α) διακοπή των δραστηριοτήτων των Ελλήνων κεφαλαιούχων στην Ανατολική Μεσόγειο
 - β) μεταφορά των επιχειρηματικών, βιομηχανικών, εμπορικών ή χρηματιστηριακών δραστηριοτήτων στο ελληνικό κράτος
- αποτίμηση του ρόλου της ομογένειας:
 - α) το κεφάλαιο δεν αποτέλεσε σταθερή βάση για την ανάπτυξη του ελληνικού κράτους
 - β) ενισχύθηκε η ρευστότητα
 - γ) δόθηκαν πρόσκαιρες αλλά αναγκαστικές λύσεις στην έλλειψη κεφαλαίων της Ελλάδας
 - δ) βοήθησε στον εκχρηματισμό της ελληνικής οικονομίας
 - ε) εμπάσματα που έστειλαν στους συγγενείς τους στην Ελλάδα η μεγάλη μάζα των ομογενών που ανήκε σε μεσοαστικά ή μικροαστικά στρώματα

Γ. Οι οικονομικές εξελίξεις κατά τον 20^ο αιώνα

Γ1. Το αγροτικό ζήτημα

εξέλιξη αγροτικού τομέα:

- κυριαρχούσε παραγωγικά αλλά και κοινωνικά ως το 19^ο αιώνα
- με τη βιομηχανική επανάσταση άρχισε να υποχωρεί (πρώτα στο «δυτικό κόσμο»)

- η Ελλάδα βάδιζε με αργούς ρυθμούς σ' αυτή την κατεύθυνση

αγροτική μεταρρύθμιση:

- ορισμός: η κατάργηση των μεγάλων ιδιοκτησιών και η κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες οικογενειακού χαρακτήρα που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες
- προϋπόθεση: η κατοχή γης έπαψε προοδευτικά να είναι πηγή εξουσίας και ταξικού κύρους
- ελληνικός χώρος:
 - δε γνώρισε ιδιαίτερες εντάσεις γύρω από το ζήτημα αυτό
 - η προοδευτική διανομή των εθνικών γαιών δημιούργησε πλήθος αγροτών με μικρές ή μεσαίες ιδιοκτησίες
 - τα λίγα εναπομείναντα τσιφλίκια δε δημιούργησαν ιδιαίτερα προβλήματα
- το ζήτημα της μεγάλης ιδιοκτησίας ήρθε στο προσκήνιο με την ένωση των Επτανήσων (1864) και της Άρτας και της Θεσσαλίας (1881)
- τα τσιφλίκια της Θεσσαλίας αγοράστηκαν από πλούσιους Έλληνες του εξωτερικού
- τακτική των μεγαλογαιοκτημόνων:
 - διατήρησαν τον αναχρονιστικό θεσμό των καλλίων
 - άσκησαν πολιτικές και κοινωνικές πιέσεις για να κερδοσκοπήσουν
 - επιδίωξαν επιβολή υψηλών δασμών στο εισαγόμενο σιτάρι από τη Ρωσία, ώστε να καθορίζουν όσο το δυνατό υψηλότερες τιμές για το εγχώριο
 - προκαλούσαν ακόμα και τεχνητές ελλείψεις

νομοθεσία 1907:

- νόμοι που επέτρεπαν την κυβέρνηση να απαλλοτριώνει μεγάλες ιδιοκτησίες, ώστε να τις διανέμει σε ακτημονες
- δύσκολη εφαρμογή:
 - προκλήθηκαν συγκρούσεις (Κιλελέρ)
 - μετά τους Βαλκανικούς πολέμους (1913) το ζήτημα έγινε πιο περίπλοκο, καθώς πλέον υπήρχαν και μουσουλμάνοι ιδιοκτήτες μεγάλων εκτάσεων

νομοθεσία 1917:

- το αποφασιστικό βήμα έγινε κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο και τον «εθνικό διχασμό»
- η κυβέρνηση του Ελ. Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη προώθησε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης
- στόχοι:
 - α) η στήριξη και ο πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης στις νεοαποκτηθείσες περιοχές
 - β) η αποκατάσταση των προσφύγων

- γ) η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο
- αποτελέσματα:
 - α) η αναδιανομή έγινε δυνατή στα χρόνια μετά τον πόλεμο (αποκατάσταση προσφύγων)
 - β) η αναδιανομή των καλλιεργήσιμων εκτάσεων έφτασε στο
 - 85% στη Μακεδονία
 - 68% στη Θεσσαλία
 - 40% στο σύνολο της χώρας

συνέπειες μετά την άφιξη των προσφύγων της Μικράς Ασίας:

- α) η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε
- β) οδήγησε την αγροτική οικονομία σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας
- γ) οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπορών
- δ) προωθήθηκε η ίδρυση:
 1. της Αγροτικής Τράπεζας
 2. κρατικών οργανισμών παρέμβασης
 3. παραγωγικών συνεταιρισμών
- ε) το αγροτικό ζήτημα απέκτησε νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα ευρωπαϊκά κράτη

Γ2. Τα πρώτα βήματα του εργατικού κινήματος

πρώτα βήματα:

- στο τέλος του 19ου αιώνα εμφανίζονται οι πρώτες σοσιαλιστικές ομάδες και εργατικές ομαδοποιήσεις
- ασκούν πολύ μικρότερη πολιτική επιρροή από εκείνη που άσκησαν αντίστοιχα κινήματα σε βιομηχανικές χώρες κυρίως

αιτίες περιορισμένης επιρροής:

- α) απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων
- β) εργατικό δυναμικό στα μεγάλα δημόσια έργα:

1. από το εξωτερικό
2. βραχύβιας απασχόλησης (Ιταλοί στη διώρυγα της Κορίνθου)

γ) η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμπόδιζε την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο

σταθερό εργατικό δυναμικό:

- μεταλλευτικές επιχειρήσεις
- εκδηλώθηκαν οι πρώτες καθαρά εργατικές εξεγέρσεις (Λαύριο, 1896)

20^{ος} αιώνας:

- αιτίες ανάπτυξης εργατικού κινήματος:
 - α) ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα
 - πόλη με βιομηχανικό υπόβαθρο και κοσμοπολίτικο χαρακτήρα
 - Φεντερασιόν:
 - ✓ πολυεθνική εργατική οργάνωση της πόλης
 - ✓ πρωτεργάτες: σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα
 - ✓ σημαντικός διάυλος για τη διάδοση της σοσιαλιστικής ιδεολογίας
 - β) οι πιέσεις που δέχτηκε η ελληνική κοινωνία στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου
 - γ) η εμπλοκή της Ελλάδας σε διεθνείς υποθέσεις
 - δ) ο αντίκτυπος της ρωσικής επανάστασης
- τέλος πολέμου:
 - α) ιδρύθηκε η ΓΣΕΕ (συμπεριέλαβε κλαδικά και τοπικά σωματεία)
 - β) ιδρύθηκε το ΣΕΚΕ
 - αργότερα προσχώρησε στην Τρίτη Κομμουνιστική Διεθνή
 - μετονομάστηκε σε ΚΚΕ

Γ3. Οι οικονομικές συνθήκες κατά την περίοδο 1910- 1922

βενιζελισμός:

- νέα πολιτική αντίληψη που εμφανίστηκε την περίοδο 1910- 1922
- βασικός εκφραστής = Ελ. Βενιζέλος
- βασικά σημεία:
 - α) το ελληνικό κράτος είναι ο μοχλός έκφρασης και ανάπτυξης του ελληνισμού
 - β) βασική επιδίωξη: η ενσωμάτωση του εκτός συνόρων ελληνισμού
 - γ) διεκδίκηση μιας θέσης στον τότε σύγχρονο κόσμο με ενιαία εθνική και κρατική υπόσταση

προϋποθέσεις:

- α) θεσμικός εκσυγχρονισμός (αποτελεσματικό και αξιόπιστο κράτος)

β) ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων

Μεγάλη Ιδέα:

- ποιοι την προώθησαν:
 - α) Ελ. Βενιζέλος (κύριος εκφραστής)
 - β) αστική τάξη
 - εξακολουθεί να πλουτίζει στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου
 - φιλοδοξεί να κυριαρχήσει και πολιτικά στο χώρο που δραστηριοποιείται οικονομικά
 - περιοχές με ισχυρή ελληνική οικονομική παρουσία:
 1. Ν. Ρωσία
 2. λεκάνη του Δούναβη
 3. εσωτερικό της Ρουμανίας
 4. Πόντος
 5. Μικρασιατικά παράλια
 6. Κωνσταντινούπολη
 7. Σμύρνη
 8. Θεσσαλονίκη
 9. Αίγυπτος
 10. Σουδάν
 11. Αλεξάνδρεια
- γιατί επικράτησε:
 - α) ο πλούτος αυτός μπορούσε να διασφαλιστεί από τη δημιουργία ενός ισχυρού εθνικού κέντρου που θα μπορούσε να προστατεύει τα συμφέροντα των πολιτών του
 - β) πολλά εθνικιστικά κινήματα έκαναν αισθητή την παρουσία τους εκείνη την εποχή
 - γ) αποτέλεσε ισχυρό ιδεολογικό, πολιτικό και οικονομικό έρεισμα για τη διεκδίκηση της Μεγάλης Ελλάδας με πιθανότητες επιτυχίας
- αποτελέσματα:
 - α) αυξημένες στρατιωτικές δαπάνες
 - β) πλεοναστικοί προϋπολογισμοί
 - 1911: έσοδα προϋπολογισμού = 240.000.000 δρχ.
 - έξοδα προϋπολογισμού = 181.000.000 δρχ.

μετανάστευση

- η αγροτική κρίση αντιμετωπίστηκε με υπερπόντια μετανάστευση
- κύριος προορισμός: ΗΠΑ
- αποτελέσματα:
 - α) εκτόνωσε τις κοινωνικές εντάσεις
 - β) ενίσχυσε την οικονομία της υπαίθρου μέσω των εμβασμάτων από το εξωτερικό

συνέπειες Βαλκανικών πολέμων:

α) σημαντικό κόστος, που δεν κλόνησε όμως την οικονομία

β) ενσωμάτωση πλούσιων περιοχών με εκατομμύρια νέους κατοίκους (αύξηση εδαφών κατά 70%: από 65.000 σε 108.000 τ.χλμ.)

1. Ήπειρος
2. Δ. και Κ. Μακεδονία
3. νησιά του Αιγαίου
4. Κρήτη

γ) αύξηση του πληθυσμού κατά 80% (από 2.700.000 σε 4.800.000)

δ) προοπτικές για τη γεωργική παραγωγή νεοαποκτηθέντα εδάφη (ως επί το πλείστον πεδινά και αρδευόμενα)

ε) παρουσία ισχυρών μειονοτικών ομάδων (μουσουλμάνοι, Εβραίοι κτλ.)

- Ήπειρος, 1914:
 - Έλληνες = 166.000
 - μουσουλμάνοι (αλβανικής κυρίως καταγωγής) = 38.000
 - Εβραίοι = μερικές χιλιάδες

στ) η Ελλάδα έγινε υπολογίσιμη δύναμη

ζ) ενέπνευσε αυξημένη εμπιστοσύνη στις αγορές χρήματος και πιστώσεων

η) ήταν έτοιμη να αφιερωθεί στην ενσωμάτωση νέων περιοχών

Γ4. Ο Α' Παγκόσμιος Πόλεμος

1915-1920:

- μεγάλο οικονομικό και κοινωνικό κόστος με αίτια:
 - α) τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο
 - β) τη σύγκρουση του παλατιού με το Βενιζέλο, το Διχασμό
 - γ) την άσκοπη και δαπανηρή επιστράτευση του 1915
 - δ) τη δημιουργία της κυβέρνησης της Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη
 - ε) τη διάσπαση της χώρας σε δύο κράτη
 - στ) το συμμαχικό αποκλεισμό και τις συγκρούσεις δανεισμός:
 - η χώρα ενοποιήθηκε το 1917 με την επέμβαση των Συμμάχων υπό το Βενιζέλο
 - ήταν αδύνατο να ανταποκριθεί στο κόστος συμμετοχής στον πόλεμο

- οι Σύμμαχοι προχώρησαν σε ένα ιδιόμορφο δανεισμό:
 - δανειστές:
 - α) Γαλλία
 - β) Μ. Βρετανία
 - γ) ΗΠΑ
 - ποσά:
 - α) 12.000.000 λίρες Αγγλίας
 - β) 300.000.000 γαλλικά φράγκα
 - γ) 50.000.000 δολάρια ΗΠΑ
 - μορφή δανεισμού:
 - ✓ ο δανεισμός ήταν θεωρητικός
 - ✓ τα ποσά του δανείου δεν εκταμιεύτηκαν και δε δόθηκαν στην Ελλάδα
 - ✓ θεωρήθηκαν κάλυμμα για την έκδοση πρόσθετου χαρτονομίσματος, με το οποίο θα χρηματοδοτούνταν η πολεμική προσπάθεια της Ελλάδας
 - ✓ επρόκειτο για ένα απόθεμα που δε βρισκόταν κάτω από τον έλεγχο της χώρας
 - χρήση δανεισμού:
 - α) πολεμική συμμετοχή στο μακεδονικό μέτωπο
 - β) εκστρατεία στην Ουκρανία και την Κριμαία
 - γ) πρώτη φάση της στρατιωτικής εμπλοκής στη Μικρά Ασία

διχοτόμηση δραχμής:

- αιτίες:
 - α) ο Βενιζέλος χάνει τις εκλογές του Νοεμβρίου του 1920
 - β) αναλαμβάνουν την εξουσία τα φιλοβασιλικά κόμματα
 - γ) επαναφέρουν το βασιλιά Κωνσταντίνο (ανεπιθύμητος στους Συμμάχους)
 - δ) οι Σύμμαχοι αποσύρουν την κάλυψη του χαρτονομίσματος
 - ε) ένα σημαντικό τμήμα της νομισματικής κυκλοφορίας βρέθηκε χωρίς αντίκρισμα
 - στ) ο κρατικός ισολογισμός κλείνει με παθητικό (από το 1918)
 - ζ) η παρουσία στη Μικρά Ασία εξελίσσεται σε σκληρό και δαπανηρό πόλεμο
 - η) Μάρτιος 1922: τα δημοσιονομικά δεδομένα έφτασαν σε πλήρες αδιέξοδο
- διχοτόμηση:
 - πρωτότυπο εσωτερικό αναγκαστικό δάνειο

→ το αριστερό τμήμα εξακολουθούσε να κυκλοφορεί στο 50% της αναγραφόμενης αξίας

→ το δεξιό ανταλλάχθηκε με ομολογίες του Δημοσίου

- αποτελέσματα:
 - α) η επιχείρηση στέφθηκε από επιτυχία
 - β) το κράτος απέκτησε 1.200.000.000 δρχ.
 - γ) το πείραμα επαναλήφθηκε το 1926
 - δ) δεν πρόλαβε τη Μικρασιατική καταστροφή

Γ5. Η οικονομική ζωή κατά την περίοδο 1922 - 1936

άφιξη προσφύγων:

- η καταστροφή του 1922 μετέβαλε τα δεδομένα της ελληνικής κοινωνίας
- πρόσφυγες:
 - α) 1.230.000 Έλληνες
 - β) 45.000 Αρμένιοι
- 610.000 Τούρκοι που κατοικούσαν στην Ελλάδα μετανάστευσαν στην Τουρκία

δυσκολίες αποκατάστασης:

- πρωτοφανής ανθρώπινη τραγωδία
- λειτούργησε ως καταλύτης στη δυναμική της ελληνικής κοινωνίας
- χρόνιες ανεπάρκειες της ελληνικής διοίκησης
- 1923 - 1924: πολλαπλασιάστηκαν οι θάνατοι από αρρώστιες- μαστίγες (φυματίωση, ελονοσία)
- κράτος- διοίκηση:
 - πολιτική αστάθεια
 - μίση του διχασμού
 - ανακήρυξη της δημοκρατίας
 - επεμβάσεις του στρατού
 - απόπειρες πραξικοπημάτων

αντίδραση του κράτους:

- αντίδραση μάλλον επαρκής (για το μέγεθος του προβλήματος)
- αξιοποίησε τα κεφάλαια από τις μουσουλμανικές περιουσίες (5 - 10 εκατομ. δρχ.)
- η εξωτερική βοήθεια λειτούργησε συμπληρωματικά

Γ6. Η ελληνική οικονομία κατά την περίοδο του μεσοπολέμου**Θετικά στοιχεία κατά το μεσοπόλεμο:**

- α) εθνική ομογενοποίηση (οι μειονότητες αντιπροσώπευαν λιγότερο του 7% του πληθυσμού)
- β) ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης
- γ) προώθηση της αστικοποίησης (το 1/3 του πληθυσμού ζούσε σε αστικά κέντρα)
- δ) βελτίωση υποδομών
- ε) υιοθέτηση αναπτυξιακών πολιτικών
- στ) συγκέντρωση των Ελλήνων στο πλαίσιο του εθνικού τους κράτους και εξάλειψη του ελληνικού κοσμοπολιτισμού (είχε αποτελέσει την αιτία για την αντιμετώπιση της Ελλάδας ως δευτερεύοντος πεδίου ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων)
- ζ) πρόσφυγες: γνώσεις, πολιτισμός, διάθεση για εργασία

Γ7. Οι μεγάλες επενδύσεις**αιτίες:**

- α) ραγδαίες εξελίξεις
- β) συνέπειες του Μικρασιατικού πολέμου
- γ) ανάγκη για δημόσια έργα στα πολεοδομικά συγκροτήματα

- πολεοδομικό συγκρότημα Αθήνας:
 - ξεπέρασε με την έλευση των προσφύγων το 1.000.000 κατοίκους
 - δεν μπορούσε να υδρεύεται με το χρονολογούμενο από τους ρωμαϊκούς χρόνους Αδριανείο Υδραγωγείο

έργα:

- α) ύδρευση
 - ανέλαβε καθήκοντα η αμερικανική εταιρία OYAEN (1925)
 - κατασκευή του φράγματος και της τεχνητής λίμνης του Μαραθώνα
- β) ηλεκτρικό ρεύμα - αστικές συγκοινωνίες
 - ανέλαβε η βρετανική εταιρία ΠΑΟΥΕΡ
 - εγκατάσταση μονάδων παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην πρωτεύουσα

- αστικές συγκοινωνίες με ηλεκτροκίνητα τραμ και λεωφορεία
- γ) τηλεφωνικό δίκτυο
 - επενδύσεις από γερμανικές εταιρίες
- δ) δρόμοι
- ε) διευθέτηση χειμάρρων (συχνά προκαλούσαν πλημμύρες και καταστροφές στο λεκανοπέδιο της Αττικής)
- στ) εγχειοβελτιωτικά έργα
 - συνέπεια: αύξηση καλλιεργούμενων εδαφών

Γ8. Η Τράπεζα της Ελλάδος

αιτία:

- τέθηκε το ζήτημα το 1927 για δημιουργία μιας κεντρικής κρατικής τράπεζας
- αφορμή: το αίτημα της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών για παροχή πρόσθετου δανείου

στόχοι:

- α) διαχείριση χρεών
- β) έκδοση χαρτονομίσματος
- γ) ενιαία εφαρμογή της κυβερνητικής οικονομικής πολιτικής ίδρυση:
 - ιδρύθηκε το Μάιο του 1927 (κάτω από την πίεση ξένων συμβούλων)
 - άρχισε τη λειτουργία της ένα χρόνο αργότερα
 - αντιδράσεις από την Εθνική Τράπεζα

αποτελέσματα:

- α) πέτυχε σταθερές ποσοτικές της δραχμής με τα ξένα νομίσματα
 - στηρίζοντας την έκδοση χαρτονομίσματος στα αποθέματά της σε χρυσό και συναλλάγμα
 - εξασφαλίζοντας τη μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος σε χρυσό
- β) οδήγησε τα δημόσια οικονομικά σε περίοδο ευφορίας
- γ) βελτίωσε την πιστοληπτική ικανότητα του κράτους
- δ) ενίσχυσε την εισροή συναλλάγματος και τις επενδύσεις

ε) προκάλεσε μια ισχυρή δυναμική που επέτρεψε τις σημαντικές πολιτικές, θεσμικές και οικονομικές πρωτοβουλίες της τελευταίας κυβέρνησης του Βενιζέλου (1928 - 1932)

αναστροφή κλίματος: μεγάλη οικονομική κρίση (Νέα Υόρκη, 1929)

Γ9. Η κρίση του 1932

κατάσταση στην Ελλάδα:

- η παγκόσμια οικονομική κρίση έφτασε στην Ελλάδα σε επαγή «ευημερίας»:
 - η εμπιστοσύνη των Ελλήνων σε ένα καλύτερο οικονομικά μέλλον είχε αποκατασταθεί
 - οι σκοτεινές εποχές της δεκαετίας του 1920 έδειχναν να απομακρύνονται
 - οι πληγές έκλειναν
 - η φτώχεια περιοριζόταν
 - το ελληνικό κράτος σχεδίαζε το μέλλον με μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση και αισιοδοξία
- οι προσπάθειες της κυβέρνησης να αποτρέψει την κρίση εξάντλησαν τα αποθέματα της χώρας σε χρυσό και συναλλάγμα

ρυθμίσεις:

α) η κυβέρνηση δεν απέφυγε την αναστολή της μετατρεψιμότητας του εθνικού νομίσματος

β) ανέστειλε την εξυπηρέτηση των εξωτερικών δανείων

συνέπειες:

α) εγκαινιάστηκε ισχυρή περίοδος κρατικού παρεμβατισμού στα οικονομικά ζητήματα (ιδιαίτερα στις εξωτερικές συναλλαγές)

β) ακολουθήθηκε πολιτική προστατευτισμού, με σκοπό την αυτάρκεια της χώρας

γ) η Ελλάδα μπήκε στο χώρο της κλειστής οικονομίας

δ) οι συναλλαγές καθορίζονταν περισσότερο από γραφειοκρατικές διαδικασίες παρά από ελεύθερες οικονομικές συμφωνίες

μέθοδος «κλήρικ»:

- οι διεθνείς συναλλαγές δε γίνονταν με βάση το μετατρέψιμο συνάλλαγμα
- γίνονταν με βάση διακρατικές συμφωνίες που κοστολογούσαν τα προς ανταλλαγή προϊόντα και φρόντιζαν να ισοσκελίσουν την αξία των εισαγωγών με την αντίστοιχη των εισαγωγών

- η διαδικασία αυτή για την Ελλάδα είχε και θετικά στοιχεία (οι συναλλαγές της με το εξωτερικό ήταν έντονα ελλειμματικές)

πολιτικές συνέπειες:

- α) αναδείχτηκαν ισχυρά συγκεντρωτικά κράτη
- β) κυριάρχησαν ολοκληρωτικά κινήματα και καθεστώτα σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη
- γ) ολοένα και περισσότερα κράτη αποκτούσαν δικτατορικά ή φασιστικά καθεστώτα
- δ) Ελλάδα: ο Ιωάννης Μεταξάς με την ανοχή του παλατιού προχώρησε στην κατάλυση του κοινοβουλευτικού καθεστώτος και στην επιβολή δικτατορίας (4 Αυγούστου 1936)

2. ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

Α1α

- **παραγωγικές δομές**
τα στοιχεία στα οποία στηρίζεται η παραγωγή:
→ εργαλεία
→ τρόπος καλλιέργειας
→ τρόπος μεταποίησης προϊόντων
→ μεταφορές, διακίνηση προϊόντων κτλ.
- **γραμμή Αμβρακικού- Παγασητικού**
τα σύνορα αυτά καθορίστηκαν με το Πρωτόκολλο του Λονδίνου στις 26 Σεπτεμβρίου 1831
- **αγρανάπαυση**
για να μην εξαντλείται το έδαφος από τη συνεχή καλλιέργεια, ένα μέρος των χωραφιών κάθε χρόνο δεν καλλιεργείται
- **περίοδοι αστάθειας**
→ η έλλειψη πλεονάσματος έκανε τη χώρα εξαιρετικά ευαίσθητη στις δυσμενείς συγκυρίες
→ όταν διακοπτόταν ο κανονικός ρυθμός της οικονομικής ζωής αποκαλυπτόταν η οικονομική αδυναμία της χώρας, η οποία εξαρτιόταν, σε ό,τι αφορά τον επισιτισμό, από τις εισαγωγές σιτηρών
- **Κριμαϊκός πόλεμος**
→ 1853-1856
→ αφορμή: η προστασία ορθόδοξων και καθολικών που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία
→ ξέσπασε ανάμεσα στους Ρώσους και τους Αγγλο - Γάλλους
→ κατά τη διάρκειά του η Ελλάδα κινήθηκε για την απελευθέρωση νέων εδαφών
→ μετά την παραίτηση του αγγλο - γαλλικού στόλου, που προχώρησε σε ναυτικό αποκλεισμό, η Ελλάδα υποχρεώθηκε να παραιτηθεί από τις διεκδικήσεις της
- **σταφιδική κρίση**
→ η καλλιέργεια της σταφίδας επεκτάθηκε εξαιτίας της αυξημένης ζήτησης
→ 1851: 172.000 στρέμματα
→ 1891: 670.000 στρέμματα
→ τέλη 19ου αι. - αρχές 20ου αι.: πτώση τιμής
→ κρίση στους καλλιεργητές σταφίδας και μετανάστευση προς τις Η.Π.Α.

B1

- **παραγωγικές μονάδες μεγάλου μεγέθους**
βιομηχανικές μονάδες με μεγάλη δυναμικότητα
- **ισοζύγιο πληρωμών**
η σχέση ανάμεσα στην αξία εισαγωγών και εξαγωγών:
α) ενεργητικό ισοζύγιο πληρωμών = η αξία των εξαγωγών είναι μεγαλύτερη από την αξία των εισαγωγών
β) παθητικό ισοζύγιο πληρωμών = η αξία των εισαγωγών είναι μεγαλύτερη από την αξία των εξαγωγών
- **επισιτιστικό πρόβλημα**
ανεπάρκεια των παραγόμενων ειδών διατροφής έσοδα τελωνείων
- **θηραϊκή γη**
πέτρωμα, προϊόν ηφαιστειακής έκρηξης, που εξορύσσεται στη γήσο Θήρα

B2

- **Συνθήκη Κιουτσούκ- Καϊναρτζή**
προέβλεπε ότι πλοία με ρωσική σημαία μπορούσαν να καταπλέουν και να εμπορεύονται ελεύθερα σε λιμάνια της Οθωμανικής αυτοκρατορίας (το εκμεταλλεύτηκαν οι Έλληνες υψώνοντας τη ρωσική σημαία στα πλοία τους)
- **παραδοσιακές εφοπλιστικές σχέσεις**
η οικονομική σύμπραξη πλοιοκτητών και εργαζομένων:
→ συντροφικό σύστημα
→ πλοιοκτήτες και εργαζόμενοι μοιράζονταν τα κέρδη
→ οι ναύτες μετείχαν ως συντροφοναύτες (με το σύστημα της σερμαγιάς)

B3

- **δικαίωμα τομής**
το δικαίωμα καλλιέργειας του κτήματος, χωρίς την ταυτόχρονη κατοχή του
- **επαναστατικό δικαίω**
καθώς το δικαίω πήγαζε από την επικράτηση της επανάστασης, τα οθωμανικά κτήματα έγιναν περιουσία του ελληνικού δημοσίου
- **έγγεια ιδιοκτησία**
ιδιοκτησία γης
- **φόροι Οθωμανικής Αυτοκρατορίας**
α) 15% στον ιδιοκτήτη της γης
β) 10% στο σουλτάνο (δεκάτη)
- **δίκαιο στο χώρο της έγγειας ιδιοκτησίας**
με το νέο δίκαιο η ατομική ιδιοκτησία έχει απόλυτο χαρακτήρα

α) οθωμανικό δίκαιο: ο καλλιεργητής ήταν αδύνατο νομικά να αποβληθεί από τη γη του

β) βυζαντινορωμαϊκό δίκαιο: ο απλός αγρομισθωτής μετά τη λήξη του συμβολαίου του είναι εξώσιμος

- **νομοθετικές ρυθμίσεις (1870-1871)**
έγιναν από την κυβέρνηση Κουμουνδούρου
- **ξηρικά εδάφη**
εδάφη μη αρδευόμενα

B4

- **βαριά βιομηχανία**
χρησιμοποιεί ως πρώτη ύλη μεταλλεύματα και απαιτεί μεγάλα κεφάλαια για εξοπλισμό και εξελιγμένη τεχνολογία
- **διώρυγα Σουέζ**
→ συνδέει τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα
→ χωρίζει την Αφρική από την Ασία
→ έχει μήκος 173 χλμ. και πλάτος 120 - 150 μ.
- **οικοδομική ανάπτυξη**
1870 κ.ε.: αναπτύσσεται η αστική ανάπτυξη
→ εσωτερική μετανάστευση στα αστικά κέντρα
→ ομογενείς κεφαλαιούχοι αρχίζουν να κάνουν τοποθετήσεις σε ακίνητα κυρίως στην Αθήνα

B5

- **τοκογλυφικοί τόκοι (περίοδος Όθωνα)**
→ 20 - 24% για δάνεια με εγγύηση ακίνητη περιουσία
→ 36 - 50% για δάνεια με προσωπική εγγύηση
- **τραπεζικοί τόκοι**
οι τόκοι με υποθήκη ορίστηκαν από την Εθνική Τράπεζα στο 10%
- **μέτοχοι της Εθνικής Τράπεζας**
→ αδελφοί Ζωσιμάδες
→ βασιλιάς Λουδοβίκος Β' της Βαυαρίας
→ Κ. Εβράνης
- **Ζαν - Γκαμπριέλ Ευνάρδος**
→ 1775- 1863
→ γαλλοελβετός τραπεζίτης
→ φίλος του Καποδίστρια
→ φιλέλληνας

- **Γ. Σταύρου**
μνημένος στη Φιλική Εταιρεία
- **Τράπεζα Ηπειροθεσσαλίας**
→ ιδρύθηκε το 1882
→ ιδρυτής: Α. Συγγρός
→ δραστηριότητες:
 - α) χρηματοδότηση μεγάλων έργων
 - β) παροχή δανείων προς το κράτος
 - γ) έκδοση χαρτονομίσματος στις νεοπροσαρτημένες περιοχές (1881)
- **Γενική Πιστωτική Τράπεζα**
→ ιδρύθηκε το 1872
→ κεφάλαια Ελλήνων της διασποράς (Κωνσταντινούπολη, Οδησός)

B6

- **βυρσοδεψείο**
μονάδα κατεργασίας δερμάτων
- **έλλειψη κεφαλαίων**
 - α) αρνητική στάση των Ελλήνων της διασποράς
 - β) η Εθνική Τράπεζα κάνει τα πρώτα βήματα (κοντόφθαλμη πιστωτική πολιτική)
- **δασμολογικά μέτρα**
φόροι που επιβάλλονται από το κράτος σε εισαγόμενα εμπορεύματα, ώστε να ενισχυθεί η εγχώρια παραγωγή

B7

- **ολοκλήρωση διόρυγας Κορίνθου**
ο Συγγρός αγόρασε τελικά τα δικαιώματα της εταιρείας που είχε αναλάβει το έργο
- **πορθμός Ευρίπου**
πορθμός που χωρίζει την Εύβοια από τη Βοιωτία

B8

- **Χ. Τρικούπης**
→ νομικός και πολιτικός
→ πρωθυπουργός: 1875, 1880, 1882 - 1885, 1886 - 1890, 1892 - 1893, 1893 - 1895
→ συντέλεσε στον εκσυγχρονισμό της Ελλάδας

- **ιδιωτική πρωτοβουλία στη δημιουργία σιδηροδρομικού δικτύου**
 - α) Α. Συγγρός, κεφαλαιούχοι από την Κωνσταντινούπολη (δίκτυο Αθήνας - Λαυρίου)
 - β) όμιλος Ελλήνων του εξωτερικού (δίκτυο Πελοποννήσου)

B9

- **δημοσιονομικό σύστημα**
σύστημα ελέγχου, είσπραξης και κατανομής των δημοσίων εσόδων
- **δάνεια του Αγώνα**
τα δάνεια του 1824 και 1825
- **στρατιωτικές κινητοποιήσεις**
 - 1877: ρωσοτουρκικός πόλεμος
 - 1878: κρητική επανάσταση
 - 1885 - 1886: πραξικοπηματική προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας στη Βουλγαρία

B10

- **τοκοχρεολύσιο**
χρηματικό ποσό το οποίο πρέπει κάποιος να πληρώνει τμηματικά, για να εξοφλήσει το κεφάλαιο που δανείστηκε και τους τόκους που αντιστοιχούν σ' αυτό
- **ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897**
προκλήθηκε από την ανάμειξη της Ελλάδας στην κρητική επανάσταση
- **μονοπώλιο**
η αποκλειστική άσκηση όλων των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με ορισμένα αγαθά ή υπηρεσίες από μία μόνο επιχείρηση
- **πιστοληπτική ικανότητα του κράτους**
η δυνατότητα να λαμβάνει το κράτος δάνεια, η φερεγγυότητά του
- **Ελ. Βενζέλος**
 - κυρίαρχη πολιτική μορφή της Ελλάδας
 - πρωθυπουργός: 1910 - 1915, 1915, 1917 - 1920, 1924, 1928 - 1932, 1932, 1933

B11

- **Τανζιμάτ**
μεταρρυθμίσεις στην Οθωμανική Αυτοκρατορία με τις οποίες προστατεύονταν οι ορθόδοξοι που κατοικούσαν σ' αυτή

- **οικονομική κρίση 1873**
 - τα δυτικοευρωπαϊκά κεφάλαια επενδύονται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες που εξασφαλίζουν υψηλές αποδόσεις (κέρδη) στο χώρο της Δ. Ευρώπης
 - στο χώρο της Α. Μεσογείου οι Έλληνες, χωρίς ανταγωνιστές έχουν προνομιακό πεδίο δράσης
 - με την οικονομική κρίση της Δ. Ευρώπης διακόπτονται οι επιχειρηματικές δραστηριότητες εκεί καθώς δεν αποδίδουν τα επιθυμητά κέρδη
 - τα δυτικοευρωπαϊκά κεφάλαια μεταφέρονται στην Ανατολή αναζητώντας ευκαιρίες για επικερδείς τοποθετήσεις
 - δημιουργούνται συνθήκες ανταγωνισμού και πίεσης της ελληνικής διασποράς
- **μετατρεψιμότητα δραχμής**
η δυνατότητα μετατροπής της δραχμής σε χρυσό ή άλλα διεθνή νομίσματα
- **κίνημα Νεοτούρκων**
κίνημα Τούρκων αξιωματικών στη Μακεδονία (ξεκίνησε το 1908 και αργότερα επικράτησε σε ολόκληρη την Οθωμανική αυτοκρατορία) με στόχο την αναγέννηση της αυτοκρατορίας
- **πολιτικές εξελίξεις στη Ρωσία**
σοσιαλιστική επανάσταση του 1917
- **εκχρηματισμός οικονομίας**
η εισαγωγή του χρήματος ως μέσου οικονομικών συναλλαγών

Γ1

- **κολίγος**
αυτός που καλλιεργεί ένα ξένο χωράφι και μοιράζεται την παραγωγή με τον ιδιοκτήτη
- **Κιλελέρ**
το 1910 στο χωριό Κιλελέρ της Θεσσαλίας εξεγέρθηκαν οι χωρικοί, οι οποίοι καλλιεργούσαν με δυσμενέστατους όρους τα τσιφλίκια
- **εθνικός διχασμός**
 - διαίρεση του κράτους σε δύο αντίπαλες παρατάξεις (1915 - 1917)
 - αποτέλεσμα της διαφωνίας βασιλιά Κωνσταντίνου - Βενιζέλου για τη στάση που θα κρατούσε η Ελλάδα κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο:
 - α) βασιλιάς: πολιτική ουδετερότητα
 - β) Βενιζέλος: συμμετοχή στο πλευρό της Αντάντ
 - κυριάρχησε τελικά ο Βενιζέλος και ο βασιλιάς αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα
- **εμπορευματοποίηση**
η διάθεση των προϊόντων στην αγορά

- **παραγωγικοί συνεταιρισμοί**
ενώσεις παραγωγών που παρήγαν τα ίδια προϊόντα
- **κρατικοί οργανισμοί παρέμβασης**
κρατικοί οργανισμοί που παρεμβαίνουν για να εξασφαλίζουν τη διάθεση των προϊόντων στην αγορά

Γ2

- **Λαύριο**
1896: εργατικές εξεγέρσεις
- **Γ.Σ.Ε.Ε. (Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας)**
→ ιδρύθηκε τον Οκτώβρη του 1918
→ συγκέντρωνε στις τάξεις της τα σημαντικότερα και πολυμελέστερα εργατικά σωματεία της χώρας
- **Σ.Ε.Κ.Ε. (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδας)**
→ το Νοέμβρη του 1918 συγκλήθηκε στον Πειραιά το Α' Πανελλαδικό Σοσιαλιστικό Συνέδριο που κατέληξε στην ίδρυση του Σ.Ε.Κ.Ε.
→ 1920: μετονομάστηκε σε Κ.Κ.Ε. (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας)

Γ3

- **Βαλκανικοί πόλεμοι**
α) Α' Βαλκανικός πόλεμος: Οκτώβριος 1912 - Μάιος 1913
β) Β' Βαλκανικός πόλεμος: Ιούνιος 1913 - Ιούλιος 1913

Γ4

- **κυβέρνηση Εθνικής Άμυνας**
συγκροτήθηκε από το Βενιζέλο στη Θεσσαλονίκη το 1916, ενώ υπήρχε και η κυβέρνηση του βασιλιά στην Αθήνα (διαφωνία για τη στάση της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο)
- **συμμαχικός αποκλεισμός**
→ το Νοέμβριο του 1916 οι Αγγλογάλλοι απέκλεισαν τον Πειραιά, αποβίβισαν αγήματα και συγκρούστηκαν με δυνάμεις της κυβέρνησης της Αθήνας
→ με τον τρόπο αυτό προώθησαν την εκδίωξη του Κωνσταντίνου
→ αποτέλεσμα ήταν η επιστροφή του Βενιζέλου στην Αθήνα και η επανασυγκρότηση της κυβέρνησής του
- **εκστρατεία στην Ουκρανία**
→ οργανώθηκε από τους Αγγλο – γάλλους

→ στόχο είχε την κατάπιξη της Οκτωβριανής επανάστασης στη Ρωσία
 → Ιανουάριος 1919: αποστέλλεται στην Ουκρανία ειδικό εκστρατευτικό σώμα (κατόπιν εντολής της κυβέρνησης Βενιζέλου), το οποίο ηττάται κατά κράτος

Γ5

- **ανταλλαγή πληθυσμών**
πραγματοποιήθηκε με βάση τη συνθήκη της Λοζάννης (1923)
- **ανακήρυξη της δημοκρατίας**
εγκαθιδρύθηκε το 1924 με πρώτο πρόεδρο τον Αλ. Ζαΐμη

Γ6

- **αστικοποίηση**
διαρκής συγκέντρωση πληθυσμού σε αστικά κέντρα

Γ7

- **εγχειοβελτιωτικά έργα**
έργα που γίνονται για να βελτιωθεί η φυσική διαμόρφωση μιας εδαφικής έκτασης και έτσι να αυξηθεί η πάγια καλλιεργητική της αξία

Γ8

- **αντιδράσεις Εθνικής Τράπεζας**
εύλογες αντιδράσεις, καθώς θα περιοριζόταν ο κεντρικός της ρόλος και, συνεπώς, τα κέρδη της
- **σταθερές ισοτιμίες της δραχμής**
με την ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος ορίστηκε σταθερή ισοτιμία της δραχμής έναντι της αγγλικής λίρας
- **μετατρεψιμότητα του εθνικού νομίσματος σε χρυσό**
η δυνατότητα ελεύθερης μετατροπής της δραχμής σε χρυσό από την Τράπεζα της Ελλάδος

Γ9

- **αναστολή μετατρεψιμότητας της δραχμής**
άρση της ισοτιμίας της (οδηγεί σε υποτίμηση)

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

18 ^{ος} αι.	σημαντική ναυτιλιακή και εμπορική δραστηριότητα σε παραλιακές πόλεις και νησιά του ελληνικού χώρου
1774	συνθήκη Κιουτσούκ- Καϊναρτζή μεταξύ Ρωσίας και Οθωμανικής αυτοκρατορίας
19 ^{ος} αι	χαμηλή εσωτερική εμπορική κίνηση
19 ^{ος} αι	ανοδική πορεία ελληνικής ναυτιλίας
19 ^{ος} αι	εμφάνιση βιομηχανίας στο ελληνικό κράτος
19 ^{ος} αι	εξάπλωση των ελληνικών οικονομικών δραστηριοτήτων στην Α. Μεσόγειο και τη Μαύρη Θάλασσα
1821 – 1828	επαναστατικός αγώνας
1828	πυκνότητα πληθυσμού = 15
1830	ίδρυση του ανεξάρτητου νεοελληνικού κράτους
1830	πρωτόγονες υποδομές του ελληνικού κράτους
1832	άφιξη των Βαυαρών στην Ελλάδα
1833 – 1870	διανεμήθηκαν 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών
1835	αρχίζουν οι συζητήσεις για το σιδηροδρομικό δίκτυο
1839	ίδρυση Ιονικής Τράπεζας
1840	χωρητικότητα ελληνικών πλοίων = 100.000 τόνοι
1841	ίδρυση της Εθνικής Τράπεζας
1845	εξάπλωση Εθνικής Τράπεζας στην Ερμούπολη
1846	εξάπλωση Εθνικής Τράπεζας στην Πάτρα
1851	συνολική αξία εισαγωγών – εξαγωγών = 36.000.000 χρυσές δρχ.
1854	ναυτικός αποκλεισμός από τους Αγγλο – Γάλλους κατά τη διάρκεια του Κριμαϊκού πολέμου
1856	συνταγματικές μεταρρυθμίσεις του Τανζιμάτ
Αρχές δεκαετίας 1860	νομοθεσία για εξχώρηση μεταλλευτικών δικαιωμάτων με ευνοϊκούς όρους
Δεκαετία 1860	συζητήσεις για την αξιοποίηση των δυνατοτήτων της αμιγνέιας
1860 κ.ε.	αρχίζουν να πολλαπλασιάζονται τα τραπεζικά και ασφαλιστικά ιδρύματα
Έως 1861	η Ελλάδα είναι απομονωμένη από τις ευρωπαϊκές χρηματαγορές
1864	προσάρτηση Επτανήσων στο ελληνικό κράτος
1866	άρχισε εργασίες στο Λαύριο η γαλλο – ιταλική εταιρεία Σερπιέρι – Ρου
1866	χωρητικότητα ελληνικών πλοίων > 300.000 τόνοι
1866 – 1869	κρητικές επαναστάσεις
1869	ολοκλήρωση της διώρυγας του Σουέζ
1870	κύμα ίδρυσης βιομηχανικών επιχειρήσεων
Δεκαετία 1870	μεγάλη οικοδομική ανάπτυξη
Δεκαετία 1870	ανάπτυξη ευρωπαϊκών οικονομιών

δεκαετία 1870	οι πρώτες ενδείξεις συνεργασίας του ελληνικού κράτους με τους Έλληνες ομογενείς
1870 – 1871	νομοθετικές ρυθμίσεις για τη διανομή των εθνικών γαιών
1870 – 1911	διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα εθνικών γαιών
1873	οικονομική κρίση
1877 – 1880	στρατιωτικές κινητοποιήσεις
έως δεκαετία 1880	Αθήνα – Πειραιάς = μόνη σιδηροδρομική γραμμή
δεκαετία 1880	διογκώνεται ο εξωτερικός δανεισμός
1880 – 1910	ολοκληρώνεται το σιδηροδρομικό δίκτυο
έως 1881	δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου
1881	προσάρτηση Θεσσαλίας και Άρτας στο ελληνικό κράτος
1881	έναρξη εργασιών διώρυγας Κορίνθου
1882 – 1892	πρώτες πρωθυπουργίες Χ. Τρικούπη
1885 – 1886	στρατιωτικές κινητοποιήσεις
1889	ναυπήγηση τριών θωρηκτών από το ελληνικό κράτος
1890	αριθμός ατμόπλοιων = 97
1893	ολοκλήρωση διώρυγας Κορίνθου
1893	πτώχευση ελληνικού κράτους
1896	πρώτες εργατικές εξεγέρσεις στο Λαδρίο
1897	ελληνοτουρκικός πόλεμος
1898	διεθνής επιτροπή ξεινά τις λειτουργίες της στα πλαίσια του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου
τέλος 19 ^{ου} αι.	δυσκολεύουν οι οικονομικές συνθήκες για τους Έλληνες της διασποράς
τέλος 19 ^{ου} αι.	οι εξαγωγές μεταλλευτικών προϊόντων αντιπροσωπεύουν το 1/5 της συνολικής αξίας εξαγωγών
τέλος 19 ^{ου} αι.	σημαντικές διαστάσεις στην αξιοποίηση του μαρμάρου
τέλος 19 ^{ου} αι.	αλυκές = σημαντική πηγή δημόσιων εσόδων
τέλος 19 ^{ου} αι.	εμφάνιση σοσιαλιστικών ομάδων και εργατικών ομαδοποιήσεων
τέλος 19 ^{ου} αι. – αρχές 20 ^{ου} αι.	αρχίζει η μετανάστευση προς την Αμερική
τέλος 19 ^{ου} αι. – αρχές 20 ^{ου} αι.	δημιουργείται σχετικά σταθερό βιομηχανικό δυναμικό
τέλος 19 ^{ου} αι. – αρχές 20 ^{ου} αι.	οδικό δίκτυο = προτεραιότητα για το ελληνικό κράτος
1900 κ.ε.	αρχίζει να εξάγεται και κρασί
1900 – 1910	η εξαγωγή αγροτικών προϊόντων αντιπροσωπεύει τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών
1901	συνολική αξία εισαγωγών – εξαγωγών = 235.000.000 χρυσές δρχ.
1901	αριθμός ατμόπλοιων = 191
1907	νομοθεσία για την απαλλοτρίωση μεγάλων ιδιοκτησιών γης
1909	ολοκλήρωση σιδηροδρομικού δικτύου
1910	συγκρούσεις στο Κιλελέρ
1910	υγιή δημόσια οικονομικά
1910 - 1922	εμφανίζεται ο βενιζελισμός

1911	συνολική αξία εισαγωγών – εξαγωγών = 315.000.000 χρυσές δρχ.
1911	πυκνότητα πληθυσμού = 43
1911	έσοδα προϋπολογισμού = 240.000.000 δρχ.
1911	έξοδα προϋπολογισμού = 181.000.000 δρχ.
1912	αριθμός ατιμόπλοιων = 389
1912 – 1913	ενσωμάτωση μεγάλων εκτάσεων και πληθυσμών στο ελληνικό κράτος
έως 1913	εμπόριο Ελλάδας = (σχεδόν αποκλειστικά) εξωτερικό εμπόριο
1913	τέλος Βαλκανικών πολέμων
1914	έναρξη Α' Παγκοσμίου πολέμου
1914	πληθυσμός Ηπείρου: Έλληνες = 166.000, μουσουλμάνοι = 38.000
1915	επιστράτευση στα πλαίσια του διχασμού
1917	νομοθεσία για την ολοκλήρωση της απαλλοτρίωσης μεγάλων ιδιοκτησιών γης
1917	ενοποίηση της Ελλάδας μετά το διχασμό υπό το Βενιζέλο με την επέμβαση των Συμμάχων
1918 κ.ε.	ο κρατικός ισολογισμός κλείνει με παθητικό
1919	υποδιπλασιασμός ελληνικού εμπορικού στόλου
1919 – 1939	μεσοπόλεμος
Νοέμβριος 1920	η κυβέρνηση Βενιζέλου χάνει τις εκλογές
Μάρτιος 1922	«διχοτόμηση της δραχμής»
1922	Μικρασιατική καταστροφή
1923 – 1924	πολλαπλασιάζονται οι θάνατοι από αρρώστιες – μάλιστα
1925	η αμερικάνικη εταιρεία ΟΥΛΕΝ αναλαμβάνει το ζήτημα της ύδρευσης
1926	«διχοτόμηση της δραχμής»
1927	αίτημα της Ελλάδας στην Κοινωνία των Εθνών για παροχή πρόσθετου δανείου
Μάιος 1927	ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος
1928	έναρξη της Τράπεζας της Ελλάδος
1928 – 1932	τελευταία κυβέρνηση του Βενιζέλου
1929	παγκόσμια οικονομική κρίση («κραχ»)
δεκαετία 1930	άνοδος δικτατορικών ή φασιστικών καθεστώτων
1932	αυστολή μετατρεψιμότητας του εθνικού νομίσματος
4 Αυγούστου 1936	επιβολή της δικτατορίας του Ιωάννη Μεταξά
έως τα μέσα του 20 ^{ου} αι.	η ελονοσία αποτελεί μάλιστα

4. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς διαμορφώθηκαν τα σύνορα της Ελλάδας από τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας μέχρι και το 1881;
2. Να περιγράψετε την εικόνα του ελληνικού τοπίου τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου ελληνικού βίου και να τη συσχετίσετε με την πληθυσμιακή πυκνότητα του κράτους.
3. Να αναφερθείτε στην εξέλιξη του πληθυσμού του ελληνικού κράτους το 19^ο αιώνα και στους παράγοντες που την επηρέασαν.
4. Να συγκρίνετε την κατάσταση των ελληνικών πόλεων τα πρώτα χρόνια μετά τη δημιουργία του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους με την αντίστοιχη των αστικών κέντρων της δυτικής Ευρώπης.
5. Τι γνωρίζετε για τις μετακινήσεις ελληνικών πληθυσμών εντός και εκτός Ελλάδας ως και τις αρχές του 20ου αιώνα;
6. Να αναφέρετε τα αίτια της οικονομικής και τεχνολογικής καθυστέρησης τα πρώτα χρόνια του βίου του ελληνικού κράτους σε σχέση με την Ευρώπη.
7. Ποια στάση κράτησε η ελληνική διασπορά απέναντι στο ελληνικό κράτος ως τα τέλη του 19ου αιώνα;
8. Τι γνωρίζετε για τη «Μεγάλη Ιδέα» και πώς επηρέαζε αυτή η εθνική ιδεολογία την οικονομική αλλά και πολιτική ζωή του τόπου;
9. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η εσωτερική εμπορική κίνηση κατά το 19^ο αιώνα;
10. Ποιοι παράγοντες διαμόρφωναν το ισοζύγιο πληρωμών της χώρας σε ό,τι αφορά τις εμπορικές της συναλλαγές;
11. Τι γνωρίζετε για τη σημασία και την προσφορά του εμπορίου στην Ελλάδα;
12. Να περιγράψετε τη διαμόρφωση των εμπορικών συναλλαγών ως το 1911, αναλύοντας ταυτόχρονα και τους παράγοντες που συντέλεσαν στην αύξησή τους.
13. Τι γνωρίζετε για τις ελληνικές εξαγωγές κατά τη διάρκεια του 19ου και ως τις αρχές του 20ου αιώνα;
14. Να αναφέρετε τα κύρια προϊόντα που εισήγαγε η Ελλάδα, καθώς και τις χώρες με τις οποίες διατηρούσε εμπορικές σχέσεις.
15. Να αναφέρετε τις εκτός της Ελλάδας περιοχές στις οποίες είχαν επεκτείνει τις δραστηριότητές τους οι ισχυροί ελληνικοί εμπορικοί οίκοι.
16. Πώς διαμορφώθηκε η ναυτιλιακή δραστηριότητα πριν την ελληνική επανάσταση και ποιοι παράγοντες έδωσαν ώθηση στην ελληνική ναυτιλία να αναπτυχθεί σε αυτό το διάστημα;
17. Να παρουσιάσετε τις συνέπειες που προκάλεσε η ελληνική επανάσταση του 1821 στην εμπορική ναυτιλία.
18. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην ανάπτυξη νέων ναυτιλιακών κέντρων μετά την ανακήρυξη της ανεξαρτησίας του ελληνικού κράτους;
19. Τι γνωρίζετε για την πορεία της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας στα μέσα του 19ου αιώνα και τους παράγοντες που την επηρέασαν;

20. Να αναφέρετε τις συνέπειες που είχε για την ελληνική ναυτιλία η ατμοκίνηση και τις προσπάθειες που έγιναν για να εκσυγχρονιστούν τα ελληνικά πλοία.
21. Ποια ήταν η κατάσταση του ελληνικού εμπορικού στόλου την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα και μέχρι τη λήξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου;
22. Τι ονομάζουμε με τον όρο «εθνικές γαίες», ποια η έκτασή τους και πώς τις χρησιμοποίησαν οι ελληνικές επαναστατικές κυβερνήσεις;
23. Να αναφέρετε και να ερμηνεύσετε τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν γύρω από τη διανομή των εθνικών γαιών, σε σχέση με τους καλλιεργητές που είχαν δικαιώματα εκμετάλλευσης της γης προεπαναστατικά.
24. Ποια ήταν η τύχη των εθνικών γαιών τη; Στερεάς Ελλάδας;
25. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στον πολυτεμαχισμό των εθνικών γαιών και ποιες συνέπειες προκλήθηκαν εξαιτίας αυτού του γεγονότος σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο;
26. Να αναφέρετε τους στόχους που έθεσαν οι νομοθετικές ρυθμίσεις στην περίοδο 1870- 1871 σχετικά με την αντιμετώπιση του ζητήματος των εθνικών γαιών.
27. Πώς ρυθμίστηκε οριστικά το ζήτημα των εθνικών γαιών και ποια αποτελέσματα επέφερε αυτή η ρύθμιση;
28. Τι γνωρίζετε για τον τρόπο που προσεγγίστηκε το ζήτημα της εκμετάλλευσης του υπεδάφους ως τα μέσα του 19ου αιώνα;
29. Πώς ρυθμίστηκε νομοθετικά το ζήτημα της χρήσης των μεταλλείων και ποιοι λόγοι οδήγησαν στην αύξηση του ενδιαφέροντος για τα μεταλλευτικά και οικοδομικά υλικά;
30. Ποια περιοχή αποτέλεσε το κέντρο της μεταλλευτικής δραστηριότητας στην Ελλάδα; Να αναφέρετε τα μεταλλευτικά προϊόντα που ενίσχυσαν τις ελληνικές εξαγωγές.
31. Τι γνωρίζετε για τα προϊόντα του υπεδάφους- πλην των μεταλλευτικών- που αποτέλεσαν πηγή εσόδων για το ελληνικό κράτος;
32. Να αναλύσετε τους στόχους που θα εξυπηρετούσε η ίδρυση τραπεζικών ιδρυμάτων.
33. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν το πιστωτικό σύστημα της χώρας τα πρώτα χρόνια της ανεξαρτησίας και ποιοι παράγοντες δυσχέραιναν τις προσπάθειες που γίνονταν για την εύρυθμη λειτουργία του;
34. Πότε ιδρύθηκε η Εθνική Τράπεζα, ποιος ήταν ο πρώτος διοικητής της και ποιοι ήταν οι κύριοι μέτοχοι της;
35. Να περιγράψετε τις δραστηριότητες της Εθνικής Τράπεζας στα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της.
36. Τι γνωρίζετε για την εξάπλωση της Εθνικής Τράπεζας στην επαρχία και την επίδραση που είχε αυτή στους ρυθμούς ανάπτυξης της ελληνικής κοινωνίας;
37. Να αναφέρετε τις εξελίξεις στο τραπεζικό σύστημα μετά το 1860.
38. Να συγκρίνετε την ανάπτυξη της βιομηχανίας στον ελλαδικό χώρο με την αντίστοιχη ανάπτυξη στη δυτική και κεντρική Ευρώπη κατά το 19^ο αιώνα. Πώς μπορείτε να ερμηνεύσετε τις διαφορές που παρατηρείτε;

39. Να παρουσιάσετε τις μονάδες παραγωγής που αναπτύχθηκαν στις πρώτες δεκαετίες της ανεξαρτησίας και τους λόγους που δεν επέτρεψαν την πρόοδο τους.
40. Τι γνωρίζετε για την πρώτη απόπειρα να αναπτυχθεί η βιομηχανική δραστηριότητα;
41. Να περιγράψετε τις μεταβολές που παρουσιάστηκαν στο χώρο της βιομηχανίας στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα.
42. Ποιοι λόγοι καθιστούσαν δυσχερή την ανάπτυξη της βιομηχανίας στον ελλαδικό χώρο κατά τα τέλη του 19ου αιώνα;
43. Σε ποιο βαθμό επηρέασαν τη βιομηχανική ανάπτυξη οι αλλαγές των δεδομένων στην ελληνική κοινωνία μετά το 1912- 1913;
44. Σε ποια κατάσταση βρίσκονταν οι υποδομές του ελληνικού κράτους το 1830 και ποια προβλήματα αντιμετώπισε η διοίκηση στην προσπάθειά της να προσαρμόσει την ελληνική πραγματικότητα στα ευρωπαϊκά πρότυπα;
45. Πώς προχώρησε η προσπάθεια για την ανάπτυξη των χερσαίων συγκοινωνιών μέχρι τη δεκαετία του 1870 και ποιοι λόγοι δυσχέραιναν αυτό το έργο;
46. Να παρουσιάσετε τις εξελίξεις στον τομέα της ανάπτυξης του οδικού δικτύου στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, καθώς και τους ανασταλτικούς παράγοντες που εμπόδιζαν αυτή την προσπάθεια.
47. Τι γνωρίζετε για τις ενέργειες που είχαν ως στόχο την αποξήρανση των εκτάσεων που καλύπτονταν από λίμνες και έλη;
48. Να περιγράψετε τις προσπάθειες για τη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου και τις συνέπειες που είχε αυτή για τη ναυσιπλοΐα.
49. Τι γνωρίζετε για την προσφορά του σιδηροδρόμου, γενικότερα, στις χερσαίες μεταφορές;
50. Πότε άρχισαν οι πρώτες συζητήσεις στην Ελλάδα για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου και ποιοι λόγοι καθυστέρησαν την κατασκευή του;
51. Πότε κατασκευάστηκε η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή στην Ελλάδα, σε ποια περιοχή και ποιο ήταν το μήκος της;
52. Να αναφέρετε τους λόγους που επέτρεψαν μετά το 1881 τη δημιουργία υποδομής για την κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα.
53. Σε ποια εποχή δόθηκε μεγάλη ώθηση στην κατασκευή σιδηροδρομικού δικτύου, ποια προβλήματα αντιμετωπίστηκαν και ποια ήταν η ιδιαιτερότητά του;
54. Ποιος ανέλαβε το κόστος κατασκευής του σιδηροδρομικού δικτύου στην Ελλάδα και με ποιο σκεπτικό; Ποια ήταν τελικά η έκβαση της προσπάθειας;
55. Πώς θα αποτιμούσατε την προσφορά του σιδηροδρομικού δικτύου στην ανάπτυξη του ελληνικού κράτους;
56. Τι γνωρίζετε για την πρακτική του δανεισμού στην Ελλάδα από το 1832 ως το 1861 και τους λόγους που οι ελληνικές κυβερνήσεις στρέφονταν σε αυτή;
57. Περιγράψτε την πορεία του δανεισμού από τη δεκαετία του 1860 ως και τη δεκαετία του 1880. Πώς αξιοποιήθηκαν αυτά τα δάνεια;
58. Τι γνωρίζετε για την πτώχευση του 1893 και πώς συνδυάζεται αυτή με τον πόλεμο του 1897;

59. Ποιες χώρες ανέλαβαν, ύστερα από την πτώχευση, τη διαχείριση των κρατικών εσόδων και με ποιο τρόπο;
60. Ποια προβλήματα αντιμετώπισε η Διεθνής Επιτροπή στη διαχείριση των κρατικών εσόδων και ποια ήταν τελικά τα αποτελέσματα αυτής της διαχείρισης;
61. Σε ποιες περιοχές ανέπτυξαν δραστηριότητες οι Έλληνες ομογενείς κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα;
62. Πώς θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις των Ελλήνων της διασποράς με το ελληνικό βασίλειο μέχρι τη δεκαετία του 1870;
63. Να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους οι Έλληνες της διασποράς προτιμούσαν την Οθωμανική αυτοκρατορία για τις συναλλαγές τους.
64. Πώς συνδέεται η οικονομική κρίση του 1873 με τη στρόφη των Ελλήνων της διασποράς προς το ελληνικό κράτος;
65. Περιγράψτε τον τρόπο με τον οποίο διείσδυσαν οι Έλληνες της διασποράς στην ελληνική αγορά.
66. Ποιος ήταν ο χαρακτήρας των επενδύσεων των Ελλήνων ομογενών στην Ελλάδα;
67. Περιγράψτε τη συμπεριφορά των ομογενών κεφαλαιούχων απέναντι στο ελληνικό κράτος στις αρχές του 20ου αιώνα.
68. Σε ποια κοινωνικά στρώματα ανήκε η μεγάλη μάζα των Ελλήνων της διασποράς και τι γνωρίζετε για τη συμβολή της στην ελληνική οικονομία;
69. Να περιγράψετε τις συνέπειες που είχε για την αγροτική παραγωγή η βιομηχανική επανάσταση τόσο στις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες όσο και στην Ελλάδα.
70. Σε ποια αποτελέσματα για την εθνική ιδιοκτησία οδήγησε η διανομή των εθνικών κτημάτων αλλά και η διεύρυνση του ελληνικού κράτους μετά το 1881;
71. Να αναφερθείτε στην κήφισή νόμων το 1907 που αφορούσαν το ιδιοκτησιακό καθεστώς και στην προσπάθεια εφαρμογής του μέχρι την εποχή των Βαλκανικών πολέμων.
72. Ποιοι ήταν οι στόχοι της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1917 και σε ποια αποτελέσματα οδήγησε;
73. Πώς επηρέασε την αγροτική μεταρρύθμιση το προσφυγικό ζήτημα μετά τη μικρασιατική καταστροφή, ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν και με ποιες ενέργειες ολοκληρώθηκε τελικά η μεταρρύθμιση;
74. Ποιοι παράγοντες δεν επέτρεψαν τη δημιουργία εργατικού κινήματος στην Ελλάδα σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα και μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους;
75. Να εξηγήσετε τους λόγους για τους οποίους η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στο ελληνικό κράτος οδήγησε στην ανάπτυξη του εργατικού κινήματος.
76. Να περιγράψετε τις εξελίξεις στο εργατικό κίνημα στη διάρκεια αλλά και μετά το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.

77. Πώς συνδέεται η πολιτική αντίληψη του βενιζελισμού με την οικονομική ανάπτυξη;
78. Να περιγράψετε τους παράγοντες που καθόριζαν την πολιτική του Βενιζέλου τη δεκαετία του 1910.
79. Με ποιους τρόπους αντιμετωπίστηκε η αγροτική κρίση του 1910;
80. Να περιγράψετε τις συνέπειες που προκάλεσαν στην ελληνική κοινωνία οι Βαλκανικοί πόλεμοι και την κατάσταση στην οποία βρισκόταν η Ελλάδα στις παραμονές του Α' Παγκοσμίου Πολέμου.
81. Ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν πριν η Ελλάδα τελικά συμμετάσχει στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο;
82. Τι γνωρίζετε για τα δάνεια που παραχωρήθηκαν στην Ελλάδα μετά το 1917;
83. Να περιγράψετε τις συνέπειες που προκάλεσε σε οικονομικό επίπεδο η κυβερνητική αλλαγή στην Ελλάδα το Νοέμβριο του 1920.
84. Τι γνωρίζετε για την πρώτη «διχοτόμηση της δραχμής» και την αποτελεσματικότητα του μέτρου αυτού;
85. Ποιες πληθυσμιακές αλλαγές προκάλεσε στην Ελλάδα η Μικρασιατική καταστροφή;
86. Να περιγράψετε την αντίδραση του κρατικού μηχανισμού μετά τη Μικρασιατική καταστροφή και το είδος των προβλημάτων που παρουσιάστηκαν.
87. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η ελληνική οικονομία την περίοδο 1919- 1939;
88. Πώς αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα της υδροδότησης της Αθήνας που είχε οξυνθεί μετά την έλευση των προσφύγων από τη Μικρά Ασία;
89. Τι γνωρίζετε για την εγκατάσταση παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην Αθήνα αλλά και την ανάπτυξη δικτύου αστικών συγκοινωνιών;
90. Ποιες προσπάθειες ανάπτυξης υποδομών στην Αττική αλλά και σε ολόκληρη τη χώρα έγιναν την περίοδο του Μεσοπολέμου;
91. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην ίδρυση της Τράπεζας της Ελλάδος, ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν και πότε τελικά άρχισε η λειτουργία της;
92. Περιγράψτε όλες τις ενέργειες της Τράπεζας της Ελλάδος την περίοδο 1928 – 1932 και το ρόλο που αυτή έπαιξε στην οικονομική ανάπτυξη του κράτους.
93. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η ελληνική οικονομία πριν εκδηλωθεί η οικονομική κρίση του 1932;
94. Με ποιες ενέργειες προσπάθησε η ελληνική κυβέρνηση να αποτρέψει την οικονομική κρίση το 1932 και πια αποτελέσματα τελικά πέτυχε;
95. Τι γνωρίζεται για τη μέθοδο «κλήρικ» στο χώρο της οικονομικής πρακτικής;
96. Πώς επηρέασε τελικά η οικονομική κρίση του 1932 την Ελλάδα σε πολιτικό επίπεδο,

5. ΠΗΓΕΣ

1. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Η Ελλάδα του 19ου αιώνα, όπως όλες οι χώρες στον κόσμο, γνώρισε και αυτή τη δημογραφική έκρηξη. Από το 1840- 1850 υπάρχει ένα ποιοτικό άλμα στο ποσοστό της φυσικής πληθυσμιακής αύξησης: οι υγειονομικές επιπτώσεις της βιομηχανικής επανάστασης εκτόπισαν οριστικά το «φυσιολογικό» ποσοστό θνησιμότητας. Έτσι, λοιπόν, γύρω στα μέσα του περασμένου αιώνα, υπάρχει μια αισθητή πτώση του ποσοστού θνησιμότητας, που στις αρχές του 19ου αιώνα θα έπρεπε να φτάνει στα 20%, και το 1900 στα 17%. Συγχρόνως φαίνεται πως εξαφανίζονται οι επιδημίες.

Πηγή 2

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Είναι αλήθεια πως ο σχηματισμός των ελληνικών πόλεων (που στην ουσία ήταν ανύπαρκτες την εποχή που δημιουργήθηκε το ελεύθερο βασίλειο), προκύπτει βασικά από τη συρροή εργατών στα αστικά κέντρα. Όμως σ' ολόκληρο το 19^ο αιώνα είναι εντελώς αδύνατο να δώσουμε ακριβείς αριθμούς. [...]

Το τμήμα εκείνο του αστικού πληθυσμού που αυξήθηκε λόγω της εσωτερικής μετανάστευσης δε θα πρέπει συνεπώς να ξεπερνάει το πολύ τις 100.000 κατοίκους. Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι το μεταναστευτικό ρεύμα προς το εξωτερικό ήταν αριθμητικά ισχυρότερο από το ρεύμα αστικοποίησης. Με άλλα λόγια περισσότεροι κάτοικοι της ελληνικής επαρχίας οδηγούνται προς το εξωτερικό, παρά προς τις πόλεις. Επιπλέον, παρατηρούμε κι ένα ρεύμα παλιννόστησης από τις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού κατευθείαν προς την Αθήνα.

α) Ποιοι παράγοντες επηρέασαν την πορεία αύξησης του πληθυσμού της Ελλάδας;

β) Να παρουσιάσετε τα χαρακτηριστικά των μετακινήσεων των αγροτικών πληθυσμών μέσα και έξω από την Ελλάδα και να τις ερμηνεύσετε.

2. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(σχολικό βιβλίο, σελ. 24)

Πηγή 2

(Γ. Λεονταρίτης, Ελληνική εμπορική ναυτιλία)

Στη μετεπαναστατική περίοδο η εμπορική ναυτιλία ήταν ο μόνος οικονομικός τομέας της χώρας που κατόρθωσε γρήγορα να επανακτήσει την παλιά ζωτικότητα του. [...] Με την αποκατάσταση της ειρήνης ιδρύθηκαν νέα ναυπηγία σε πολλά νησιά και λιμάνια. Η ναυπηγική έγινε μια από τις

σημαντικότερες βιομηχανίες του νέου κράτους. Στην αρχή οι ναυπηγικές επιχειρήσεις στηρίχθηκαν στο παραδοσιακό συντροφικό σύστημα. [...]

Όπως προεπαναστατικά, οι πλούσιοι Έλληνες έμποροι της διασποράς έκαναν συχνά επενδύσεις στις ελληνικές ναυτιλιακές επιχειρήσεις.

Πηγή 3

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Οι παράγοντες που δημιούργησαν τις ευκαιρίες για ανάδειξη άλλων δυνάμεων στον κόσμο των ναυτιλλομένων συμβάδισαν με την αντικατάσταση παλαιών σχημάτων, όπως το σύστημα της «σερμαγιάς» και των «συντροφοναυτών», τόσο από λόγους εγγενείς όσο και από εξωτερικές συνθήκες. Η εξάλειψη του μεριδίου σαν υπεραξιακής μονάδας καθοριστικής κεφαλαιοποίησεως της εργασίας έφερε σαν αποτέλεσμα την αντικατάσταση της με τη μισθοδοσία των πληρωμάτων. Αυτό είχε προέλθει άμεσα από την απότομη μεταβολή των εμποροναυτών σε στρατιώτες το καιρό της επανάστασης. Στα χρόνια του Κριμαϊκού πολέμου, όταν οι ναύτες μισθοδοτούνταν προς 140- 150 δραχ. το μήνα, εμφανίζεται το φαινόμενο της εξαθλίωσης της τάξης αυτής των εργατών της θάλασσας, που είχαν πια καταστεί προλετάριοι, δέσμοι των φριχτών συνθηκών ζωής στα άθλια εκείνα ατμόπλοια, αλλά και θύματα της αγοράς εργασίας στα χρόνια εκείνα της έντονης εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης. Ο νέος τρόπος ναυτικής επιχείρησης απέκλεισε τη συμμετοχή του παράγοντα «εργασία» στον τομέα του κέρδους και έκανε πιο προσωπική αλλά και πιο ευέλικτη την οικονομική εκμετάλλευση, η οποία τώρα επιζητούσε συνδυασμούς για την εξεύρεση πιστωτικών κεφαλαίων από τη διεθνή κεφαλαιαγορά. Επίσης απαιτούσε την πρακτόρευση της ναυλαγοράς με ένα δίκτυο καλά οργανωμένων γραφείων.

Πηγή 4

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Το 1857 άρχισε τις εργασίες της η «Εθνική Ατμοπλοϊκή Εταιρεία» με έδρα τη Σύρο. Η πρωτοβουλία για την ίδρυσή της οφείλεται στην κυβέρνηση Μαυροκορδάτου που ψήφισε νόμο της 22ας Απριλίου 1855, με τον οποίο δινόταν η άδεια ίδρυσης μετοχικής ανώνυμης εταιρείας με σκοπό την ατμοπλοϊκή συγκοινωνία μεταξύ των νησιών και των παραλίων της χώρας. Η εταιρεία συστάθηκε το 1856. Στο αρχικό κεφάλαιό της, που ήταν 3.000.000 δραχ., μετείχε η κυβέρνηση με 800 μετοχές των 500 δραχ. η καθεμιά. Αργότερα το κεφάλαιο αυξήθηκε σε 5.000.000 και οι μετοχές του κράτους κατά 2.000. Επιπλέον, το κράτος ενίσχυσε την εταιρεία, παρέχοντας με δάνειο οικόπεδα στη Σύρο και στον Πειραιά, καθώς και 3 επιβατικά ατμόπλοια, τα «Βασίλισσα της Ελλάδας», «Υδρα» και «Πανελλήνιον», που τα αγόρασε προς 24.000 λίρες Αγγλίας. Ο αριθμός των ατμόπλοιων που διέθετε η εταιρεία αυξήθηκε από 4 αρχικά σε 11 το 1861.

- α) Να αναλύσετε τους παράγοντες που προώθησαν αλλά και ανέστειλαν την ανάπτυξη της ελληνικής εμπορικής ναυτιλίας μετά την επανάσταση,
- β) Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην αγορά ατμόπλοιων μετά το 1857 και ποιοι παράγοντες βοήθησαν ώστε να γίνει εφικτή μια τέτοια εξέλιξη;

3. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(σχολικό βιβλίο, σελ. 47)

Πηγή 2

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Θα μπορούσε κανείς να διακρίνει 3 κατηγορίες μεγάλων ιδιοκτησιών στις πρώτες δεκαετίες μετά την ανεξαρτησία του τόπου:

1) Πρώτα απ' όλα, μερικές από αυτές συγκροτήθηκαν πολύ πριν από το τέλος της τουρκοκρατίας: Πρόκειται για εδάφη που κατείχαν με οποιαδήποτε θεσμική μορφή η Εκκλησία και οι Έλληνες πλούχιοντες και που στο μέγιστο μέρος τους μετατράπηκαν μετά την ανεξαρτησία σε κλήρεις ατομικές ιδιοκτησίες. Πραγματικά, η αποχώρηση των Τούρκων είχε μοναδικό αποτέλεσμα τη νομιμοποίηση μιας ιδιοκτησίας, η οποία προηγουμένα υπαγόταν στις δεσμεύσεις του οθωμανικού δικαίου. [...]

2) Θα έπρεπε να προσθέσουμε τις καινούριες μεγάλες ιδιοκτησίες που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια του αγώνα, ή και αργότερα, τόσο από τους ίδιους τους τοπικούς άρχοντες όσο και από τους ισχυρότερους στρατιωτικούς αρχηγούς που, σε ορισμένες περιπτώσεις, κατόρθωσαν να ιδιοποιηθούν άμεσα εδάφη που ανήκαν στους Τούρκους. Ακόμη και αργότερα, συνεχίστηκε η διαδικασία σχηματισμού καινούριων μεγάλων ιδιοκτησιών. Δεν μπορεί να υπάρξει αμφιβολία πως μέσα στη γενικότερη διαδικασία σφετερισμού και διανομής των εθνικών γαιών, οι τοπικοί άρχοντες εκμεταλλεύτηκαν τη θέση ισχύος που κατείχαν, για να ιδιοποιηθούν εδάφη και να συγκροτήσουν ιδιοκτησίες που είχαν συχνά σημαντική έκταση.

3) Ο τρίτος τρόπος σχηματισμού μεγάλων ιδιοκτησιών θεμελιώνεται άμεσα στις συνθήκες της «διεθνούς» αναγνώρισης της ελληνικής ανεξαρτησίας. Οι ιδιοκτησίες αυτές ήταν συγκεντρωμένες στο βόρειο τμήμα των ελευθερωμένων περιοχών και ειδικότερα στην Αττική, στη Φθιώτιδα και στην Εύβοια που κατείχαν ακόμα οι Τούρκοι και μετά το τέλος των πολεμικών επιχειρήσεων. Σε αντίθεση με τα τουρκοκρατούμενα εδάφη της υπόλοιπης Ελλάδας που πέρασαν κατευθείαν στην ιδιοκτησία του κράτους, τα εδάφη των περιοχών αυτών, σύμφωνα με τις διατάξεις του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου το 1830, παρέμειναν στην ιδιοκτησία των Τούρκων που τα κατείχαν. Αργότερα, οι ίδιοι οι κάτοχοι τους τα πούλησαν και μετά υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν τη χώρα. Έτσι, λοιπόν, τα περισσότερα από τα εδάφη αυτά αγοράστηκαν από τους Έλληνες του εξωτερικού, που ήταν οι μόνοι που διέθεταν σε ρευστό όσα χρήματα χρειαζόνταν.

Πηγή 3

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Στην περίοδο 1881 - 1885 εμφανίστηκε στο προσκήνιο της ελληνικής κοινωνίας το πρόβλημα μιας μεγάλης γαιοκτησίας με κέντρο τις νεοαπελευθερωμένες περιοχές της Θεσσαλίας και της Άρτας. Ως τότε το ελληνικό κράτος είχε καταπολεμήσει με συνέπεια κάθε προσπάθεια για τη

συγκρότηση μεγάλης γαιοκτησίας. Όμοια είχε πολεμήσει τον κολλιγικό τρόπο καλλιέργειας του εδάφους και είχε ευνοήσει τη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή παραγωγή. [...]

Τσιφλικική γεωργία με κολλιγικές σχέσεις παραγωγή υπήρχε σε μερικά μόνο σημεία της παλιάς Ελλάδας, που λειτουργούσαν σαν απομονωμένες νησίδες. Τα λιγοστά αυτά τσιφλίκια της Αττικής και της Εύβοιας είχαν δημιουργηθεί πάνω στη βάση της συνθήκης της προσάρτησης των περιοχών αυτών στο ελληνικό κράτος κατά το 1833. Τα τσιφλικικά αυτά δικαιώματα από τη μια αναγνωρίζονταν από τα ελληνικά δικαστήρια, από την άλλη όμως καταπολεμούνταν από την οικονομική πολιτική του κράτους.

Πηγή 4

(Κ. Βεργόπουλος, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα)

Εν γένει, όπως αναφέρθηκε, η οθωμανική πολυμορφία επέτρεπε την επί του ιδίου εδάφους συνύπαρξη τριών υπερτιθεμένων εμπραγμάτων δικαιωμάτων. Κατά πρώτον, η ψιλή κυριότητα του Δημοσίου εξασφάλιζε το αναπαλλοτρίωτο των κτημάτων. Κατά δεύτερον, ο τσιφλικούχος εισέπραττε, εκ του ιδίου του κτήματος, το 1/2 ή το 1/3 του καθαρού προϊόντος, ως ένα «έπαθλο» του εδάφους. Τέλος, κατά τρίτον, ο χωρικός, επί του ιδίου πάντοτε κτήματος απολάμβανε του εμπραγμάτου δικαιώματος του «τεσσαρούφ», το οποίον τον προστάτευε έναντι μιας ενδεχόμενης αποβολής. [...]

Παρόλο που στις πλείστες περιπτώσεις η γη πέρασε απλώς από την οθωμανική κρατική «ιδιοκτησία» στην του ελληνικού κράτους, τούτο συνεπέφερε σημαντικές μεταβολές ως προς τις συνθήκες εργασίας του χωρικού.

Πράγματι η σουλτανική «ιδιοκτησία» είχε πάντοτε διατηρήσει ένα χαρακτήρα απλής επικυριότητας του Δημοσίου, ενώ εκείνη του ελληνικού κράτους προήλθε από την υποκατάσταση του ελληνικού Δημοσίου στις ιδιωτικοποιημένες έγγιες σχέσεις. Η πρακτική συνέπεια αυτής της διαφοράς ήταν ότι στην οθωμανική περίπτωση η «ιδιοκτησία» του Δημοσίου δε λειτούργησε παρά ως μια ψιλή επικυριότητα, ενώ στη νεοελληνική περίπτωση το κράτος διαμόρφωσε μια συμπεριφορά ενεργού ατομικού ιδιοκτήτη. Για το λόγο αυτόν, το ελληνικό κράτος, παραχωρώντας τις εθνικές γαίες στους καλλιεργητές, αΐωσε από αυτούς αιφνιδιαστικώς, όχι μόνο τη δεκάτη- η οποία είχε διατηρηθεί ως κύρια μορφή αγροτικής φορολογίας- αλλά και την επιπρόσθετη πληρωμή των 15% του ακαθαρίστου προϊόντος, ως ενοίκιο προς τον ιδιοκτήτη λόγω της υποτιθέμενης μίσθωσης.

Κατά αυτόν τον τρόπο, ένα μεγάλο μέρος των Ελλήνων αγροτών, την επομένη της Ανεξαρτησίας, βρέθηκε σε μια κατάσταση σαφώς χειρότερη από εκείνη που είχαν επί Οθωμανών: α) το δικαίωμά τους της νομής και κατοχής (ήτοι το τεσσαρούφ) καταργήθηκε, προς όφελος της κρατικής κυριότητας και β) κατά συνέπεια, οι καλλιεργητές αυτοί μετατράπηκαν σε απλούς αγρομισθωτές-ενοικιαστές, πράγμα που λογικώς οδήγησε το κράτος στην επιβολή ενός ενοικίου, κατά αντίθεση με ολόκληρη την οθωμανοβυζαντινή παράδοση [...]

Η εισαγωγή στην Ελλάδα του ρωmano- γερμανικού δικαίου, εξαλείφοντας τις τοπικές οθωμανο- βυζαντινές παραδόσεις, επέφερε μια σαφή επιδείνωση

των συνθηκών ζωής του Έλληνα αγρότη, χωρίς εκ παραλλήλου να ευνοήσει την ανάπτυξη ενός αγροτικού καπιταλισμού. Το κράτος και μόνον αυτό επωφελήθηκε από αυτή την κατάσταση, αλλά η επιτυχία του αυτή αποδειχνόταν όλο και περισσότερο συζητήσιμη.

Πηγή 5

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

[...] Με αυτή την έννοια μπορούμε να πούμε πως οι εκμισθωτές των εθνικών εδαφών είχαν την πλήρη «οικονομική κυριότητα» των εδαφών. Εκείνοι αποφάσιζαν για τον τύπο και τους τρόπους; καλλιέργειας, για την αποστρίωση των χέρσων εδαφών και για την περιφραγή τους. Επιπλέον, δεν απειλούνταν με απαλλοτρίωση, τα δικαιώματά τους ήταν κληρονομικά και απαραβίαστα, ταυτόχρονα, οι ζημίες αναλαμβάνονταν επίσης αποκλειστικά από τον παραγωγό. Έτσι, αν παραβλέψουμε ότι η οφειλόμενη στο κράτος πρόσοδος επιβάρυνε κάπως τους οικονομικούς όρους εκμετάλλευσης της γης, η θέση των παραγωγών δε διέφερε και πολύ από τη θέση εκείνων που είχαν πλήρη «νομική» κυριότητα.

Η διάκριση, λοιπόν, της κυριότητας με τη νομική έννοια και της κυριότητας με την οικονομική έννοια που ενυπάρχει σε όλες τις μορφές εκμίσθωσης, παίρνει στην περίπτωση της κυριότητας του κράτους μια εντελώς ειδική μορφή. Όχι μόνο το κράτος, σαν ιδιοκτήτης, είναι ασίκανο να επιτελέσει τον κύριο οικονομικό και «τυπικό» ρόλο του ιδιοκτήτη που ζει εκτός έδρας: να καθορίσει δηλαδή τους τρόπους εξαγωγής της γης προς όφελος. Πιο σημαντικό είναι πως ο εκμισθωτής, ο μικροκαλλιεργητής, με τα διασφαλισμένα οικονομικά δικαιώματα, λειτουργεί απέναντι στη γη του σαν να ήταν δικαιωματικά ο νόμιμος ιδιοκτήτης της. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, έγινε ο σφετερισμός των μισών περίπου εθνικών γαιών.

Παρατηρούμε άλλωστε ότι αυτή η κατάσταση παγιώνεται χάρη στις διατάξεις του ρωμαϊκού δικαίου που ισχύει στην Ελλάδα. Πραγματικά, οι διατάξεις οι σχετικές με τη χρησικτησία οδηγούσαν στην πλήρη ιδιοκτησία μετά από ένα χρονικό διάστημα «διανοία κυρίου» νομής. Έτσι, απαραίτητος όρος για να απαιτήσει κανείς έναν τίτλο ιδιοκτησίας ήταν να μην πληρώνει για γεώμορο, γιατί κάθε πληρωμή αποτελούσε νομικά απόδειξη για τη σχέση εκμίσθωσης και έτσι ανέστειλλε τη χρησικτησία. Ο αγώνας, λοιπόν, των αγροτών για την παγίωση της ιδιοκτησίας τους, δεν περνούσε αναγκαστικά από μία γενική διεκδικητική πίεση, αλλά και από τη λαθραία καλλιέργεια των εδαφών, που μπορούσαν μέσα σε 20 χρόνια να περιέλθουν στην πλήρη κυριότητά τους, με τον όρο να μην έχουν εξοφλήσει τους φόρους τους. [...] Έτσι, λοιπόν, ο σφετερισμός των εθνικών γαιών δεν ήταν τίποτα άλλο από μια διαδικασία που συνέβαλε στην εξομάλυνση μιας κατάστασης, η οποία για πολύ καιρό στάθηκε νομικά, κοινωνικά και οικονομικά διαφορετική.

Ποια προβλήματα προέκυψαν σχετικά με τη διανομή των «εθνικών γαιών» μετά την απελευθέρωση του ελληνικού κράτους;

4. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

Το εισόδημα του κράτους από τα εθνικά κτήματα ήταν χαμηλό γιατί: ένα μέρος από αυτά είχε κατά καιρούς καταπατηθεί από ακτήμονες ή -συνηθέστερα- από ισχυρούς τοπικούς παράγοντες και γιατί όσα κτήματα νοικιάζονταν δεν καλλιεργούνταν εντατικά και συστηματικά. Το εισόδημα π.χ. από τη σιτοκαλλιέργεια ήταν πολύ χαμηλότερο από εκείνο της αμπελοουργικής καλλιέργειας. Η τελευταία όμως δεν μπορούσε να γίνει πάνω σε μη ιδιόκτητη γη. Έτσι η διατήρηση των εθνικών κτημάτων ήταν επιζήμια για λόγους οικονομικούς και κοινωνικούς, αφού υπήρχαν ακόμα πολυάριθμοι ακτήμονες. Οικονομολόγοι της δεκαετίας του 1860 παρατηρούσαν ότι το κράτος θα είχε πολύ μεγαλύτερο κέρδος αν παραχωρούσε με χαμηλό τίμημα γη στους ακτήμονες καλλιεργητές, γιατί και άμεση είσπραξη θα είχε από την «εκποίηση» και έμμεση από τη φορολογία των προϊόντων που θα έδινε η εντατική καλλιέργεια της ιδιόκτητης γης.

Πηγή 2

(Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, τεύχος Β')

Το ελληνικό κράτος- όπως και κάθε κράτος- από την εποχή του Καποδίστρια στάθηκε εχθρικό απέναντι στις τοπικές ολιγαρχίες που προσπάθησαν να αυτονομηθούν από την κεντρική εξουσία, χρησιμοποιώντας τη μεγάλη γαιοκτησία ως προπύργιο. Αυτός είναι ένας λόγος που ενισχύθηκε η μικρή και μεσαία καλλιέργεια.

Πηγή 3

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Τελικά το Μάρτιο του 1871, ο Κουμουνδούρος, με υπουργό το Σωτηρόπουλο, πέτυχε την ψήφιση νόμου με αποτέλεσμα να διανεμηθούν 2.650.000 στρέμματα σε 357.217 κλήρους με αγοραία αξία 90.000.000 δρχ.

Η σημασία της αγροτικής μεταρρύθμισης εκτιμάται πληρέστερα, όταν συνειδητοποιηθεί το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος των Ελλήνων χωρικών της εποχής εκείνης αποκλειστικά ως ιδιοκτήτες στη γη που καλλιεργούσαν. Οι μικροί ιδιοκτήτες καλλιεργητές επιδόθηκαν, όπως ήταν φυσικό στις πιο κερδοφόρες και ιδιαίτερα σε εκείνες που προορίζονταν για εξαγωγή. Μέσα σε διάστημα μιας τριετίας, τα 40% και πλέον των καλλιεργούμενων εκτάσεων καλύπτονταν από φυτείες (σταφιδαμπελώνες, βαμβακοφυτείες, καπνοφυτείες κτλ.) [1]

Η επέκταση όμως των φυτειοκαλλιεργειών επηρέασε αρνητικά την παραγωγή δημητριακών. Από την εποχή εκείνη σημειώνεται το χρόνιο έλλειμμα της χώρας με συνακόλουθη δαπάνη τεράστιων συναλλαγματικών αποθεμάτων.

Πηγή 4

(Κ. Βεργόπουλος, Το αγροτικό ζήτημα στην Ελλάδα)

Η σχεδιαζόμενη αγροτική μεταρρύθμιση [...] σκόπευε τον εξής κεντρικό στόχο: να πλήξει την τεχνητή μείωση της προσφοράς καλλιεργήσιμης γης και αγροτικών προϊόντων, την οποία επέβαλλε μονοπωλιακώς η μεγάλη γαιοκτησία. Η μεταρρύθμιση, ενοποιώντας τις ιδιότητες του καλλιεργητή και του ιδιοκτήτη,

επί του ενός και του αυτού προσώπου, επεδίωξε να επιφέρει την αύξηση της παραγωγής και, συνεπώς, τη μείωση της τιμής των αγροτικών προϊόντων.

Πηγή 5

(Τ. Βουρνάς, Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας)

Στις 25 Μαρτίου 1871 η κυβέρνηση Κουμουνδούρου δημοσιεύει το νόμο «περί διανομής και διαθέσεως της εθνικής γης», που για πρώτη φορά από την εποχή της Ανεξαρτησίας θέτει το πρόβλημα της απόδοσης των πρώην τουρκικών τσιφλικιών στους ακτήμονες γεωργούς. Η εκτέλεση του νόμου ανατίθεται στους δήμους, η δε πληρωμή των αγρών καθορίζεται σε 26 ετήσιες δόσεις, με χρεολύσιο 3% και τόκο 2%. Η τιμή ορίστηκε σε 59 δραχ. το στρέμμα κατά μέσο όρο, ποσό τεράστιο τότε για το βαλάντιο των φτωχών αγροτών. Ο κλήρος καθορίστηκε σε 40 στρέμματα ποτιστικά κατ' ανώτατο όριο ή 80 ξερικά κατά γεωργική οικογένεια.

Ο νόμος αυτός, σε τελευταία ανάλυση, ήταν δυσμενής για τους αγρότες. Κανένας δεν μπόρεσε να αγοράσει περισσότερα από 7 στρέμματα κατά μέσο όρο, ενώ οι παλιοί κάτοχοι της γης, οι γνωστοί τσιφλικάδες, πρόσθεσαν νέες εκτάσεις στα κτήματά τους. Με τον τρόπο αυτό δημιουργήθηκε ο τύπος του νεοέλληνα κτηματία, ο οποίος δυνάστευε και δυναστεύει ακόμη την οικονομία της χώρας με την τοκογλυφία σε βάρος των φτωχών καλλιεργητών και με την πολιτική καταπίεση. Αυτονόητο πως ο νόμος του Κουμουνδούρου δεν έθιξε τη μεγάλη ιδιοκτησία των παλιών τζαζιτών ούτε τα μοναστηριακά κτήματα, τα οποία, κατά πρόχειρο υπολογισμό της εποχής, ξεπερνούσαν το καθένα τα 1.000 στρέμματα.

α) Ποιοι λόγοι επέβαλαν τον πολυτεμαχισμό των εθνικών γαιών σε μικρές ή μεγάλες ιδιοκτησίες;

β) Να αναλύσετε τις ρυθμίσεις αλλά και τις συνέπειες της αγροτικής μεταρρύθμισης του 1871.

5. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Με την προσάρτηση της Θεσσαλίας σημειώθηκε μια παρόμοια εξέλιξη. Η νομή των καλλιών ήταν παραδοσιακά ένα εμπράγματο και κληρονομικό δικαίωμα. Ο καλλιεργητής ήταν, κατά την τουρκοκρατία, προσδεδεμένος στη γη, σαν συμπλήρωμά της. Όμως η σχέση αυτή θεωρήθηκε από το αστικό ελληνικό κράτος σαν ένας «φεουδαρχικός περιορισμός της κυριότητας». Το ελληνικό κράτος αναγνώρισε μόνο την πλήρη κυριότητα ως εμπράγματο δικαίωμα επί ακινήτων. Συνέπεια αυτού ήταν οι καλλιεργητές, οι συνδεδεμένοι με το έδαφος επί αιώνες, να θεωρηθούν ξαφνικά ως ακτήμονες. Έτσι ο αγρότης, μολονότι εξακολουθούσε να ονομάζεται «επίμορτος καλλιεργητής», υπέκειτο πια σε έξωση μετά τη λήξη του ετήσιου αγροληπτικού συμβολαίου του. [...]

Η εξέλιξη αυτή είχε αποσοβηθεί στην Παλιά Ελλάδα, όπου στη θέση των Τούρκων τσιφλικούχων που αποχωρούσαν είχε υπεισέλθει το κράτος. Με την

κυβέρνηση ωστόσο Τρικούπη ήταν η πρώτη φορά που το κράτος εμφανίστηκε να ευνοεί τη συγκρότηση μιας μεγάλης ιδιοκτησίας. Η αιτία της μεταβολής πρέπει να αναζητηθεί σε ένα εξαιρετικό γεγονός: δικαιούχοι των τσιφλικικών δικαιωμάτων στη Θεσσαλία - Άρτα δεν ήταν πια οι επαρχιακοί προύχοντες και κοτζαμπάσηδες, αλλά οι Έλληνες χρηματιστές της διασποράς.

Κατ' αρχάς ο Τρικούπης, σε αντίθεση με την πολιτική του Κουμουνδούρου, πενταπλασίασε το δασμό πάνω στα εισαγόμενα σιτηρά το 1884, ενώ κατά το 1892 τον ήδη υψηλό δασμό τον αύξησε ακόμα κατά 1.600%. Ο σκοπός του ήταν προφανής: να περιορίσει την εισαγωγή αλλοδαπού σίτου, ώστε ο εγχώριος να υπερτιμηθεί και να διογκωθεί η έγγειος πρόσοδος των τσιφλικούχων.

Παράλληλα, ο Τρικούπης πρόσφερε ακόμα δύο δώρα στους γεωπαγείς τσιφλικούχους της Θεσσαλίας:

α) Κατάργησε τη φορολογία της δεκάτης επί των σιτηρών και την αντικατέστησε ο λεγόμενος «φόρος αροτριώντων κτηνών», ο οποίος απέφερε μόλις το 1/3 των εσόδων της πρώτης. Ο νέος φόρος ανακούφισε τους τσιφλικούχους διπλά, όχι μόνο γιατί μειώθηκε ποσοτικά η αξίωση του δημοσίου, αλλά και γιατί ο νέος φόρος ήταν εύκολο να επιβαρύνει τελικά τους καλλιεργητές, εφόσον δε συνδεόταν με την ιδιοκτησία αλλά με τον αριθμό των ζώων που χρησιμοποιούνταν,

β) Κατάργησε το τελωνείο Θεσσαλίας, για να διευκολύνει τις εποχικές μετακινήσεις της νομαδικής κτηνοτροφίας στις περιοχές των ελληνοτουρκικών συνόρων. Η κατάργηση του τελωνείου αυτού σήμαινε βέβαια ζημιά του δημοσίου κατά 300.000 δρχ., όμως έδωσε τη δυνατότητα στους τσιφλικούχους να αυξήσουν τα ενοίκια για την παραχώρηση εκτάσεων για βοσκή.

Στην περίοδο αυτή η προστασία των τσιφλικιών ήταν πλήρης. Οι γαιοκτήμονες της Θεσσαλίας, όντας εξασφαλισμένοι πέρασαν σε ακόμα πιο επιθετική στάση. Περιορίσαν προσδευτικά τις καλλιεργούμενες εκτάσεις για δύο λόγους:

α) για να πετύχουν τεχνητή υπερτίμηση των σιτηρών στην εγχώρια αγορά και συνεπώς αύξηση της εγγείου προσόδου και

β) για να απελευθερώσουν εκτάσεις προς ενοικίαση στην αποδοτικότερη νομαδική κτηνοτροφία.

Πηγή 2

(Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, τεύχος Β')

Η αγροτική παραγωγή αποτελούσε δευτερεύον στοιχείο στο σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων των γαιοκτημόνων. Τα οποιαδήποτε κέρδη τους σπάνια τα επένδυαν στη γεωργία με αποτέλεσμα την ανυπαρξία εγγειοβελτιωτικών έργων και εκμηχάνισης της ελληνικής αγροτικής παραγωγής. Το ίδιο συνέβαινε και με τους Έλληνες αστούς της διασποράς που είχαν γίνει οι ιδιοκτήτες των τσιφλικιών της Θεσσαλίας. Δεν είχαν οι ίδιοι την επίβλεψη των γαιοκτησιών τους- αφού δε διέμεναν σε αυτές-, ένα μεγάλο μέρος των κερδών το καταλάωναν έξω από τη Θεσσαλία, ενώ πολλά τσιφλίκια παρέμεναν ακαλλιεργήτα. Οι μικροί και μεσαίοι καλλιεργητές δεν είχαν τη δυνατότητα να

προχωρήσουν στον απαραίτητο εκσυγχρονισμό του αγροτικού τομέα της παραγωγής.

Πηγή 3

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Στο βορρά, και ιδιαίτερα στη Θεσσαλία και στη Μακεδονία, όπου η γη ήταν σχετικά εύφορη, η επικρατούσα μορφή ιδιοκτησίας ήταν η μεγάλη γαιοκτησία, τα τσιφλίκια. Σε αυτές τις περιοχές, το μεγαλύτερο μέρος της γης πήγε σε απόντες γαιοκτήμονες και το καλλεργούσαν φτωχοί κολλήγοι. [...]

Ο καθηλωμένος από τη φτώχεια κολλήγος, υπό το βάρος των ενδοκίων και των φόρων και το ενδεχόμενο εξώσεως και στερήσεως της γης, δεν είχε ούτε τα μέσα ούτε τις γνώσεις ούτε τα κίνητρα για αγροτικές βελτιώσεις. [...]

Παρόλο ότι ως το 1917 πολύ λίγα είχαν γίνει προς την κατεύθυνση μιας αγροτικής μεταρρυθμίσεως, είναι γεγονός ότι ο Βενιζέλος και το κόμμα του υπήρξαν υποστηρικτές της μικρής ιδιοκτησίας, πράγμα που ανταποκρινόταν στις επιθυμίες και την πολιτική μιας ανερχόμενης τάξης επιχειρηματιών που ευνοούσε έναν καπιταλιστικό τρόπο οργάνωσης της παραγωγής. [...]

Η αγροτική μεταρρύθμιση της προσωρινής κυβέρνησης διαμορφώθηκε κυρίως από τον Ανδρέα Μιχαλακόπουλο και τον Αλέξανδρο Μυλωνά. [...]

Τα μέτρα απαλλοτριώσεως θεσπίστηκαν στις 20 Μαΐου 1917. [...]

Η μεταρρύθμιση αποσκοπούσε στην αναγκαστική απαλλοτρίωση των κτημάτων που ξεπερνούσαν τα 1.000 στρέμματα. Οι κολλήγοι και οι αγροτικοί εργάτες, τόσο οι ντόπιοι όσο και οι πρόσφυγες, θα έπαιρναν αγροτικούς κλήρους, είτε από απαλλοτριωμένες γαίες είτε από γαίες του δημοσίου. Κανένα από τα μέτρα αυτά, όμως, δεν εφαρμόστηκε αμέσως. [...] Πρέπει, όμως, να σημειωθεί ότι η μεταρρύθμιση, ενώ άμβλυne τις κοινωνικές πιέσεις στην ύπαιθρο, πετυχαίνοντας έτσι τους πολιτικούς της στόχους, δε βελτίωσε ουσιαστικά την κατάσταση των χωρικών. [...]

Ο κατατεμαχισμός της γης, ενώ έκανε πιο εντατική την καλλιέργεια, δεν απελευθέρωσε το χωρικό από τα παραδοσιακά υπέρογκα χρέη του. Αντίθετα, τα χρέη των χωρικών αυξήθηκαν σε μεγάλο βαθμό τις επόμενες δεκαετίες, με τη διαφορά όμως ότι ο παλιός καταπιεστικός τοκογλυφικός δανεισμός των μεγαλογαιοκτημόνων αντικαταστάθηκε από μια λιγότερο επαχθή και ορθολογικότερη παρέμβαση του χρηματικού κεφαλαίου στις βασικές σχέσεις της αγροτικής παραγωγής.

α) Να συγκρίνετε τη θέση των αγροτών της Θεσσαλίας πριν αλλά και μετά την ενσωμάτωση της περιοχής τους στην Ελλάδα,

β) Ποιοι λόγοι καθιστούσαν απαραίτητη την αγροτική μεταρρύθμιση στις αρχές του 20ου αιώνα και πώς κατέληξαν οι προσπάθειες των κυβερνήσεων να την υλοποιήσουν;

6. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Από τον ορυκτό πλούτο της χώρας είχε αξιοποιηθεί ως τα μέσα του 19ου αιώνα κυρίως η σμύριδα της Νάξου, που αποτελούσε εξαγωγίμο προϊόν. Με το νόμο ΣΒ' της 18 Ιουλίου 1852, η εκμετάλλευση των ορυχείων είχε δοθεί ύστερα από δημοπρασία στον Άγγλο Ρίτσαρντ Άμποτ με ευνοϊκούς όρους για το δημόσιο. Η παραγωγή σμύριδας έφθασε το 1856 τις 40.000 καντάρια, ενώ το 1859 η εξαγωγή της απέφερε 256.424 δρχ. Άλλο εξαγωγίμο ορυκτό ήταν η θηραϊκή γη που απέφερε τον ίδιο χρόνο 141.354 δρχ.

Αμέσως μετά τη σμύριδα άλλο εκμεταλλεύσιμο υλικό ήταν ο λυγνίτης. Αν και είχε εντοπιστεί στο Μαρκόπουλο Αττικής από παλιά η ύπαρξη σιδηρομάτων του, τελικά μόνο τα κοιτάσματα της Κύμης ήταν ικανοποιητικά από άποψη εκμεταλλεύσεως. παρόλο που η χρησιμοποίησή του στα πλοία παρείχε τη δυσκολία της μη συναγωνιστικότητας σε σχέση με τους αγγλικούς λυγνίτες, γιατί θα απαιτούσε για ισόποση θερμαντική απόδοση μεγαλύτερους αποθηκευτικούς χώρους πάνω στο πλοίο.

Μια σειρά άλλων ορυκτών, όπως οι γύψοι της Μήλου, κυρίως όμως τα μάρμαρα της Πεντέλης, της Πάρου, της Τήνου, της Ελευσίνας και του Ταυγέτου δεν πρόσφεραν ακόμα αξιόλογο οικονομικό ενδιαφέρον.

Πηγή 2

(Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, τόμος Β')

Μια θετική προσπάθεια για την άρση των εμποδίων στον τομέα ορισμένων βιομηχανικών υλών σημειώθηκε το 1867 με την ψήφιση νόμου «περί μεταλλείων και ορυκτών». Ο νόμος εκείνος σκοπό είχε να ενθαρρύνει τις ξένες επενδύσεις και να στρέψει την εγχώρια αποταμίευση στην εκμετάλλευση του πλούτου της ελληνικής γης. Πραγματικά, μέσα σε λίγα χρόνια από την ψήφιση του νόμου σημειώθηκε ένας πρωτοφανής για τα ελληνικά χρονικά πυρετός για την έρευνα και εκμετάλλευση του ελληνικού υπεδάφους.

- α) Να επισημάνετε τους παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη της εκμετάλλευσης του υπεδάφους κατά το 19^ο αιώνα στην Ελλάδα,
- β) Σε ποιες περιοχές της Ελλάδας αναπτύχθηκαν μεταλλευτικές δραστηριότητες; Να παρουσιάσετε τη σημασία τους για την ελληνική οικονομία.

7. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Κ. Γκουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Τέλος, θα αναφερθούμε σε έναν τρίτο μηχανισμό απορρόφησης μέρους του αγροτικού πλεονάσματος: πρόκειται για την τοκογλυφία που λυμαίνονταν την ύπαιθρο. Όπως σημειώνει ο Πολύζος, η τοκογλυφία κυριαρχούσε παντού με την αγωγή των κυβερνήσεων και τη συνδρομή των δικαστηρίων που δεν έβαζαν όριο στον τόκο. Πραγματικά, η νομοθεσία με βάση το ρωμαϊκό-βυζαντινό δίκαιο δεχόταν απεριόριστο τόκο και δεν αναγνώριζε το εθιμικό δίκαιο που τον είχε περιορίσει στο 13%. [...]

Οι τοκογλύφοι που αποτελούσαν ένα ακόμα συστατικό στρώμα της ελληνικής αστικής τάξης, στο πρώτο μισό του 19ου αιώνα, υφαρπάζοντας το μερίδιο τους από το πλεόνασμα της αγροτικής παραγωγής και ωθώντας την σε εμπορικοποίηση, συχνά δεν ήταν άλλοι από τους τοπικούς άρχοντες, τους εμπόρους, ακόμα και τους πλούσιους χωρικούς. Οι φόροι, τα εμπορικά κυκλώματα και η τοκογλυφία αποτελούν έτσι τις κύριες μορφές που συμπορεύονται με την αυξανόμενη ενσωμάτωση των ανεξάρτητων μικροκαλλιεργητών στο εκχρηματισμένο εμπορικό σύστημα. [...]

Πηγή 2

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Με βασιλικό διάταγμα της 30 Μαρτίου 1841 ιδρύεται η Εθνική Τράπεζα στην Αθήνα, ιδιοκτησία μιας εταιρείας μετόχων. Το αρχικό της κεφάλαιο, 5.000.000 δρχ., θα διεισθείτο σε 5.000 μετοχές των 1.000 δρχ. Τουλάχιστον 1.000 μετοχές θα αγόραζε το κράτος. Την Τράπεζα θα διοικούσε επιτροπή που θα εκλεγόταν σε γενική συνέλευση μετόχων, αλλά τις επιχειρήσεις της θα ήλεγχε βασιλικός επίτροπος. Η Τράπεζα είχε το δικαίωμα να εκδώσει τραπεζογραμμάτια που δε θα ξεπερνούσαν τα 2/5 της αξίας των κεφαλαίων της. Το αρχικό της κεφάλαιο έφθασε σε 1.468.000 δρχ. και οι 1.500 μετοχές της αγοράστηκαν από το κράτος (600), από τον τραπεζιτικό οίκο του Εϋνάρδου (300), από τους αδελφούς Ζωσιμάδες (250), από το βασιλιά Λουδοβίκο Β' (200) και τον Κ. Βράνη (150). Πρώτος της διοικητής υπήρξε ο Γεώργιος Σταύρου.

- α) Ποιοι λόγοι καθιστούσαν αναγκαία τη δημιουργία κεντρικής τράπεζας στην Ελλάδα;
- β) Να παρουσιάσετε τις δραστηριότητες της Εθνικής Τράπεζας από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής της και να επισημάνετε το ρόλο της στην ελληνική οικονομία.

8. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Η ανάπτυξη της βιομηχανίας				
Έτος	Βιομηχανίες	Εργάτες	Ιπποδύναμη	Αξία εγκαταστάσεων
1867	22	7.300	300	-
1873	95	7.342	1.967	20 εκατομ.
1875	95	-	-	26 εκατομ.
1878	108	-	2.884	-
1889	145	-	8.568	-
1892	-	-	10.000	42 εκατομ.
1904	-	-	-	56 εκατομ.
1917	2213	35.500	70.000	200 εκατομ.
1920	2905	59.120	110.000	220 εκατομ.

Πηγή 2

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Παρατηρήσαμε ήδη, ότι η ανάπτυξη της βιομηχανίας ήταν γενικά πολύ αργή και ότι στις αρχές του αιώνα μας υπήρχαν ελάχιστοι βιομηχανικοί εργάτες. Αν λοιπόν η αργόρυθμη αυτή πορεία εξηγείται από την έλλειψη επαρκών κεφαλαίων (για την περίοδο πριν το 1880), για το επόμενο χρονικό διάστημα το θέμα περιπλέκεται: παρά τα σημαντικά ποσά που εισρέουν για τη συγκρότηση της αναγκαίας τεχνικής υποδομής, παρά την ανάπτυξη του τραπεζικού συστήματος και τον πολλαπλασιασμό της χρηματικής ρευστότητας, οι βιομηχανικές επενδύσεις παραμένουν σχετικά περιορισμένες. Άλλως να έχουμε την πρόθεση να διερευνήσουμε σε βάθος το πρόβλημα, είναι βέβαιο ότι η νοοτροπία βραχυπρόθεσμης κερδοσκοπίας, που συνοδεύει τον αντιπαραγωγικό προσανατολισμό αυτής της πρώτης χρηματιστικής αστικής τάξης, μια νοοτροπία από την οποία επηρεάστηκαν άφευκτα και οι σημαντικότερες αυτόχθονες οικονομικές δυνάμεις, αποτελεί την άλλη όψη της γενικότερης επιφυλακτικότητας του συνόλου της ελληνικής αστικής τάξης προς τις βιομηχανικές επενδύσεις. Αν, λοιπόν, στην Ελλάδα, η ανάπτυξη μιας εθνικής αστικής τάξης δεν πραγματοποιήθηκε με άξονα τις βιομηχανικές δραστηριότητες, αυτό δεν οφείλεται ούτε στην απουσία αυτοχθόνων επιχειρηματικών φορέων ούτε στην έλλειψη κεφαλαίων αλλά ούτε και στην άμεση επέμβαση των μεγάλων καπιταλιστικών δυνάμεων του κέντρου. Οφείλεται μάλλον στις συνθήκες δημοσιογίας του πυρήνα της ελληνικής άρχουσας τάξης, που φάνηκε να αναδύεται ξαφνικά χάρη στη νέα διεθνή συγκυρία.

Πηγή 3

(Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση)

Μεταξύ 1875 και 1889 παρατηρείται μια αύξηση από 95 σε 145 εργοστάσια. Αλλά από τις 50 νέες μονάδες, οι 44 ήταν αλευρόμυλοι και οι 4 ελαιοτριβεία. Επιπλέον, οι περισσότερες εξυπηρετούσαν τη σιτοπαραγωγή της Θεσσαλίας και της Άρτας και πολλές «προσαρτήθηκαν» στην Ελλάδα, μαζί με τις επαρχίες αυτές, το 1881. Επομένως η αύξηση δε δείχνει εκβιομηχάνιση: απλώς κατοπτρίζει την εδαφική επέκταση της χώρας και την αντίστοιχη αύξηση του πληθυσμού.

α) Ποια ήταν η πορεία ανάπτυξης της ελληνικής βιομηχανίας κατά το 19^ο αιώνα και για ποιους λόγους υπήρξε υποτονική μέχρι το 1912- 1913;

β) Σε ποιους τομείς αναπτύχθηκε η ελληνική βιομηχανία τα πρώτα χρόνια μετά την Ανεξαρτησία και σε ποιους στα τέλη του 19ου αιώνα;

9. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση)

Η καθυστέρηση στην ανάπτυξη της οδοποιίας οφειλόταν στην έλλειψη οικονομικών μέσων των κυβερνήσεων αλλά και στην ορεινή διαμόρφωση της

χώρας, που καθιστούσε την κατασκευή δρόμων ιδιαίτερα δαπανηρή. Υπήρχε όμως και ένας άλλος λόγος που δημιουργούσε κάποια σχετική αδιαφορία μπροστά στην ανάγκη υπάρξεως δρόμων: η συγκοινωνία από τη θάλασσα, που ήταν μια εναλλακτική λύση πολύ πιο εύκολη.

Πηγή 2

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Δαπάνες για εγγειοβελτιωτικά έργα και έργα οδοποιίας (1856- 1859)		
Έτος	Εγγειοβελτιωτικά έργα	Έργα οδοποιίας
1856	34.957,13 δρχ.	94.175,90 δρχ.
1857	23.238,94 δρχ.	107.890,16 δρχ.
1858	27.117,54 δρχ.	322.432,96 δρχ.
1859	59.843,94 δρχ.	309.705,57 δρχ.
Σύνολο	145.175,55 δρχ.	833.705,39 δρχ.

- α) Να εκθέσετε τις αντίξοες συνθήκες και τους ανασταλτικούς παράγοντες που συνάντησε η κατασκευή οδικού δικτύου,
- β) Να αναφέρετε άλλα δημόσια έργα- πλην της συγκοινωνίας- που γνωρίζετε και να αναλύσετε τη σημασία τους.

10. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση)

Ακόμα και στον τομέα των μεταφορών η εισφορά του σιδηροδρόμου στην ανάπτυξη της χώρας δεν ήταν αποφασιστική, όχι μόνο γιατί το δίκτυο δεν είχε παντού το ίδιο πλάτος, αλλά και γιατί είχε κατασκευαστεί ώστε να εξυπηρετεί κυρίως παράλιες περιοχές. [...]

Οι σιδηροδρομικές εκμεταλλεύσεις είχαν πάντα έλλειμμα, όχι μόνο γιατί οι σιδηρόδρομοι είναι συνήθως παθητικοί σε όλο τον κόσμο, αλλά κυρίως γιατί υπήρχαν οι ειδικές ελληνικές συνθήκες που αναφέρθηκαν. Οι κυβερνήσεις του 20ου αιώνα δε συνέχισαν την προσπάθεια ανάπτυξης του δικτύου, ακριβώς επειδή έδειξε ότι δεν ήταν ούτε κοινωνικά επικερδές μεταφορικό μέσο, ούτε κίνητρο για την εγχώρια βιομηχανία. Έτσι η «ηρωική εποχή» των ελληνικών σιδηροδρόμων στα 1880, η υποτιθέμενη ένδειξη του καπιταλιστικού μετασχηματισμού της χώρας, απλώς συνετέλεσε σε μια βαρύτατη αύξηση της ξένης οικονομικής κυριαρχίας με μέσο το δημόσιο χρέος και, τέλος, στην πτώχευση του 1893.

- α) Ποια προβλήματα και αδυναμίες του σιδηροδρομικού δικτύου οδήγησαν στη διακοπή των επενδύσεων στο χώρο του σιδηροδρόμου;
- β) Να αξιολογήσετε τη συνολική προσφορά που είχε η λειτουργία του δικτύου των σιδηροδρόμων στην ελληνική κοινωνία.

11. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στην ερώτηση.

Πηγή

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Συνοπτικά, τα δάνεια του εξωτερικού που συνάφθηκαν κατά την περίοδο 1879- 1893 ήταν εννέα. Το ονομαστικό ποσό των δανείων έφθασε συνολικά τα 640.000.000 χρ. φράγκα. [...]

Με μόνη εξαίρεση το δάνειο του 1879, δηλαδή 44.000.000, όλα τα άλλα είχαν συναφθεί από τις κυβερνήσεις του Τρικούπη. [...]

«Ακατανόητον μου φαίνεται πως μέχρι του 1890, οι ξένοι κεφαλαιούχοι εδείχθησαν τόσο πρόθυμοι να μας δανείσωσι τσαυτά εκατομμύρια», γράφει ο Α. Ανδρεάδης. [...] Ο ίδιος επικαλείται τρεις λόγους στην προσπάθεια του να εξηγήσει αυτό το «παράδοξο». Κατά πρώτο, αναφέρει την εμπιστοσύνη των ξένων προς το Χ. Τρικούπη. Στη συνέχεια αναφέρει στην περιέργον έλξιν την οποίαν ασκούν γενικώς τα επισφαλή χρεώγραφα». Και τέλος ο ίδιος αναφέρει τον τρίτο λόγο, ο οποίος στην ουσία είναι ο μοναδικός: «οι Ευρωπαίοι κεφαλαιούχοι παρεκινήθηκαν να μας δανείσωσι τα εκατομμύριά των λόγω των επικρατούντων εκεί χαμηλών τόκων.» Έτσι τα δανείζαν στην Ελλάδα το έκαναν γιατί οι άλλες λύσεις στον ευρωπαϊκό χώρο είχαν περιορισθεί. Τα δάνεια δεν έγιναν λόγω της εμπιστοσύνης τους στην Ελλάδα, αλλά «παρά την έλλειψιν εμπιστοσύνης». Στόχος των δανειστών ήταν να έχουν αποκαταστήσει το κεφάλαιο τους το συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα, ώστε να απαλλαγούν έγκαιρα από τις αγωνίες που τόσο άφθονα τους πρόσφερε ένα κράτος σαν το ελληνικό.

Να παρουσιάσετε τα αίτια των επηρεησμένων δανεισμών των ελληνικών κυβερνήσεων και τις θετικές και αρνητικές συνέπειές τους στην εθνική οικονομία.

12. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Ο Οικονομικός Έλεγχος πολύ νωρίς συσχετίστηκε από τους μελετητές της εποχής με τα αίτια του πολέμου. Θεωρήθηκε δηλαδή ότι η Γερμανία, προεξοφλώντας την ελληνική ήττα, εξώθησε σε πόλεμο- την Ελλάδα έμμεσα με πρόσχημα, την Τουρκία άμεσα- για να εξαναγκαστεί η Ελλάδα να δεχθεί τον έλεγχο. [...]

Η Γερμανία πρωτοστάτησε βέβαια, αλλά δεν ήταν η μόνη ενδιαφερόμενη. Οι Μεγάλες Δυνάμεις, στις οποίες η Ελλάδα εμπιστεύθηκε τις διαπραγματεύσεις για την ανακωχή και την προκαταρκτική ειρήνη, επωφελήθηκαν για να εξυπηρετήσουν τα δικά τους συμφέροντα.

Η ελληνική κυβέρνηση μετά την ήττα στον ελληνοτουρκικό πόλεμο, τον Ιούλιο του 1897, κατέβαλε ύστατες προσπάθειες να συμβιβαστεί με τους δανειστές και να αποτρέψει τον έλεγχο. Πρώτα ο διοικητής της Εθνικής

Τράπεζας Στ. Στρέιτ και στη συνέχεια ο Συγγρός ανέλαβαν τις διαπραγματεύσεις με τους εκπροσώπους των ομολογιούχων, αλλά χωρίς επιτυχία. [...]

Στο άρθρο 2 της προκαταρκτικής συνθήκης ειρήνης (6/18 Σεπτεμβρίου 1897) που αναφερόταν στην πολεμική αποζημίωση προσθέτονταν: «Ο σχετικός δια την διευκόλυνσιν της ταχείας πληρωμής της αποζημιώσεως διακανονισμός θέλει γίνει τη συναινέσει των Δυνάμεων κατά τρόπον μη θίγοντα κεκτημένα δικαιώματα των παλαιών δανειστών της Ελλάδος, κατόχων ομολογιών του ελληνικού δημοσίου χρέους. Προς τον σκοπόν τούτον θέλει ιδρυθεί εν Αθήναις Διεθνής Επιτροπή εξ αντιπροσώπων των μετοληθισαίων Δυνάμεων. Η ελληνική κυβέρνησις θέλει επιτύχει την μηρυσιν νόμου, εγκριθέντος προηγουμένως υπό των Δυνάμεων κανονίζοντες την λειτουργίαν της Επιτροπής και δυνάμει του οποίου η είσπραξις και διαθέσις προσόδων επαρκών δια την υπηρεσίαν του Δανείου της πολεμικής αποζημιώσεως και των άλλων εθνικών χρεών θα τεθή υπό τον απόλυτον έλεγχον της Επιτροπής.»

Η διάταξη αυτή ασφαλώς δεν είχε θέση σε μια συνθήκη που αφορούσε την αποκατάσταση ειρηνικών σχέσεων ανάμεσα στην Τουρκία και την Ελλάδα, και η μείωση της εθνικής ανεξαρτησίας της Ελλάδος είναι προφανής. [...]

Η επίσημη ονομασία του οργανισμού που ουσιαστικά ανέλαβε τη διαχείριση της ελληνικής οικονομίας, ήταν αρχικά Διεθνής Επιτροπή Ελέγχου. Ο όρος αυτός «όζων δουλείας» αντικαταστάθηκε ύστερα από ένα χρόνο με τον όρο Διεθνής Οικονομική Επιτροπή (Δ.Ο.Ε.), αλλά στη συνείδηση όλων και στη ιστορία έμεινε η λέξη Έλεγχος, γιατί αυτό ήταν στην πραγματικότητα. [...]

Ο οικονομικός έλεγχος που επιβλήθηκε στην Ελλάδα ήταν ιδιαίτερα βαρύς, αλλά αποβλέποντας πάντα στο συμφέρον των ομολογιούχων είχε και ορισμένες ευνοϊκές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Ο νόμος ΒΦΙΘ (που αφορούσε την ίδρυση του Δ.Ο.Ε.) περιείχε διατάξεις που περιορίζαν την αναγκαστική κυκλοφορία και έτσι βοηθούσαν τη νομισματική σταθερότητα και τη βελτίωση της εσωτερικής αξίας της δραχμής. Επίσης, με τον έλεγχο εμπεδώθηκε η ελληνική πίστη, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα συνάψεως νέων δανείων, που τα χρειάστηκε η Ελλάδα στα χρόνια που ακολούθησαν.

Πηγή 2

(Τ. Βουρνός, Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας)

Η ουσιαστική κατάργηση της εθνικής ανεξαρτησίας της χώρας έδωσε στις Δυνάμεις την ευχέρεια να λύσουν το Κρητικό ζήτημα όπως αυτές ήθελαν. Η μεγαλονησός αναδείχθηκε σε αυτόνομη ηγεμονία στην οποία, με την επιμονή του τσάρου, τοποθετήθηκε ως ηγεμόνας ο πρίγκιπας Γεώργιος, δευτερότοκος γιος του βασιλέως.

Πηγή 3

(Σ. Τζόκας, Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα- Υπανάπτυξη ή εξαρτημένη ανάπτυξη;)

Η πτώχευση της Ελλάδας ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα μιας τέτοιας δανειακής επιβάρυνσης εξανάγκασε το ελληνικό κράτος να αποδεχθεί τη μέγιστη των ταπεινώσεων, την επιβολή του Δ.Ο.Ε. Η διεθνής οικονομική επιτροπή, η οποία συστάθηκε με υπόδειξη των Μεγάλων Δυνάμεων, αποτελείτο

από εκπροσώπους των ξένων τραπεζών και έδρευε στο ελληνικό έδαφος, ενώ ο ρόλος της δε σταματούσε στον έλεγχο και τη διαχείριση των εσόδων του κράτους, αλλά προχωρούσε και στη βαρύνουσα γνωμάτευση για την έκδοση χρήματος, για τη σύναψη νέων δανείων και γενικά για όλα σχεδόν τα δημοσιονομικά θέματα.

Οι υπερεξουσίες αυτές της διεθνούς οικονομικής επιτροπής αναιρούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα τις εξουσίες της ελληνικής κυβέρνησης και του Κοινοβουλίου, καθώς οι αποφάσεις του κράτους για σχεδιασμούς οικονομικής ανάπτυξης ελέγχονταν από εξωελλαδικά κέντρα, ερήμην του ελληνικού λαού. Με τον τρόπο αυτό το ξένο κεφάλαιο, το οποίο την αμέσως προηγούμενη περίοδο (1850 - 1875) είχε εξουδετερώσει τις σποραδικές και ελάχιστα οργανωμένες προσπάθειες του εγχώριου κεφαλαίου να μπει στη σφαίρα της παραγωγής και να προχωρήσει σε βιομηχανικές επενδύσεις, αυτή την περίοδο (1875- 1900) αναλαμβάνει να διεκπεραιώσει το ίδιο κάποιες λειτουργίες με προϋποθέσεις και όρους τέτοιους που θα διασφαλίζουν τα συμφέροντα και την κυριαρχία του.

α) Ποιοι λόγοι επέβαλαν το καθεστώς οικονομικού ελέγχου στην Ελλάδα;

β) Να διατυπώσετε τα συμπεράσματά σας σχετικά με τις θετικές και αρνητικές επιπτώσεις του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου στην Ελλάδα.

13. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στην ερώτηση.

Πηγή 1

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Οι Έλληνες αποτελούσαν την απόλυτη πλειοψηφία των χρηματιστικών και εμπορικών επαγγελματιών, τουλάχιστον σε όσες περιοχές ήταν πρόσφορες για τη διείσδυση του ευρωπαϊκού καπιταλισμού και αποτελούσαν το 30 με 60% του αστικού πληθυσμού των σημαντικότερων εμπορικών κέντρων της αυτοκρατορίας στο τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Είχαν τις μισές βιομηχανικές επιχειρήσεις δικές τους και έλεγχαν ένα μεγάλο τμήμα του εξωτερικού εμπορίου [...]

Το 1850 ο οίκος «Κασσαβέτη» (με κεφάλαια 5 εκατομμύρια φράγκα) κυριαρχούσε στο εμπόριο της Άνω Αιγύπτου, απασχολώντας 1.000 υπαλλήλους. [...]

Το 1858-59 ο οίκος «Νικολόπουλος» συγκέντρωνε όλα τα προϊόντα της περιοχής της Άνω Αιγύπτου. [...]

Η ελληνική παρουσία εντυπωσιάζει ακόμη και στον εμπορικό τομέα. [...] Από τις 100.000 ιδρυτικές μετοχές της «National Bank», που ήταν άμεσα συνδεδεμένη με το μεγάλο βρετανικό κεφάλαιο και απόκτησε και το εκδοτικό προνόμιο, οι 25.000 ανήκαν στο Σαλβάγο. [...]

Η συμβολή της ελληνικής αστικής τάξης υπήρξε σημαντική στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας. [...]

Το ελληνικό ναυτικό κυριαρχούσε στα λιμάνια του Δούναβη. Οι Έλληνες αντιπροσώπευαν την πλειοψηφία στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και του Κάτω Δούναβη.

Σε ποιες περιοχές δραστηριοποιήθηκαν οι Έλληνες ομογενείς και ποια στοιχεία δείχνουν τον κυρίαρχο ρόλο τους στην τοπική οικονομία;

14. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(σχολικό βιβλίο, σελ. 21)

Πηγή 2

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

«Μεγάλη ύφεση» είναι ο χαρακτηρισμός που δόθηκε στην οικονομική κρίση των ευρωπαϊκών χωρών κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Από το 1873 ως το 1900 οι ευρωπαϊκές οικονομίες, ενώ κυριαρχούσαν στη διεθνή αγορά, αντιμετώπιζαν ωστόσο ανυπέρβλητα δομικά εμπόδια. Λύσεις για τα προβλήματα αυτά αναζητούνταν προς δύο κατευθύνσεις: α) ανάπτυξη της πολιτικής του οικονομικού απομονωτισμού των Μεγάλων Δυνάμεων στις μεταξύ τους σχέσεις και β) επιθετική πολιτική προς τις αποικίες και γενικότερα προς τις ασθενέστερες χώρες. [...]

Μετά το 1871, ο φιλελευθερισμός αντιμεταναστεύεται σαν το ξεπερασμένο υπόλειμμα του 18ου αιώνα. [...]

Το κράτος στις ευρωπαϊκές χώρες έπαιε να εμφανίζεται ως ένας απλός εγγυητής της ιδιωτικής κοινωνίας των πολιτών και αναλάμβανε ένα ρόλο ενεργότερο και δημιουργικότερο. [...]

Στο εξής, εμπρός στις δυσκολίες που κάθε τόσο αναφύονται, το σύστημα αμύνεται αναπτύσσοντας μια ιδιότυπη επιθετικότητα, που χαρακτηρίστηκε στην ιστορία ως «ιμπεριαλισμός». [...]

Ο εντεινόμενος απομονωτισμός των ευρωπαϊκών οικονομιών ήταν μια συνέπεια της αποδιοργάνωσης του ως τότε ισχύοντος διεθνούς συστήματος και συνδέονταν με την αναζήτηση νέων μορφών διεθνούς οικονομικής ενσωματώσεως. Η κρίση αγορών, οι δασμολογικοί πόλεμοι, η συνδικαλιστική αφύπνιση των εργαζομένων στα ευρωπαϊκά αστικά κέντρα στένεψαν προοδευτικά τα περιθώρια για το επιχειρηματικό κέρδος και για τις νέες επενδύσεις. Το ενδιαφέρον των κύκλων του κεφαλαίου στράφηκε όχι μόνο στην εξασφάλιση νέων αγορών, αλλά και στην αναζήτηση νέων χωρών για επικερδείς τοποθετήσεις κεφαλαίων. [...]

Έτσι, η ευρωπαϊκή οικονομική ύφεση κατέληξε να έχει σαν συνέπεια την προαπόδοση έστω και με σχετικά βαρείς τοκογλυφικούς όρους των εξαρτημένων χωρών με έναν αξιόλογο όγκο κεφαλαίων. Γι' αυτήν την ειδική κατηγορία χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, η διεθνής οικονομική ύφεση του 19ου αιώνα ενεργοποίησε σε τοπική κλίμακα μια πρώτη αξιοσημείωτη φάση εκβιομηχανίσεως.

Πηγή 3

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Η μεγάλη τομή στην ιστορία του καπιταλισμού του 19ου αιώνα είναι προφανώς η μετάβαση στο στάδιο του ιμπεριαλισμού, που τοποθετείται γύρω στο 1870- 1880. [...]

Η ιμπεριαλιστική περίοδος χαρακτηρίζεται από μια ουσιαστική επιβράδυνση του ρυθμού επέκτασης του εξωτερικού εμπορίου και από την απαρχή της διαδικασίας μαζικών εξαγωγών κεφαλαίου από τις μητροπόλεις προς τις περιοχές της περιφέρειας. [...]

Η μαζική όμως εισβολή των ευρωπαϊκών κεφαλαίων υπό μορφή δανείων, τραπεζιτικών οργανισμών ή χρηματοδότησης μεγάλων δημοσίων έργων (σιδηρόδρομοι, διώρυγα Σουέζ, ανέτρεψε τις δομές της χρηματιστικής εξουσίας μέσα σε μια δεκαετία. Αντιμέτωπη με τις επιχειρήσεις αυτές, που ξεπερνούσαν κατά πολύ τις οικονομικές της δυνατότητες, η ελληνική μεγαλοαστική τάξη από κυρίαρχη και αυτεξούσια οικονομική δύναμη αρχίζει να μετατρέπεται σε απλό επίκουρο του ευρωπαϊκού κεφαλαίου στο οποίο αναγκάζεται να υποκύψει.

Στο πλαίσιο αυτής ακριβώς της συγκυρίας αρχίζει να δημιουργείται μια κίνηση κεφαλαίων προς την Ελλάδα με κερδοσκοπικούς στόχους, και οδηγεί στη διαμόρφωση της χρηματιστικής ολιγαρχίας της ανεξάρτητης Ελλάδας.

Πηγή 4

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Οι πραγματικές ωστόσο διαθέσεις των Νεότουρκων δεν άργησαν να φανούν. Οι Τούρκοι στρατιωτικοί που είχαν επιβληθεί μέσα στο κίνημα, δεν ενδιαφέρονταν ούτε για πολιτικές ελευθερίες ούτε για σχέδια αποκεντρώσεως και ελεύθερης αναπτύξεως των διαφόρων λαών, αλλά για τη διατήρηση της ακεραιότητας της αυτοκρατορίας και των προνομίων της «τουρκικής άρχουσας φυλής» επί των άλλων εθνότητων.

Πηγή 5

(Κ. Τσουκαλάς, Εξάρτηση και αναπαραγωγή)

Οι Έλληνες αντιπροσώπευαν την απόλυτη πλειοψηφία των εμπόρων στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και του Κάτω Δούναβη. Μόνο στη Δοβρουτσά υπήρχαν 3.100 Έλληνες έμποροι το 1880. Αλλά, όπως ακριβώς και στη Ρωσία, η θέση τους άρχισε να κλονίζεται γύρω στο 1860- 1870. Αν και εξακολουθούν να κατέχουν σημαίνουσες θέσεις στην υψηλή τραπεζική και χρηματιστική ολιγαρχία βαθμιαία υποκύπτουν λόγω του ανταγωνισμού τους με τους Εβραίους και κυρίως με τη νέα, ανερχόμενη ντόπια αστική τάξη. Όπως και στη Ρωσία (και όπως πολύ περισσότερο στη Βουλγαρία, όπου οι ελληνικές κοινότητες εξαφανίστηκαν με τη συγκρότηση του ανεξάρτητου βουλγαρικού κράτους), η ανάπτυξη της ντόπιας αστικής τάξης, που διαμορφώθηκε αργά και σταδιακά, σήμανε το τέλος για τις συγκροτημένες κοινότητες των αλλοεθνών.

Πηγή 6

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Η εκστρατεία του ελληνικού στρατού στην Ουκρανία κόστισε βαρύτατα στις ελληνικές κοινότητες της νότιας Ρωσίας, που θεωρήθηκαν ως αμφίβολης

νομιμοφροσύνης από το σοβιετικό καθεστώς και που πολλά μέλη τους αναγκάστηκαν να καταφύγουν, σαν πρόσφυγες, στην Ελλάδα.

α) Να αναλύσετε τους λόγους για τους οποίους οι Έλληνες του εξωτερικού θεωρούσαν την Ελλάδα «περιοχή χωρίς ενδιαφέρον»,

β) Ποιοι λόγοι έστρεψαν τους Έλληνες κεφαλαιούχους της διασποράς να αναζητήσουν στην Ελλάδα νέο πεδίο επιχειρηματικής δραστηριότητας μετά το 1870;

γ) Να καταγράψετε τις αιτίες που οδήγησαν το εξωελλαδικό κεφάλαιο να μεταφέρει τις επιχειρηματικές του δραστηριότητες στην Ελλάδα στις αρχές του 20ου αιώνα.

15. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Σ. Τζόκας, Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός στην Ελλάδα στα τέλη του 19ου αιώνα - Υπανάπτυξη ή εξαρτημένη ανάπτυξη;)

Θα λέγαμε ότι η αναδίπλωση των δραστηριοτήτων του παροικιακού κεφαλαίου στην Ελλάδα τοποθετείται στη δεκαετία του 1870 και οφείλεται σε εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες. Οι εξωτερικοί παράγοντες εντοπίζονται στις πιέσεις των ευρωπαϊκών κεφαλαίων στους τόπους δράσης των ομογενών ή στην τάση επέκτασης των εργασιών τους σε μια διαφοροποιημένη επενδυτική πολιτική και οι εσωτερικοί, στο ευνοϊκό κλίμα που υπήρχε στην Ελλάδα, στη χώρα που διψούσε για κεφάλαια. [...]

Το πρόγραμμα των επενδύσεων Τρικούπη ήταν σταθερά προσανατολισμένο στους κεφαλαιούχους της διασποράς και απέβλεπε στη δημιουργία ευνοϊκών συνθηκών, ώστε να εισρεύσουν κεφάλαια στον ελληνικό χώρο. Η εφαρμογή έμμεσης και όχι άμεσης φορολογίας, η χαμηλή φορολογία κληρονομιών, η δασμολογική προστατευτική πολιτική (γαιοκτήμονες τσιφλικάδες) κ.ο.κ. είναι ορισμένα μέτρα στήριξης και κυρίως προσέλκυσης των κεφαλαιούχων της διασποράς.

Το κεφάλαιο της διασποράς όμως δε δικαίωσε ούτε τις ενδόμυχες επιθυμίες των εφημερίδων που θριαμβολογούσαν, ούτε πολύ περισσότερο τις πολιτικές επιλογές του Α. Τρικούπη, που συμπυκνώνονταν στη στήριξη του παροικιακού κεφαλαίου για την εκβιομηχάνιση της χώρας, την οικονομική απογείωση και το μετασχηματισμό των δομών της. [...]

Η επιχειρηματική παράδοση της διασπορείς ήταν έντονα εμπορικό] και εντελώς ξένη προς τη βιομηχανική δραστηριότητα. Επομένως, ο τομέας στον οποίο οι ομογενείς δε θα επενδύσουν ούτε κεφάλαια ούτε τις προσόδους από τις χρηματιστικές τους εργασίες στην Ελλάδα θα είναι ο βιομηχανικός. Το παροικιακό κεφάλαιο προσανατολίστηκε σε μη παραγωγικές επενδύσεις, όπως στην αγορά αγροτικής και αστικής γης, στο εμπόριο, στα δημόσια έργα και στις τραπεζικές και χρηματιστηριακές δραστηριότητες. Οι δραστηριότητες αυτές των ομογενών κατέγραφαν και τα χαρακτηριστικά των επενδύσεων τους. Οι περισσότερες επενδύσεις ήταν κατά)λάβρες για εύκολη, ασφαλή ρευστοποίηση

και μεταφορά του κεφαλαίου στο εξωτερικό σε επικίνδυνες ή αβέβαιες καταστάσεις.

Πηγή 2

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Οι κάτοχοι αυτών των κεφαλαίων ενδιαφέρονταν πρώτιστα, όχι τόσο για την παραγωγική αξιοποίηση τους, όσο για τη διασφάλιση τους από τη μια και για εύκολο κέρδος από την άλλη. Εκτός από ένα μικρό μέρος της εισροής κεφαλαίων που πήρε το δρόμο των παραγωγικών επενδύσεων, το μεγαλύτερο μέρος τους στράφηκε προς «ανορθόδοξες» κατευθύνσεις:

- α) αγορά αστικής και αγροτικής γης και κερδοσκοπία πάνω σε αυτή.
- β) δανειοδοτήσεις προς το κράτος, με όρους βαρύτατους και με εγγυήσεις εξαιρετικές,
- γ) κερδοσκοπία στο χρηματιστήριο (το χρηματιστήριο Αθηνών ιδρύθηκε ακριβώς το 1876
- δ) σε συνεταιρισμό με αλλοδαπά κεφάλαια, τοποθετήσεις σε ελληνικά χρεώγραφα (των δανείων του εξωτερικού) εκδιδόμενα στα χρηματιστήρια του Λονδίνου, του Παρισιού, του Βερολίνου κ.λπ.

Η ανορθοδοξία αυτών των επιλογών συνίστατο στο ότι από τη μια διόγκωναν τον παρασιτικό / κερδοσκοπικό χαρακτήρα των επιχειρήσεων στην ελληνική οικονομία κι από την άλλη εξέθεταν το κράτος στις κάθε είδους πιέσεις των εγχώριων και αλλοδαπών χρηματιστικοί κύκλων.

Πηγή 3

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Η ύπαρξη στην περιοχή του Ααυρίου επιφανειακών μεταλλευμάτων αργυρούχου μολύβδου, γνωστού από την αρχαιότητα, είχε προκαλέσει την προσοχή πολλών ξένων και Ελλήνων. Το 1864 ο Ιταλός Serpieri απέκτησε το δικαίωμα της εξόρυξης μεταλλευμάτων σε έκταση 10.791 στρεμμάτων. Η παραχώρηση έγινε στα όνομα Koux Serpieri. Στην περιοχή όμως υπήρχαν σημαντικές ποσότητες χρωμάτων ή μεταλλούχων απορριμμάτων. Η εκμετάλλευση των επιφανειακών αυτών αποθεμάτων από την εταιρία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις στην ελληνική κοινή γνώμη. Η αντιπολίτευση με επικεφαλής το Δελφινόβρη επέμενε ότι το δικαίωμα της εταιρίας περιοριζόταν μόνο στην εξόρυξη και όχι στην οικειοποίηση των επιφανειακών μεταλλευμάτων. Από την πλευρά του ο τύπος εξόγκωνε την αξία των εκβολάδων, τις οποίες εμφάνιζε ως χρυσοφόρα πηγή ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα του Δημόσιου Ταμείου.

Κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης η κυβέρνηση Κουμουνδούρου πέτυχε στις 15/29 Μαΐου 1871 την ψήφιση νόμου από τη βουλή σύμφωνα με τον οποίο οι εκβολάδες θεωρούνταν ότι ανήκαν στο κράτος. Όπως ήταν φυσικό η ενέργεια αυτή προκάλεσε την αντίδραση της εταιρίας που υποστήριζε, όχι χωρίς κάποια βάση, ότι η αρχική παραχώρηση δεν έκανε την παραμικρή διάκριση μεταξύ ορυκτών υπό το έδαφος και εκβολάδων. Και επιπλέον ο νόμος δεν μπορούσε να έχει αναδρομική ισχύ. Αντί όμως η εταιρία να προσφύγει στην

ελληνική δικαιοσύνη, κατέφυγε στις πρεσβείες της Γαλλίας και της Ιταλίας και ζήτησε αποζημίωση 15.000.000 δραχμές. [...]

Τότε ο βασιλιάς Γεώργιος στράφηκε προς το Δεληγιώργη και του ανέθεσε την πρωθυπουργία με εντολή να βρει λύση στο «Λαυρεωτικό». [...]

Ο Δεληγιώργης ήδη είχε αρχίσει να διερευνά τη δυνατότητα εξαγοράς της εταιρίας από Έλληνες κεφαλαιούχους του Εξωτερικού. Οι σχετικές βολιδοσκοπήσεις βρήκαν ανταπόκριση από τον Ανδρέα Συγγρό, πλούσιο επιχειρηματία από την Κωνσταντινούπολη. Πραγματικά ο Συγγρός τέθηκε επικεφαλής μιας ομάδας Ελλήνων κεφαλαιούχων ήρθε σε συνεννόηση με την εταιρία και πέτυχε την εξαγορά της. Η συμφωνία που υπογράφηκε στις 13/25 Φεβρουαρίου 1873 προέβλεπε την αποζημίωση της εταιρίας, με το ποσό των 11.500.000 φράγκων. [...]

Ταυτόχρονα σημειώθηκε ραγδαία ανατίμηση των μετοχών της νέας εταιρίας, καθώς εκατοντάδες επιχειρηματίες και απλοί πολίτες έσπευσαν να επενδύσουν τα χρήματά τους σε μια προσοδοφόρα, όπως ήλπιζαν, επιχείρηση. Σύντομα οι τιμές των μετοχών ανέβηκαν στα όψη για να επακολουθήσει, εξίσου απότομα, πτώση. Η καταστροφή πάρα πολλών μικρών και μεσαίων αποταμιευτών και κεφαλαιούχων αμαύρωσε τον πράγματι πετυχημένο χειρισμό του «Λαυρεωτικού» από το Δεληγιώργη.

Πηγή 4

(Τ. Βουρνάς, Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας)

Το ζήτημα βρισκόταν σε αδιέξοδο, όταν εμφανίστηκε στο προσκήνιο το ελληνικό παροικιακό έμπορο σαβάνικο κεφάλαιο, στο πρόσωπο του Ανδρέα Συγγρού, ενεργούντος ως πηροξουσίου και διαχειριστού της «Τραπέζης Κωνσταντινουπόλεως». Ο Συγγρός ανέλαβε όλα τα δικαιώματα της γαλλοϊταλικής εταιρίας του Λαυρίου αντί 45.000.000 δρχ., ιδρύοντας, μαζί με του Σερπιέρι, νέα εταιρία των «Μεταλλουργείων - Λαυρίου». Η νέα επιχείρηση, που ουσιαστικά δεν ήταν άσχετη με την παλαιά, ανέλαβε την υποχρέωση καταβολής στο κράτος του 44% από την εκταμίευση των εκβολάδων είτε σε μέταλλο είτε σε χρήμα και το κράτος εκχωρούσε την περιοχή στην εταιρία για 99 χρόνια.

Η νέα εταιρία εξέδωσε μετοχές αξίας 200 δρχ. την καθεμιά. Η όλη μετατροπή της επιχείρησης και η επένδυση των κεφαλαίων του Συγγρού έγινε κατά τρόπο αληθινά σατανικό, ώστε να εξαπατηθεί το στρώμα εκείνο του λαού το οποίο διέθετε ατομική αποταμίευση. Φήμες διεσπάρησαν τεχνηέντως ότι η νέα εταιρία θα μετατρέψει το Λαύριο σε νέα Καλιφόρνια και στην παγίδα έπεσαν ευκόλα οι αδαείς περί τα χρηματιστηριακά μικροί και μεσαίοι αστοί της χώρας. Εξαιτίας της αδιάκοπης ζήτησης, οι μετοχές υψώθηκαν απότομα στην τιμή των 310 δρχ. Όλοι έτρεχαν, διαγκωνιζόμενοι, ν' αγοράσουν μετοχές, πουλώντας τα σπίτια τους, την οικοσκευή τους και τα τιμαλφή τους και η μανία αυτή μεταδόθηκε ταχύτατα και στην ύπαιθρο. Η μικρή αγροτική ιδιοκτησία άρχισε να πουλιέται αθρόα και το προϊόν της πώλησης μετατρεπόταν, με τεράστια ζημία της αγροτικής οικονομίας, σε μετοχές. Καφενεία, γραφεία, κέντρα, λέσχες είχαν μετατραπεί σε πρόχειρα χρηματιστηριακά γραφεία, όπου

από τα ξημερώματα ως το βράδυ, και μέσα σε ατμόσφαιρα φρενιτίδας, διεξαγόταν η κερδοσκοπική κυβεία της αγοροπωλησίας των μετοχών του Λαυρίου!

Όταν πέρασε αρκετός χρόνος και αποδείχτηκε πόσο φρούδες ήταν οι ελπίδες των αγοραστών, αλλά και το μέγεθος της απάτης που είχε σκευωρήσει ο Συγγρός σε βάρος των βαλαντίων των φτωχών πολιτών, δεν υπήρξαν παρά μόνο θύματα. Η Εταιρία όχι μόνο δεν αξιοποίησε τις σκωρίες και τις εκβολάδες, όχι μόνο δεν κατέβαλε τα μερίσματα των μετοχών, αλλά ζήτησε από την κυβέρνηση Δεληγιώργη, για ν' αποφύγει την πλήρη χρεοκοπία της, την κατά 200.000 ετησίως μείωση της καταβολής της προς το δημόσιο. [...]

α) Να προσδιορίσετε σε ποιους τομείς της οικονομίας του ελληνικού κράτους επένδυσαν οι πλούσιοι ομογενείς και πώς κρίνετε την οικονομική τους συμπεριφορά;

β) Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε μελετώντας το παράδειγμα με τα μεταλλεία του Λαυρίου; Βρίσκετε ομοιότητες ως προς τη συμπεριφορά ορισμένων επιχειρηματικών κύκλων και στη σημερινή εποχή;

- 16.** Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία νεότερη και σύγχρονη, τεύχος Β')

Οι προσπάθειες του Γούναρη για δανειοδότηση από το εξωτερικό αποτυγχάνουν. Οι Αγγλογάλλιοι αρνούνται όλες τις πιστώσεις από την εποχή της επανόδου του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα. Ο Γούναρης αναγκάζεται να ακολουθήσει αντιλαϊκή δημοσιονομική πολιτική. Ο υπουργός οικονομικών Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης προχωρεί με νόμο στη σύναψη εσωτερικού αναγκαστικού δανείου ύψους ενός δισεκατομμυρίου πεντακοσίων εκατομμυρίων δραχμών (Μάρτιος 1922). Ο τρόπος εφαρμογής του αναγκαστικού δανείου ήταν πρωτότυπος: Το χαρτονόμισμα που κυκλοφορούσε χάνει τη μισή του αξία. Οι πενήντα δραχμές, για παράδειγμα, που είχε στα χέρια του ο πολίτης αποκτούν ονομαστική αξία εικοσιπέντε δραχμών. Οι άλλες εικοσιπέντε κατατίθενται στο δημόσιο ταμείο. Έτσι ο ελληνικός λαός, αιφνιδιαστικά, χάνει το μισό του νόμισμα.

Πηγή 2

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Στον οικονομικό τομέα η κατάσταση χειροτέρευε με σταθερά επιταχυνόμενο ρυθμό. Το αναγκαστικό δάνειο, που είχε εισαγάγει ο Πρωτοπαπαδάκης με τη διχοτόμηση του χαρτονομίσματος, ενίσχυσε με ένα αρκετά σημαντικό ποσό το Δημόσιο Ταμείο, αλλά δεν ενίσχυσε καθόλου τη δημοτικότητα της κυβερνήσεως. Από τη διχοτόμηση του χαρτονομίσματος εξοικονομήθηκαν 950 εκατομμύρια δραχμές και από κυκλοφορία νέου χαρτονομίσματος άλλα 550 εκατομμύρια, συνολικά 1.500 εκατομμύρια. Αλλά και το ποσό αυτό δεν επαρκούσε παρά μόνο για τη συντήρηση του στρατού και την οργάνωση της αποχωρήσεως του από τη Μικρά Ασία αν η αποχώρηση αυτή άρχιζε πριν από τον Οκτώβριο. [...]

Τον Απρίλιο του 1922 η ελληνική κυβέρνηση κατέφυγε στη λύση του εσωτερικού δανεισμού. Το αναγκαστικό δάνειο του Πρωτοπαπαδάκη, παρά το γεγονός ότι από τις διατάξεις του εξαιρέθηκαν οι ξένοι υπήκοοι και οι ξένες εταιρίες (και έτσι, έμμεσα, αρκετοί ευκατάστατοι Έλληνες), απέφερε στο Δημόσιο Ταμείο το σημαντικό ποσό του 1.550 εκατ. δραχμών. Δεν έλυσε όμως το οικονομικό πρόβλημα της χώρας. Η διχοτόμηση του νομίσματος σε «Σταύρους» (την εικόνα δηλαδή του ιδρυτή της Εθνικής Τράπεζας Γεωργίου Σταύρου) και σε «Στέμματα» βοήθησε να αντιμετωπισθούν οι άμεσες κρατικές υποχρεώσεις μόνο ως το φθινόπωρο του 1922. [...]

Η κυκλοφορία του χρήματος διευρύνθηκε επίσης σημαντικά λόγω των δύο αναγκαστικών δανείων που επέβαλε το κράτος στα 1922 και στα 1926, σε βάρος της συνολικής αναγκαστικής κυκλοφορίας. [...] Τη δεύτερη φορά, επί δικτατορίας Πάγκαλου, το δάνειο έγινε με τη μορφή της εκ νέου αναγκαστικής κοπής νομίσματος κατά το 1/3, και απέφερε το συνολικό ποσό των 1.250 εκατ. δραχμές. [...]

Δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η υποτίμηση της δραχμής ήταν ένας μηχανισμός που αφενός επέτρεπε στο κράτος να θέτει σε εφαρμογή την παρεμβατική πολιτική του και αφετέρου προστάτευε και ενθάρρυνε την εγχώρια παραγωγή. Η υποτίμηση σήμαινε στην ουσία την αναδιανομή του εθνικού πλούτου υπέρ των κρατικών πρωτοβουλιών αφενός και των αστών επιχειρηματιών αφετέρου. Γι' αυτό, παρά το δημιουργούμενο νομισματικό και δημοσιονομικό χάος, η υποτίμηση ενίσχυσε τη δημιουργία και την ανάπτυξη των βιομηχανικών επιχειρήσεων. Όμως, από τη διεθνή σκοπιά, η υποτίμηση ήταν μια διαρκής αιτία διεθνούς καχυποψίας εις βάρος της Ελλάδας και διεθνούς απομονώσεως της.

- α) Ποιοι λόγοι επέβαλαν στην κυβέρνηση να καταφύγει στη λύση της «διχοτόμησης» της δραχμής;
- β) Να ορίσετε με ακρίβεια τι ήταν η «διχοτόμηση» της δραχμής.
- γ) Πώς κρίνετε τις συνέπειες που προκάλεσε η «διχοτόμηση» της δραχμής, το 1922 αλλά και το 1926, σε οικονομικό, κοινωνικό αλλά και διεθνές επίπεδο;

17. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του ελληνικού έθνους)

Η βασική αρχή της νέας εμπορικής πολιτικής ήταν ότι οι εισαγωγές έπρεπε, όσο ήταν δυνατόν, να πληρώνονται με τα εξαγόμενα εθνικά προϊόντα. Η μέθοδος των clearing αποφεύγει σε μεγάλο βαθμό την παρεμβολή του συναλλάγματος και γι' αυτό συγκρίνεται με τις πρωτόγονες μορφές των ανταλλαγών. Με το μηχανισμό αυτό, κάθε χώρα εξωθείται να μην εισάγει προϊόντα άλλης, παρά μόνο υπό τον όρο ότι και αυτή η τελευταία δέχεται να εισαγάγει σ' αντιστάθμιση προϊόντα ίσης αξίας της πρώτης. Η μορφή αυτή του εμπορίου προτιμήθηκε στο μεσοπόλεμο από πολλές χώρες, γιατί επέτρεπε την εξοικονόμηση συναλλάγματος και για τις δύο εμπορευόμενες πλευρές. [...]

Η μέθοδος των clearing επέτρεπε διάφορες παραλλαγές γύρω από το ποσοστό των εισαγωγών που θα καλυπτόταν με εξαγόμενα προϊόντα και γύρω από το ποσοστό που θα καλυπτόταν με καθαρό συνάλλαγμα. Οι συγκεκριμένες συμφωνίες κλείστηκαν με βάση τα στοιχεία των προηγούμενων ετών. Το πλεονέκτημα της μεθόδου αυτής ήταν ότι στηριζόταν σε συμφωνίες ολιγόμηνης διάρκειας, ανανεώσιμες, πράγμα που έδινε στο μηχανισμό των clearing μια ιδιαίτερη ευκαμψία και ικανότητα προσαρμογής στις μεταβαλλόμενες συνθήκες [...]

Το κράτος όμως παράλληλα ανέλαβε, με τον τρόπο αυτό, την προώθηση των εξαγωγών, σαν ένα μέσο για τη βελτίωση των δημοσιονομικών πραγμάτων. Η οργάνωση του εξωτερικού εμπορίου με επίκεντρο το κράτος είχε μια ακόμη αξιοσημείωτη επίπτωση: παρακίνησε τους εμπόρους να οργανωθούν σε ενώσεις εισαγωγέων και εξαγωγέων, με την κρατική αιγίδα και κατοχύρωση. Στα πλαίσια αυτών των ενώσεων, ο κάθε έμπορος διατηρούσε μια προσωπική μερίδα από τις εισαγωγές ή τις εξαγωγές με βάση τις επιπτώσεις των τελευταίων χρόνων. Έτσι, η ανάπτυξη του εμπορικού clearing, εκτός από τις άλλες επιπτώσεις που είχε, ενίσχυσε τον έλεγχο του κράτους πάνω στο εξωτερικό εμπόριο και οδήγησε στην «καρτελλοποίηση» της ελληνικής αγοράς. Στην ουσία, το εμπορικό clearing, με την τάση προς τη δημοσιοποίηση και καρτελλοποίηση του εξωτερικού εμπορίου, εμφάνιζε πια τους εμπόρους σαν απλούς φορείς των αναγκών και των θελήσεων της κρατικής πολιτικής.

- α)** Ποιοι λόγοι επέβαλλαν την κυριαρχία της μεθόδου clearing στις διεθνείς συναλλαγές και πώς ακριβώς λειτουργούσε αυτή η μέθοδος;
- β)** Να αναλύσετε τις επιπτώσεις που είχε η μέθοδος clearing για το εμπόριο της Ελλάδας αλλά και για τις εμπορικές πρακτικές στο εσωτερικό της.

ΜΕΡΟΣ 2°

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1821- 1936)

1. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

B. Χειραφέτηση και αναμόρφωση (1844- 1880)

B1. Το σύνταγμα του 1844

επιρροή της επανάστασης της 3-9-1844 στα κόμματα:

- εκφράστηκαν με σαφήνεια οι ιδεολογικές αντιλήψεις των κομμάτων
- τα κόμματα άρχισαν να παίζουν ενεργότερο ρόλο στην πολιτική ζωή της χώρας
- έγιναν σαφέστερες οι διαφορές τους
- και τα τρία κόμματα τάχθηκαν υπέρ του συντάγματος
- στόχος = α) ψήφιση συντάγματος
β) περιορισμός εξουσιών βασιλιά
≠ ανατροπή Όθωνα
- ηγέτες των κομμάτων:
 - διεθύνουν τις εργασίες της Εθνοσωτηρίας (1843- 1844)
 - αποφεύγουν ακραίες θέσεις
 - επιβάλλονται στις ριζοσπαστικές ομάδες των κομμάτων τους
 - παίρνουν από κοινού αποφάσεις για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις

κατοχύρωση θεμελιωδών δικαιωμάτων:

- α) ισότητα απέναντι στο νόμο
- β) απαγόρευση δουλείας
- γ) απαραβίαστο οικογενειακού ασύλου
- δ) ελευθερία γνώμης και τύπου
- ε) προστασία της ιδιοκτησίας
- στ) δωρεάν εκπαίδευση

αδυναμία συντάγματος:

- δεν κατοχυρώθηκε συνταγματικά το δικαίωμα του συνέρχεσθαι και συνεταφίζεσθαι
- αποτελούσε εμπόδιο στη συγκρότηση κομματικών μηχανισμών

βασιλικές εξουσίες:

- συμμετοχή βασιλιά:
 - α) στην άσκηση της νομοθετικής εξουσίας
 - β) αρχηγία του κράτους

- γ) αρχηγία του στρατού
- καμία πράξη του δεν είχε ισχύ χωρίς την προσυπογραφή του αρμόδιου υπουργού

άλλες διατάξεις:

- α) κατοχύρωση δικαιώματος καθολικής ψηφοφορίας
 - ελάχιστοι περιορισμοί
 - παγκόσμια πρωτοτυπία
- β) εκλογική διαδικασία
 - οι εκλογείς μπορούσαν να δώσουν θετική ψήφο σε όσους υποψήφιους ήθελαν (ακόμα και διαφορετικών συνδυασμών)
- γ) ύπαρξη Βουλής - Γερουσίας
 - γερουσιαστές:
 - διορίζονται από το βασιλιά
 - διατηρούν το αξίωμά τους ισόβια

κόμματα:

- δεν υπήρξε συνταγματική ρύθμιση για τα κόμματα
- η σύνθεση των κοινοβουλευτικών επιτροπών θα γινόταν με κλήρωση
- αποτέλεσμα: οι παρατάξεις οδηγούνταν σε διαβουλεύσεις και ενίοτε συναίνεση

συνέπειες στα χαρακτηριστικά των κομμάτων:

- α) ευρύ πεδίο για τη συμμετοχή πολιτών και κομμάτων στο δημόσιο βίο
- β) διευκολύνθηκε η διεκδίκηση συμφερόντων
- γ) πολιτικές διαδικασίες κομμάτων
 - προϊόν μιας μικρής πολιτικής ηγετικής ομάδας
 - δεν ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας
 - αναπτύχθηκαν κατά μίμηση δυτικών προτύπων
- δ) σταθεροποιήθηκε ο κοινοβουλευτισμός
- ε) κόμματα
 - αποτέλεσαν αναγκαιότητα της εποχής
 - ανταποκρίνονταν στις ανάγκες των ανθρώπων που τα συγκρότησαν
- στ) δεν μπορούν να χαρακτηριστούν με σημερινούς όρους:
 - αριστερό- δεξιό
 - προοδευτικό- συντηρητικό

B2. Η παρακμή των «ξενικών» κομμάτων κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας

αιτίες παρακμής:

- συμπτώματα στασιμότητας (παρόλο που θα μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω στο νέο συνταγματικό καθεστώς)
- δεν ανταποκρίθηκαν στις νέες ανάγκες ρωσικό κόμμα:
- ικανοποιήθηκαν όλα τα αιτήματά του σχετικά με την Ορθόδοξη Εκκλησία (περίοδος ανάμεσα στα δύο συντάγματα, 1844- 1864)
- οι ναπαίοι προέβαλλαν τον κίνδυνο για την Ορθοδοξία
- τα μεγάλα εκκλησιαστικά ζητήματα είχαν λυθεί
- όλοι οι πολιτικοί πρέσβευαν το ορθόδοξο δόγμα
- το ρωσικό κόμμα δεν είχε:
 - α) θέσεις για πιο επίκαιρα θέματα
 - β) λόγο ύπαρξης

γαλλικό κόμμα:

- Κωλέττης:
 - αρχηγός γαλλικού κόμματος
 - επιδίωκε μια κυβερνητική πολιτική που:
 - α) θα ενίσχυε το ρόλο του βασιλιά
 - β) θα υπονόμει τον κοινοβουλευτισμό
 - χρησιμοποιούσε βία και νοθεία στις εκλογές
 - 1846- 1847:
 - ✓ κατείχε 5 από τα 7 υπουργεία της κυβέρνησης του
 - ✓ δεν παρουσιαζόταν καθόλου στο Κοινοβούλιο
 - ✓ καθιστούσε αδύνατο τον έλεγχο της εκτελεστικής εξουσίας
- 1847:
 - θάνατος Κωλέττη
 - διαμάχη για τη διαδοχή
 - φάση παρακμής

τακτική Όθωνα:

- ενίσχυση των κυβερνητικών υποψηφίων στις εκλογές
- αποτέλεσμα: διαρκής σύγκρουση των κομμάτων της αντιπολίτευσης με την αυλή

Κριμαϊκός πόλεμος:

- αγγλικό, γαλλικό κόμμα:
 - έχασαν την εμπιστοσύνη των οπαδών τους
 - αιτίες:
 - α) ναυτικός αποκλεισμός της χώρας από την Αγγλία - Γαλλία

- β) υπόθεση Πατσίφικο
- ρωσικό κόμμα:
 - προσωρινά κέρδη
 - τελικά, αποδυνάμωση (ήττα της Ρωσίας στον πόλεμο)
 - σταδιακά εξαφανίστηκε από την πολιτική σκηνή

B3. Η «νέα γενιά»

παλιά κόμματα:

- παρακμή ξενικών κομμάτων
- ηγετικές προσωπικότητες:
 - είχαν βιώσει την Επανάσταση
 - στην προεπαναστατική περίοδο είχαν διαμορφώσει.
 - α) τη νοοτροπία
 - β) τα ιδανικά
 - γ) τις απόψεις τους

νέες συνθήκες:

- α) ραγδαίες αλλαγές
- β) συχνές πολιτικές μεταβολές
- γ) οικονομική και τεχνική ανάπτυξη
- δ) εκ θεμελίων μεταβολή της αντίληψης για τη ζωή
- ε) αύξηση αστικού πληθυσμού
- στ) μεγάλο τμήμα του πληθυσμού
 - βρίσκεται κοντά στα κέντρα λήψης αποφάσεων
 - έχει μεγαλύτερη δυνατότητα για ενημέρωση
- ζ) μείωση αναλόβητων
- η) γρήγορη διάδοση της παιδείας
- θ) αύξηση απαιτήσεων
- ι) κριτική για :
 - τις λειτουργίες του κράτους
 - την καθυστέρηση της χώρας σε σχέση με τη Δύση
- ια) ένταση επιθυμίας για συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα
- ιβ) αποστασιοποίηση από τις αντιπαραθέσεις που κυριαρχούσαν στην προηγούμενη γενιά νέα

νέα γενιά:

- κριτική στους παλαιότερους
- υποστήριξε ότι το συνταγματικό πολίτευμα δεν μπορούσε να αναπτυχθεί εξαιτίας:
 - α) της Αυλής

- β) του βασιλιά (πολιτικά ατάλαντος)
- τέλη δεκαετίας 1850: συνολική δυσαρέσκεια εξαιτίας:
 - α) της οικονομικής δυσπραγίας
 - β) της δυσλειτουργίας του πολιτικού συστήματος
- συγκροτήθηκαν αντιπολιτευτικοί όμιλοι
- αιτήματα:
 - α) ελεύθερες εκλογές
 - β) φορολογική μεταρρύθμιση (ελάφρυνση των αγροτών)
 - γ) κρατικές επενδύσεις σε έργα υποδομής
 - δ) ίδρυση αγροτικών τραπεζών
 - ε) απλούστερη διοίκηση
- Αλ. Κουμουνδούρος: εξέφρασε τα αιτήματα αυτά

επανάσταση 1862:

- 2-1862: η δυσαρέσκεια κατέληξε σε επανάσταση
- αίτημα: απομάκρυνση του βασιλιά
- συμμετείχαν:
 - α) αξιωματικοί
 - β) άνεργοι απόφοιτοι πανεπιστημίου
 - γ) άτομα ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων (ζητούσαν ευκαιρίες για ενεργότερη συμμετοχή στα πολιτικά πράγματα)
- 12-10-1862: ο Όθων εγκαταλείπει τη χώρα

B4. Η Εθνοσυνέλευση του 1862- 1864

εκλογές 1862:

- προκηρύχθηκαν εκλογές αντιπροσώπων για Εθνοσυνέλευση
- η Εθνοσυνέλευση θα ψήφιζε νέο σύνταγμα
- εκλογές: Νοέμβριος 1862
 - η πλειονότητα των εκλεγέντων αντιπροσώπων προερχόταν από τοπικά ψηφοδέλτια
 - δεν υπήρχαν κομματικές παρεμβάσεις
 - ένδειξη ότι τα ξενικά κόμματα είχαν χρεοκοπήσει
- συγκροτήθηκαν οι πυρήνες των δύο μεγάλων παρατάξεων:
 - α) πεδικοί
 - β) ορεινοί

πεδικοί:

- ηγέτης: Δημήτριος Βούλγαρης
- δράση:
 - α) υπονόμευε τους κοινοβουλευτικούς θεσμούς

β) επιχείρησε τη δημιουργία σώματος «πραιτωριανών» για να εξασφαλίσει παραμονή στην εξουσία

- οπαδοί:
 - α) εκείνοι που είχαν διοριστεί παράνομα στο στρατό ή το δημόσιο και φοβούνταν μήπως χάσουν τη θέση τους
 - β) άνεργοι πτυχιούχοι
 - γ) μικροκαλλιεργητές

ορεινοί:

- απαρτίστηκαν από διάφορες ομάδες (Γρίβας, Κανάρης)
- στόχος: αντίσταση στην πολιτική των πεδινών
- οπαδοί:
 - α) μικροκαλλιεργητές
 - β) κτηνοτρόφοι
 - γ) έμποροι
 - δ) πλοιοκτήτες

Εθνικόν Κομιτάτον:

- μικρότερη απήχηση
- ηγέτης: Επαμεινώνδας Δεληγιώργης
- στόχοι:
 - α) ανάπτυξη κοινοβουλευτισμού
 - β) εκσυγχρονισμός της χώρας
 - γ) οικονομική ανάπτυξη
 - δ) μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στο στρατό
 - ε) πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία

Εκλεκτικοί:

- ετερόκλητη παρατάξη εφεχόντων:
 - α) πολιτικών
 - β) λόγιων
 - γ) αξιωματικών
- μετριαστές θέσεις
- μεσολαβούσε μεταξύ των άλλων παρατάξεων
- υποστήριξε σταθερές κυβερνήσεις

σύνταγμα 1864:

- συνθήκες:
 - κυβερνητική αστάθεια
 - εμφύλιος πόλεμος
- πολίτευμα: βασιλευόμενη δημοκρατία (αντί της συνταγματικής μοναρχίας)
- κατοχυρώθηκαν:

- α) αρχή της λαϊκής κυριαρχίας
- β) άμεση, μυστική και καθολική ψηφοφορία με σφαιρίδια
- γ) ανεξαρτησία δικαιοσύνης
- δ) ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (ελεύθερη συγκρότηση κομμάτων)
- ε) αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία (έντονη αντίδραση βασιλιά Γεωργίου Α')

αρχή της δεδηλωμένης:

- δεν ορίστηκε με σαφήνεια στο σύνταγμα ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας
- ο Γεώργιος διόριζε κυβερνήσεις της αρεσκείας του
- 1875: ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης
 - προωθήθηκε από το Χ. Τρικούπη
 - λύση: συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας
 - αρχή δεδηλωμένης: ο βασιλιάς αναθέτει εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος έχει σαφώς τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών
 - αποτελέσματα:
 - α) τα κόμματα μειοψηφίας δεν μπορούν να σχηματίσουν κυβέρνηση
 - β) προωθούσε τη συνένωση των μικρών με τα μεγάλα κόμματα
 - γ) σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας
 - ο βασιλιάς αναγκάστηκε να υιοθετήσει την άποψη αυτή εξαιτίας:
 - α) της πίεσης της αντιπολίτευσης
 - β) του επαναστατικού αναβρασμού

Γ. Δικομματισμός και εκσυγχρονισμός (1880- 1909)

Γ1. Η εδραίωση του δικομματισμού

εμφάνιση δικομματισμού:

- 1875 - 1880: μεταβατική περίοδος
- εκλογές 1875, 1879: κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία
- 1884: τα δύο μεγάλα κόμματα (Τρικούπης, Δηλιγιάννης) έλεγχαν το 99,2% των εδρών στο Κοινοβούλιο

τρικουπικό κόμμα:

- πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της χώρας (από το 1875)
- κοντά στις αντιλήψεις του Κουμουνδούρου

πρόγραμμα:

- α) συγκρότηση κράτους δικαίου
- β) εξορθολογισμός της διοίκησης
 - καθορισμός προσόντων δημοσίων υπαλλήλων
 - περιορισμός ευνοιοκρατίας
- γ) ανάπτυξη γεωργίας (ενίσχυση γεωργίας)
- δ) βελτίωση άμυνας και υποδομής (κυρίως συγκοινωνιακό δίκτυο)

υλοποίηση:

- προσπάθειες:
 - α) οργανωτικές μεταβολές και βελτίωση οικονομικών
 - αύξηση φόρων
 - σύναψη δανείων
 - β) παροχή κινήτρων στην ιδιωτική πρωτοβουλία για επενδύσεις
- το πρόγραμμα ακολουθήθηκε με συνέπεια
- αποτελέσματα:
 - α) εξάντληση φορολογουμένων
 - β) υπερβολική επιβάρυνση προϋπολογισμού
 - γ) πτώχευση 1893

υποστηρικτές:

- μέχρι δεκαετία 1870:
 - το κράτος αποτελούσε τον κύριο εργοδότη
 - το κράτος εξασφάλιζε:
 - α) θέσεις εργασίας στο δημόσιο
 - β) δυνατότητα κοινωνικής ανέλιξης
 - γ) εισόδημα στους ανάστατους λειτουργούς που ξεπερνούσε το εισόδημα όλων των άλλων μελών της κοινωνίας
 - μεγάλος αριθμός ανθρώπων απευθυνόταν στο κράτος για την κατοχή μιας θέσης στο δημόσιο
- νέες συνθήκες (εκρηματισμός οικονομίας):
 - νέα κοινωνικά στρώματα
 - ✓ δε ζητούσαν διορισμό
 - ✓ ζητούσαν λήψη μέτρων για την προώθηση των συμφερόντων τους
 - φορέας = Χ. Τρικούπης

Δηλιγιάννης

- επιδείνωσε τους αντιπάλους του Τρικούπη
- διαφορές:
 - α) χωρισμός εξουσιών:

→ Δηλιγιάννης: δεν τον αποδεχόταν (στόχευε στη συγκέντρωση και τον έλεγχο τους από το κόμμα)

β) κράτος:

→ Τρικούπης: το θεωρούσε μοχλό οικονομικής ανάπτυξης (επιδίωκε εκσυγχρονισμό με κάθε κόστος)

→ Δηλιγιάννης: προέβαλλε το αίτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης

✓ μείωση φόρων

✓ παροχή ευκαιριών στους προστατευόμενους του για κατάληψη δημόσιων θέσεων

γ) αγροτική παραγωγή (Θεσσαλία):

→ Τρικούπης: υποστήριζε τους μεγαλογαιοκτήμονες

→ Δηλιγιάννης: προσπάθεια για χορήγηση γης στους αγρότες και μέτρα για τη βελτίωση της θέσης τους

δ) ανάπτυξη:

→ Δηλιγιάννης:

✓ επέκρινε το κοινωνικό κόστος του εκσυγχρονισμού

✓ υποστήριζε ένα κράτος κοινωνικής αλληλεγγύης

✓ απεχθανόταν το τυχοδιωκτικό χρηματιστικό κεφάλαιο

✓ υποστήριζε μια αργή ανάπτυξη βασισμένη σε παραδοσιακές παραγωγικές δραστηριότητες

Γ2. Η οργάνωση των κομμάτων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα

διαφορές με το παρελθόν (δεκαετία 1880):

- πιο συγκροτημένα κόμματα
- δε διαλύονται αναγκαστικά μετά το θάνατο του ηγέτη τους
- στοιχεία που επέτρεπαν την επιβίωση του κόμματος:
 - α) θέση στην πολιτική ζωή της χώρας
 - β) τακτική που ακολουθούσε

επιλογή κομμάτων:

- η βάση των κομμάτων δεν έχει τυπική οργάνωση
- οι οπαδοί κινητοποιούνται μέσω:
 - α) της οικογενειοκρατίας
 - β) των πελατειακών σχέσεων
 - γ) της εξαγοράς ψήφων
- η επιλογή των κομμάτων (σχετικά με τα δύο μεγάλα κόμματα) βασίζεται:
 - α) στην κρίση των εκλογέων για την πολιτική τους
 - β) στις επιδράσεις που ασκούν κατά περιοχές
 - γ) στα συμφέροντα κάθε κοινωνικής ομάδας

επιλογή υποψηφίων βουλευτών:

- σημαντικό ρόλο έπαιξε ο τοπικός κύκλος οπαδών τους
- αυτός επηρεαζόταν από:
 - α) πελατειακές σχέσεις
 - β) εξυπηρετήσεις

κριτήρια ψήφου:

- εκλογικό σύστημα:
 - δεν επέβαλλε να ψηφίζει κανείς ένα μόνο κόμμα
 - δυνατότητα θετικής ή αρνητικής ψήφου όλων των υποψηφίων
 - ένας εκλογέας μπορούσε να ψηφίσει θετικά:
 - α) έναν υποψήφιο στον οποίο είχε υποχρέωση
 - β) έναν υποψήφιο τον οποίο θεωρούσε ικανό
- 1882 κ.ε.:
 - συνηθέστερη η ψηφοφορία με κομματικά κριτήρια
 - περιορίζεται η συνήθεια να ψηφίζονται και πολιτικοί άλλων κομμάτων
- δεκαετία 1890:
 - οι εκλογείς συνηθίζουν να ψηφίζουν πολιτικούς με επιρροή (εφόσον είχαν δηλώσει την κομματική τους τοποθέτηση)

ανεξάρτητοι υποψήφιοι:

- περιορίζεται η εκλογή ανεξάρτητων τοπικών προσωπικοτήτων
- 1879: 24 τοπικά ψηφοδέλτια 1885: 4 τοπικά ψηφοδέλτια
- οι ανεξάρτητοι υποψήφιοι περιλαμβάνονταν σε κομματικά ψηφοδέλτια

αποτελέσματα:

- α) ενισχύθηκε ο ρόλος των κομμάτων
- β) τα κόμματα απέκτησαν κύρος στη δημόσια ζωή

προέλευση υποψηφίων - βάσης:

- α) υποψήφιοι βουλευτές:
 - μεσαία και ανώτερα κοινωνικά στρώματα
 - κυρίως δικηγόροι, δημόσιοι υπάλληλοι
- β) κομματικά μέλη:
 - και από κατώτερα στρώματα

οργάνωση κομμάτων:

- εμφανής οργάνωση μόνο στο επίπεδο της ηγεσίας
- σημαντικότερες θέσεις:
 - α) αρχηγός
 - β) κοινοβουλευτική ομάδα

- η βουλή χρειαζόταν μεγάλη πλειοψηφία για να έχει απαρτία και να παίρνει αποφάσεις
- οι βουλευτές ασκούσαν πίεση στην κομματική ηγεσία με την απουσία τους ή την απειλή της
- η ηγεσία του κόμματος δεν μπορούσε να αρνηθεί στους βουλευτές την εκπλήρωση επιθυμιών τους

προσέλευση ψηφοφόρων:

- δεν ακολουθούσαν πρακτικές της εποχής του Όθωνα και του Βούλγαρη
- δε χρησιμοποιούσαν συστηματικά μεθόδους εξαναγκασμού
- ο κανόνας αυτός παραβιαζόταν από δημόσιους υπαλλήλους ή φανατικούς οπαδούς
- σπάνια ακούγονταν κατηγορίες για εξαγορά ψήφων
- μέθοδοι πίεσης ψηφοφόρων:
 - α) πατρωνία
 - διορισμοί
 - μεταθέσεις
 - δάνεια κτλ.
 - β) συστηματική διαφθορά μέσω του διοικητικού μηχανισμού

ταξικά κόμματα:

- μέχρι τέλος 19ου αιώνα: δεν προέκυψαν ταξικά κόμματα
- οι κοινωνικοπολιτικές αντιθέσεις αμβλύνονταν μέσω:
 - α) των πελατειακών σχέσεων
 - β) της μεγάλης κοινωνικής κινητικότητας
- τα δύο μεγάλα κόμματα δεν προσπάθησαν να δώσουν ένα τοπικό ή κοινωνικό- ταξικό στίγμα
- σχετική αυτονομία της πολιτικής ελίτ από την κοινωνία
- όλα τα κόμματα απευθύνονταν ιδιαίτερα στους αγρότες (πλειοψηφία του ενεργού πληθυσμού)

Γ3. Από τη χρεοκοπία στο στρατιωτικό κίνημα στο Γουδί (1893- 1909)

κρίση εμπιστοσύνης:

- αιτίες:
 - α) δεν πραγματοποιήθηκε το όραμα του Τρικούπη για ένα κράτος:
 - σύγχρονο
 - οικονομικά ανεπτυγμένο
 - ισχυρό στη διεθνή σκηνή
 - β) πτώχευση (παρά τη φορολογική επιβάρυνση)
 - γ) απογοήτευση αστών και διανοούμενων για τη γενικότερη κατάσταση:

- αναποτελεσματικότητα του κράτους
- βραδυκίνητη γραφειοκρατία
- απουσία οικονομικής ανάπτυξης
- μεγάλωνε η απόσταση από τα ευρωπαϊκά κράτη

δ) δυσaráεσκεια καλλιερρητών

ε) δυσaráεσκεια αξιωματικών στρατού:

- οικονομική αδυναμία
- αναποτελεσματικός στρατός

• αποτελέσματα:

- κρίση εμπιστοσύνης
- πεποίθηση ότι οι θεσμοί και τα κόμματα δεν ήταν ικανά να υλοποιήσουν τις επιθυμίες τους

1893-1897:

- 1893: πτώχευση
- 1897: ελληνοτουρκικός πόλεμος 1897
- τα δύο μεγάλα κόμματα προσπάθησαν να υλοποιήσουν το πολιτικό τους πρόγραμμα χωρίς επιτυχία
- εντύπωση γενικού αδιεξόδου
- κόμματα:
 - α) δηλιγιαννικό:
 - δεν μπόρεσε να τηρήσει την υπόσχεσή του για λιγότερους φόρους (ελλείψει χρημάτων)
 - β) τρικουπικό:
 - δεν μπόρεσε να συνεχίσει το εκσυγχρονιστικό του πρόγραμμα

πόλεμος 1897:

- ολοκληρωτική ήττα της Ελλάδας
- πολιτικό αδιέξοδο
- κορύφωση δυσπιστίας προς τα κόμματα
- Γεώργιος: επιβάλλεται στο Κοινοβούλιο και ασκεί προσωπική πολιτική
- οι μεταρρυθμίσεις ως το 1909 (κυβερνήσεις του τρικουπικού κόμματος υπό την ηγεσία του Γ. Θεοτόκη) ήταν διοικητικού χαρακτήρα

ομάδα Ιαπώνων

- πολιτικό μόνρφωμα υπό το Δ. Γούναρη
- ιδρύθηκε το 1906
- άσκηση κριτικής: αδυναμία του πολιτικού συστήματος να προσαρμοστεί στις εξελίξεις της κοινωνίας
- δεν μπόρεσε να επιβιώσει
- διαλύθηκε το 1908

συντεχνίες- εργατικές ενώσεις:

- διαδηλώσεις
- αιτήματα:
 - α) φορολογικές ελαφρύνσεις
 - β) περιορισμός γραφειοκρατίας

κίνημα στο Γουδί:

- 15-8-1909
- Στρατιωτικός Σύνδεσμος = μυστική ένωση στρατιωτικών
- αιτήματα: μεταρρυθμίσεις στο
 - α) στρατό
 - β) διοίκηση
 - γ) δικαιοσύνη
 - δ) εκπαίδευση
 - ε) δημοσιονομική πολιτική
- ενέργειες:
 - ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν εγκαθίδρυσε δικτατορία
 - προώθησε τα αιτήματα του μέσω της Βουλής
 - 14-9-1909: μεγάλη διαδήλωση επαγγελματικών σωματείων της πρωτεύουσας
 - ✓ υποστήριξε το διάβημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου
 - ✓ υπέβαλε ψήφισμα στο παλάτι για την επίλυση οικονομικών αιτημάτων
- αποτελέσματα:
 - η Βουλή ψήφισε μεγάλο αριθμό νομων που επέφεραν ριζικές αλλαγές
 - 2-1910: απόφαση Βουλής για αναθεώρηση άρθρων του Συντάγματος
 - προκήρυξη εκλογών
 - σύσταση αναθεωρητικής βουλής
 - 15-3-1910: διάλυση Στρατιωτικού Συνδέσμου (πέτυχε τις επιδιώξεις του)

Δ. Ανανέωση- διγλωσσία (1909- 1922)

Δ1. Το κόμμα των Φιλελευθέρων

εκλογές Αυγούστου 1910:

- δεν είχε συγκροτηθεί κανένα νέο κόμμα που να υποστηρίζει τις μεταρρυθμίσει (1909- 1910)
- φηρείς νέων ιδεών = ανεξάρτητοι υποψήφιοι
 - κατά μόνας ή μαζί με άλλους
 - ανεξάρτητα ψηφοδέλτια
 - διεκδικούσαν τις ψήφους των δυσαρεστημένων με τα παλαιά κόμματα εκλογέων

→ γενικό σύνθημα: «ανόρθωση»

→ στόχοι:

- α) είτε η υλοποίηση των αιτημάτων των συντεχνιών (συλλαλητήρια 1909)
- β) είτε η επίλυση του αγροτικού ζητήματος παροχή γης σε ακτήμονες)

- σοσιαλιστές:
 - έθεσαν υποψηφιότητα σε κάποιες περιοχές
 - εμφανίστηκε η σοσιαλδημοκρατική «Κοινωνιολογική Εταιρεία»
- παλαιά κόμματα:
 - συμμετείχαν στις εκλογές ως συνασπισμός
- αποτελέσματα εκλογών:
 - συνασπισμός: 211/362 έδρες
 - ανεξάρτητοι (από τα παλιά κόμματα): 29/362 έδρες
 - ανεξάρτητοι εκσυγχρονιστές: 112/362 έδρες

Ελευθέριος Βενιζέλος:

- γύρω του συσπειρώθηκαν οι εκσυγχρονιστές
- εξέλεγε χωρίς να συμμετέχει στην προεκλογική αναμέτρηση
- 5-9-1910: πρώτη δημόσια εμφάνιση (ομιλία στην πλατεία Συντάγματος)
 - προγραμματικές δηλώσεις
 - υποστήριξε μετριοπαθείς μεταρρυθμίσεις
 - στόχος: εκσυγχρονισμός του πολιτικού συστήματος με την εξισορρόπηση των συμφερόντων όλων των κοινωνικών στρωμάτων
 - βασικές θέσεις:
 - α) κοινωνική γαλήνη
 - β) ελάφρυνση των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων
 - γ) εκσυγχρονισμός του κρατικού μηχανισμού (αποτελεσματικότερη λειτουργία)
 - δ) στρατιωτικοί εξοπλισμοί (πραγματοποίηση εθνικών διεκδικήσεων)
- στόχος σχετικά με το σύνταγμα:
 - = αναθεώρηση του υπάρχοντος
 - ≠ ψήφιση νέου
- ίδρυση κόμματος:
 - 22-8-1910
 - ιδρυτικά μέλη = μέλη της Εθνοσυνέλευσης

εκλογές Νοέμβρη 1910:

- πώς προκηρύχθηκαν εκλογές:
 - α) 6-10-1910: παραίτηση κυβέρνησης Δραγούμη
 - β) εντολή σχηματισμού κυβέρνησης στο Βενιζέλο
 - γ) προβλήματα με την εξασφάλιση ψήφου εμπιστοσύνης
 - δ) συνεννόηση με το Γεώργιο Α'
 - ε) διάλυση Βουλής

- στ) προκήρυξη εκλογών
- αντίδραση παλαιών κομμάτων:
 - θεώρησαν αντισυνταγματική την κίνηση του βασιλιά
 - αποφάσισαν να μη συμμετάσχουν στις εκλογές
- αποτελέσματα εκλογών:
 - Φιλελεύθεροι: 307/362 έδρες
 - Βενιζέλος: ελεύθερος να προχωρήσει στο μεταρρυθμιστικό του έργο

σύνταγμα:

- πρώτο εξάμηνο του 1911
- ψηφίστηκαν από τη Βουλή 53 τροποποιήσεις μη θεμελιωδών διατάξεων
- δεν έγιναν ριζικές αλλαγές
- τροποποιήσεις:
 - α) ενισχύθηκε η θέση της μοναρχίας
 - β) επιτράπηκε στο βασιλιά να συμμετάσχει στη διαδικασία αναθεώρησης
 - γ) διασφάλιση διάκρισης εξουσιών
 - δ) ασυμβίβαστο μεταξύ στρατιωτικής και δημοσιονομικής ιδιότητας αφ' ενός και βουλευτικού αξιώματος αφ' ετέρου
 - ε) μονιμότητα δικαστικών και δημοσίων υπαλλήλων

νομοθεσία:

- η κυβέρνηση Βενιζέλου ψήφισε 397 νέους νόμους
- εισήγαγαν μεταρρυθμίσεις
- παραδείγματα:
 - α) διορισμός δημοσίων υπαλλήλων με δημόσιους διαγωνισμούς
 - β) καθιέρωση κανονισμών εργασίας σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες
 - γ) διανομή γης στη Θεσσαλία
 - δ) αναδιοργάνωση της τοπικής αυτοδιοίκησης
 - ε) βελτίωση της διαδικασίας απονομής της δικαιοσύνης
- στ) αναθεώρηση του κανονισμού της βουλής (σκοπός = να διαθέτουν οι υπουργοί περισσότερο χρόνο για κοινοβουλευτικές συζητήσεις)

εκλογές Μαρτίου 1912:

- συμμετείχαν όλες οι πολιτικές δυνάμεις
- απέδειξαν το ρεύμα του Βενιζέλου
- αποτελέσματα εκλογών:
 - Βενιζέλος: 145 βουλευτές
 - άλλα κόμματα: 36 βουλευτές
- οι καινοτομίες που είχε εισαγάγει το κόμμα των Φιλελευθέρων γέννησαν την ελπίδα για την επίλυση σημαντικών κοινωνικών προβλημάτων

δομή βενιζελικού κόμματος:

- προσωποπαγές σε μεγάλο βαθμό
- Βενιζέλος:
 - ισχυρή θέση στο Κοινοβούλιο
 - μεγάλο κύρος
 - είχε τα πάντα υπό τον έλεγχο του
- σύνδεσμοι Φιλελευθέρων:
 - δεν έπαιζαν ιδιαίτερο ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής του κόμματος
 - δε διέφεραν από τις τοπικές ομάδες φίλων των παραδοσιακών κομμάτων
- αναδιοργάνωση κόμματος:
 - 1912: ίδρυση Λέσχης Φιλελευθέρων (Αθήνα και αλλού)
 - οι προσδοκίες των βενιζελικών δεν είχαν σχέση με την πραγματικότητα:
 - α) ιδεατό κόμμα
 - β) κόμμα χωρίς τις μικρότητες και τις διχόνοιες της παλιάς πολιτικής ελίτ
 - η ηγεσία λαμβάνει υπόψη αναγκαστικά:
 - α) κοινωνικά και τοπικά συμφέροντα
 - β) αντιπαλότητες ανάμεσα σε στελέχη

Δ2. Τα αντιβενιζελικά κόμματα

χαρακτηριστικά:

- κόμματα της αντιπολίτευσης
- ομοιότητες μεταξύ τους: συντηρητικός προσανατολισμός
- ομοιότητες με τους Φιλελευθέρους: δεν ήθελαν να επιστρέψουν στην προ του 1909 εποχή
- διαφορές με τους Φιλελευθέρους:
 - α) στο εύρος των σχεδιαζόμενων μεταρρυθμίσεων
 - β) στις μεθόδους άσκησης πολιτικής
- θέσεις:
 - α) απεχθάνονταν τη διαρκή παρέμβαση του κράτους (ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας)
 - β) δεν είχαν μακροπρόθεσμη πολιτική
 - γ) επικεντρώνονταν στην επίλυση επίκαιρων προβλημάτων
 - δ) υπερασπίζονταν τα συμφέροντα που κινδύνευαν από την πολιτική των Φιλελευθέρων
 - ε) η σύγκρουση με τους Φιλελευθέρους τα οδηγούσε σε διαρκώς συντηρητικότερες θέσεις

αντιβενιζελικά κόμματα:

- α) κόμμα του Δ. Ράλλη (αδιάλλακτο)
- β) κόμμα του Κ. Μαυρομιχάλη (αδιάλλακτο)

γ) κόμμα του Γ. Θεοτόκη (διαλλακτικό)

ραλλικό κόμμα:

- αντίθετο προς τον εκσυγχρονισμό
- κατά της ισχυρής εκτελεστικής εξουσίας
- ισχυρή θέση του Κοινοβουλίου στο πολιτικό σύστημα
- βασιλιάς- σύμβολο εθνικής ενότητας
- απευθυνόταν:
 - α) στα μεσαία και κατώτερα στρώματα των πόλεων
 - β) στους μικροκαλλιεργητές
- ζητούσε:
 - α) ενίσχυση της παραγωγής
 - β) αύξηση των θέσεων εργασίας
 - γ) να εξευρεθούν χρήματα για εξοπλισμούς
 - δ) να καταπολεμηθεί η διαφθορά και η πατρωνία των κομμάτων
- δεν είχε κάποιο συγκροτημένο πρόγραμμα για οικονομική ανάπτυξη

Εθνικό Κόμμα:

- δε διέφερε από το ραλλικό
- προσπαθούσε να εκμεταλλευτεί τη συμμετοχή του αρχηγού του στα πολιτικά πράγματα μετά το κίνημα του 1909
- υποστήριζε την «Ανόρθωση» (που δεν μπόρεσαν να υλοποιήσουν οι βενιζελικοί)

κόμμα Γ. Θεοτόκη:

- πιο μετριοπαθές από τα άλλα δύο
- ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων
- θέσεις:
 - α) αύξηση των εξοπλισμών
 - β) φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες
- 1909- 1915:
 - μεγαλύτερη ειδηλογική βάση
 - πυρήνας αντιβενιζελικών

Δ3. Τα αριστερά κόμματα

αριστερά κόμματα:

- ομάδες με σοσιαλιστικές ιδέες (ξένες προς την κοινωνική βάση)
- δυσκολίες συνεννόησης και κομματικής συσπείρωσης

Κοινωνιολογική Εταιρεία:

- ξεκίνησε από διανοούμενους
- αριστερός μεταρρυθμιστικός σύνδεσμος
- στόχος:
 - α) να προπαγανδίσει πολιτικές θέσεις
 - β) στη συνέχεια να ιδρύσει κόμμα
- θέσεις:
 - α) ισότητα ευκαιριών για όλους
 - β) κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής
 - γ) διανομή των αγαθών με βάση τις ανάγκες του καθενός
 - δ) αναμόρφωση της οικονομίας
 - ε) συνταγματική μεταβολή
- προϋποθέσεις:
 - α) να οργανωθούν οι εργάτες σε επαγγελματικές ενώσεις
 - β) να ιδρύσουν κόμμα

Λαϊκό Κόμμα:

- αρχηγός: Αλ. Παπαναστασίου
- προγραμματικές δηλώσεις:
 - α) αναμόρφωση του πολιτικού συστήματος
 - β) επιβολή αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης
- δεύτερες εκλογές 1910: εξελέγησαν 7 υποψήφιοι (παρείχαν κριτική υποστήριξη στους Φιλελευθέρους)

Δ4. Ο εθνικός διχασμός (1915- 1922)**Δ4α. Από την παραίτηση του Βενιζέλου έως τη Συνθήκη των Σεβρών
πολιτική κατάσταση 1912- 1914:**

- 1912:
 - σαρωτική νίκη Βενιζέλου στις εκλογές
 - Βενιζέλος = κυρίαρχος του πολιτικού παιχνιδιού
 - δεν έχει ουσιαστική κοινοβουλευτική αντιπολίτευση
- 1913:
 - ο Κωνσταντίνος διαδέχτηκε το Γεώργιο Α'
- 1914:
 - ο Βενιζέλος παραχώρησε το αξίωμα του αρχιστράτηγου στον Κωνσταντίνο
- εξουσίες βασιλιά:
 - μέχρι το 1915 δεν ήρθαν σε σύγκρουση Βενιζέλος - βασιλιάς
 - τα κόμματα της αντιπολίτευσης αναγνώριζαν στο βασιλιά το δικαίωμα να επιβάλλει την άποψή του για την εξωτερική πολιτική (παρόλο που ήταν αντισυνταγματικό)

→ ενισχύθηκαν οι εχθροί της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (κυρίως ένας κύκλος αντιδημοκρατικών αξιωματικών)

Α' Παγκόσμιος Πόλεμος:

- εκφράστηκαν δύο διαφορετικές απόψεις:
 - α) άποψη Φιλελευθέρων:
 - συμμετοχή στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ
 - προσδοκία: εδαφικά οφέλη
 - β) άποψη βασιλιά και Γενικού Επιτελείου:
 - ανεύθυνη η θέση των Φιλελευθέρων
 - εκτιμούσαν ότι η έκβαση του πολέμου ήταν αβέβαιη και ότι θα μπορούσαν να νικήσουν οι Κεντρικές Δυνάμεις
 - ο Κωνσταντίνος προτείνει ουδετερότητα της Ελλάδας:
 - δεδομένης της κυριαρχίας στη Μεσόγειο
 - παρά τους δεσμούς του με τη Γερμανία
 - αποτελέσματα:
 - ο βασιλιάς υπέσκαπτε τα θεμέλια του πολιτικού συστήματος
 - ανέπτυξε μυστική διπλωματία εν αγνοία της κυβέρνησης
 - κατέφυγε και σε παράνομα μέσα
 - 1915: προκάλεσε δύο φορές την παραίτηση της κυβέρνησης

εκδηλώσεις διχασμού:

- εκλογές μετά τη δεύτερη παραίτηση Βενιζέλου:
 - δε συμμετείχαν οι Φιλελεύθεροι
 - θεωρούσαν την ενέργεια του βασιλιά ως παραβίαση του συντάγματος
- δημιουργήθηκε χάσμα ανάμεσα στις δύο παρατάξεις:
 - α) βενιζελικοί:
 - όποιος ήταν κατά του πολέμου ήταν και κατά:
 - ✓ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας
 - ✓ των εθνικών συμφερόντων
 - β) αντιβενιζελικοί:
 - έβλεπαν στο πρόσωπο του Βενιζέλου πράκτορες της Αντάντ που:
 - ✓ μάχονταν το βασιλιά
 - ✓ κατέστρεφαν την ενότητα του έθνους
 - ✓ έθεταν σε κίνδυνο το κράτος
- αποτελέσματα:
 - α) τα δύο κόμματα διέφεραν όλο και λιγότερο μεταξύ τους:
 - στην πολιτική πρακτική
 - στην προπαγάνδα
 - β) ενισχύονταν ο διπολισμός
 - γ) μέσα του 1916: το Κοινοβούλιο χάθηκε ουσιαστικά από το προσκήνιο

κίνημα της Θεσσαλονίκης:

- οι στρατιωτικοί δημιούργησαν δύο οργανώσεις αντίθετες μεταξύ τους που υποστήριζαν:
 - α) τον πόλεμο
 - β) την ουδετερότητα
- 26-9: ο Βενιζέλος συγκρότησε δική του κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη

επικράτηση Φιλελευθέρων:

- οι συγκρούσεις πήραν διαστάσεις εμφυλίου πολέμου:
 - α) αντιβενιζελικοί:
 - άσκησαν τρομοκρατία στους αντιπάλους τους
 - β) Βενιζέλος:
 - κήρυξε έκπτωτο το βασιλιά
- βασιλιάς: υπό την πίεση της Αντάντ εγκατέλειψε το θρόνο και τη χώρα
- εξελίξεις μετά την αποχώρηση του βασιλιά:
 - α) οι Φιλελεύθεροι:
 - ανέλαβαν στην Αθήνα τη διακυβέρνηση
 - κήρυξαν τη χώρα σε κατάσταση πολιορκίας
 - β) ο εθνικός διχασμός εξαπλώθηκε στο στράτευμα (ευνοήθηκαν οι αξιωματικοί της οργάνωσης «Εθνική Άμυνα» εις βάρος των άλλων)
 - γ) η κυβέρνηση παρέτεινε τη θητεία της Βουλής (παρά την πίεση της αντιπολίτευσης)
 - δ) η Ελλάδα τάχθηκε στο πλευρό της Αντάντ στον πόλεμο
 - ε) οι αντιβενιζελικοί:
 - διαφωνούσαν
 - παρακολουθούσαν με δυσφόρεσκια τις εξελίξεις
 - τάσσονταν υπέρ της διατήρησης των εκτός Ελλάδας ελληνικών πληθυσμών και υπέρ της ευκαιριακής προσάρτησης εδαφών χωρίς κίνδυνο
 - στ) αποκορύφωμα εθνικού διχασμού (1920):
 - απόπειρα δολοφονίας Βενιζέλου
 - δολοφονία Ι. Δραγούμη

Δ4β. Από τη Συνθήκη των Σεβρών έως την ήττα στη Μ. Ασία

αξιολόγηση συνθήκης Σεβρών (10-8-1902):

- η μεγαλύτερη διπλωματική επιτυχία της Ελλάδας
- δικαίωσε την τολμηρή πολιτική του Βενιζέλου
- δημιουργείται «η Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε θαλασσών»
- η Μεγάλη Ιδέα φαίνεται να γίνεται πραγματικότητα εκλογές:
- οι Φιλελεύθεροι προκήρυξαν εκλογές για αναθεωρητική εθνοσυνέλευση
- στόχοι:
 - α) να νομιμοποιήσουν τις μέχρι τότε ενέργειές τους

- β) να περιορίσουν τις αρμοδιότητες του βασιλιά
- η συνασπισμένη αντιπολίτευση κέρδισε τις εκλογές
- αποτελέσματα:
 - α) ο Βενιζέλος έφυγε στο εξωτερικό
 - β) δημοψήφισμα για την επιστροφή του βασιλιά (θετικό)
 - γ) η νέα κυβέρνηση δίστασε να αλλάξει την εξωτερική πολιτική
 - δ) το μέτωπο κατέρρευσε (ολοκληρωτική ήττα)

αλλαγή συντάγματος:

- 25-1-1921: η Αναθεωρητική Εθνοσυνέλευση ανακηρύχθηκε Συντακτική
- θεωρήθηκε αναγκαίο να αλλάξει εξ ολοκλήρου το σύνταγμα

Δ5. Το Σοσιαλιστικό κόμμα

αιτίες δημιουργίας:

- α) υψηλοί δείκτες ανεργίας
- β) άθλιες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης των εργατών
- γ) έντονη πολιτικοποίηση των εργατών κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα
- δ) οι πλούσιοι γίνονταν πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι

ίδρυση Σ.Ε.Κ.Ε.:

- ιδρύθηκε το 1918
- από συνέδριο σοσιαλιστών

θέσεις- αρχές:

- α) δημοκρατία
- β) παροχή εκλογικού δικαιώματος στις γυναίκες
- γ) αναλογικό εκλογικό σύστημα
- δ) εθνικοποίηση των μεγάλων πλουτοπαραγωγικών πηγών
- ε) εξωτερική πολιτική: ειρήνη, χωρίς προσάρτηση εδαφών, βασισμένη στο δικαίωμα αυτοδιάθεσης των λαών (τα προβλήματα σχετικά με διαμφισβητούμενα εδάφη θα λύνονταν με δημοψηφίσματα)
- στ) έως το 1919 ήταν υπέρ της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας (τελικά υιοθέτησε την αρχή της δικτατορίας του προλεταριάτου)

εξέλιξη Σ.Ε.Κ.Ε.:

- ήταν το πιο αυστηρά οργανωμένο κόμμα
- 1924: μετονομάστηκε σε Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.)

2. ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

B1

- **επανάσταση 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843**
επανάσταση που ξέσπασε στην Αθήνα με αίτημα την ψήφιση συντάγματος
- **Όθων**
 - δευτερότοκος γιος του βασιλιά της Βαυαρίας Λουδοβίκου Α'
 - 1832- 1862: βασιλιάς της Ελλάδας
 - Συνθήκη 7-5-1832:
 - α) ο Όθωνας αναγορεύεται βασιλιάς της Ελλάδας
 - β) το νέο ελληνικό κράτος χαρακτηρίζεται μοναρχικό
 - η βασιλεία του διακρίνεται σε τρεις περιόδους:
 - α) 1832- 1835: Αντιβασιλεία
 - β) 1835- 1843: Απόλυτη Μοναρχία
 - γ) 1843- 1862: Συνταγματική Μοναρχία
- **συμφωνία ρωσικού κόμματος για την ψήφιση συντάγματος**
 - το ρωσικό κόμμα ήταν υπέρ της συγκεντρωτικής εξουσίας και της βασιλείας
 - το ρωσικό κόμμα συμφώνησε από τη στιγμή που δεν αμφισβητούνταν η εξουσία του βασιλιά
- **ριζοσπαστικές ομάδες**
ομάδες που επιδιώκουν ριζική και άμεση μεταβολή των καθιερωμένων και παγιωμένων κοινωνικών θεσμών
- **απαραβίαστο οικογενειακό ασύλο**
δικαίωμα του πολίτη να μην επιτρέψει την είσοδο εκπροσώπων του νόμου στο σπίτι του παρά μόνο αν έχει εκδοθεί σχετικό ένταλμα από τη δικαιοσύνη
- **δικαίωμα συνέρχεσθαι και συνεταίριζεσθαι**
δικαίωμα συγκεντρώσεων απόμων σε δημόσιους χώρους και δικαίωμα συγκρότησης ενώσεων, οργανώσεων, σωματείων με μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα (π.χ. πολιτικών σχηματισμών)
- **δικαίωμα καθολικής ψηφοφορίας για τους άνδρες**
 - μέχρι τότε δικαίωμα ψήφου αναγνωριζόταν μόνο στους άνδρες που είχαν κτηματική περιουσία
 - ο αποκλεισμός των γυναικών από την πολιτική ζωή ήταν χαρακτηριστικό όλων των προηγμένων κρατών κατά το 19^ο αιώνα
 - οι γυναίκες αποκτούν πλήρη πολιτικά δικαιώματα στην Ελλάδα μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο
- **Γερουσία**
νομοθετικό σώμα

B2

- **ναπαίοι**
τα μέλη του ρωσικού κόμματος
- **Κριμαϊκός πόλεμος**
 - 1853- 1856
 - ξεκίνησε ως σύγκρουση Ρωσίας - Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
 - Αγγλία- Γαλλία: συμμετείχαν στο πλευρό των Τούρκων
 - η Ρωσία αναγκάζεται να υποχωρήσει, υπογράφοντας τη Συνθήκη των Παρισίων, που επιβεβαίωσε το δόγμα της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
 - στη διάρκεια του πολέμου έγιναν από ελληνικής πλευράς ανεπιτυχείς προσπάθειες εξέγερσης στη Θεσσαλία, την Ήπειρο και Μακεδονία
 - η ελληνική στάση θεωρήθηκε εχθρική από τους Αγγλο-γάλλους, που αντέδρασαν με ναυτικό αποκλεισμό του Πειραιά

B3

- **απλούστερη διοίκηση**
κατά την οθωνική περίοδο επικρατούσε ένα αυστηρά συγκεντρωτικό και γραφειοκρατικό σύστημα, με στόχο τον έλεγχο του κράτους από τους Βαυαρούς, οι οποίοι είχαν ελάχιστη εμπιστοσύνη στους Έλληνες
- **Αλέξανδρος Κουμουνδούρος**
 - νομικός και πολιτικός
 - διατέλεσε δέκα φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1865- 1882)

B4

- **πεδινοί- ορεινοί**
οι ονομασίες των κομμάτων προέρχονται από τις αντίστοιχες των πολιτικών παρατάξεων κατά τις εθνοσυνελεύσεις της Γαλλικής Επανάστασης
- **Δημήτριος Βούλγαρης**
 - πολιτικός
 - διατέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας οχτώ φορές (1855- 1875)
- **πραιτωριανοί**
 - επίλεκτο σώμα του ρωμαϊκού στρατού
 - είχαν ως κύριο έργο τους την ασφάλεια του αυτοκράτορα
 - παρενβαιναν ποικιλότροπα στα πολιτικά πράγματα της Ρώμης
 - ρύθμιζαν την αυτοκρατορική εξουσία και αρκετές φορές προκάλεσαν πολιτικές κρίσεις
 - διαλύθηκαν από το Μ. Κωνσταντίνο
- **Δημήτριος Γρίβας**
 - στρατιωτικός και πολιτικός
 - έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επανάσταση του 1862 κατά του Όθωνα
- **Κωνσταντίνος Κανάρης**
 - αγωνιστής του 1821 και πολιτικός

- από τα κατορθώματά του ξεχωρίζει η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας στο λιμάνι της Χίου (6/7-6-1822)
- διατέλεσε τρεις φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1864-1877)
- **Επαμεινώνδας Δεληγιώργης**
 - νομικός και πολιτικός
 - διατέλεσε έξι φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1865-1877)
- **σφαιρίδιο**
 - σμικρή σφαίρα από μολύβι, που χρησιμοποιούσαν οι ψηφοφόροι αντί για ψηφοδέλτιο
 - για τελευταία φορά σφαιρίδια χρησιμοποιήθηκαν στις εκλογές της Νοεμβρίου 1920
 - οι εκφράσεις «έφαγε μαύρο» και «το έριξα δαγκωτό» σχετίζονται με τη χρήση σφαιριδίων κατά τη διαδικασία της ψηφοφορίας
- **Γεώργιος Α'**
 - βασιλιάς της Ελλάδας 1863-1913
 - δολοφονήθηκε στη Θεσσαλονίκη (5-3-1913), λίγους μήνες μετά την απελευθέρωση της πόλης, από τον Αλεξάνδρο Σχινό

Γ1

- **τρικουπικό και δηλιγιαννικό κόμμα**
οι πραγματικές ονομασίες των κομμάτων είναι οι ακόλουθες:
 - α) τρικουπικό Νεωτερικόν
 - β) δηλιγιαννικό Εθνικόν
- **εκχρηματισμός οικονομίας**
εισαγωγή του χρήματος ως μέσου οικονομικών συναλλαγών
- **Θεόδωρος Δηλιγιάννης**
 - νομικός και πολιτικός
 - υπήρξε ο κύριος αντίπαλος του Χαρίλαου Τρικούπη
 - διατέλεσε πέντε φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1885-1905)
- **τυχοδιωκτικό χρηματιστικό κεφάλαιο**
κεφάλαιο που επενδύεται με μικρό χρονικό ορίζοντα και με στόχο το άμεσο και μεγάλο κέρδος

Γ2

- **βάση χωρίς τυπική οργάνωση**
τα κόμματα δεν είχαν οργανώσει τους οπαδούς τους με την ίδρυση τοπικών οργανώσεων, που θα αντιπροσώπευαν το κόμμα στην περιφέρεια, ούτε υπήρχαν μηχανισμοί επικοινωνίας και ελέγχου ανάμεσα στην ηγεσία και τους κατά τόπους οπαδούς
- **οικογενειοκρατία**
κυριαρχία μιας οικογένειας σε ορισμένο τομέα ομαδικής ζωής (π.χ. πολιτική)
- **πελατειακές σχέσεις**
ιδιοτελείς σχέσεις μεταξύ πολιτικών και ψηφοφόρων

- **δυνατότητα να ψηφίζονται όλοι οι υποψήφιοι θετικά ή αρνητικά**
 - οι εκλογείς κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας έπρεπε να ψηφίσουν όλους τους υποψήφιους βουλευτές της περιφέρειάς τους με θετική ή αρνητική ψήφο
 - στα εκλογικά τμήματα υπήρχαν τόσες κάλπες όσοι και οι υποψήφιοι
 - για να ψηφίσουν θετικά έναν υποψήφιο, έπρεπε να ρίξουν το σφαιρίδιο στο δεξιό μέρος της κάλπης που εξωτερικά είχε άσπρο χρώμα και έγραφε τη λέξη «ΝΑΙ»
 - για να δηλώσουν ότι δεν επιθυμούσαν την εκλογή κάποιου άλλου, έπρεπε να ρίξουν το σφαιρίδιο στο αριστερό μέρος της κάλπης που εξωτερικά είχε μαύρο χρώμα και έγραφε τη λέξη «ΟΧΙ»
- **πατρωνία**
καταχρηστική παροχή προστασίας
- **ταξικό κόμμα**
το κόμμα που εκφράζει και εκπροσωπεί τα συμφέροντα κάποιας κοινωνικής τάξης
- **πολλές κοινωνικοπολιτικές αντιθέσεις αμβλύνονταν μέσω των πελατειακών σχέσεων**
 - μέσα από τις πελατειακές σχέσεις πολλοί βελτίωναν τη θέση τους στην ελληνική κοινωνία με διορισμό σε δημόσιες θέσεις ή άλλες εξυπηρετήσεις
 - δεν υπήρχε λόγος να συμμετέχουν σε συλλογικές, ταξικές διεκδικήσεις
 - δεν προέκυψε η δημιουργία ταξικών κομμάτων
- **κοινωνική κινητικότητα**
 - μεταπήδηση από μία κοινωνική τάξη σε κάποια άλλη
 - π.χ. ένας αγρότης που γίνεται εργάτης σε ένα αστικό κέντρο
 - με αυτό τον τρόπο τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα έχουν τη δυνατότητα να εξασφαλίσουν ένα στοιχειώδες εισόδημα και δεν εξωθούνται σε δυναμικές διεκδικήσεις
- **πολιτική ελίτ**
οι αρχηγοί και τα ανώτερα στελέχη των κομμάτων
- **αυτονομία της πολιτικής ελίτ από την κοινωνία**
 - αρχηγοί και τα ανώτερα στελέχη των κομμάτων δεν είχαν άμεση επαφή με τους απλούς ψηφοφόρους
 - αποτελούσαν μια ξεχωριστή ομάδα, αποκομμένοι από τους σκοπούς των ψηφοφόρων τους
 - οι κοινωνικές και ταξικές διαμάχες δεν αντανακλώνται στο χώρο της πολιτικής
- **δυσανεμία των αξιωματικών του στρατού**
 - κακή κατάσταση του στρατεύματος
 - έφθινε ο αριθμός των ανδρών που υπηρετούσαν στο στρατό

- μειώνονταν σταθερά οι δαπάνες για τη συντήρηση και τον εξοπλισμό του στρατεύματος
- **Γεώργιος Θεοτόκης**
 - νομικός και πολιτικός
 - διετέλεσε τέσσερις φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1899-1909)
- **ομάδα Ιαπόνων**
 - δεν εμφανίστηκε στην ελληνική πολιτική σκηνή ως αυτοτελές κόμμα
 - δεν είναι όνομα, αρχηγό, εσωτερική συνοχή, ιδεολογική κατεύθυνση και συγκεκριμένο πρόγραμμα
 - ονομάστηκε έτσι από το Β. Γαβριηλίδη (διευθυντή της εφημερίδας Ακρόπολη) στο φύλλο της 10-2-1907 λόγω της κεραυνοβόλου επέμβασης τους σε όλα τα επίμαχα ζητήματα στη βουλή, καθώς η δράση τους θύμιζε την ταχύτητα και αποφασιστικότητα των Ιαπόνων κατά το ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904
- **Δημήτριος Γούναρης**
 - νομικό και πολιτικός .
 - διετέλεσε δύο φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1915- 1922)

Δ1

- **[ο Βενιζέλος] εξέλεγε χωρίς να συμμετέχει στην προεκλογική αναμέτρηση**
ο Βενιζέλος απουσίαζε στην Ελβετία κατά την προεκλογική περίοδο, είχε όμως υποδειχθεί ως υποψήφιος βουλευτής Αττικοβοιωτίας
- **Στέφανος Δραγούμης**
 - νομικός και πολιτικός
 - διατέλεσε μία φορά πρωθυπουργός της Ελλάδας (1910)
 - έπαιξε σημαντικό ρόλο στο μακεδονικό αγώνα
- **προβλήματα με την εξασφάλιση ψήφου εμπιστοσύνης**
 - κατά την πρώτη ψηφοφορία (9-10-1910) παρατηρήθηκε έλλειψη απαρτίας
 - κατά τη δεύτερη σε σύνολο 362 βουλευτών ήταν παρόντες 266
 - από τους 266 υπερψήφισαν την κυβέρνηση οι 208
 - ο Βενιζέλος δε θεώρησε αρκετή την πλειοψηφία αυτή
 - προχώρησε στην προκήρυξη νέων εκλογών
- **προσαποπαγές κόμμα**
κόμμα που λειτουργεί κατά τρόπο απόλυτα συνδεδεμένο με το πρόσωπο του αρχηγού του

Δ2

- **Κυριακούλης Μαυρομιχάλης**
 - πολιτικός
 - διατέλεσε μία φορά πρωθυπουργός της Ελλάδας (1909- 1910)

Δ3

- **Αλέξανδρος Παπαναστασίου**
 - πολιτικός
 - διατέλεσε δύο φορές πρωθυπουργός της Ελλάδας (1924- 1932)

Δ4

- **Κωνσταντίνος Α'**
 - πρωτότοκος γιος του βασιλιά Γεωργίου Α'
 - βασιλιάς της Ελλάδας (1913- 1917 και 1920-1922)
- **Αντάντ- Κεντρικές δυνάμεις**
 - Αντάντ (Εγκάρδια ή Τριπλή Συνεννόηση):
 - ✓ ο ένας συνασπισμός κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
 - ✓ αποτελούνταν από: Αγγλία, Γαλλία, Ρωσία
 - Κεντρικές Δυνάμεις (Τριπλή Συμμαχία)
 - ✓ ο άλλος συνασπισμός κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
 - ✓ αποτελούνταν από: Γερμανία, Αυστροουγγαρία, Ιταλία
- **κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη**
 - οι φιλογερμανικές κυβερνήσεις είχαν επιτρέψει την κάθοδο βουλγαρικών στρατευμάτων στη Δ. Μακεδονία (οι Βούλγαροι είχαν μπει στον πόλεμο στο πλευρό των Κεντρικών Δυνάμεων)
 - η Αντάντ αντέδρασε με κατοχή της Θεσσαλονίκης
 - εκεί ο Βενιζέλος συγκρότησε την επαναστατική του κυβέρνηση
 - ακολούθησε η κατάληψη του Πειραιά από τους Γάλλους και η απομάκρυνση του βασιλιά
- **Εθνική Άμυνα**

η ονομασία που δόθηκε στο κίνημα που εξερράγη στη Θεσσαλονίκη (17-9-1916) από τη στρατιωτική φρουρά της πόλης κατά της τότε κυβέρνησης και του βασιλιά, για τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
- **απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου**
 - έγινε στις 30-7- 1920 στο σιδηροδρομικό σταθμό της Λυών από δύο απότακτους αξιωματικούς
 - ο Βενιζέλος τραυματίστηκε ελαφρά
 - η είδηση αυτή προκάλεσε την επόμενη μέρα στην Ελλάδα την αντίδραση εξτρεμιστικών βενιζελικών στοιχείων, που προκάλεσαν επεισόδια
 - αυτά περιλαμβάνεται και η δολοφονία του Ίωνα Δραγούμη
- **Ίων Δραγούμης**
 - διπλωμάτης, πολιτικός και συγγραφέας
 - μια από τις σημαντικότερες μορφές του αντιβενιζελισμού
 - δολοφονήθηκε στην Αθήνα από εξτρεμιστές βενιζελικούς
- **Σέβρες**

προάστιο του Παρισιού

- **ήττα Βενιζέλου στις εκλογές του 1920:**
 - αιτίες:
 - α) κόπωση από τη συμμετοχή σε μακροχρόνιους πολέμους
 - β) καθυστέρηση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων
 - οι αντιβενιζελικοί εκμεταλλεύτηκαν τις περιστάσεις, υποστηρίζοντας την πολιτική ειρήνευσης

Δ5

- **οι φτωχοί γίνονταν φτωχότεροι**
κατά τη δεκαετία 1910 - 1920 τα ημερομίσθια των εργατών αυξήθηκαν περίπου 50%, ενώ ο τιμάρθμος 300- 400% (τα ημερομίσθια των γυναικών ήταν 50% χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των ανδρών)
- **αναλογικό εκλογικό σύστημα**
είδος εκλογικού συστήματος που βασίζεται στην κατανομή των βουλευτικών εδρών ανάλογα με τον αριθμό των ψήφων που έλαβε κάθε κόμμα στη συγκεκριμένη εκλογική περιφέρεια
- **δικτατορία του προλεταριάτου**
μεταβατικό πολιτικό σύστημα πριν από την εγκαθίδρυση της αταξικής κοινωνίας (η εξουσία περνάει στα χέρια της εργατικής τάξης)

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

3-9-1843	επανάσταση για την ψήφιση συντάγματος
1843-1844	εργασίες Εθνοσυνέλευσης
1846-1847	ο Κωλέττης κατείχε πέντε από τα επτά υπουργεία της κυβέρνησής του
1847	θάνατος Κωλέττη
τέλη δεκαετίας 1850	συγκρότηση αντιπολιτευτικών ομίλων
2-1862	επανάσταση για την απομάκρυνση του βασιλιά
12-10-1862	ο Όθων αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα
11-1862	εκλογές για το σχηματισμό Εθνοσυνέλευσης
μέχρι τη δεκαετία 1870	κράτος = κύριος εργοδότης
1875	ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης
1875	εκλογές (κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία)
1875	παρουσίαση ενός προγράμματος εκσυγχρονισμού από το τρικουπικό κόμμα
1879	εκλογές (κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία)
1879	24 τοπικά ψηφοδέλτια στις εκλογές
1875-1880	μεταβατική περίοδος (για το δικομματισμό)
δεκαετία 1880	πιο συγκροτημένα κόμματα
1884	εκλογές (τα δύο μεγάλα κόμματα αποσπούν το 99,2%)
1885	4 τοπικά ψηφοδέλτια στις εκλογές
δεκαετία 1890	οι εκλογείς ψηφίζουν με κριτήριο την κομματική τοποθέτηση των υποψηφίων
1893	πτώχευση του κράτους
1897	ελληνοτουρκικός πόλεμος
1897-1909	μεταρρυθμίσεις διοικητικού χαρακτήρα από την κυβέρνηση Θεοτόκη
1906	εμφάνιση ομάδας Ιαπώνων
1908	διάλυση ομάδας Ιαπώνων
15-8-1909	κίνημα στο Γουδί
14-9-1909	διαδηλώση των επαγγελματιών σωματείων της πρωτεύουσας
2-1910	αναθεώρηση άρθρων του συντάγματος
1910	ίδρυση Λαϊκού Κόμματος υπό τον Αλ. Παπαναστασίου
15-3-1910	διάλυση Στρατιωτικού Συνδέσμου
8-8-1910	εκλογές (ανεξάρτητοι πολιτικοί)
22-8-1910	ίδρυση Φιλελευθέρων
5-9-1910	πρώτη εμφάνιση του Βενιζέλου στην πλατεία Συντάγματος
6-10-1910	παραίτηση κυβέρνησης Δραγούμη
11-1910	εκλογές (συντριπτική νίκη Φιλελευθέρων με την αποχή των παλαιών κομμάτων)
α' εξάμηνο 1911	τροποποιήσεις συντάγματος

1912	ίδρυση Λέσχης Φιλελευθέρων
3-1912	εκλογές (νίκη Βενιζέλου)
1913	διαδοχή Γεωργίου Α΄ από τον Κωνσταντίνο
1914	παραχώρηση του αξιώματος του αρχιστράτηγου στον Κωνσταντίνο
1915	συνταγματική κρίση
1915	ο βασιλιάς προκάλεσε την παραίτηση της κυβέρνησης δύο φορές
μέσα 1916	το Κοινοβούλιο χάθηκε ουσιαστικά από το προσκρινιο
26-9-1916	κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη
1918	ίδρυση ΣΕΚΕ
1919	υιοθέτηση από το ΣΕΚΕ της αρχής της δικτατορίας του προλεταριάτου
1920	απόπειρα δολοφονίας Βενιζέλου, δολοφονία Δραγούμη
10-8-1920	συνθήκη Σεβρών
25-1-1921	η Αναθεωρητική Εθνοσυνέλευση ανακηρύχθηκε Συντακτική
1924	μετονομασία ΣΕΚΕ σε ΚΚΕ

Ιδιαιτεράματα

4. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι αντίκτυπο είχε για τη λειτουργία και το χαρακτήρα των κομμάτων η επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843;
2. Ποια ήταν τα αιτήματα και οι επιδιώξεις των κομματικών παρατάξεων στη διάρκεια των εργασιών της εθνοσυνέλευσης του 1843-1844;
3. Πώς καθορίστηκαν οι βασιλικές εξουσίες με το σύνταγμα του 1844;
4. Τι γνωρίζετε για τη ρύθμιση του πλαισίου της εκλογικής διαδικασίας και τη λειτουργία της βουλής, της γερουσίας και των κομμάτων;
5. Ποια πορεία ακολούθησε ο κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα μετά την ψήφιση του συντάγματος το 1844 και πώς διαμορφώθηκε ο ιδεολογικός χαρακτήρας των κομμάτων;
6. Να αναφέρετε την πορεία του ρωσικού κόμματος κατά την περίοδο της συνταγματικής μοναρχίας.
7. Πώς πολιτεύθηκε ο Ι. Κωλέττης την περίοδο μετά την ψήφιση του συντάγματος του 1844 και ποια ήταν η τύχη του γαλλικού κόμματος μετά το θάνατο του αρχηγού του;
8. Τι γνωρίζετε για τη στάση που κράτησε ο Όθωνας απέναντι στα κόμματα;
9. Να αναφερθείτε στις συνέπειες του Κριμαϊκού πολέμου σε ό,τι αφορά το αγγλικό, το γαλλικό και το ρωσικό κόμμα.
10. Πώς επηρέασαν την πολιτική σκέψη και τις συνήθειες της νέας γενιάς πολιτών οι αλλαγές που παρατηρήθηκαν στην Ελλάδα εξαιτίας της οικονομικής και τεχνικής ανάπτυξης;
11. Ποια στάση κράτησε η νέα γενιά απέναντι στους παλιούς πολιτικούς αλλά και απέναντι στο βασιλιά; Μέσα από ποια αιτήματα εκδηλώθηκε αυτή η στάση, στα τέλη της δεκαετίας του 1850;
12. Τι γνωρίζετε για τα αιτήματα που διατυπώθηκαν κατά την επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1862 αλλά και για την κατάληξη της;
13. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στις εκλογές του Νοεμβρίου του 1862 και πώς διαμορφώθηκε το πολιτικό τοπίο ύστερα από τη διενέργειά τους;
14. Πεδινόι:
 - α. Ποιος ήταν ο ηγέτης του κόμματος και ποιους στόχους έθετε;
 - β. Από ποια κοινωνικά στρώματα αντλούσε το κόμμα τους οπαδούς του;
15. Ορεινοί:
 - α. Ποιος ήταν ο βασικός άξονας της πολιτικής τους;
 - β. Ποιες κοινωνικές ομάδες υποστήριζαν την πολιτική τους;
16. Ποιος βρισκόταν στην κορυφή της ηγεσίας του Εθνικού Κομιτάτου και ποιοι οι στόχοι του;
17. Τι γνωρίζετε για τους εκλεκτικούς και τις θέσεις που προωθούσαν;
18. Πώς φτάσαμε στην ψήφιση του συντάγματος του 1864, ποιο πολίτευμα και αρχές καθιερώθηκαν και ποια θέση κατείχαν τα κόμματα στον πολιτικό βίο;
19. Ποια προβλήματα δημιουργήθηκαν αμέσως μετά την ψήφιση του συντάγματος του 1864 σε ό,τι αφορά το σχηματισμό κυβέρνησης;

20. Ποιος, πότε και με ποιο σκεπτικό πρότεινε την αρχή της δεδηλωμένης; Ποια κοινοβουλευτική πρακτική καθιέρωνε και ποιες συνέπειες είχε για την πολιτική ζωή του τόπου;
21. Πότε εδραιώθηκε ο δικομματισμός στην ελληνική πολιτική σκηνή και από ποια κόμματα;
22. Πότε παρουσίασε ο Χ. Τρικούπης το πρόγραμμα του για τον εκσυγχρονισμό της χώρας και τι πρόβλεπε αυτό;
23. Ποιους δρόμους ακολούθησε ο Χ. Τρικούπης για την υλοποίηση του προγράμματος του και τι γνωρίζετε για τα αποτελέσματα που είχε αυτό για την οικονομία;
24. Πού οφειλόταν η δημιουργία νέων κοινωνικών στρωμάτων μετά το 1870 και ποια αιτήματα τους εξέφρασε ο Χ. Τρικούπης;
25. Ποιοι βουλευτές συσπειρώθηκαν γύρω από το Θ. Δηλιγιάννη και τι γνωρίζετε για τις βασικές διαφορές του κόμματος του από την πολιτική του Χ. Τρικούπη;
26. Πότε τα κόμματα παρουσιάζονται πιο οργανωμένα και ποια στοιχεία επέτρεπαν σε αυτά να επιβιώσουν στον πολιτικό βίο της χώρας;
27. Λαμβάνοντας υπόψη την οργάνωση της βάσης των κομμάτων να επισημάνετε τους παράγοντες που επηρέαζαν την κινητοποίηση και την εκλογική απόφαση των οπαδών τους.
28. Να καταγράψετε τα στοιχεία τα οποία έπαιξαν ρόλο για την τοποθέτηση των υποψηφίων βουλευτών στο ψηφοδέλτιο κάποιου κόμματος.
29. Να αναφέρετε τα χαρακτηριστικά του εκλογικού συστήματος και τα κριτήρια με τα οποία ψήφισαν οι εκλογείς.
30. Τι γνωρίζετε για την κοινωνική προέλευση των υποψηφίων βουλευτών και των κομματικών μελών;
31. Ποια οργάνωση είχαν τα κόμματα σε επίπεδο ηγεσίας και τι γνωρίζετε για τη θέση των βουλευτών μέσα σε αυτά;
32. Ποιες μέθοδοι εξαναγκασμού για την απόσπαση της ψήφου των εκλογέων εφαρμόζονταν και ποιοι τις χρησιμοποιούσαν;
33. Πώς εξηγείται το γεγονός ότι στην Ελλάδα- αντίθετα με τις άλλες χώρες της Ευρώπης- δεν εμφανίστηκαν ταξικά κόμματα στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα;
34. Να αναλύσετε τα αίτια της δυσαρέσκειας του λαού και της κρίσης εμπιστοσύνης προς το πολιτικό σύστημα κατά την περίοδο 1893-1909.
35. Πότε ιδρύθηκε η κοινοβουλευτική ομάδα των Ιαπόνων και τι γνωρίζετε για τον ηγέτη της και τις πολιτικές του απόψεις;
36. Πότε έγινε το κίνημα στο Γουδί και ποιος ήταν επικεφαλής;
37. Ποια αιτήματα είχαν οι ηγέτες του κινήματος στο Γουδί, πώς τα προώθησαν και από ποιους υποστηρίχθηκαν;
38. Να καταγράψετε τις αλλαγές που επέφερε το κίνημα στο Γουδί στην πολιτική ζωή της χώρας.
39. Ποιοι ήταν οι φορείς των νέων ιδεών κατά την εκλογική αναμέτρηση της 8^{ης} Αυγούστου 1910 και ποια αιτήματα είχαν;

40. Τι γνωρίζετε για τη συμμετοχή των παλαιών κομμάτων στις εκλογές της 8^{ης} Αυγούστου 1910 και ποιο ήταν το εκλογικό αποτέλεσμα;
41. Πότε έγινε η πρώτη δημόσια εμφάνιση του Ε. Βενιζέλου ως ελλαδίτη πολιτικού, ποιους συσπείρωσε γύρω του και πότε ίδρυσε το κόμμα του;
42. Να αναφέρετε τους στόχους και τις βασικές θέσεις του προγράμματος του Ε. Βενιζέλου.
43. Πότε πήρε εντολή σχηματισμού νέας κυβέρνησης ο Ε. Βενιζέλος και γιατί προχώρησε στην προκήρυξη νέων εκλογών για το Νοέμβριο του 1910;
44. Πώς αντέδρασαν τα παλαιότερα κόμματα στην απόφαση του Ε. Βενιζέλου για τη διεξαγωγή νέων εκλογών και ποιο ήταν το αποτέλεσμα της εκλογικής αναμέτρησης;
45. Πότε και ποιες τροποποιήσεις των διατάξεων του συντάγματος έγιναν από την κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου;
46. Ποιες μεταρρυθμίσεις εισήγαγε η κυβέρνηση του Ε. Βενιζέλου στο δημόσιο και ιδιωτικό βίο της χώρας και με ποιο τρόπο;
47. Ποιες πολιτικές δυνάμεις συμμετείχαν στις εκλογές του Μαρτίου του 1912 και πώς εξηγείται η άνετη επικράτηση του κόμματος των Φιλελευθέρων;
48. Η δομή του κόμματος των Φιλελευθέρων:
 - α. Ποια ήταν η θέση του Ε. Βενιζέλου σε αυτό;
 - β. Τι γνωρίζετε για το ρόλο που είχαν οι λέσχες Φιλελευθέρων μέσα στα πλαίσια του κόμματος;
 - γ. Θεωρείτε ότι οι βενιζελικοί πέτυχαν να διαμορφώσουν το κόμμα τους σύμφωνα με τις προσδοκίες τους;
49. Να αναφέρετε τα χαρακτηριστικά των αντιβενιζελικών κομμάτων και να επισημάνετε το κοινό τους χαρακτηριστικό και τη διαφορά τους.
50. Σε τι συμφωνούσαν και σε τι διέφεραν τα αντιβενιζελικά κόμματα από τους Φιλελεύθερους;
51. Τι γνωρίζετε για τις θέσεις του κόμματος του Δ. Ράλλη σχετικά με τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος και την ανάπτυξη της οικονομίας; Σε ποια κοινωνικά στρώματα απευθυνόταν;
52. Ποιο γεγονός προσπαθούσαν να εκμεταλλευθούν οι εκπρόσωποι του Εθνικού κόμματος του Κ. Μαυρομιχάλη και τι υποστήριζαν;
53. Σε τι διέφερε το κόμμα του Γ. Θεοτόκη από τα άλλα αντιβενιζελικά κόμματα, σε ποιο σημείο συμφωνούσε με τους Φιλελευθέρους και ποια ήταν τα αιτήματά του;
54. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά των ομάδων που αποτελούσαν τα αριστερά κόμματα;
55. Ποιοι ίδρυσαν την Κοινωνιολογική Εταιρία και τι γνωρίζετε για τους στόχους και τα αιτήματά τους;
56. Πότε και με ποιο όνομα ίδρυσε η Κοινωνιολογική Εταιρία κόμμα και τι γνωρίζετε για τις προγραμματικές δηλώσεις και την εκλογική του απήχηση;
57. Ποια θέση κατείχε ο Ε. Βενιζέλος στην πολιτική σκηνή της Ελλάδας και ποια προβλήματα προκαλούσαν στη χώρα οι παρεμβάσεις του βασιλιά στην

άσκηση της εξωτερικής πολιτικής κατά το χρονικό διάστημα από το 1912 έως την έναρξη του Α' Παγκοσμίου Πολέμου;

58. Να περιγράψετε τα γεγονότα που διαδραματίστηκαν στην πολιτική ζωή της χώρας και στο στρατό ως αποτέλεσμα του πνεύματος του εθνικού διχασμού.
59. Να καταγράψετε τα γεγονότα στην εσωτερική πολιτική ζωή της Ελλάδας και να επισημάνετε τα αίτια που οδήγησαν στην παραίτηση της κυβέρνησης του Βενιζέλου το 1915.
60. Ποια γεγονότα ύστερα από την παραίτηση της κυβέρνησης το 1915 οδήγησαν το Βενιζέλο στη συγκρότηση της κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης;
61. Με ποια μορφή εκδηλώθηκε ο εθνικός διχασμός ύστερα από τη συγκρότηση της κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης έως και την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών;
62. Με ποιο στόχο οι Φιλελεύθεροι προκήρυξαν τις εκλογές το Νοέμβριο του 1920 και ποιες πολιτικές, διπλωματικές και στρατιωτικές συνέπειες είχε το αποτέλεσμα της εκλογικής αναμέτρησης;
63. Ποια χρονική περίοδο ιδρύθηκε το Σ.Ε.Κ.Ε. και πότε άλλαξε την ονομασία του;
64. Να παρουσιάσετε τις θέσεις του Σ.Ε.Κ.Ε. για την εσωτερική και εξωτερική πολιτική της χώρας, καθώς και για την κοινοβουλευτική δημοκρατία.

5. ΠΗΓΕΣ

1. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Π. Πετρίδης, Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία)

Το Σύνταγμα του 1844- που απαρτίζονταν από 107 άρθρα- δεν ήταν πρωτότυπο: Συντάχθηκε με βάση το γαλλικό συνταγματικό χάρτη της 4^{ης} Αυγούστου 1830 και το βελγικό Σύνταγμα της Φεβρουαρίου 1831 σημαντικές διατάξεις των οποίων μεταφυτεύθηκαν σχεδόν αυτούσιες. Σχολιάζοντάς το ο Νεοκλής Καζάζης το χαρακτήριζε αντιγραφή «συνταγματικού τινός χάρτου», διαπίστωση που επιβεβαιώνει ότι οι εισαγόμενοι στην Ελλάδα πολιτειακοί θεσμοί εξέφραζαν συχνά εντελώς διαφορετικές κοινωνικές πραγματικότητες όντας ανέφικτο να επιτελούν την αντίστοιχη κοινωνική λειτουργία μ' εκείνη που επιτελούσαν στις χώρες όπου γεννήθηκαν.

Πηγή 2

(Ν. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας)

Το Σύνταγμα του 1844 ήταν υπερβολικά συντηρητικό. Η νομοθετική εξουσία ασκούσαν συλλογικά από το βασιλιά, από μια Βουλή εκλεγμένη από το λαό σύμφωνα με ένα σύστημα, που ήταν λίγο πολύ τιμοκρατικό και από μια Γερουσία διορισμένη ισόβια από το βασιλιά. Η εκτελεστική εξουσία ανήκει στο βασιλιά κι ασκείται απ' τους υπασπόμενους υπουργούς του, διοριζόμενους και παυόμενους απ' αυτόν χωρίς την έγκριση της βουλής. Η δικαιοσύνη επίσης απορρέει από το βασιλιά. Ωστόσο τα δημοκρατικά στοιχεία δεν έλειπαν. Οι πολίτες ήταν ίσοι μπροστά στο νόμο, υπήρχε εγγύηση της ατομικής ελευθερίας, της ελευθερίας του τύπου, του δικαιώματος του συνεταιρίζεσθαι και δεν αναγνωριζόταν στην Ελλάδα η δουλεία.

Πηγή 3

(Π. Πετρίδης, Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία)

Κύρια γνωρίσματα του πρώτου Συντάγματος που ίσχυε στην Ελλάδα, αφότου αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο κράτος, ήταν τα ακόλουθα:

α) Καθιέρωνε τη μοναρχική αρχή, αναγνωρίζοντας στο πρόσωπο του μονάρχη τον φορέα και την πηγή της κρατικής εξουσίας. Ο μονάρχης ήταν όχι μόνο ο ανώτατος άρχων αλλά και το ανώτατο όργανο του κράτους υπέρ του οποίου συνέτρεχε το «τεκμήριο της αρμοδιότητας».

β) Δεν προέβλεπε για την αναθεώρηση του, η οποία μόνο με νέα «συνθήκη» ανάμεσα στο μονάρχη και στο «έθνος» θα ήταν δυνατόν να ενεργηθεί, διαπίστωση που υποδηλούσε ότι το Σύνταγμα του 1844 ήταν απόλυτα αυστηρό.

γ) Καθιέρωνε την αρχή της διάκρισης των εξουσιών. Η νομοθετική εξουσία ενεργείτο «συνάμα» από το μονάρχη, τη Βουλή και τη Γερουσία ως ισότιμους νομοθετικούς παράγοντες. Η εκτελεστική εξουσία ανήκε στο μονάρχη και «ενεργούνταν δια των υπ' αυτού διοριζομένων υπουργών» που υπείχαν ποινική ευθύνη. Η Βουλή των αντιπροσώπων «συνέκειτο» από ογδόντα βουλευτές εκλεγόμενους από το λαό, ενώ η Γερουσία «συνίστατο» από είκοσι επτά

τουλάχιστον μέλη που ονομάζονταν ισόβια από το μονάρχη. Η δικαστική εξουσία, τέλος, πήγαζε από το μονάρχη και ενεργείτο «δια των δικαστηρίων».

δ) Αναγνώριζε στο μονάρχη εκτεταμένες κι ουσιώδεις αρμοδιότητες χαρακτηρίζοντας το πρόσωπο του ιερό και απαραβίαστο (ενωτικό σημείο όλων των εξουσιών). Εκτός της εκτελεστικής εξουσίας που του ανήκε (και την ασκούσε «δια των υπουργών του», που διορίζε και έπαινε ελεύθερα), ο μονάρχης συνέπραττε ενεργά και στην άσκηση της νομοθετικής (με τη νομοθετική πρωτοβουλία και κύρωση των νόμων) αλλά και έμμεσα με τον καθορισμό και τη μεταβολή της σύνθεσης της Γερουσίας.

ε) Καθιέρωνε το θεσμό της δεύτερης μη αιρετής Βουλής της Γερουσίας, που στήριζε ως ανασχετικός παράγοντας μια ισχυρότατη εκτελεστική εξουσία, αφού οι Γερουσιαστές επιλέγονταν από το μονάρχη διοριζόμενοι «ισοβίως».

στ) Καθιέρωνε την κληρονομική μοναρχία.

ζ) Διασφάλιζε τα ατομικά δικαιώματα με ειδικές διατάξεις που αναπαρήγαγαν στην ουσία τους τις σχετικές διατάξεις των Συνταγμάτων της επαναστατικής περιόδου με την προσθήκη και νέων άρθρων που προστάτευαν, για πρώτη φορά, το απόρρητο των επιστολών και το άσυλο της κατοικίας,

η) Δεν προσδιόριζε, τέλος, τα προσόντα των εκλογέων ούτε τα χαρακτηριστικά στοιχεία της ψήφου (ως προς την από το λαό αναδεικνυόμενη Βουλή), παραπέμποντας στον εκλογικό νόμο που η Α' «εν Αθήναις» Εθνοσυνέλευση ψήφισε στις 18 Μαρτίου 1844.

α) Αφού παρουσιάσετε τις επιδράσεις που δέχτηκε το Σύνταγμα του 1844, να αξιολογήσετε αν αυτό ανταποκρίνονταν στις ανάγκες της ελληνική κοινωνίας,

β) Να μελετήσετε τα κυρία χαρακτηριστικά του Συντάγματος και στη συνέχεια να σχολιάσετε την άποψη του Νίκου Σβορώνου «Το Σύνταγμα του 1844 ήταν υπερβολικά συντηρητικό... ωστόσο τα δημοκρατικά στοιχεία δεν έλειπαν.»

2. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή

(Ν. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας)

Οι αυλικές κυβερνήσεις μεταξύ 1843 και 1862 που σχηματίστηκαν από «αφοσιωμένους» στο στέμμα, όπως τους ονόμασαν ειρωνικά οι φιλελεύθεροι, κι επιβλήθηκαν απ' το βασιλιά, εγκαταλείπουν στην πραγματικότητα το Σύνταγμα. Από το άλλο μέρος, ο θάνατος ή η αποχώρηση απ' την πολιτική ζωή των αρχηγών των τριών κομμάτων ρωσικού, γαλλικού, αγγλικού, αλλάζουν το πολιτικό κλίμα. Η νέα γενιά, με την πανεπιστημιακή νεολαία επικεφαλής, ποτισμένη με φιλελεύθερες ιδέες, θεωρεί ότι το αντιφάρμακο της πολιτικής διαφθοράς θα ήταν η εφαρμογή του δυτικού κοινοβουλευτισμού. Οι εκλογές του 1859 κι η Βουλή που πρόκυψε απ' αυτές αποτελούν σημαντικό σταθμό στην πολιτική ζωή της νεότερης Ελλάδας, γιατί, απ' το ένα μέρος, το ανοικτά αντιδυναστικό πνεύμα της νέας γενιάς μπαίνει για πρώτη φορά στη Βουλή με τον Επ. Δεληγιώργη, κι από το άλλο, αποκαλύπτεται με τις εκλογές η έλλειψη

συνοχής του παλιού πολιτικού κόσμου, που ήταν ευνοϊκά διατεθειμένος απέναντι στο στέμμα.

- α) Ποιοι λόγοι οδήγησαν τη «νέα γενιά» να αποστασιοποιηθεί από την προηγούμενη γενιά και τα κόμματα που την εξέφραζαν;
- β) Να καταγράψετε τα αιτήματα που διατύπωνε η «νέα γενιά» και τους πολιτικούς που εξέφραζαν με την πολιτική τους δράση αυτά τα αιτήματα.

3. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή

(Ν. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας)

Στο μεταξύ η Συνταγματική Βουλή, εκλεγμένη απ το Δεκέμβριο του 1862, εργαζόταν για το νέο Σύνταγμα. Η ομάδα της ελληνικής πλουτοκρατικής τάξης με την υποστήριξη των μεγάλων γαιοκτημόνων (οι παθίνοι) έχει την υπεροχή στη Βουλή. Εντούτοις δε λείπουν και τα ριζοσπαστικότερα στοιχεία, που έχουν ενισχυθεί με τους Επτανήσιους Βουλευτές που μπήκαν στη Βουλή απ' το 1864. Με την επίδραση αυτών των στοιχείων, το Σύνταγμα που ψηφίστηκε τον Οκτώβριο του 1864 παρουσιάζει χαρακτήρα σαφώς δημοκρατικό: κάθε εξουσία απορρέει από το έθνος, τα προνόμια του στέμματος περιορίζονται, η νομοθετική εξουσία ανήκει σε μια μόνο Βουλή που εκλέγεται με καθολική ψήφο και η εκτελεστική εξουσία ανήκει στο βασιλιά που την ασκεί μέσω των υπευθύνων υπουργών του. Η ελευθερία του τύπου εξασφαλίζεται. Έτσι το Σύνταγμα του 1864 εγκαθιστά τη βασιλευόμενη Δημοκρατία.

- α) Να παρουσιάσετε τις παρατάξεις που συγκροτήθηκαν στα πλαίσια της Εθνοσυνέλευσης του 1862-1864, τους αρχηγούς τους, τους οπαδούς που τις υποστήριζαν, καθώς και τους στόχους που έθεταν σχετικά με τη διακυβέρνηση της χώρας.
- β) «Το Σύνταγμα που ψηφίστηκε τον Οκτώβριο του 1864 παρουσιάζει χαρακτήρα σαφώς δημοκρατικό»: Ποια στοιχεία του Συντάγματος πιστοποιούν τον παραπάνω χαρακτηρισμό;

4. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Όπως αναφέρθηκε, ο Τρικούπης δεν πολιτεύθηκε στις εκλογές του 1874. Υποστήριξε όμως τους Δημοσθένη Στάικο και Νικόλαο Σωτηρόπουλο, φίλους του Βουλγαρη, για να κτυπήσει το Δεληγιώργη. Όταν βεβαιώθηκε για την αποτυχία του τελευταίου, δημοσίευσε στην εφημερίδα «Καιροί», στις 29 Ιουνίου, ανυπόγραφο άρθρο με τον τίτλο «Τις πταίει;». Με αυτό υποστήριξε ότι οι κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν από το 1868 και διενήργησαν εκλογές ήταν καθαρά προσωπικές και όφειλαν την ύπαρξη τους «εις μόνην την απόλυτον χρήσιν της εν τω συντάγματι αναγεγραμμένης υπέρ του στέμματος προνομίας του διορισμού και της παύσεως των υπουργών». Στην προνομία, συνέχιζε, το

Σύνταγμα δε βάζει ρητούς περιορισμούς, αλλά έμμεσους, εκείνους που απορρέουν από τα δικαιώματα που αναγνωρίζει το ίδιο στη βουλή. Οι περιορισμοί όμως αυτοί αγνοήθηκαν και έτσι το έθνος αντιμετωπίζει πάλι το δίλημμα: υποταγή στην αυθαιρεσία ή επανάσταση. Πριν από την επανάσταση έπρεπε να εξαντληθούν όλα τα προληπτικά μέτρα. Και ιδιαίτερα να ασκηθεί πίεση από την κοινή γνώμη στο στέμμα για να υιοθετήσει την αρχή, ότι οι Κυβερνήσεις πρέπει να σχηματίζονται από την πλειοψηφία της βουλής. Δεν είναι αντισυνταγματικό, ούτε αντικοινοβουλευτικό να σχηματίζεται κυβέρνηση από μειοψηφία. Θεμέλιο όμως του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος είναι η παρουσία δύο κομμάτων στη βουλή. Για να συγκροτηθούν αυτά τα δύο κόμματα, χρειάζεται όλοι να βεβαιωθούν ότι δε θα σχηματισθεί πια κυβέρνηση από τη μειοψηφία. Γιατί όσο τα μικρά κόμματα θα ελπίζουν ότι θα πάρουν την εντολή και τη διάλυση, δε συγχωνεύονται με άλλα για να ιδρύσουν ένα μεγάλο κόμμα.

Πηγή 2

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Η καινούργια βουλή συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 11 Αυγούστου (σημ. 1875) και άκουσε το λόγο που διάβασε ο βασιλιάς και είχε γράψει ο Τρικούπης [...]

Από το λόγο αυτό πρέπει να μνημονευθεί η ακόλουθη παράγραφος: «Όπως πλήρης υπήρξεν ο προς τα δικαιώματα του λαού περί την εκλογήν των βουλευτών σεβασμός της κυβερνήσεώς μου, ούτως ενδελεχής θέλει είσθαι η παρ' εμού αναγνώρισις των από του γράμματος και του πνεύματος του συντάγματος στηριζόμενων προνομίων των εκλεκτών του Έθνους. Αι προνομίαί αύται της Βουλής ανταποκρίνονται προς καθήκοντα επιβαλλόμενα εις αυτήν. Απαιτών ως απαραίτητον προσόν των καλουμένων παρ' εμού εις την κυβέρνησιν του τόπου την δεδηλωμένην προς αυτούς εμπιστοσύνην της πλειοψηφίας των αντιπροσώπων του Έθνους, απεκδέχομαι ίνα η βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ου άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος.»

α) Να αναφερθείτε στο συνταγματικό κενό που οδήγησε το Χαρίλαο Τρικούπη στη δημοσίευση του άρθρου «Τις πταίει;»,

β) Στο σχολικό σας βιβλίο αναφέρεται πως «Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου». Να τεκμηριώσετε την παραπάνω άποψη.

5. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Οι δημοτικές εκλογές της 3ης Ιουλίου 1883 έδειξαν μια ουσιαστική μεταβολή του λαϊκού φρονήματος. Στην Αθήνα ο κυβερνητικός υποψήφιος

Μιχαήλ Μελάς, ευνοούμενος της χρηματιστικής ολιγαρχίας, απέτυχε παταγωδώς, και επανεκλέχθηκε ο Δημήτριος Σούτσος, προστατευόμενος του Ράλλη, που υποσκέλιζε και το δηλιγιαννικό Καλαφρονά. Λίγους μήνες αργότερα άρχισε να παγιώνεται η αντιπολίτευση, που είχε ενισχυθεί σοβαρά με την προσχώρηση του Α. Ράλλη. Από το άνοιγμα της νέας βουλευτικής συνόδου συγκεντρώθηκε γύρω από το Θ. Δηλιγιάννη το σύνολο σχεδόν των αντιφρονούντων βουλευτών. Από τη στιγμή αυτή χρονολογείται ουσιαστικά ο «ελληνικός δικομματισμός». Όμως η πολιτική σύγκρουση Τρικούπη και Δηλιγιάννη, που θα κρατήσει 15 χρόνια, δε θα πάρει, όπως θα δούμε, τις ήπιες και «πολιτισμένες» μορφές που ονειρεύονταν οι ζηλωτές του «εξευρωπαϊσμένου κοινοβουλευτισμού» και οι οποίοι θεωρούσαν το δικομματισμό πανάκεια για όλες τις δυσλειτουργίες του κοινοβουλευτισμού. [...] Χαρακτηριστική είναι η ονομασία των δύο κομμάτων: Ο Τρικούπης είχε το «Νεωτερικό» κόμμα, ενώ ο Δηλιγιάννης το «Εθνικό». Για τον Τρικούπη, νεωτερισμός ήταν η διάκριση των εξουσιών και η ανάπτυξη της ιδιωτικής κοινωνίας μέχρι την αυτονομία της. Για τους αντιπάλους του, «εθνική» ήταν αυτή καθαυτή η ανάπτυξη του ανάμικτου «κρατικό- κοινωνικού» συγκροτήματος, μέσα στο οποίο έδρευαν αναπόσπαστα και τα ιδιωτικά συμφέροντα. Έτσι ο αγώνας μεταξύ των δύο παρατάξεων αναφερόταν πρώτιστα στη χρήση της κρατικής μηχανής, και γι' αυτό ήταν κατευθείαν πολιτικός. Από τα δύο πολιτικά προγράμματα, του Τρικούπη ήταν περισσότερο εντοπισμένο κοινωνικά: εξυπηρέτηση του μεγάλου ιδιωτικού κεφαλαίου στην πορεία για την αστικοποίηση και τον εξευρωπαϊσμό των κοινωνικών σχέσεων. Οι επιδιώξεις του Δηλιγιάννη ήταν λιγότερο χρωματισμένες ταξικά, πράγμα που επέτρεπε τη συνύπαρξη στον ίδιο χώρο «όλων των δυσαρεστημένων, από την άκρα δεξιά ως την άκρα αριστερά». Κοινός παρανομαστής μέσα στο δηλιγιαννικό συνονθύλευμα ήταν η άρνηση του χωρισμού των εξουσιών. Κεντρικός στόχος του αντιτρικουπισμού ήταν όχι ο μερισμός, αλλά η συγκέντρωση των εξουσιών και η διεύθυνση τους από την πολιτική. Χαρακτηριστικό του Τρικούπη ήταν το πάθος για την οικονομική ανάπτυξη, ενώ των αντιπάλων του το πάθος για την αναρρίχηση στα δημόσια αξιώματα και για την κυριαρχία της πολιτικής εξουσίας πάνω στην οικονομική. Έτσι, ο Τρικούπης κατηγορήθηκε σαν «πλουτοκράτης», ενώ οι αντίπαλοι του σαν «αρχαϊκοί». Στην ολιγαρχία τι. πλούτου αντιτάχθηκε η ολιγαρχία της πολιτικής ζωής.

Πηγή 2

(Τ. Βουρνάς, Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας)

Στις αρχές του 1880 η πολιτική πόλωση στο δημόσιο βίο εκφράζεται με τις διαμορφωμένες δύο μεγάλες πολιτικές παρατάξεις, του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη. Το τρικουπικό κόμμα, χωρίς να εγκαταλείπει ούτε στιγμή τον προσωποπαγή χαρακτήρα του, εμφανίζεται, στην πολιτική κόνιστρα ως προοδευτικό. Γύρω στο πρόσωπο του αρχηγού συγκεντρώνει τα πιο δραστήρια στελέχη των παλαιότερων και ξοφλημένων πια κομμάτων του Βούλγαρη, του Δεληγιώργη, του Ρούφου. Είναι η συνέχεια, η εξέλιξη ή καλύτερα η προσαρμογή στις συνθήκες της εποχής του αυλικού κόμματος του Μαυροκορδάτου και

κοινωνικά αντιπροσωπεύει τις ισχυρότατες μερίδες των εμποροτραπεζιτικών και μεγαλογαιοκτημονικών κύκλων. Το κόμμα του Δεληγιάννη, που ξεπήδησε ακριβώς τούτη την εποχή από την τέφρα του κόμματος του Κουμουνδούρου και αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο τη συνέχεια του κόμματος της Μοσχομάγκας του Κωλέττη, είχε σαν πολιτικά στηρίγματα τα μεγάλα τζάκια της υπαίθρου. Το κόμμα του Δεληγιάννη, εθνικιστικό στις αντιλήψεις του και φορέας του μεγαλοϊδεατισμού, εκφράζει την πιο στείρα αντιπολιτευτική άρνηση, χωρίς καμιά ικανότητα να προβάλλει εποικοδομητικές πολιτικές θέσεις.

Πηγή 3

(Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας)

Παράλιο που δινόταν η εντύπωση δύο κομμάτων βασισμένων σε αρχές, πολλά, αν όχι τα περισσότερα από τα βασικά χαρακτηριστικά ενός τέτοιου συστήματος απουσίαζαν ολοκληρωτικά. Μολονότι ο Τρικούπης μπορούσε να βασίζεται στην πίστη ενός μεγάλου αριθμού οπαδών του, με άλλα λόγια μολονότι τα μέτρα που έπαιρνε έδιναν συνοχή στους οπαδούς του, εντούτοις υπήρχαν ομάδες και μεμονωμένα άτομα που τον εγκατέλειπαν τότε τότε. Στο χώρο όμως της αντίπαλης παράταξης, που έμενε προσηλωμένη στις πάλαιες παραδόσεις, τα άτομα είχαν πάντα πολύ μεγαλύτερη σημασία από τα προγραμματιζόμενα μέτρα. Οι οπαδοί του κόμματος ήταν κυρίως ένας συνασπισμός ομάδων, μερικές από τις οποίες να πήγαιναν που και που με το μέρος του Τρικούπη. [...]

Η ύπαρξη αυτών των ομάδων και των μεμονωμένων προσωπικοτήτων που μετέβαλλαν κάθε τόσο την πολιτική τους τοποθέτηση είχε ως αποτέλεσμα να επικρατεί κυβερνητική αστάθεια και να αλλάζουν συχνά οι κυβερνήσεις.

α) Ποιες κοινωνικές ομάδες αποτέλεσαν την εκλογική βάση των κομμάτων του Χαρίλαου Τρικούπη και του Θεόδωρου Δηλιγιάννη;

β) Ποιες διαφορές μπορείτε να εντοπίσετε στους στόχους που έθεταν τα δύο μεγάλα κόμματα σε ζητήματα τόσο εσωτερικής όσο και εξωτερικής πολιτικής;

6. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Είναι λοιπόν σαφές ότι ο αγγλικού τύπου κοινοβουλευτισμός που ονειρευόταν οι αστοί ανανεωτές δεν εξασφαλιζόταν με την απλή τιθάσευση των βασιλικών «πρωτοβουλιών». Έπρεπε ταυτόχρονα να ολοκληρωθεί με την πόλωση των πολιτικών δυνάμεων σε δυο πάγια οχήματα. Στο σημείο αυτό οι απόψεις του Τρικούπη ήταν σαφείς: η πόλωση αυτή θα γίνει «αυτόματα» μέσα από τις αυτόματες εξισορροπητικές δυνάμεις του κοινοβουλίου. [...] Πάνω σε αυτή τη βάση πρέπει να ερμηνευθούν οι αντιλήψεις του Τρικούπη για την αναμόρφωση της πολιτικής ζωής. Η αποκατάσταση της παντοδυναμίας του κοινοβουλίου είναι μέσο και όχι σκοπός και δε συνδέεται κατά κανέναν τρόπο με μια βαθύτερη τυχόν πεποίθηση του για την εξασφάλιση της εκφράσεως του λαϊκού φρονήματος. Μέλημα του κύριο υπήρξε η δημιουργία κομμάτων αρχών

που θα προέκυπταν από την ανακατάταξη του πολιτικού προσωπικού. Το βουλευτήριο, που θα έδινε τη λύση σαν ελεύθερη εξισορροπητική κονίστρα, το αποτελούσαν οι πολιτευόμενοι, οι πρόκριτοι που, «λογικά» φερόμενοι, θα μπορούσαν να συνεννοηθούν μεταξύ τους, πολύ περισσότερο μάλιστα αφού «ουδέν των θεμελιωδών συστημάτων που διαιρούσιν τους πολιτευόμενους εις πολλά κόμματα έχομεν εις την Ελλάδα» όπως αλλού, «όπου η πάλη μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας, μεταξύ ιδιοκτητών και καλλιεργητών πλέον ή άπαξ ηπέιλησε να ανατρέψει τα θεμέλια του κοινωνικού οικοδομήματος». Χαρακτηριστικά ο Τρικούπης μιλάει για πολιτευόμενους και όχι για τον ίδιο το λαό, του οποίου οι «εντολές» δε φαίνεται πουθενά να είναι, όχι βέβαια τυπικά, αλλά ούτε και ηθικο- πολιτικά δεσμευτικές.

Οι πολιτειακές αντιλήψεις του Τρικούπη προσανατολιζήσαν έτσι βασικά προς τη μεθόδευση της αναδιοργάνωσης του πολιτικού προσωπικού, που εμποδιζόταν στο παρελθόν από τις παρεμβάσεις του κράτους. Στο μέτρο που οι ταξικοί ανταγωνισμοί είναι γι' αυτόν δευτερεύουσα σημασίας αν όχι ανύπαρκτοι, το πολιτικό προσωπικό που στηρίζεται σε ένα καθολικό κοινωνικό consensus δεν έχει παρά να προχωρήσει στη αναδιοργάνωση του. Η αισιοδοξία του αστικού φιλελευθερισμού εμφανίζεται έτσι αμιγής: «Η σύγχρονη κομματική ζύμωσις» θα γράψει αργότερα ο τρικουπικός Ζέγγελης, «παρήγαγε δύο μεγάλα κοινοβουλευτικά κόμματα, όσα ακριβώς απαιτούνται δια την κανονικήν λειτουργίαν του κοινοβουλευτικού πολιτεύματος».

Πηγή 2

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Με την εξαγγελία όμως της ανάγκης δημιουργίας κομμάτων αρχών δε λυνόταν το ζήτημα της αρχής, πάνω στη βάση της οποίας θα ήταν δυνατό να επιτευχθεί η οργάνωσή τους. Η κομματική πειθαρχία που προσπάθησε να επιβάλει ο Τρικούπης στην κοινοβουλευτική ομάδα, επικεφαλής της οποίας βρισκόταν ο ίδιος, ήταν βέβαια αξιοσημείωτη, οφειλόταν όμως κυρίως στον αυταρχικό χαρακτήρα του και στο πολιτικό του κύρος. Ακόμα και στο ίδιο το τρικουπικό κόμμα δεν προβλεπόταν κανένα κομματικό όργανο. Εξάλλου δεν υπήρχε καν οργανισμός κόμματος, και όλα τα κόμματα ήταν άμορφοι και άτυποι σχηματισμοί χωρίς προβλεψη τυπικών διαδικασιών για τη λήψη αποφάσεων. Ακόμα και η κοινοβουλευτική ομάδα, το μόνο *de facto* κομματικό σώμα, δεν είχε καμιά αρμοδιότητα. Μόνο ο αρχηγός του κόμματος αποφάσιζε, και η επιβολή της θελήσεως του ήταν συνάρτηση της συγκεκριμένης ισορροπίας δυνάμεων. Έτσι η μετάβαση από τα προσωπικά κόμματα στα κόμματα αρχών αντιστοιχούσε περισσότερο σε δήλωση προθέσεων παρά σε πραγματικές θεσμικές μεταβολές και στη λειτουργία των πολιτικών ομάδων. Στο μέτρο που οι «αρχές» ενσωματώνονταν στον αρχηγό, οι κομματικές οργανώσεις παρέμεναν εξίσου προσωπικές. Οι συγκεκριμένες διαφορές που χώριζαν τον Τρικούπη από το Δηλιγιάννη δεν εκφράζονταν με διαφοροποιημένες πολιτικές οργανώσεις με πάγιους φορείς, αλλά παρέμεναν συνδεδεμένες με τους προσωπικούς ανταγωνισμούς. Το να μιλάει συνεπώς κανείς για την εμφάνιση κομμάτων αρχών (με τη σύγχρονη έννοια του όρου) είναι εσφαλμένο. Έλειπαν

τόσο οι θεσμοποιημένοι φορείς που θα συγκεκριμενοποιούσαν τις αρχές αυτές, όσο και η ταξική βάση που θα πίεζε για να τις θέσει σε ενέργεια μέσω κομματικών μηχανισμών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο οι κομματικοί σχηματισμοί παρέμεναν απαρασάλευτα συγκυριακοί και άμορφοι, πράγμα που συναρτάται με το φαινόμενο των συνεχών κομματικών «μεταπηδήσεων» που αν είναι λιγότερο τρέχουσες από ότι ήταν πριν από το 1880, αυτό οφείλεται ανάμεσα στα άλλα και στο ότι οι κομματικοί μηχανισμοί μειώθηκαν σε αριθμό λόγω του θανάτου τεσσάρων πολιτικών ηγετών μέσα σε τέσσερα χρόνια. Αν οι «απώλειες» του τρικουπικού κόμματος σε βουλευτές ήταν περιορισμένες σε όλη τη διάρκεια της πολιτείας του, αυτό οφείλεται κυρίως στο κύρος του και στην αίγλη του, και κατά κανέναν άλλον τρόπο στην τυχόν μετεξέλιξη των κοινοβουλευτικών ηθών. Σε πολλές εξάλλου περιπτώσεις η κοινοβουλευτική βάση του Τρικούπη δημιουργήθηκε με μαζικές μεταπηδήσεις από άλλες παρατάξεις.

Πηγή 3

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Ο δικομματισμός που οδηγούσε στην ενλλαξιμότητα της εξουσίας δεν απέκλειε τη διαπραγματευσιμότητα των πλειοψηφιών. Η αποδοχή της «αποστασίας» σαν γενικά παραδεκτή διαδικασία σχηματισμού των πλειοψηφιών, σε συνδυασμό με την έλλειψη συστημένων κομματικών φορέων, συναρτούσε τόσο την κομματική συνοχή, όσο και τις πολιτικές αποφάσεις από την προσωπική ικανότητα και τους πολιτικούς προσανατολισμούς των ηγετών. Σε τελική ανάλυση το κοινοβούλιο λειτουργούσε σαν πεδίο ελεύθερου σχηματισμού πλειοψηφιών, σαν μια μικρογραφία εκκλησίας του δήμου, όπου, όπως και στην άμεση δημοκρατία, οι πλειοψηφίες δεν είναι δεδομένες αλλά κατακτώνται και χάνονται, όπου η μάχη δίνεται καθημερινά για την άσκηση της εξουσίας και όπου συνεπώς, στην προβολή τους τουλάχιστον, οι συζητήσεις είναι αποφασιστικές και όχι θεατρικές. Η πολιτική λειτουργικότητα της «κοινής γνώμης» εμφανίζεται με συνεχή ενάργεια στο κοινοβούλιο, και από το πλαίσιο του αναπηδά όχι θεσμολογικά μόνο αλλά και πραγματικά η δυνατότητα άσκησης της εξουσίας. Με την έννοια αυτή η έκφραση γνώμης ή ψήφου από μέρους του βουλευτή εμφανίζεται σχεδόν εξίσου «αδέσμευτη» ή «ελεύθερη» με την έκφραση γνώμης ή ψήφου του πολίτη. Και στην αναδίπλωση του παιχνιδιού της εξουσίας όλα τα μέσα, ή περίπου, είναι θεμιτά. Έτσι όταν ο Τρικούπης έχει το όραμα ενός διαρθρωμένου και μόνιμου δικομματισμού, ουσιαστικά θέλει να μεταφέρει το κέντρο εξουσίας από τη βουλή στα κόμματα και ακόμα περισσότερο στην ηγεσία τους. [...]

Στη σχετική ανεξαρτητοποίηση του βουλευτή από τα προσωποποιημένα του ερείσματα αποσκοπούσαν ακριβώς οι τρικουπικές μεταρρυθμίσεις του εκλογικού συστήματος. Δύο είναι οι σημαντικότερες τροποποιήσεις που προωθήθηκαν. Από τη μια μεριά η υποκατάσταση της νομαρχιακής στην επαρχιακή βάση, που τετραπλασίαζε ή πενταπλασίαζε τις εκλογικές περιφέρειες. Ήδη από το 1875, ο Τρικούπης είχε εισηγηθεί το μέτρο αυτό, που προσέκρουσε όμως τότε στην αντίθεση της μεγάλης πλειοψηφίας των βουλευτών. Η

νομαρχιακή περιφέρεια ψηφίστηκε τελικά το 1886, δε διατηρήθηκε όμως για πολύ. Πέντε χρόνια αργότερα καταργήθηκε από την κυβέρνηση Δηλιγιάννη. Η λογική της διευρύνσεως είναι φανερή: υπήρχε ελπίδα ότι η αύξηση του αριθμού των ψηφοφόρων θα καθιστούσε πολύ λιγότερο εγχειρηματικές στην εκλογή των βουλευτών τις οποιεσδήποτε πιέσεις, δωροδοκίες, εξαγορές ή προσωπικές απειλές. με μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της τυραννίας του τοπικού κομματάρχη, και των υπαλλήλων που λειτουργούσαν σαν όργανα του, καθώς και την απαρχή μιας εκλογικής πρακτικής βασισμένης σε γενικότερα ιδεολογικά κριτήρια.

Πηγή 4

(Γ. Δερτιλής, Κοινωνικός μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση)

Όπως ήδη αναφέρθηκε, στην αναπαραγωγή της αυτονομίας [της πολιτικής από την επίδραση των κοινωνικών δομών και των ταξικών αγώνων] συνετέλεσαν η παράδοση, η ιδεολογική σύγχυση και το γόνιμο έδαφος του αστικού δημοκρατικού καθεστώτος. Συνέτρεξαν, όμως, ιδίως μετά το 1864, και ορισμένοι άλλοι, καθοριστικότεροι παράγοντες. Η διατήρηση της αυτονομίας οφείλεται σε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας και στις εξελίξεις ή τις ακινησίες τους κατά το 19ο αιώνα: η σχέση μεταξύ γαιοκτημόνων και αστών δεν εκφυλίστηκε σε μια σοβαρή διαμάχη. Η οικονομική δύναμη της ομογένειας και η πολιτική θέληση προστασίας ήταν κρίσιμα στοιχεία του εγχωρίου συσχετισμού δυνάμεων. Ο καπιταλισμός δεν εγκαθίδρυσε την κυριαρχία του στον ελληνικό κοινωνικό μετασχηματισμό. Οι θεσμοί όχι μόνο ήταν αστικοί αλλά είχαν προχωρήσει σε αυτό το στάδιο πριν ακόμη από την ανάπτυξη του καπιταλισμού. Και η αστική τάξη δεν ήταν ακόμη αρκετά εύρωστη, ώστε να επιδιώξει απόλυτη και αμεσότερη πολιτική κυριαρχία.

Υπό αυτές τις συνθήκες δεν ήταν δυνατό να αναπτυχθεί μια βαθιά ταξική διαμάχη, που θα μπορούσε να μεταφερθεί στην πολιτική μ' έναν πόλεμο είτε ανάμεσα στους αγρότες και τις ανώτερες τάξεις, είτε των αστών ενάντια στους γαιοκτήμονες. Οι ίδιες αυτές συνθήκες συνετέλεσαν και στην εξαιρετικά αργή εξέλιξη της ιδεολογίας των αγροτών, που επέτρεψε στην πολιτική ολιγαρχία να διατηρήσει την ιδεολογική σύγχυση της αγροτικής τάξης και, μέσω αυτής, την ανοχή της. Αυτές εμπόδισαν την ανάπτυξη ενός αγροτικού κινήματος και τη δημιουργία ενός αγροτικού κόμματος. Υπό αυτές επίσης τις συνθήκες η αστική τάξη, που εξακολουθούσε να ενδιαφέρεται πολύ για το εμπόριο και καθόλου για τη βιομηχανία, αδιαφόρησε για την αγροτική μεταρρύθμιση κι επομένως δεν επεδίωξε την πολιτική υποστήριξη των ακτημόνων. Τέλος, οι ίδιες συνθήκες κατέστησαν και των μικροκτηματιών τη συμμαχία σχεδόν αδιάφορη για τους μεταπράτες αστούς- και χρήσιμη κυρίως για το στέμμα. Συνέπεια ακόμη αυτών των συνθηκών ήταν η στάση των οικονομικά κυρίαρχων τάξεων, που δεν μπορούσαν και δεν ήθελαν να περιορίσουν την αυτονομία των πολιτικών και να επιβάλουν άμεσα την ταξικά τους εξουσία.

α) Τι γνωρίζετε για την οργάνωση και τη δομή των κομμάτων κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα;

- β) Ποια ήταν η τύχη της προσπάθειας του Χ. Τρικούπη να διαμορφώσει κόμματα αρχών;
- γ) Πώς κρίνετε την άποψη του Χ. Τρικούπη "οι ταξικοί ανταγωνισμοί είναι δευτερεύουσας σημασίας αν όχι ανύπαρκτοι";
- δ) Με ποια κριτήρια ψήφισαν οι ψηφοφόροι τους βουλευτές, πόσο σημαντική ήταν η θέση τους στο κοινοβούλιο και πού στόχευαν οι προσπάθειες του Χ. Τρικούπη για τη μεταρρύθμιση του εκλογικού συστήματος;

7. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Οι εκλογές (20 Μαρτίου 1906) απέληξαν σε θρίαμβο του θεοτοκικού κόμματος. Σε σύνολο 177 εδρών εξασφάλισε περίπου 110. Λεύτερο σε έδρες κόμμα αναδείχθηκε το ραλλικό με 30 περίπου βουλευτές. Το «επίσημο» δηλιγιαννικό του Κ. Μαυρομιχάλη εξέλεξε 13 βουλευτές, το ζαιμικό 8 και το «Προοδευτικό» του Καραπάνου δύο. [...] Τις υπολοίπες 14 έδρες της βουλής τις κατέλαβαν ανεξάρτητοι πολιτευτές. Από αυτούς 5 με 6 του Στέφανου Δραγούμη προσπάθησαν να συγκροτήσουν νέο κόμμα. [...]

Μετά την εκλογική ήττα και το θάνατο του Τρικούπη ήταν ο κύριος αντίπαλος του Θεοτόκη στον αγώνα για τη διαδοχή στην αρχηγία του τρικουπικού κόμματος. Όταν το κόμμα το 1899 εξέλεξε ως αρχηγό το Θεοτόκη, ο Δραγούμης ανεξαρτητοποιήθηκε, αλλά συνέχισε να εκλέγεται βουλευτής χάρη στην εκλεκτικότητα που πρόσφερε το σφαιρίδιο. Η διάλυση του δηλιγιαννικού κόμματος το 1905 και η εκλογή μερικών νέων ανεξάρτητων πολιτευτών στις εκλογές του 1906 του έδωσαν τη δυνατότητα να δημιουργήσει μια μικρή κοινοβουλευτική ομάδα υπό την ηγεσία του. Την ομάδα αυτή την αποτέλεσαν: ο Δημήτριος Γούναρης, ανεξάρτητος βουλευτής Πατρών, που εκλέχθηκε για πρώτη φορά το 1902 ως θεοτοκικός, ο Πέτρος Πρωτοπαπαδάκης βουλευτής Νάξου που είχε πρωτοεκλεγεί το 1902 ως δηλιγιαννικός, ο Εμμανουήλ Ρέπουλης, δηλιγιαννικός βουλευτής Ερμιονίδος στις βουλές του 1899 και 1905, ο Χαράλαμπος Βοζίκης, δηλιγιαννικός βουλευτής Κυνουρίας στις βουλές του 1895, 1899 και 1905 και ζαιμικός στη βουλή του 1902 και τέλος ο πρώτη φορά εκλεγόμενος ανεξάρτητος βουλευτής Καρδίτσας Απόστολος Αλεξανδρής. [...]

Η ομάδα αυτή δεν είχε δώσει επωνυμία στον εαυτό της και ο Δραγούμης δεν εμφανιζόταν ως αρχηγός κόμματος αλλά ως «πρώτος μεταξύ ίσων» και ανεξάρτητων. Συνήθως μιλούσε για την «ολιγόριθμον ομάδα, ης έχω την τιμήν να είμαι συνεργάτης». Ο διευθυντής της «Ακροπόλεως» Βλόσης Γαβριηλίδης σε κείμενο άρθρο του στα 10 Φεβρουαρίου του 1907 τους ονόμασε «Ιάπωνες» για τη μάχητικότητα τους και με αυτό το όνομα έμειναν στην πολιτική ιστορία. Όπως έγραφε ο Γαβριηλίδης στο άρθρο που προαναφέρθηκε: «Τι θα πη κρυφός και σκοτεινός πόλεμος δεν γνωρίζουν. Την παρασκηνακήν διπλωματίαν δεν την παραδέχονται. Αδιάλλακτοι κοινοβουλευτικοί, δεν αναγνωρίζουν άλλον πεδίων δράσεως έξω από την αίθουσα του κοινοβουλίου. Οχρωμένοι εις την άκραν

αριστερά κατοπτεύουν από εκεί τις κινήσεις του εχθρού, κάμνουν εξαφνικήν επίθεσιν, ορμητικήν, απότομον, απροκάλυπτον, κατά μέτωπον...»

Η ομάδα των «Ιαπώνων» αποδυναμώθηκε σημαντικά με την υπουργοποίηση του Α. Γούναρη μετά τον ανασχηματισμό του 1908, αλλά δεν έπαψε να υπάρχει ως πολιτική οντότητα. Με τις επιθέσεις της εναντίον του Α. Γούναρη κατά τη συζήτηση του προϋπολογισμού του 1909 θα τον εξαναγκάσει σε παραίτηση και ο αρχηγός της Δραγούμης θα γίνει ο εκλεκτός του «Στρατιωτικού Συνδέσμου» για πρωθυπουργός της Ελλάδας.

Πηγή 2

(Τ. Βουρνάς, Ιστορία της Νεώτερης και Σύγχρονης Ελλάδας)

Ονομάστηκαν «Ιάπωνες» από το Βλάση Γαβριηλίδη στην (Ακρόπολη), λόγω της κεραυνοβόλου επέμβασης τους σε όλα τα επίμαχα ζητήματα μέσα στη βουλή, γιατί η δράση τους θύμιζε την ταχύτητα και αποφασιστικότητα των Ιαπώνων κατά τον πρόσφατο τότε Ρωσοιαπωνικό πόλεμο (σημ. 1904 στη Μαντζουρία).

Η ομάδα των «Ιαπώνων», παρά τη μαχητικότητα που την χαρακτήριζε, είχε βασικές αδυναμίες που οφείλονταν στην έλλειψη εσωτερικής συνοχής. Αυτοί που τη συγκροτούσαν, πέρα από ένα επίχρισμα αστικού φιλελευθερισμού, δεν είχαν ούτε κοινή ιδεολογική κατεύθυνση, ούτε πρόγραμμα συγκεκριμένης πολιτικής δράσης, ούτε ενότητα επιδιόφευαν. Δεν αποτελούσαν, δηλαδή, κόμμα αρχών, αλλά ο καθένας εργαζόταν για την προσωπική του ανάδειξη στο κοινοβούλιο, επιδιδόμενος σε ρητορικά πυροτεχνήματα και ετοιμάζοντας επιμελώς το έδαφος για την προσωπική του καριέρα. Έτσι η ομάδα έγινε αργότερα ευκολότατη λεία για τον κοτζαμπασισμό και διασπάστηκε με τη μέθοδο του προσεταιρισμού των μελών της. Και πραγματικά το 1908, ο Θεοτόκης ενοχλημένος σοβαρά από τη δράση των «Ιαπώνων» στη βουλή, κατόρθωσε να ρυμουλκήσει στο κόμμα του τον Α. Γούναρη, τον οποίο και προσέλαβε ως υπουργό των Οικονομικών στην κυβέρνηση. Με την υπουργοποίηση του Γούναρη, η ομάδα των «Ιαπώνων» εξουδετερώθηκε σαν πολιτική δύναμη, και ο νεοφώτιστος θεοτοκικός, πρώην στυλοβάτης της, ζεύχτηκε, ύστερα από τριετή ανεξάρτητη δράση, στο άρμα του κοτζαμπασισμού, για να γίνει αργότερα ο αρχηγός των κομματιών υπολειμμάτων του, που συνενώθηκαν υπό τη σημαία του Λαϊκού κόμματος, που αντιπολιτεύθηκε σκληρά και βίβανασα το έργο του Ελευθερίου Βενιζέλου.

Παρά τη σύντομη και ανοργάνωτη δράση της, η ομάδα των «Ιαπώνων» πρόσφερε αναμφισβήτητες υπηρεσίες στην υπόθεση της προσπάθειας για αστική αλλαγή, γιατί κατάφερε α-ποφασιστικά πλήγματα κατά του κοτζαμπασισμού και του φαυλοκρατικού παλαιοκομματισμού.

α) Τι γνωρίζετε για την εκλογή ανεξάρτητων βουλευτών κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα και πώς εξελίχθηκε αυτή η πρακτική μετά το 1882;

β) Ποια ήταν η εξέλιξη του τρικουπικού και δηλιγιαννικού κόμματος μετά το 1895;

γ) Ποια στοιχεία πιστοποιούν το χαρακτηρισμό των ανεξάρτητων βουλευτών ως ομάδα των «Ιαπώνων» και ποιοι λόγοι οδήγησαν στη διάλυση της;

8. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους)

Η καθολική λαϊκή δυσφορία δεν αφήκε, όπως ήταν φυσικό, ανεπηρέαστους τους μεσαίους και κατώτερους αξιωματικούς του στρατεύματος, οι οποίοι, εκτός από το γεγονός ότι πιέζονταν από το αφόρητο ασφυκτικό κλάμα του κοινωνικού και πολιτικού αδιεξόδου που επικρατούσε στην Ελλάδα, είχαν και ιδιαίτερους λόγους δυσφορίας λόγω της άθλιας κατάστασης στο στράτευμα, όπου ομάδες συμφερόντων, υπό την ηγεσία του Διαδόχου (σημ. του Κωνσταντίνου), είχαν ενσπείρει βαθύτατη αναταραχή στις τάξεις του, διατηρώντας το σώμα σε διαρκή αναστάτωση και τα δημοκρατικά και αντιδυναστικά μισα και κατώτερα στελέχη του σε κατάσταση πλήρους απομόνωσης.

Οι πρώτες οργανωμένες κινήσεις των κατώτερων αξιωματικών για την αντιμετώπιση της έκρυθμης κατάστασης, άρχισαν να σημειώνονται το Μάιο του 1909...

- α) Τι γνωρίζετε για τα γεγονότα μετά την πτώχευση του 1893 που οδήγησαν στην εκδήλωση του στρατιωτικού κινήματος στις 15 Αυγούστου 1909;
 β) Να αναφερθείτε στα αιτήματα που διατυπώθηκαν στα πλαίσια του Στρατιωτικού Συνδέσμου αλλά και στις πολιτικές συνέπειες που επέφερε αυτός μέχρι και τη διάλυση του.

9. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου)

Η άρνησις του Κρητός πολιτικού όπως αποδεχθή την προσφερομένη πρωθυπουργίαν υπήρξεν άκωμπος... Και τούτο, διότι αι αντιδράσεις των κομμάτων θα απέβαιναν μεγάλαι κατ' αυτού ως ξένου, καθώς τον εχαρακτήριζον, ερχομένου να εισβάλλη εις την πολιτικήν ζωήν της χώρας. Αφ' ετέρου οι εχθροί του και οι εχθροί της επανάστασεως (σημ. του 1909) τον εκήρρυτον ως αντιδυναστικόν και θα συνήσπιζον εναντίον του συνηνωμένην την αντίδραση των εν τη χώρα φιλοδυναστικών στοιχείων.

Πηγή 2

(Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου)

Αλλά ο Βενιζέλος ουδέποτε ελησμόνησεν ότι η πολιτική είναι η τέχνη του δυνατού. Αι ιδέαι του ανήκαν, η εφαρμογή των όμως εξηρτάτο κυρίως από το περιβάλλον. Η Ελλάς του 1910 δεν ήτο ακόμη δημοκρατική αστική κοινωνία. Αι μάζαι του λαού εμάνθανον επί ογδοήκοντα έτη ότι η δημοκρατία είναι «κακοποιόν τέρας». Το σπουδαιότερον όλων: το εθνικόν ζήτημα, κρητικόν και μακεδονικόν, δεν συνεχώρει ριζικός εσωτερικός κρίσεις.

Πηγή 3

(Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου)

Απόσπασμα από τον πρώτο λόγο του Ελευθέριου Βενιζέλου:

Η εκ των εκλογών της 8ης Αυγούστου προελθούσα λαϊκή αντιπροσωπία αποστολήν έχει όπως αναθεωρήσει ωρισμένας διατάξεις του Συντάγματος. Αλλά θα παρεγνώριζε τις προφανή αλήθειαν, εάν δεν ανεγνώριζεν ότι εύρυνσις του κύκλου των εργασιών της όπως αναθεωρηθώσι και άλλα διατάξεις του Συντάγματος μη θίγουςαι ούτε την μορφήν της Πολιτείας, ούτε την Εξουσίαν και το πρόσωπον του Βασιλέως, ούτε την τάξιν της Διαδοχής, ανταποκρίνεται προς ισχυράν αξίωσιν της Κοινής Γνώμης...

Πηγή 4

(Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας)

Όταν ο Βενιζέλος έφτασε στην Ελλάδα τον Σεπτέμβριο, οι οπαδοί του του επιφύλαζαν θερμότατη υποδοχή. Στο λόγο του δικαιολογούσε την «επανάσταση». Μεγάλη ήταν όμως η έκπληξη που προξενήθηκε στο κοινό, όταν ανέφερε ότι η Συνέλευση έπρεπε να είναι αναθεωρητικό και όχι συντακτικό σώμα. Δήλωσε επίσης ότι, αν και κατά τη γνώμη του το στέμμα δεν είχε χρησιμοποιήσει πάντα επωφελώς τις εξουσίες που διέθετε, ο ίδιος πίστευε στη μοναρχία. Είπε τέλος ότι θα σχημάτιζε ένα κόμμα αρχών, που θα εργαζόταν για την υλική και ηθική ανύψωση της Ελλάδας, και ότι έλπιζε πως ο βασιλιάς θα ενθάρρυνε ένα μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα. Εδώ πραγματικά φανέρωσε τη μεγαλοφυΐα του και τον καιροσκοπισμό του. Όπως κάθε Ουίγος ή Τόρυ, πίστευε και αυτός ότι η μοναρχία, με τον ίδιο για στυλοβάτη του θρόνου, αποτελούσε λογική μορφή διακυβέρνησης, και γι' αυτό έστρεψε μια επαναστατική κατάσταση, στην οποία υπέβροσκαν ισχυρά αντιδραστικά ρεύματα, σε κίνημα που επεδίωκε συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Και ο ίδιος ο βασιλιάς όμως έδειξε ότι διέθετε αρκετή σοφία στα πολιτικά ζητήματα. Γρήγορα κατάλαβε πως η καιροσκοπική στάση του Βενιζέλου δεν απέκλειε τη μετριοπάθεια... Επιπλέον δ έβλεπε ότι ο Βενιζέλος ήταν ο μόνος άνθρωπος που μπορούσε να κάνει τους αξιωματικούς να ξαναγυρίσουν στις ασχολίες τους. Έτρεφε μάλιστα και ελπίδες ότι ο Βενιζέλος θα αποκαθιστούσε τους πρίγκιπες στα αξιώματα τους στο στράτευμα. Υποστήριξε λοιπόν με κάθε δυνατό μέσο τον Βενιζέλο, διαφυλάσσοντάς κατ' αυτόν τον τρόπο τη μοναρχία, και αποφεύγοντας μία δημοκρατική επανάσταση που θα μπορούσε να οδηγήσει το ελληνικό κράτος σε αποδιοργάνωση για πολλά χρόνια.

Πηγή 5

(Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας)

Ο Βενιζέλος κυβέρνησε την Ελλάδα από τον Οκτώβριο του 1910 ως το καλοκαίρι του 1912. Κατά τη διάρκεια του πρώτου εξαμήνου του 1911 πέρασε από τη Βουλή πενήντα τρεις τροποποιήσεις μη θεμελιωδών διατάξεων του συντάγματος. Δεν έκανε ριζικές αλλαγές. Με την επιμονή του ότι η συνέλευση είχε αναθεωρητικό και όχι συντακτικό χαρακτήρα, μπόρεσε να διαφυλάξει τις βασικές αρχές του συντάγματος του 1864 και να ενισχύσει τη θέση της μοναρχίας. Ο βασιλιάς μετείχε ακόμη και στη διαδικασία της αναθεώρησης του

συντάγματος. Αντίθετα με το γράμμα του συντάγματος του 1864 (άρθρο 107) αντί να έχει το κοινοβούλιο την πρωτοβουλία για τις τροποποιήσεις, την ανέλαβε μια επιτροπή, στις συνεδριάσεις της οποίας παρευρισκόταν συχνά ο βασιλιάς. Αλλά και σε πολλά άλλα σημεία η διαδικασία που υιοθετήθηκε διέφερε από εκείνην που είχε καθοριστεί το 1864. Η απόφαση για την τροποποίηση του συντάγματος ψηφίστηκε σε συνεδρίαση του τακτικού σώματος μόνο μια φορά, αντί να περάσει από δύο διαδοχικές συνεδριάσεις. Επιπλέον οι τροποποιήσεις ξεπερνούσαν τον αριθμό των τριάντα, που είχε συμφωνηθεί το 1910.

α) Ποιοι λόγοι υπαγόρευαν την πολιτική του Ελευθέριου Βενιζέλου επάνω στο πολιτειακό ζήτημα και με ποιες ενέργειες υλοποιήθηκε αυτή η πολιτική την περίοδο 1910-1914;

β) Αφού αναλύσετε τις αιτίες που οδήγησαν το κόμμα των Φιλελευθέρων στην αλλαγή της στάσης του απέναντι στο θεσμό της Βασιλείας την περίοδο 1915-1920, να περιγράψετε τον τρόπο με τον οποίο εκδηλώθηκε αυτή η αλλαγή.

- 10.** Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή

(Ιστορία Νεότερη και Σύγχρονη, Γ' Λυκείου)

Το νέο κόμμα νίκησε πάλι στις εκλογές του Μαρτίου του 1912, στις οποίες πήραν μέρος όλες οι πολιτικές δυνάμεις. Αυτή τη φορά ανέδειξε 145 βουλευτές, ενώ τα αντίπαλα κόμματα κέρδισαν 36 έδρες. Κατά κύριο λόγο στη σύνθεση του περιλαμβάνονταν οι ανερχόμενες μεταπρατικές και εμπορικές τάξεις (και πολλοί γαιοκτήμονες), μέλη διαφόρων επαγγελματικών ενώσεων, καθώς και η νεότερη γενιά αξιωματούχων της καριέρας. Τα υπόλοιπα μέλη του προερχόταν από το χώρο των αγροτικών κομμάτων της Θεσσαλίας, των σοσιαλιστών (από τους οποίους έκλεψε την παράσταση ο Βενιζέλος), από δημοκρατικά στοιχεία που ανήκαν στην αριστερή πτέρυγα του Στρατιωτικού Συνδέσμου, και τέλος από άτομα που προέρχονταν από το κόμμα των πρώην Τρικουπικών, όπως επίσης και στοιχεία που είχαν μεταπηδήσει καλόπιστα από τους συντηρητικότερους πολιτικούς σχηματισμούς. Σε μεγάλο βαθμό το λεγόμενο κόμμα των Φιλελευθέρων το αποτελούσαν οι προσωπικοί οπαδοί του Βενιζέλου, ή μάλλον ένα συνονθύλευμα από τους προσωπικούς οπαδούς των λιγότερο σπουδαίων ηγετών που είτε ανήκαν στο στενό του περιβάλλον, είτε προτίμησαν να προωθηθούν πολιτικά υποστηρίζοντας τον. Εκείνο που επιδίωξε ο Βενιζέλος δεν ήταν τόσο ένα φιλελεύθερο κόμμα όσο μια κοινοβουλευτική δικτατορία. Παρόλο που ίδρυσε συνδέσμους Φιλελευθέρων στις εκλογικές περιφέρειες, δεν δημιουργήθηκε μια οργάνωση που να ασκεί έλεγχο στο κεντρικό γραφείο του κόμματος. Απεναντίας καθοδηγούνταν από τα ανώτερα όργανα. Τελικά, δεν διέφεραν και τόσο από τις τοπικές ομάδες φίλιων που σχημάτιζαν τα άλλα κόμματα. Ίσως πρόσθεταν μια επίφαση δύναμης και ενότητας στο κόμμα, αλλά κάτω από την επιφάνεια εξακολουθούσαν να βασιλεύουν οι διαιρέσεις και οι

αντιζηλίες. Ο Βενιζέλος κρατούσε, όπως και ο Τρικούπης πριν από αυτόν, τα πράγματα υπό τον έλεγχο του, γιατί είχε τη δύναμη που πήγαζε από την ισχυρή θέση του στο κοινοβούλιο. Το κύρος του μάλιστα εμφανιζόταν αδιαμφισβήτητο. Αλλά στην Ελλάδα μια ισχυρή κοινοβουλευτική θέση ανοίγει δύο δρόμους. Η έλλειψη ισχυρής αντιπολίτευσης απέξω μπορούσε να προκαλέσει συνομοσίες στο εσωτερικό. Οπωσδήποτε, ο Βενιζέλος δεν εκπροσωπούσε το σύνολο του εκλογικού λαού. Υπήρχαν στις διάφορες εκλογικές περιφέρειες ισχυρές μειονότητες ψηφοφόρων που δεν εκπροσωπούνταν καθόλου στη Βουλή και, μολονότι προς το παρόν δεν είχε κάνει την εμφάνιση της καμιά υπολογίσιμη αντιπολιτευτική ομάδα, υπήρχε πληθώρα αντιβενιζελικών σε όλη τη χώρα.

- α)** Ποια ήταν η δομή του κόμματος των Φιλελευθέρων και ποια τμήματα της ελληνικής κοινωνίας αποτελούσαν την εκλογική του βάση;
- β)** Να δικαιολογήσετε τη φράση του σχολικού σας βιβλίου: «Οι βενιζελικοί είχαν πλάσει στο νου τους ένα ιδεατό κόμμα, χωρίς τις μικρότητες και τις διχόνοιες της παλιάς πολιτικής ελίτ, όμως αυτό δεν είχε σχέση με την πραγματικότητα.»

ΜΕΡΟΣ 3° ΤΟ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1821- 1930)

1. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 19° ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

πρώτες μετακινήσεις:

- πότε: Επανάσταση 1821
- προέλευση: διάφορα μέρη Οθωμανικής αυτοκρατορίας
- κατεύθυνση: επαναστατημένη Ελλάδα

χώροι προέλευσης:

- α) Μικρά Ασία
- β) ελλαδικός ηπειρωτικός χώρος
- γ) νησιά Αιγαίου

αιτίες μετανάστευσης:

- α) από Μικρά Ασία:
 - στόχος Τούρκων: πρόληψη εξεγέρσεων των Ελλήνων κατοίκων
 - τρομοκρατικές ενέργειες Τούρκων
 - κλίμα ανασφάλειας και φόβου
 - δεν υπήρξε γενικότερο σχέδιο εκρίζωσης του ελληνικού στοιχείου
- β) από ηπειρωτική χώρα - Αιγαίο
 - αποτυχία του απελευθερωτικού κινήματος στις περιοχές αυτές

ιστορικές πηγές:

- πολύ περιορισμένες
- οι ιστοριογράφοι - περιηγητές ασχολήθηκαν κυρίως με τα πολιτικά - στρατιωτικά γεγονότα

σημασία μετακινήσεων:

- διαμόρφωσαν το δημογραφικό χάρτη της ανεξάρτητης Ελλάδας
- συνέλεξαν στη γνωριμία και την πνευματική αλληλεπίδραση των Ελλήνων μεταξύ τους
- διαδικασία συγκέντρωσης και συγχώνευσης των ελληνικών πληθυσμών
- άμβλυνση του γεωγραφικού κατακερματισμού (κατά την τουρκοκρατία)
- βοήθεια στη συγκρότηση του νέου ελληνικού κράτους

Γ. Η αποκατάσταση των προσφύγων κατά την περίοδο της μοναρχίας του Οθωνα (1833- 1862)

Γ1. Η πρόνοια για τους πρόσφυγες κατά την Οθωνική περίοδο

πρόθεση κράτους:

- το κράτος ασχολήθηκε σοβαρά με την αποκατάσταση των προσφύγων
- ίδρυση νέων προσφυγικών συνοικισμών
- στόχοι:
 - α) ενίσχυση της εθνικής συνοχής
 - β) οι μορφωμένοι πρόσφυγες (Μ. Ασίας, Κωνσταντινούπολης) καλυπταν καλύτερα τις ανάγκες της κρατικής διοίκησης

αποκατάσταση προσφύγων:

α) Χίοι

- 1835: τους παραχωρήθηκε ο δεξιός τομέας της σχεδιαζόμενης πόλης του Πειραιά

β) Ψαριανοί

- 1836: η κυβέρνηση ανταποκρίνεται στο αίτημά τους
- προηγούμενες παρεμβάσεις για ίδρυση συνοικισμού στην Ερέτρια δεν απέδωσαν (διαφωνίες για τη θέση και τη διανομή των οικοπέδων)
- παρέμβαση κράτους:
 - παρεχόταν για οικοδόμηση όλη η παραθαλάσσια περιοχή της Ερέτριας
 - παρεχόταν το δικαίωμα ο δήμος Ψαριανών να διαχειριστεί ελεύθερα την εθνική γη του συνοικισμού

γ) Μακεδόνες

- βρίσκονταν στην Ελευσίνα
- ιδρύουν συνοικισμό στην Αταλάντη της Στερεάς Ελλάδας (Νέα Πέλλα)
- εγκαταστάθηκαν αρχικά 70 οικογένειες

δ) Κρήτες

- έγιναν εγκατασταθεί σε περιοχές της Πελοποννήσου
- διατάγματα προωθούσαν συνοικισμούς:
 - στη Μήλο
 - στη Μεσσηνία
 - στην Αργολίδα

ε) Σουλιώτες- Ηπειρώτες

- συνεχείς αναβολές
- 1837: ίδρυση συνοικισμού στο Αντίρριο (δεν πραγματοποιείται)
- σοβαρότερες προσπάθειες:

- 1840: ίδρυση συνοικισμού στην Κυλλήνη (Ηπειρώτες)
- συνοικισμός στη Ναύπακτο (Ηπειρώτες και Σουλιώτες)

στ) Κάσιοι

- 1838: υπέβαλαν αίτημα ίδρυσης συνοικισμού
- επιδίωξαν να μεταναστεύσουν στην Αμοργό

ζ) εσωτερική μετανάστευση:

- Μανιάτες: Πεταλίδι Μεσσηνίας
- Υδραίοι: Πειραιάς
- Καρύστιοι: Οθωνούπολη Εύβοιας

Γ2. Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων

αιτίες διαμάχης:

- οι προσπάθειες αποκατάστασης των προσφύγων προκάλεσαν αντιδράσεις εξαιτίας:
 - α) της παρουσίας μορφωμένων προσφύγων σε δημόσιες θέσεις
 - β) της διάκρισης των προσφύγων στην πολιτική ζωή
 - γ) της αντίδρασης των αυτοχθόνων, καθώς:
 - αυτοί είχαν αγωνιστεί για την απελευθέρωση
 - παραγκωνίζονταν τώρα από τους νεοφερμένους
 - δ) του βαθύτερου ανταγωνισμού ανάμεσα σε αυτόχθονες- ετερόχθονες

1^η φάση αντιδικίας:

- παρουσιάστηκε μετά την επανάσταση της 3^{ης} Σεπτεμβρίου 1843
- εμφανίστηκε ως διαμάχη στις θεμελιώδεις συζητήσεις της Εθνοσυνέλευσης

2^η φάση αντιδικίας:

- αποτελεί την κύρια κρίση
- ξέσπασε τον Ιανουάριο του 1844
- αφορμές:
 - α) συζήτηση για το δημόσιο δίκαιο
 - β) συζήτηση για το άρθρο που καθόριζε τις προϋποθέσεις για την απόκτηση της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη
- προτάσεις:
 - α) απομάκρυνση από δημόσιες θέσεις όλων αυτών που είχαν εγκατασταθεί στην Ελλάδα μετά την Επανάσταση
 - β) συνταγματική απαγόρευση της κατάληψης δημόσιων θέσεων από τους ετερόχθονες (και απόλυση όσων ήδη κατείχαν δημόσιες θέσεις)
 - γ) άλλοι εναντιώθηκαν σε κάθε ρύθμιση που θα καθιέρωνε διακρίσεις μεταξύ των Ελλήνων

- ρύθμιση:
 - το ζήτημα δε λύθηκε με συνταγματική ρύθμιση
 - αποφασίστηκε να υπάρξει στο μέλλον νομοθετική πράξη
 - το θέμα της στελέχωσης του δημοσίου ρυθμίστηκε με το Β' ψήφισμα που όριζε ότι δημόσιοι υπάλληλοι μπορεί να είναι:
 - α) οι αυτόχθονες και όσοι αγωνίστηκαν στην ελληνική επικράτεια μέχρι το τέλος του 1827 ή εγκαταστάθηκαν κατά την ίδια περίοδο
 - β) όσοι αποδεδειγμένα συμμετείχαν σε πολεμικά γεγονότα της Επανάστασης μέχρι το 1829

3^η φάση αντιδικίας:

- το ενδιαφέρον επικεντρώθηκε στο θέμα των όρων εκλογής των βουλευτών
- προτάσεις:
 - α) ετεροχθονιστών
 - να συνεχιστεί η ιδιαίτερη εκπροσώπηση των εγκατεστημένων στην Ελλάδα ομογενών ως ξεχωριστών ομάδων
 - β) αυτοχθονιστών:
 - να ενσωματωθούν αυτοί εκλογικά στις επαρχίες που ζούσαν
- ρύθμιση:
 - συμβιβαστική ρύθμιση
 - επιτρεπόταν στους πρόσφυγες το δικαίωμα ιδιαίτερης αντιπροσώπευσης στη βουλή, εφόσον είχαν ιδρύσει χωριστό συνοικισμό με επαρκή πληθυσμό
- αντιδράσεις:
 - έντονες λαϊκές αντιδράσεις (μερικές κατέληξαν σε έκτροπα)
 - οι ετερόχθονες τελικά αποδέχτηκαν τις ρυθμίσεις, αφού τα μέτρα:
 - α) τους απέκλειαν για μια περίοδο από το δημόσιο
 - β) περιόριζαν τη χωριστή αντιπροσώπευσή τους

αποτίμηση:

- το ζήτημα αυτό απέδειξε τη βαθύτερη διάσταση που υπήρχε στην κοινωνία της εποχής
- το πρόβλημα απασχόλησε:
 - α) την κοινή γνώμη
 - β) τον ξένο παράγοντα (π.χ. διαμαρτυρίες Οθωμανικής Αυτοκρατορίας)
- αναδείχτηκε το πρόβλημα συμβίωσης του ντόπιου και του νεοφερμένου στοιχείου στο μικρό νεοσύστατο κράτος

ΠΡΟΣΦΥΓΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

σύγκριση μετανάστευσης κατά το 19^ο- 20^ο αιώνα:

- 19ος αιώνας: όχι μεγάλος αριθμός προσφύγων
- πρώτες δεκαετίες 20ου αιώνα: κύματα προσφύγων:
 - συχνότερα
 - πολυαριθμότερα

αιτίες:

- α) πολεμικές συγκρούσεις
- β) εχθρότητα μεταξύ κρατών Βαλκανικής
- γ) γενικότερος ανταγωνισμός στην περιοχή

αποκορύφωμα:

- ξεριζωμός Ελληνισμού (1922) από:
 - α) Μικρά Ασία
 - β) Ανατολική Θράκη
- χαρακτηριστικά:
 - μεγάλος αριθμός προσφύγων
 - οριστικός χαρακτήρας
- συστηματικά μέτρα ελληνικής πολιτείας για την:
 - α) περίθαλψη
 - β) αποκατάσταση

πρόσφυγες από Βουλγαρία:

- 1906
- κάτοικοι Ανατολικής Ρωμυλίας (περιοχή με σημαντικό ελληνικό πληθυσμό)
- αναγκαστική μετανάστευση
- αιτίες:
 - α) Μακεδονικός Αγώνας
 - β) ανταγωνισμούς Ελλάδας- Βουλγαρίας για την επικράτηση στη Μακεδονία
 - γ) βιαιοπραγίες Βουλγάρων

πρόσφυγες από Ρουμανία:

- 1906
- απέλαση Ελλήνων κατοίκων της Ρουμανίας
- αιτία: έξαρση του Κουτσοβλαχικού ζητήματος (επηρέαζε τις σχέσεις Ελλάδα-Ρουμανίας)

πρόσφυγες μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων:

- 8-1913: υπογραφή συνθήκης Βουκουρεστίου
- μετακίνηση Ελλήνων από:
 - α) Βουλγαρία
 - β) Δυτική Θράκη
 - γ) Ανατολική Μακεδονία (το τμήμα που κατακυρώθηκε στη Βουλγαρία)
 - δ) περιοχές που είχαν παραχωρηθεί στη Σερβία

πρόσφυγες από Ρωσία:

- μετά τους Βαλκανικούς πολέμους
- προέλευση: Καύκασος
- αιτίες:
 - α) αναγγελία προσάρτησης της εύφορης Μακεδονίας
 - β) ελπίδα παραχώρησης γης
- κάποιοι κατόρθωσαν να εγκατασταθούν στην Κεντρική Μακεδονία
- το ρεύμα αναχαιτίστηκε από την ελληνική κυβέρνηση

A. Προσφυγικά ρεύματα κατά την περίοδο 1914-1922

A1. Ο διωγμός του 1914 (ο πρώτος διωγμός)

ελληνική παρουσία στη Μ. Ασία:

- μακράιωνη ελληνική παρουσία
- διακυμάνσεις:
 - α) αρχαιότητα: πυκνοί
 - β) βυζαντινοί χρόνοι: πυκνοί
 - γ) μετά το 12^ο αιώνα: αρραίωση (μαζικοί εξισλαμισμοί)
 - δ) 18^ο – 19^ο αιώνας: ενίσχυση (μεταναστεύσεις από τον κυρίως ελλαδικό χώρο)
- 18^ο - 19^ο αιώνας:
 - α) αύξηση ελληνικού πληθυσμού
 - β) οικονομική ανόδος
 - γ) πνευματική άνθηση
 - δ) αξιολογη κοινοτική και εκπαιδευτική οργάνωση
 - ε) ίδρυση:
 - κοινοτήτων
 - συλλόγων
 - σχολείων
 - ευαγών ιδρυμάτων με μεγάλη ακτινοβολία

αιτίες έντασης:

- α) εδαφική συρρίκνωση Οθωμανικής Αυτοκρατορίας
- β) ενίσχυση εθνικής αφύπνισης Τούρκων
- γ) τουρκικός εθνικισμός
- δ) εχθρική αντιμετώπιση μειονοτήτων
 - στόχος = Έλληνες, Αρμένιοι (κυρίως)
 - αιτία: είχαν συγκεντρώσει το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου και της βιομηχανίας στα χέρια τους
- ε) επιδείνωση των σχέσεων Ελλάδας- Τουρκίας (ζήτημα κατακύρωσης των νησιών του ανατολικού Αιγαίου)

τακτική Τούρκων:

- αρχές 1914: αθρόες μεταναστεύσεις προς τη Μ. Ασία (υποκινημένες από την τουρκική κυβέρνηση) Μουσουλμάνων:
 - α) της Σερβίας
 - β) της Βουλγαρίας
 - γ) της Ελλάδας
- αυτό αποτέλεσε και το πρόσχημα για την τουρκική κυβέρνηση να εκδιώξει τους Έλληνες
- αρχές 1914: εκδίωξη Ελλήνων της Α. Θράκης
- Μάιος 1914: διωγμοί στη Δ. Μικρά Ασία
 - πρόσχημα εκκένωσης της περιοχής απέναντι από τα νησιά του Α. Αιγαίου για στρατιωτικούς λόγους
 - καθοδήγηση Γερμανών σε ολοκληρή την επιχείρηση
 - μέθοδοι εκκένωσης:
 - α) ανθελληνική εκστρατεία του τουρκικού τύπου
 - β) καταπίεση των Ελλήνων (εξαναγκασμός σε «εκούσια μετανάστευση»)
 - γ) λεηλασίες και δολοφονίες κατά Ελλήνων

αντίδραση Ελλήνων:

- Οικουμενικό Πατριαρχείο:
 - α) κήρυξε την Ορθόδοξη Εκκλησία σε διωγμό
 - β) ανέστειλε τη λειτουργία των εκκλησιών και των σχολείων
- Ελλάδα:
 - α) ανέλαβε διπλωματικές ενέργειες
 - β) διαπραγματεύσεις για εθελούσια ανταλλαγή ορθοδόξων της Τουρκίας και Μουσουλμάνων της Ελλάδας
- Ιούνιος 1914: ίδρυση Μικτής Επιτροπής
 - θα ρύθμιζε τα της ανταλλαγής
 - δε λειτούργησε (λόγω της εισόδου της Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο τον Οκτώβριο του 1914)

μορφές καταπίεσης:

- α) έκτακτες επιβαρύνσεις και επιτάξεις ειδών για τις ανάγκες του πολέμου
- β) εμπόδια στις εμπορικές δραστηριότητες
- γ) μετατόπιση πληθυσμών από τις ακτές προς το εσωτερικό της Μ. Ασίας
- δ) τάγματα εργασίας
 - επανδρώνονταν από άνδρες άνω των 45 ετών που δε στρατεύονταν
 - εκεί πέθαναν πολλοί από κακουχίες, πείνα, αρρώστιες
 - οι άνδρες 20 - 45 ετών μπορούσαν να εξαγοράσουν τη στρατιωτική τους θητεία (αλλιώς χαρακτηρίζονταν λιποτάκτες)
 - μετά την κατάργηση της δυνατότητας εξαγοράς της θητείας σημειώθηκαν χιλιάδες λιποταξίες (συλλήψεις, εκτελέσεις)

συνέπειες:

- μεγάλο κύμα φυγής προς την Ελλάδα
- στα σπίτια που εγκατέλειψαν οι Έλληνες οι τουρκικές αρχές εγκατέστησαν Μουσουλμάνους από:
 - α) τη Σερβία
 - β) τη Βουλγαρία
 - γ) την Αλβανία
 - δ) την Ελλάδα
- συνέχεια διώξεων και εκτοπίσεων μέχρι το 1918
- επέκταση και σε άλλες περιοχές
- πολλές χιλιάδες πρόσφυγες έφτασαν στην Ελλάδα

A2. Άλλα προσφυγικά ρεύματα**A' Παγκόσμιος Πόλεμος:**

- 1916: πρόσφυγες από την Α. Μακεδονία (είχε καταληφθεί από τους Βούλγαρους)
- 1918: με τη λήξη των εχθροπραξιών επέστρεψαν στις εστίες του
- η επανεγκατάσταση ήταν έργο της «Υπηρεσίας Ανοικοδομήσεως Ανατολικής Μακεδονίας

συνθήκη Νεϊγύ (Νοέμβριος 1919):

- παραχώρηση Δ. Θράκης από τη Βουλγαρία στην Ελλάδα
- συντημένο «Σύμφωνο περί αμοιβαίας μεταναστεύσεως μεταξύ Ελλάδος και Βουλγαρίας»
 - αποχώρησαν 50.000 Βούλγαροι από την Ελλάδα
 - αποχώρησαν 30.000 Έλληνες από τη Βουλγαρία (πριν τη συνθήκη είχαν αποχωρήσει άλλοι 20.000)

Ρωσική Επανάσταση:

- 1919- 1921: μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Ρωσίας κατέφυγε στα λιμάνια τη Μαύρης Θάλασσας και ύστερα στην Ελλάδα
- τους Έλληνες ακολούθησαν Αρμένιοι και Ρώσοι
- αιτίες:
 - α) Ρωσική Επανάσταση
 - β) κατάληψη ρωσικών επαρχιών από τους Τούρκους

άλλοι πρόσφυγες:

- 1914: Βόρειος Ήπειρος
- 1919: Ρουμανία (περιοχές που αποτέλεσαν πεδίο πολεμικών συγκρούσεων)
- 1919: ΝΔ Μικρά Ασία (εξαιτίας της ιταλικής κατοχής)
- Αϊδίνιο
- 1919: εσωτερικό Μ. Ασίας
- 1912 κ.ε.: ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα

μεταφορά προσφύγων:

- μέχρι το 1920: περίπου 800.000 πρόσφυγες
- μέσα:
 - α) κάποιιοι έφτασαν μόνοι τους
 - β) κάποιιοι μεταφέρθηκαν με φροντίδα του κράτους

εγκατάσταση προσφύγων:

- α) Αθήνα
- β) Πειραιάς
- γ) Θεσσαλονίκη
- δ) γενικότερα η Μακεδονία
- ε) νησιά Ανατολικού Αιγαίου (Λέσβος, Χίος, Σάμος)
- στ) Κρήτη (Ηράκλειο, Χανιά)
- ζ) Βόλος
- η) Πάτρα
- θ) Καλαμάτα
- ι) νησιά Αργοσαρωνικού

Α3. Η περίθαλψη (1914-1921)**φορείς ως το 1914:**

- αρχικά: έργο εθελοντών
- επιτροπές από το Υπουργείο Εσωτερικών
 - α) διανομή τροφίμων
 - β) ιματισμός

- γ) στοιχειώδης οικονομική βοήθεια
- τα έσοδα προέρχονταν από:
 - α) εράνους
 - β) δωρεές
 - γ) μικρή κρατική επιχορήγηση
- Ιούλιος 1914: ιδρύθηκε στη Θεσσαλονίκη Οργανισμός
 - σκοπός:
 - α) άμεση περίθαλψη
 - β) εγκατάσταση προσφύγων σε εγκαταλελειμμένα τουρκικά και βουλγαρικά χωριά της Κεντρικής και Ανατολικής Μακεδονίας
 - παροχές:
 - α) συσσίτιο
 - β) προσωρινή στέγη
 - γ) ιατρική περίθαλψη
 - οι παροχές ίσχυαν μέχρι οι πρόσφυγες:
 - α) να βρουν δουλειά
 - β) ή να αποκτήσουν γεωργικό κλήρο

ενέργειες Βενιζέλου:

- περίοδος Εθνικού Διχασμού (1916- 1917):
 - ίδρυση «Ανωτάτης Διευθύνσεως Περιθάλψεως» από την κυβέρνηση Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη
- Ιούλιος 1917:
 - ίδρυση Υπουργείου Περιθάλψεως
 - για πρώτη φορά θεσμοθετήθηκε περίθαλψη για:
 - α) τις οικογένειες των εφεύρων που βρίσκονταν στο μέτωπο
 - β) τις οικογένειες των θυμάτων του πολέμου
- 1917-1921:
 - συνθήκες:
 - α) πολεμική αναμέτρηση (Α' Παγκόσμιος πόλεμος)
 - β) αντίστροφες οικονομικές συνθήκες
 - πιο οργανωμένη περίθαλψη
 - δεχτήκαν περίθαλψη περίπου 450.000 πρόσφυγες

μέριμνα:

- α) διανομή χρηματικού βοηθήματος
 - ιδιαίτερο επίδομα σε:
 - ιερείς
 - δασκάλους
 - επιμελείς μαθητές
- β) διανομή συσσιτίου
 - φορείς
 - κράτος

- Πατριωτικό Ίδρυμα
- γ) παροχή ιατρικής περίθαλψης
 - γιατροί
 - φαρμακοποιοί
 - μαίες
 - δ) χορήγηση φαρμάκων και νοσηλεία σε νοσοκομεία
 - ε) στέγαση σε προσωρινά καταλύματα
 - δημόσια κτίρια
 - επιταγμένα ή μισθωμένα κτίρια
 - στ) παροχή ενδυμάτων και κλινοσκεπασμάτων
 - ζ) βοήθεια για εύρεση εργασίας
 - η) δωρεάν μετακίνηση για:
 - εύρεση στέγης και εργασίας
 - επιστροφή στις περιοχές της προηγούμενης εγκατάστασης

A4. Η παλιννόστηση

πότε:

- τελευταίοι μήνες του 1918
- μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία

τρόπος- μέθοδος:

- Οκτώβριος 1918:
 - συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη Πατριαρχική Επιτροπή
 - στόχος: οργάνωση επαναπατρισμού των εκτοπισμένων
 - βοήθεια από:
 - α) Πατριαρχείο
 - β) ελληνική κυβέρνηση
- η παλιννόστηση έγινε τμηματικά (μέριμνα του Υπουργείου Περιθάλψεως):
 - αρχικά:
 - α) ευπαρότεροι πρόσφυγες
 - β) προερχόμενοι από ορισμένες περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας
 - Μαΐος 1919: επέστρεψαν οι περισσότεροι μετά την απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη
 - τέλος 1920: η πλειονότητα των προσφύγων είχε επιστρέψει στη:
 - α) Μικρά Ασία
 - β) Ανατολική Θράκη

συνθήκες:

- άσχημες συνθήκες για τους πρόσφυγες στην πατρίδα τους, γιατί:
 - α) είχαν καταστραφεί:
 - σπίτια
 - εκκλησίες
 - σχολεία
 - β) σε σπίτια Ελλήνων είχαν εγκατασταθεί Μουσουλμάνοι πρόσφυγες από τις βαλκανικές χώρες
- στα πλαίσια της Ύπατης Αρμοστείας Σμύρνης ιδρύθηκε η «Υπηρεσία Παλινοστήσεως και Περιθάλψεως», η οποία βοηθούσε τους παλινοστούντες να αποκατασταθούν:
 - α) στα σπίτια τους
 - β) στις ασχολίες τους

B. Η μικρασιατική καταστροφή**B1. Η έξοδος****γεγονότα ως τη μικρασιατική καταστροφή:**

- α) 15 Μαΐου 1919: αποβιβάστηκε ελληνικός στρατός στη Σμύρνη
- β) η ελληνική παρουσία επεκτάθηκε και σε άλλες περιοχές
- γ) Ιούλιος 1920: υπογραφή Συνθήκης Σεβρών, που όριζε:
 - ελληνική διοίκηση και κατοχή στη Σμύρνη για πέντε χρόνια
 - δημοψήφισμα για την προσάρτηση της περιοχής στην Ελλάδα
- δ) Νοέμβριος 1920:
 - ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές
 - επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα
- ε) αλλαγή στάσης συμμαχων (αφορμή = επάνοδος Κωνσταντίνου)
- στ) εθνικό κίνημα Κεμάλ διαρκώς ισχυροποιείται (εσωτερικό - εξωτερικό)
- ζ) Αύγουστος 1922:
 - λήξη μικρασιατικού πολέμου
 - ήττα και υποχώρηση ελληνικού στρατού
 - έλευση χιλιάδων προσφύγων στην Ελλάδα

πρόσφυγες πριν την καταστροφή:

- πριν τον Αύγουστο του 1922
- πληθυσμοί της Μικράς Ασίας
 - α) Πόντος
 - β) Κιλικία
 - γ) Καππαδοκία

- κατέφυγαν:
 - α) στη Σμύρνη
 - β) στην Ελλάδα

πρόσφυγες μετά την καταστροφή:

- πρόσφυγες από:
 - α) Βουρλά
 - β) Αϊβαλί
 - γ) Μοσχονήσια
- διώξεις στη βορειοδυτική Μικρά Ασία
- αιχμάλωτοι στρατιώτες και ντόπιοι άνδρες 18 - 45 ετών:
 - συγκεντρώθηκαν σε στρατόπεδα
 - σχημάτισαν πορείες αιχμαλώτων και ομήρων προς το εσωτερικό της Μικράς Ασίας
 - πολλοί πέθαναν από κακουχίες και αστία
- προθεσμία ενός μήνα στους κατοίκους της Ανατολικής Θράκης για εκκένωση της περιοχής (δυνατότητα να μεταφέρουν ό,τι μπορούσαν από την κινητή περιουσία τους)
- αργότερα έφυγαν οι Έλληνες της χερσονήσου της Καλλίπολης

αριθμός προσφύγων:

- φθινόπωρο 1922: 900.000 πρόσφυγες στην Ελλάδα (50.000 Αρμένιοι)
- 200.000 Έλληνες της Καππαδοκίας, της Κεντρικής και Νότιας Μικράς Ασίας:
 - α) αρχικά παρέμειναν στις εστίες τους
 - β) μεταφέρθηκαν το 1924 και 1925 με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής
- ένα τμήμα Ελλήνων του Πόντου κατέφυγε στη Ρωσία

B2. Το πρώτο διάστημα

συνθήκες διαβίωσης

- πρώτες απογραφές προσφύγων: δεν αποδίδουν την πραγματικότητα
- αριθμός πολύ μεγαλύτερος
 - α) υψηλή θνησιμότητα:
 - άθλιες συνθήκες διαβίωσης
 - επιδημίες
 - β) μειωμένος αριθμός γεννήσεων
 - γ) μετανάστευση σε άλλες χώρες
- απογραφή 1928: 1.220.000 πρόσφυγες
- προβλήματα:
 - α) υποσιτισμός
 - β) πρόχειρη στέγαση
 - γ) αρρώστιες: τύφος

- γρίπη
- φυματίωση (πόλεις)
- ελονοσία (ύπαιθρος)
- δ) ψυχικά τραύματα από την απώλεια:
 - συγγενών και φίλων
 - πατρογονικής γης
 - ευρύτερου κοινωνικού χώρου
- σημαντικός αριθμός προσφύγων πέθανε κατά τον πρώτο χρόνο άφιξης

φορείς:

- α) κράτος:
 - διατροφή
 - προσωρινή στέγαση
 - ιατρική περίθαλψη
- β) κινητοποίηση ιδιωτών
 - ατομικά
 - οργανωμένα
- γ) ξένες φιλανθρωπικές οργανώσεις:
 - ιατρική περίθαλψη
 - παροχή φαρμάκων
- δ) άλλες ενέργειες:
 - έρανοι
 - πρόχειρα συσσίτια
 - καθημερινή παροχή ψωμιού
 - παροχή ρουχισμού
 - παροχή άλλων ειδών πρώτης ανάγκης

κρατικά μέτρα:

- Υπουργείο Περιθάλψεως:
 - προσωρινή στέγαση
 - ενισχύθηκε με ειστακτο προσωπικό
- Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (Νοέμβριος 1922):
 - έξιλινα παραπήγματα για τη στέγαση προσφύγων

στέγαση προσφύγων:

- α) αυτοσχέδιες κατασκευές
 - γύρω από τις πόλεις
 - πλατείες
 - κενά οικόπεδα
- β) χρησιμοποίηση στεγασμένων χώρων
 - σχολεία
 - εκκλησίες

- τζαμιά
- στρατώνες
- θέατρα
- δημόσια κτίρια
- αποθήκες
- υπόγεια

γ) επίταξη άδειων σπιτιών

δ) κατάληψη ακόμα και κατοικούμενων χώρων

στάση προσφύγων:

- πρώτο διάστημα:
 - ανέχονταν τις αντίξοες συνθήκες
 - πίστευαν:
 - α) ότι ήταν προσωρινή η διαμονή τους στην Ελλάδα
 - β) ότι δε θα αργήσει η μέρα της επιστροφής
 - αποτέλεσμα: καθυστέρηση:
 - α) στην κοινωνική και οικονομική τους ένταξη
 - β) στην ταύτισή τους με το γηγενή πληθυσμό
- μετά τη Σύμβαση της Λοζάνης:
 - οι πρόσφυγες συνειδητοποιούν ότι δε θα επιστρέψουν
 - στόχοι:
 - α) βελτίωση των συνθηκών ζωής τους
 - β) ενσωμάτωση στη νέα πατρίδα

B3. Η Σύμβαση της Λοζάνης και η ανταλλαγή πληθυσμών

Σύμβαση Λοζάνης:

- υπογράφηκε στις 24-7-1923
- 30-1-1923: ελληνοτουρκική σύμβαση (ρύθμιζε την ανταλλαγή πληθυσμών)
- υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ:
 - α) Ελλήνων ορθόδοξων κατοίκων της Τουρκίας
 - β) Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας
- ίσχυε:
 - α) γι' αυτούς που παρέμεναν στις εστίες τους
 - β) γι' αυτούς που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα
- αναδρομική ισχύς (από τη μέρα που κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος: 18 - 10 - 1912)
- εξαιρέθηκαν:
 - α) Έλληνες ορθόδοξοι της:
 - Κωνσταντινούπολης
 - Ίμβρου
 - Τενέδου
 - β) Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης

ρυθμίσεις ανταλλαγής:

α) ιθαγένεια:

- αποβολή της παλιάς ιθαγένειας
- απόκτηση της ιθαγένειας της χώρας εγκατάστασης

β) δικαίωμα μεταφοράς της κινητής περιουσίας

γ) δικαίωμα αποζημίωσης από το κράτος εγκατάστασης με περιουσία ίσης αξίας με αυτή που εγκατέλειψαν

δ) διευκόλυνση μετακίνησης από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής

διαφορές με άλλες αποφάσεις:

- καθιέρωσε για πρώτη φορά μαζική μετακίνηση πληθυσμών
- είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα
- οι μέχρι τότε συμφωνίες προέβλεπαν εθελοντική μετανάστευση

αντιδράσεις:

- έντονη αντίδραση προσφύγων στην Ελλάδα
- συλλαλητήρια
- στόχος: η μη εφαρμογή της σύμβασης

αιτίες ανταλλαγής πληθυσμών:

α) η πραγματικότητα είχε ήδη διαμορφωθεί (μετά τη μαζική έξοδο)

β) άρνηση της Τουρκίας να δεχτεί την επιστροφή (αναγκάστηκε η ελληνική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει)

γ) υποβοηθούσε τις βλέψεις Κεμάλ - Βενιζέλου για:

- διασφάλιση και αναγνώριση συνόρων
- επίτευξη ομοιογένειας
- απρόσκοπτη ενασχόληση με την εσωτερική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη

δ) συμφωνία της Κοινωνίας των Εθνών

Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής:

- ιδρύθηκε με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης
- έδρα: Κωνσταντινούπολη
- 11 μέλη:
 - α) 4 Έλληνες
 - β) 4 Τούρκοι
 - γ) τρία μέλη - πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών
- αρμοδιότητες:
 - α) καθορισμός του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών
 - β) εκτίμηση της ακίνητης περιουσίας των ανταλλάξιμων

Γ. Η αποκατάσταση των προσφύγων

Γ1. Η Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων

ίδρυση:

- τεράστιο έργο αποκατάστασης και περίθαλψης προσφύγων
- ελληνική κυβέρνηση: ζήτησε βοήθεια της Κοινωνίας των Εθνών (ΚτΕ)
- 9-1923: ίδρυση ΕΑΠ
- έδρα: Αθήνα
- στόχος: να εξασφαλίσει στους πρόσφυγες:
 - α) παραγωγική απασχόληση
 - β) οριστική στέγαση

η ελληνική κυβέρνηση διέθεσε στην ΕΑΠ:

- α) γη (συνολικά πάνω από 8.000.000 στρ.):
 - 1) ιδιοκτησίες Τούρκων ανταλλαξίμων
 - 2) ιδιοκτησίες Βουλγάρων που εγκατέλειψαν την Ελλάδα
 - 3) κτήματα του Δημοσίου
 - 4) κτήματα που απαλλοτριώθηκαν με την αγροτική μεταρρύθμιση
 - 5) μοναστηριακή γη
- β) το ποσό από δύο δάνεια (1924, 1928)
- γ) οικοπέδα μέσα ή γύρω από πόλεις για ανέγερση αστικών συνοικισμών
- δ) το τεχνικό και διοικητικό προσωπικό:
 - 1) του Υπουργείου Γεωργίας
 - 2) του Υπουργείου Προνοίας και Αντιλήψεως

παράμετροι που έλαβε υπόψη η ΕΑΠ:

- α) διάκριση σε «αστούς» και «αγρότες»
 - μέριμνα ώστε να αποκτήσουν οι πρόσφυγες παρεμφερή απασχόληση με αυτή που είχαν στην πατρίδα τους
 - προσπάθεια εγκατάστασης γεωργών προσφύγων σε μέρη που θα μπορούσαν να συνεχίσουν τις καλλιέργειές τους
 - 1) καλλιεργητές δημητριακών → πεδινά Μακεδονίας και Δ. Θράκης
 - 2) κτηνοπαραγωγοί → Α. Μακεδονία και Δ. Θράκη
 - 3) αμπελουργοί → Κρήτη
 - 4) σπηροτρόφοι → Σουφλί, Έδεσσα κ.α.
- β) τόπος προέλευσης
 - προσπάθεια εγκατάστασης στον ίδιο χώρο των προσφύγων που προέρχονταν:
 - από τον ίδιο οικισμό
 - από την ίδια ευρύτερη περιοχή

- διαμόρφωση τοπωνυμίων
π.χ. Νέα Σμύρνη, Νέα Φιλαδέλφεια, Νέα Μουδανιά, Νέα Αλικαρνασός κ.α.
- αποτελεσματικότητα:
 - σε λίγες κοινότητες έγινε δυνατό
 - οι περισσότερες εγκαταστάσεις περιλάμβαναν πρόσφυγες διαφορετικής προέλευσης αντικειμενικές συνθήκες
- διάκριση αποκατάστασης σε:
 1. αγροτική:
 - παροχή στέγης
 - παροχή κλήρου στην ύπαιθρο
 2. αστική:
 - παροχή στέγης στις πόλεις
- πλειοψηφία προσφύγων: «αστικά» επαγγέλματα (εμπόριο, βιοτεχνία, βιομηχανία κτλ.)
- δόθηκε βάρος στη γεωργία γιατί:
 1. υπήρχαν τα μουσουλμανικά κτήματα (Μακεδονία, Κρήτη, Λέσβος, Λήμνος κ.α.)
 2. αγροτική αποκατάσταση:
 - ταχύτερη
 - απαιτούσε μικρότερες δαπάνες
 3. η ελληνική οικονομία βασίζονταν στη γεωργική παραγωγή
 4. αποφυγή κοινωνικών αναταραχών με τη δημιουργία γεωργών μικροϊδιοκτητών αντί εργατικού προλεταριάτου
- προτεραιότητα στην εγκατάσταση προσφύγων στη Μακεδονία και Δ. Θράκη γιατί:
 1. χρήση των μουσουλμανικών κτημάτων και των κτημάτων βουλγάρων μεταναστών:
 - αυτάρκειες πρόσφυγες σε σύντομο χρονικό διάστημα
 - αύξηση αγροτικής παραγωγής
 2. κάλυψη δημογραφικού κενού που δημιουργήθηκε από:
 - την αναχώρηση Μουσουλμάνων και Βουλγάρων
 - τις απώλειες των συνεχών πολέμων (1912- 1922)
 3. εποικισμός παραμεθόριων περιοχών

μετακινήσεις προσφύγων:

- μεγάλη κινητικότητα προσφύγων κατά τα πρώτα χρόνια
- στόχος: καλύτερες συνθήκες εγκατάστασης
- παραδείγματα:
 - α) πρόσφυγες που δεν ήταν γεωργοί είχαν δεχτεί ή ζητήσει να αποκατασταθούν ως αγρότες (δάνεια και παροχές της ΕΑΠ)
 - β) πρόσφυγες παρουσιάζονταν ως «αστοί» (αποζημίωση στους αστούς ανταλλάξιμους)

άλλοι φορείς:

- α) Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (1922 - 1925)
- β) Υπουργείο Προνοίας και Αντιλήψεως (από το 1925)
- γ) Υπουργείο Γεωργίας

τερματισμός λειτουργίας ΕΑΠ:

- 1930
- με ειδική σύμβαση μεταβίβασε στο Ελληνικό Δημόσιο:
 - α) την περιουσία της
 - β) τις υποχρεώσεις της

Γ2. Η αγροτική αποκατάσταση**κλήρος:**

- στόχος: δημιουργία μικρών γεωργικών ιδιοκτησιών
- εγκατάσταση προσφύγων σε:
 - α) εγκαταλελειμμένα χωριά
 - β) νέους συνοικισμούς προσαρτημένους σε χωριά
 - γ) νέους αμιγώς προσφυγικούς συνοικισμούς
- ο παραχωρούμενος κλήρος ποίκιλλε ανάλογα με:
 - α) το μέγεθος της οικογένειας
 - β) την ποιότητα του εδάφους
 - γ) το είδος της καλλιέργειας
 - δ) τη δυνατότητα άρδευσης
- ο κλήρος δεν αποτελούσε ενιαία έσταση, αλλά τεμάχια αγρών σε διαφορετικές τοποθεσίες
- διανομή:
 - αρχικά: προσωρινή
 - αργότερα: οριστική (μετά την κτηματογράφηση από την τοπογραφική υπηρεσία του Υπουργείου Γεωργίας)
- επιπλέον παραχωρούνταν:
 - α) στέγη
 - β) εργαλεία
 - γ) σπόροι
 - δ) λιπάσματα
 - ε) ζώα

στέγαση:

- τρόποι:
 - α) ανέγερση οικιών απευθείας από την ΕΑΠ (εργολαβία)
 - β) ανέγερση από τους ίδιους τους πρόσφυγες με χορήγηση όλων των οικοδομικών υλικών (αυτεπιστασία)

- τα κτίσματα περιλάμβαναν:
 - α) δύο δωμάτια
 - β) αποθήκη
 - γ) σταύλο

τίτλος- αξία κλήρου:

- πληρωμή με δόσεις
- τίτλος:
 - αρχικά: απλής κατοχής
 - αργότερα: πλήρους κυριότητας (μετά την αποπληρωμή του χρέους)
- μετά τη διάλυση της ΕΑΠ, τα χρέη των αγροτών ανέλαβε να εισπράξει η Αγροτική Τράπεζα

Γ3. Η αστική αποκατάσταση

διαφορές αστικής - αγροτικής αποκατάστασης:

- αστική: την ανέλαβε περισσότερο το κράτος και λιγότερο η ΕΑΠ
- ΕΑΠ: πρόσφερε οικονομική βοήθεια σε περιορισμένο αριθμό:
 - επιχειρήσεων
 - οικοτεχνικών δραστηριοτήτων
 - βιοτεχνιών
- περιλάμβανε μόνο στέγαση και όχι εύρεση εργασίας
- συνάντησε περισσότερα εμπόδια από την αγροτική

προβλήματα αστικής αποκατάστασης:

- α) μεγάλος αριθμός προσφύγων
- β) τα ανταλλάξιμα σπίτια στις πόλεις ήταν λίγα
- γ) τα οικιστικά προγράμματα του κράτους καθυστερούσαν
 - πολιτικές ανωμαλίες
 - κακή οικονομική κατάσταση
- δ) περιπλάνηση αστών προσφύγων από πόλη σε πόλη για μεγάλο χρονικό διάστημα

εργασία:

- α) «μεροκάματα» σε:
 - οικοδομές
 - εργοστάσια
 - βιοτεχνίες
- β) πλανόδιοι μικροπωλητές
- γ) μικροκαταστηματάρχες
- δ) ναυτεργάτες
- ε) εργάτες σε δημόσια έργα στην πόλη ή στην ύπαιθρο

- αρδευτικά και αποστραγγιστικά έργα
- διάνοιξη δρόμων
- κατασκευή ή επέκταση λιμανιών κ.α.

οργάνωση συνοικισμών:

- δημιουργία τεσσάρων συνοικισμών στην Αθήνα:
 - α) Καισαριανή
 - β) Βύρωνας
 - γ) Νέα Ιωνία
 - δ) Κοκκινιά (Πειραιάς)
- δημιουργία συνοικισμών με επέκταση των πόλεων όπου ήταν προσωρινά εγκατεστημένοι
- κατοικίες:
 - μικρές
 - μονοκατοικίες/ διπλοκατοικίες/ τετρακατοικίες
 - μονώροφες/ διώροφες
 - ένα ή δύο δωμάτια, κουζίνα, αναγκαίοι βοηθητικοί χώροι
- τρόπος ανέγερσης:
 - α) ανάθεση από το κράτος ή την ΕΑΠ σε εργολάβους
 - β) εφοδιασμός των προσφύγων με τα απαραίτητα μέσα για να κατασκευάσουν ο ίδιοι τα σπίτια τους
- απουσία έργων υποδομής (ελλείψει χρόνου και χρημάτων):
 - α) ύδρευση
 - β) αποχετευτικό σύστημα
 - γ) οδικό δίκτυο
 - δ) χώροι πρασίνου κ.α.
- ομοιομορφία, αλλά και ελαφρές διαφοροποιήσεις στους συνοικισμούς:
 - α)εμβαδόν
 - β) ποιότητα κατασκευής
 - γ) λειτουργικότητα
- άλλα μέσα οργάνωσης συνοικισμών:
 - α) ίδρυση προσφυγικών οικοδομικών συνεταιρισμών
 - β) άτοκα δάνεια για στέγαση

εύποροι πρόσφυγες:

- οικονομική δυνατότητα να φροντίσουν μόνοι τους για τη στέγαση:
 - νοικιάζουν
 - αγοράζουν κατοικίες μέσα στις πόλεις
- πρωτοβουλίες για ίδρυση οικισμών (π.χ. Ν. Σμύρνη στην Αθήνα, Καλλιόπη στον Πειραιά):
 - α) ίδρυση οικοδομικού συνεταιρισμού
 - β) αγορά έκτασης σε προνομιούχο περιοχή

γ) οικοδόμηση αστικών κατοικιών καλής ποιότητας

άποροι πρόσφυγες:

- στέγαση σε:
 - καλύβες
 - χαμόσπιτα
 - πρόχειρες κατασκευές
- περιοχές εγκατάστασης:
 - α) στις παρυφές παλαιών οικισμών
 - β) σε παραγκουπόλεις γύρω από τους προσφυγικούς συνοικισμούς

Δ. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων και η ελληνοτουρκική προσέγγιση

Δ1. Η αποζημίωση των ανταλλαξίμων

φορείς:

- Σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών: προέβλεπε την αποζημίωση των ανταλλάξιμων προσφύγων για τις περιουσίες που εγκατέλειψαν στις πατρίδες τους από το κράτος υποδοχής
- Μικτή Επιτροπή:
 - εκτίμηση της αξίας των εκτεθέντων περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν
- Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών
 - συστάθηκε το 1924
 - στόχος: παροχή βοήθειας στην ελληνική αντιπροσωπεία της Μικτής Επιτροπής
 - υπαγόταν στο Υπουργείο Γεωργίας
- Γραφεία Ανταλλαγής Πληθυσμών
 - δημιουργήθηκαν για την αποτελεσματικότερη λειτουργία της Γενικής Διεύθυνσης Ανταλλαγής Πληθυσμών

προκαταβολή:

- το έργο της εκτίμησης προχωρούσε αργά
- δυσφορία και απόγνωση του προσφυγικού κόσμου
- λύση: προκαταβολή μέχρι την τελική αποπληρωμή
- ελληνικό Δημόσιο: προσωρινή εκτίμηση της περιουσίας
- Εθνική Γράπεζα: πληρωμή της προκαταβολής

προσωρινή εκτίμηση:

- έγινε με βάση τις δηλώσεις που υποβλήθηκαν στα κατά τόπου Γραφεία Ανταλλαγής

- οι αιτήσεις θα εξετάζονταν από ειδικές επιτροπές προσφύγων (συμπατριωτών των ενδιαφερομένων)
- Ανώτατο Συμβούλιο: αναθεώρηση αιτήσεων αν θεωρούνταν ανακριβείς
- καθορίστηκαν τα περιουσιακά στοιχεία για τα οποία καταβαλλόταν αποζημίωση
- η προκαταβολή θα δινόταν σ' εκείνους που δεν είχαν μέχρι τότε αποκατασταθεί για την οριστική εκτίμηση συστάθηκαν:
 - α) Πρωτοβάθμιες Επιτροπές Εκτίμησης
 - β) Δευτεροβάθμιες Επιτροπές εκτίμησης

προβλήματα:

- α) με την πάροδο του χρόνου η ολοκλήρωση του έργου φαινόταν όλο και πιο μακρινή
- β) το έργο ήταν τεράστιο
- γ) η όλη διαδικασία υπονομευόταν από την τουρκική πλευρά

Δ2. Η ελληνοτουρκική προσέγγιση

Σύμβαση Άγκυρας- Συμφωνία Αθήνας:

- εντάσεις στις σχέσεις Ελλάδας- Τουρκίας μετά από:
 - α) τη Σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών
 - β) τη Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης
- οι διαπραγματεύσεις καταλήγουν στην υπογραφή:
 - α) της Σύμβασης της Άγκυρας (6-1925)
 - β) Συμφωνίας των Αθηνών (12-1926)
- οι συμφωνίες αυτές:
 - ρύθμιζαν επίμαχα θέματα
 - δεν εφαρμόστηκαν ποτέ

νέες προσπάθειες προσέγγισης:

- 8-1928: οι φιλέλευθεροι κερδίζουν τις εκλογές
- ξεκινούν διαπραγματεύσεις που κράτησαν δύο χρόνια
- προσδοκίες Βενιζέλου:
 - α) διευθέτηση οικονομικών διαφορών
 - β) αναγνώριση του εδαφικού καθεστώτος μεταξύ των δύο χωρών
- πρόβλημα: η έντονα αρνητική στάση των προσφύγων

Συμφωνία Άγκυρας:

- υπογράφηκε στις 10-6-1930
- αποτελεί οικονομικό σύμφωνο
- κυριότερα σημεία:

α) ρύθμιση του ζητήματος των:

1. Ελλήνων ορθοδόξων της Κωνσταντινούπολης
2. μουσουλμάνων της Θράκης
3. «φυγάδων»

β) οι ανταλλάξιμες μουσουλμανικές περιουσίες στην Ελλάδα και οι ελληνικές στην Τουρκία περιέρχονταν στην κυριότητα του Ελληνικού και Τουρκικού Δημοσίου αντίστοιχα

γ) αμοιβαία απόσβεση των οικονομικών υποχρεώσεων μεταξύ των δύο χωρών

- ολοκλήρωση συμφωνίας (30-10-1930) με:

α) Σύμφωνο φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας

β) Πρωτόκολλο για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών

γ) Σύμβαση εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας

- δυνατότητα στους υπηκόους του καθενός από τα δύο κράτη να ταξιδεύουν, να εγκαθίστανται (με κάποιους περιορισμούς) στο έδαφος του άλλου κράτους

συνέπειες

α) οι προσδοκίες με τις συμφωνίες του 1930 διαψεύστηκαν

β) για μεγάλο διάστημα δε σημειώθηκαν τριβές

γ) για μεγάλο διάστημα δεν αμφισβητήθηκαν τα μεταξύ τους σύνορα (βασική επιδίωξη Βενιζέλου)

δ) ο συμψηφισμός των ανταλλαξίμων προκάλεσε αντιδράσεις των προσφύγων

1. η κατά πολύ μεγαλύτερη περιουσία των Ελλήνων ανταλλαξίμων εξισώθηκε με την αντίστοιχη των μουσουλμάνων
2. παρακράτηση του 25% της προκαταβολής της αποζημίωσης από την Εθνική Τράπεζα
3. άρνηση διακανονισμού των προσφυγικών χρεών
4. απομάκρυνση τμήματος των προσφύγων από την εκλογική βάση των Φιλελευθέρων

στ) ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές 1932, 1933

Ε. Η ένταξη των προσφύγων στην Ελλάδα

Ε1. Η ενσωμάτωση των προσφύγων

αξιολόγηση:

- αποκατάσταση, αφομοίωση προσφύγων = το σημαντικότερο επίτευγμα του νέου ελληνικού κράτους
- αντικειμενικές δυσχέρειες:
 - α) δεινή οικονομική κατάσταση της χώρας
 - β) πολιτικές περιστάσεις (δεκαετίες 1920, 1930)
 - γ) ελλιπής κρατική οργάνωση
 - δ) τεράστιος αριθμός προσφύγων

- 1924 - 1928: πραγματοποιήθηκε μεγάλο μέρος του έργου
- ρόλος ΕΑΠ:
 - οργανισμός υπό διεθνή έλεγχο
 - αποστασιοποιημένη από την ταραγμένη ελληνική πολιτική ζωή και αποτελεσματικότερη
 - για την υλοποίηση των προγραμμάτων της το κράτος παραχώρησε:
 - α) υλικά μέσα
 - β) ανθρώπινο δυναμικό
- σε κάποιες περιπτώσεις το έργο:
 - γινόταν βιαστικά, έμπειρα, πρόχειρα
 - εξυπηρετούσε άμεσες ανάγκες και πολιτικές σκοπιμότητες προβλήματα της ενσωμάτωσης:
- οι πρόσφυγες δεν αποτελούσαν ένα ενιαίο σύνολο
- διαφορές:
 1. κοινωνικής προέλευσης
 2. πολιτιστικής παράδοσης
 3. διαλέκτου
 4. γλώσσας
- εύποροι:
 - έφεραν μεγάλο μέρος από την περιουσία τους
 - ενσωματώθηκαν αμέσως στο νέο τόπο εγκατάστασης
 - αναμείχθηκαν με τους γηγενείς
- μεγάλη μάζα προσφύγων:
 - ταχεία αποκατάσταση
 - αφομοίωση με πολύ πιο αργούς ρυθμούς
- αιτίες παραπόνων:
 - α) ήταν ψυχικά τραυματισμένοι
 - β) είχαν άγχος επιβίωσης
 - γ) είχαν άγχος βελτίωσης της ζωής τους
- εξέφραζαν παράπονα για την αντιμετώπιση:
 - α) του κράτους
 - β) των γηγενών
- κατηγορούσαν το κράτος:
 - α) ότι παραβίασε βασικά δικαιώματά τους με την υπογραφή:
 - της Σύμβασης ανταλλαγής της Λοζάνης
 - του ελληνοτουρκικού Συμφώνου του 1930
 - β) ότι αποζημιώθηκαν μόνο κατά ένα μέρος για την περιουσία που εγκατέλειψαν
 - γ) ότι η ανταλλάξιμη περιουσία δεν περιήλθε πάντοτε σ' αυτούς

→ παρά την ύπαρξη νόμων (από το 1922) που απαγόρευαν τη μεταβίβαση τη μουσουλμανικής ακίνητης ιδιοκτησίας, περιήλθαν εκτάσεις σε ντόπιους εξαιτίας:

1. της έλλειψης κτηματολογίου
2. της ανυπαρξίας τίτλων ιδιοκτησίας
3. της δυσκολίας στην οριοθέτηση ή την περίφραξή της

→ το ίδιο το κράτος παραχώρησε ανταλλάξιμη περιουσία σε:

1. γηγενείς ακτήμονες
2. ευαγή ιδρύματα

διαφορές γηγενών - προσφύγων:

- διαφορά νοοτροπίας και ιδιοσυγκρασίας
- οι γηγενείς αναφέρονταν:
 - στο ήθος των προσφύγων
 - στη ροπή τους για διασκέδαση
 - στην κοσμοπολίτικη συμπεριφορά τους
- οι πρόσφυγες:
 - μιλούσαν για το χαμηλό μορφωτικό και πολιτιστικό επίπεδο των ντόπιων
 - πρόβαλλαν την ελληνικότητά τους (οι ντόπιοι συχνά την αμφισβητούσαν)

η διάσταση προσφύγων - γηγενών εκφράστηκε:

α) στην οικονομική ζωή

- υπήρχε ανταγωνισμός:
 1. στην αγορά εργασίας
 2. στην ιδιοκτησία γης
 3. σε άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες

β) την πολιτική ζωή

- οι πρόσφυγες απέκτησαν:
 1. ελληνική ιθαγένεια
 2. πολιτικά δικαιώματα
- εντάχθηκαν στο κόμμα του Βενιζέλου ως:
 1. ψηφοφόροι
 2. πολιτευτές
 3. βουλευτές
 4. υπουργοί
- μίσος εναντίον τους καλλιεργούσαν:
 1. οι αντιβενιζελικοί
 2. ο αντιβενιζελικός τύπος

γ) στην κοινωνική ζωή

- πρόσφυγες σε συνοικισμούς:
 - απομονωμένοι
 - δεν έχουν συχνές επαφές με ντόπιους
 - συνάπτουν γάμους μεταξύ τους
- πρόσφυγες σε πόλεις ή χωριά:
 - επικοινωνία με τους ντόπιους:
 1. χώρος εργασίας
 2. σχολείο
 3. εκκλησία
 4. γειτονιά
 - συνάπτουν μικτούς γάμους

βελτίωση σχέσεων:

- η αντίθεση σε ελάχιστες περιπτώσεις πήρε τη μορφή σύγκρουσης
- όρος «πρόσφυγας»: υποτιμητική σημασία
- διαχωρισμός παύει να υπάρχει μετά τη δεκαετία του 1940
- και πρωτίτερα οι πρόσφυγες πρώτης γενιάς και αργότερα τα παιδιά και τα εγγόνια τους συμμετείχαν σε όλες τις δραστηριότητες

E2. Οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων

αξιολόγηση:

- Μικρασιατική καταστροφή επηρέασε σημαντικά το ελληνικό έθνος
 - άλλοι την παραλήλυσαν με την πτώση της Κωνσταντινούπολης (1453)
 - άλλοι θεώρησαν το 1922 αφετηρία της νέας Ελλάδας
- το προσφυγικό ζήτημα είχε επιπτώσεις σε όλους τους τομείς της ζωής του νεοελληνικού έθνους, καθώς αποτέλεσε ένα ζήτημα:
 1. οικονομικό
 2. κοινωνικό
 3. πολιτικό
 4. πολιτιστικό

εξωτερική πολιτική:

- με την ανταλλαγή των πληθυσμών εξέλιπε η κυριότερη πηγή προστριβών Ελλάδας - Τουρκίας
- οι καλές σχέσεις διατηρήθηκαν τρεις τουλάχιστον δεκαετίες

πληθυσμός/ εθνολογική σύσταση:

- αύξηση πληθυσμού 1920- 1928: 20%

- αύξηση βαθμού αστικοποίησης
 - ο πληθυσμός της πρωτεύουσας διπλασιάστηκε
 - η δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών γύρω από την Αθήνα και τον Πειραιά
 - οδήγησε στη διαμόρφωση του ενιαίου πολεοδομικού συγκροτήματος
 - διόγκωση αστικών κέντρων (Αθήνα, Πειραιάς, Θεσσαλονίκη κ.α.)
- εθνολογική σύσταση:
 - μη Έλληνες ορθόδοξοι:
 - α) 1920: 20%
 - β) 1928: 6%
 - αύξηση ελληνικού πληθυσμού σε:
 - α) Δυτική Θράκη
 - β) Ήπειρο
 - πλήρης εξελληνισμός πληθυσμού σε:
 - α) Κρήτη
 - β) Λέσβο
 - γ) Λήμνο
 - Μακεδονία: κυριότερη μεταβολή
 - ✓ ποσοστό μη Ελλήνων ορθοδόξων: από 48% το 1920 σε 12% το 1928
 - ✓ ενίσχυση ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας
 - ✓ συμβολή στη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας
 - ✓ εποικίστηκαν από πρόσφυγες αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας
 - ✓ κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τον Βαλκανικό πόλεμο

οικονομία:

- επίδραση άφιξης προσφύγων στην οικονομία:
 - για ένα διάστημα = δυσβάστακτο φορτίο
 - μεσοπρόθεσμα ωφελήθηκε
- γεωργία
 - α) αναδιαρθρώθηκαν οι καλλιέργειες
 - β) η αγροτική παραγωγή πολλαπλασιάστηκε
 - γ) οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αυξήθηκαν κατά 50%
 - δ) η γεωργική παραγωγή διπλασιάστηκε
 - ε) οι πρόσφυγες εφάρμοσαν την αμειψισπορά και την πολυκαλλιέργεια
 - στ) στήριξαν το θεσμό της μικρής γεωργικής ιδιοκτησίας
 - ζ) κατασκευή μεγάλων εγγειοβελτιωτικών έργων (κυρίως Μακεδονία)
 - η) αύξηση καλλιεργήσιμων εκτάσεων
 - θ) εισαγωγή νέων καλλιεργειών
 - ι) επέκταση παλιών καλλιεργειών (καπνός, βαμβάκι, σταφίδα)

ια) ποσοτική και ποιοτική βελτίωση κτηνοτροφίας και πτηνοτροφίας
 ιβ) ανάπτυξη δενδροκομίας, σηροτροφίας και αλιείας (από ειδικευμένους πρόσφυγες)

- βιομηχανία

→ θετικά στοιχεία:

- α) νέο, ειδικευμένο, φθινό εργατικό δυναμικό
- β) διεύρυνση καταναλωτικής αγοράς
- γ) δράση ανθρώπων με επιχειρηματικές ικανότητες
- δ) 1922- 1932: διπλασιάστηκε ο αριθμός των βιομηχανικών μονάδων

→ αρνητικά στοιχεία:

- α) η πρόοδος δεν ήταν σημαντική
- β) διατήρηση παραδοσιακών δομών λειτουργίας

→ συμμετοχή προσφύγων (ως κεφαλαιούχων και εργατών):

- α) στην κλωστοϋφαντουργία
- β) στην ταπητουργία
- γ) στη μεταξουργία
- δ) στην αλευροβιομηχανία
- ε) στην παραγωγή οικοδομικών υλικών

→ αρκετοί πρόσφυγες αναδείχθηκαν ως:

- α) επιχειρηματίες
- β) βιομήχανοι
- γ) μεγαλέμποροι

→ στοιχεία υπεροχής προσφύγων:

- α) επιχειρηματικό πνεύμα
- β) εκπαίδευση
- γ) κατάρτιση
- δ) προοδευτικές αντιλήψεις
- ε) κοσμοπολίτικος χαρακτήρας ζωής τους
- στ) γνώση ξένων γλωσσών
- ζ) επαφές με την Ευρώπη
- η) πείρα

→ δράση επιχειρηματιών προσφύγων:

- α) οργάνωσαν δικές τους επιχειρήσεις
- β) στελέχωσαν επιχειρήσεις άλλων

→ ένταξη γυναικών στον ενεργό πληθυσμό, καθώς αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών στην:

- α) κλωστοϋφαντουργία
- β) καπνοβιομηχανία
- γ) βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων

πολιτισμός:

- α) μετέφεραν πολιτιστική παράδοση πολλών αιώνων
- β) η μουσική που έφεραν μαζί τους:

- επηρέασε τον τρόπο έκφρασης των λαϊκών στρωμάτων
- αναδείχθηκε σε λαϊκή μουσική της πόλης (ρεμπέτικα)

γ) πρόσφυγες οργανοπαίχτες και τραγουδιστές κυριάρχησαν στη λαϊκή μουσική σκηνή ως το 1940

δ) αισθητή παρουσία στον πνευματικό χώρο:

- λογοτέχνες:
 - Γ. Σεφέρης
 - Η. Βενέζης
 - Κ. Πολίτης
 - Γ. Θεοτοκάς
 - Σ. Δούκας
- ζωγράφος και συγγραφέας:
 - Φ. Κόντογλου
- μουσικός:
 - Μ. Καλομοίρης

ε) σημαντική προσφορά στη διαμόρφωση της σημερινής ελληνικής ταυτότητας

2. ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

Γ1

- **Αταλάντη**
πόλη του νομού Φθιώτιδας
- **Πέλλα**
κωμόπολη του ομώνυμου νομού στην περιοχή των Γιαννιτσών
- **Κυλλήνη**
παραλιακό χωριό του νομού Ηλείας

Γ2

- **ανταγωνισμός αυτοχθόνων – ετεροχθόνων**
 - είχε τις ρίζες του στα χρόνια του Αγώνα
 - είχε πάρει μορφή πολιτιστικής και τοπικιστικής εχθρότητας
 - αιτίες:
 - α) οικονομική άνοδος ετεροχθόνων
 - β) ισχυρή παρουσία ετεροχθόνων στον κρατικό μηχανισμό
- **αντίδραση Οθωμανικής αυτοκρατορίας**
για την Οθωμανική αυτοκρατορία οι ετεροχθονες ήταν υπήκοοι της και θεωρούσε αδιανόητο να συμπεριφέρονται σαν Έλληνες πολίτες

Εισαγωγή

- **κουτσοβλαχικό ζήτημα**
 - οι Κουτσόβλαχοι μιλούσαν λατινογενή γλώσσα από την εποχή της ρωμαιοκρατίας, αλλά είχαν ελληνικό φρόνημα
 - στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα υποκινήθηκε, με βάση τις εθνικιστικές τάσεις του νεοϊδρυμένου τότε ρουμανικού κράτους ένα πολιτικό ζήτημα: οι Ρουμάνοι ήθελαν με αφορμή τη γλώσσα να προσηλυτίσουν τους Κουτσόβλαχους στη ρουμανική ιδέα
 - παρόλα που διέθεσαν άφθονα χρήματα για την ίδρυση ειδικών σχολείων, δεν κα-τόρθωσαν να προσελκύσουν παρά ελάχιστους

Α1

- **Αρμένιοι**
 - οι Έλληνες και οι Αρμένιοι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας ακολούθησαν παράλληλη πορεία στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική τους ανάπτυξη
 - οι Νεότουρκοι μέσα στα πλαίσια του προγράμματος εκτουρκισμού προσπάθησαν να εξουθενώσουν τους Αρμένιους με ποικίλους τρόπους

A2

- **πρόσφυγες από την Α. Μακεδονία**
 - φθινόπωρο 1915: η Βουλγαρία εισέρχεται στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο στο πλευρό της Γερμανίας
 - 9-1916: ο βουλγαρικός στρατός μπαίνει στην Καβάλα
- **Νεϊγύ**
προάστιο του Παρισιού
- **ρωσική επανάσταση**
σοσιαλιστική επανάσταση που ξέσπασε στη Ρωσία το Νοέμβριο του 1917
- **ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα**
τα Δωδεκάνησα από τις 21-4-1912 βρίσκονται υπό ιταλική κατοχή

A3

- **Υπουργείο Περιθάλψεως**
συστάθηκε στις 14-6-1917

A4

- **τερματισμός πολέμου για την Τουρκία**
ο πόλεμος ανάμεσα στην Αντάντ και την Τουρκία τερματίστηκε στις 17/30-10-1918 με την ανακωχή του Μούδρου
- **Ύπατη Αρμοστεία Σμύρνης**
στις 8-5-1919 έφτασε στη Σμύρνη ως ύπατος αρμοστής ο Α. Στεργιάδης

B1

- **ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές**
 - οι εκλογές έγιναν την 1-11-1920
 - η «Ηνωμένη Αντιπολίτευσης» πήρε λιγότερες ψήφους από τους βενιζελικούς, αλλά διπλάσια κοινοβουλευτική δύναμη λόγω του εκλογικού συστήματος (πλειοψηφικό με ευρεία περιφέρεια)
 - οι Φιλελεύθεροι κέρδισαν με συντριπτική πλειοψηφία σε μερικές περιφέρειες και έχασαν με μικρή διαφορά σε άλλες
- **επιστροφή Κωνσταντίνου στην Ελλάδα**
 - ο βασιλιάς επέστρεψε με το δημοψήφισμα της 22-11-1920
 - υπέρ της επανόδου ψήφισαν 999.960 και κατά 10.383
 - στις βουλευτικές εκλογές που έγιναν 3 εβδομάδες πριν Φιλελεύθεροι και Ηνωμένη Αντιπολίτευσις έλαβαν συνολικά 744.481 ψήφους
- **Πόντος**
 - 1-1920: ιδρύθηκε η Ποντοαρμενική Ομοσπονδία, που αναγνωρίστηκε από τη Συνθήκη των Σεβρών
 - 11-1920: ο Κεμάλ νίκησε τους Αρμένιους στο Ερζερούμ και οι Έλληνες του Πόντου υπέστησαν τα πάνδεινα λόγω της εκδικητικής μανίας και του εθνικού φανατισμού των Τούρκων

- **Βουρλά**
πόλη της Μ. Ασίας, δυτικά της Σμύρνης
- **Μοσχονήσια**
συστάδα νησιών στον κόλπο Αδραμυττίου, μεταξύ της Λέσβου και των Κυδωνιών

B2

- **Κοινωνία των Εθνών**
 - ιδρύθηκε το 1919
 - στόχοι:
 - α) ειρηνική επίλυση των διαφορών
 - β) αφοπλισμός
 - γ) συλλογική ασφάλεια
 - δ) ανάπτυξη των διεθνών σχέσεων
 - δεν κατόρθωσε να αποτρέψει το Β' Παγκόσμιο πόλεμο και κατέρρευσε
 - υπήρξε ο πρόδρομος του ΟΗΕ

B3

- **Λοζάνη**
πόλη της Ελβετίας

Γ1

- **ελληνική κυβέρνηση**
πρόκειται για την κυβέρνηση του Σ. Γονατά (14-11-1922 ως 11-1-1924)
- **ΕΑΠ**
 - ιδρύθηκε με το Πρωτόκολλο της 28-9-1923 της Γενεύης
 - πρώτος πρόεδρος: Henry Morgenthau (μέλος του Συμβουλίου Περιθάλψεως της Μέσης Ανατολής και πρώην πρεσβευτής των ΗΠΑ στην Κωνσταντινούπολη)
 - μέλη:
 - α) John Cartreil (εκπρόσωπος της Τράπεζας της Αγγλίας)
 - β) Σ. Δέλτας
 - γ) Π. Αργυρόπουλος
- **Υπουργείο Γεωργίας**
 - δημιουργείται για πρώτη φορά το 1910 από το Βενιζέλο (Υπουργείο Γεωργίας, Εμπορίου και Βιομηχανίας)
 - το 1917 ο Βενιζέλος ίδρυσε χωριστό Υπουργείο για τα θέματα γεωργίας (Υπουργείο Γεωργίας και Δημοσίων Κτημάτων)
 - στο υπουργείο δημιουργήθηκε ιδιαίτερη διεύθυνση «Εσωτερικού αποικισμού», η οποία επιφορτιζόταν με τη μέριμνα για την εγκατάσταση ακτημόνων γεωργών και προσφύγων, τον εφοδιασμό

τους με τα αναγκαία εφόδια, την παρακολούθηση της επίδοσής τους και την ανάπτυξη συνεταιρισμών

- **σηροτρόφοι**
καλλιεργητές μεταξοσκώληκα για παραγωγή μεταξιού

Γ2

- **παραχωρούμενος κλήρος**
παραχωρήθηκαν 8.311.723 στρέμματα ιδιόκτητης γης σε περίπου 600.000 πρόσφυγες
- **παραχώρηση ζώων**
για την ενίσχυση των προσφυγικών οικογενειών της υπαίθρου η ΕΑΠ και η κυβέρνηση διένειμαν πάνω από 245.000 ζώα και μεγάλες ποσότητες γεωργικών εργαλείων
- **αποπληρωμή με δόσεις**
η προθεσμία για την καταβολή αγροτικών χρεών ποίκιλλε από 5 ως 25 χρόνια

Γ3

- **αστική αποκατάσταση στην Αθήνα**
→ το 1924 η πρωτεύουσα με πληθυσμό διπλάσιο απ' ό,τι είχε το 1918 (περίπου 1.000.000 κάτοικοι) χρειαζόταν 15.000 πρόσθετες κατοικίες, παρά την κατασκευή 9.000 κατοικιών ειδικά για τους πρόσφυγες
→ στη Θεσσαλονίκη το πρόβλημα ήταν οξύτερο, καθώς η πόλη είχε πληγεί από πυρκαγιά το 1917

Δ1

- **υπονόμευση από την τουρκική πλευρά**
→ η Τουρκία:
α) προσπάθησε να μειώσει τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης (ακόμα και ο Πατριάρχης Κωνσταντίνος ΣΤ' απελάθηκε ως μη νόμιμος υπήκοος)
β) ίδρυσε «Τουρκορθόδοξο Πατριαρχείο»
γ) απαιτούσε να παραγραφούν οι αμοιβαίες απαιτήσεις αποζημιώσεων κτλ.
→ τρεις φορές στο διάστημα 1924- 1926 Ελλάδα και Τουρκία έφτασαν κοντά στην επίλυση του θέματος, αλλά η στάση των Τούρκων ήταν αναβλητική
→ στις αρχές του 1928 οι δύο χώρες βρίσκονταν στα πρόθυρα πολέμου

Δ2

- **διαπραγματεύσεις Ελλάδας - Τουρκίας**
πραγματοποιήθηκαν επίσημες επισκέψεις του Βενιζέλου στην Άγκυρα και του Ινονού στην Αθήνα
- **εξίσωση περιουσιών**
η επίσημη εξήγηση ήταν ότι οι περιουσίες των Ελλήνων ήταν κυρίως σε ρευστό και ότι το μεγαλύτερο μέρος το είχαν πάρει μαζί τους οι προσφύγες, ενώ οι περιουσίες των Τούρκων ήταν στο μεγαλύτερο μέρος τους αγροτικά κτήματα και ακίνητα

Ε2

- **αμειψισπορά**
εναλλαγή καλλιέργειας στο ίδιο έδαφος

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

12 ^{ος} αι. κ.ε.	αισθητή αραίωση της ελληνικής παρουσίας στη Μ. Ασία
18 ^{ος} – 19 ^{ος} αι.	ενίσχυση του ελληνικού στοιχείου στη Μ. Ασία
1835	παραχώρηση στους Χίους του δεξιού τμήματος του Πειραιά
1836	ανταπόκριση της κυβέρνησης στο αίτημα των Ψαριανών για αποκατάσταση
1837	αποφασίστηκε η ίδρυση του συνοικισμού των Σουλιωτών στο Αντίρριο (δεν πραγματοποιήθηκε)
1838	υποβολή αιτήματος ίδρυσης συνοικισμού από τους Κάσιους
1840	ίδρυση συνοικισμού Ηπειρωτών στην Κολλήνη
3-9-1843	επανάσταση για την ψήφιση συντάγματος
1-1844	ξέσπασμα κρίσης αυτοχθόνων - ετεροχθόνων
τέλη 19 ^{ου} αι.	ενίσχυση της αφύπνισης των Τούρκων
1906	αναγκαστική μετανάστευση Ελλήνων από τη Βουλγαρία
1906	απέλαση Ελλήνων της Ρουμανίας
1912 κ.ε.	πρόσφυγες από τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα
18-10-1912	κήρυξη Α' Βαλκανικού πολέμου
8-1913	υπογραφή Συνθήκης Βουκουρεστίου
1913	άφιξη Ελλήνων από τη Βουλγαρία, τη Δ. Θράκη και το τμήμα της Α. Μακεδονίας που ανήκαν στη Βουλγαρία, καθώς και από τις περιοχές που ανήκαν στη Σερβία
1913	άφιξη Ελλήνων από την περιοχή του Καυκάσου
1914 – 1922	σχέδιο εκρίζωσης του ελληνικού στοιχείου
αρχές 1914	αθρόες μεταναστεύσεις μουσουλμάνων της Σερβίας, της Βουλγαρίας και της Ελλάδας προς τη Μ. Ασία
αρχές 1914	εκδίωξη Ελλήνων της Α. Θράκης
1914	πρόσφυγες από τη Β. Ήπειρο
1914	ίδρυση της Μικτής Επιτροπής
5-1914	διωγμοί στη Δ. Μ. Ασία
7-1914	ίδρυση στη Θεσσαλονίκη Οργανισμού
10-1914	είσοδος Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
1916	άφιξη προσφύγων από την Α. Μακεδονία
1916-1917	Εθνικός Διχασμός
7-1917	ίδρυση του Υπουργείου Περιθάλψεως
1917-1921	περισσότερο οργανωμένη φροντίδα για τους πρόσφυγες
1918	τέλος Α' Παγκοσμίου πολέμου
τελευταίος μήνας 1918	επιστροφή προσφύγων στην Μ. Ασία
10-1918	σύσταση της Πατριαρχικής Επιτροπής στην Κωνσταντινούπολη
1919-1921	προσφυγικό ρεύμα από τη Ρωσία
1919	πρόσφυγες από τη Ρουμανία
1919	πρόσφυγες από την υπό ιταλική κατοχή ΝΔ. Μ. Ασία, το Αϊδίνιο και το εσωτερικό της Μ. Ασίας

15-5-1919	απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη
11-1919	υπογραφή συνθήκης του Νεϊγύ
ως το 1920	800.000 Έλληνες πρόσφυγες
1920	20% μη Έλληνες ορθόδοξοι στην Ελλάδα
1920	48% μη Έλληνες ορθόδοξοι στην Μακεδονία
1920-1928	20% αύξηση του Ελληνικού πληθυσμού
ως το τέλος του 1920	επιστροφή της πλειονότητας των προσφύγων στη Μ. Ασία και την Α. Θράκη
7-1920	υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών
πριν το 1922	ύπαρξη νόμων που απαγόρευαν τη μετεβίβαση της μουσουλμανικής ακίνητης ιδιοκτησίας
πριν τον 8-1922	πρόσφυγες από τη Μ. Ασία (Πόντος, Κιλικία, Καππαδοκία) στη Σμύρνη και την Ελλάδα
1922-1931	50% αύξηση των καλλιεργούμενων εκτάσεων
1922-1932	διπλασιασμός του αριθμού των βιομηχανικών μονάδων
8-1922	τέλος του μικρασιατικού πολέμου
μετά τον 8-1922	πρόσφυγες από τα Βουρλά, του Αϊβαλί, τα Μοσχονήσια
φθινόπωρο 1922	άφιξη 900.000 προσφύγων στην Ελλάδα
11-1922	ίδρυση του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων
1922-1925	ενέργειες του Ταμείου Περιθάλψεως Προσφύγων για την αποκατάσταση των προσφύγων
30-1-1923	υπογραφή ελληνοτουρκικής Σύμβασης για την ανταλλαγή πληθυσμών
24-7-1923	υπογραφή της Συνθήκης ειρήνης της Λοζάνης
9-1923	ίδρυση της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων
1924-1925	μεταφορά Ελλήνων της Κ. και Ν. Μ. Ασίας στην Ελλάδα
1924	σύναψη εξωτερικού δανείου για την αποκατάσταση των προσφύγων
1924	σύσταση της Γενικής Διεύθυνσης Ανταλλαγής Πληθυσμών
1925 κ.ε.	ενέργειες του Υπουργείου Προνοίας και Αντιλήψεως για την αποκατάσταση των προσφύγων
6-1925	υπογραφή Σύμβασης της Άγκυρας
12-1926	υπογραφή της Συμφωνίας των Αθηνών
1928	σύναψη εξωτερικού δανείου για την αποκατάσταση των προσφύγων
1928	απογραφή 1.220.000 προσφύγων στην απογραφή
1928	8% μη Έλληνες ορθόδοξοι στην Ελλάδα
1928	12% μη Έλληνες ορθόδοξοι στη Μακεδονία
8-1928	οι Φιλελεύθεροι κερδίζουν τις εκλογές
1930	οι γυναίκες αποτελούσαν την πλειονότητα των εργατών στην κλωστοϋφαντουργία, την καπνοβιομηχανία και τη βιομηχανία ετοιμών ενδυμάτων
10-6-1930	υπογραφή της Συμφωνίας της Άγκυρας
30-10-1930	ολοκλήρωση της Συμφωνίας της Άγκυρας με την υπογραφή Συμφώνου φιλίας, ουδετερότητας και διαιτησίας, του Πρωτοκόλλου για τον περιορισμό των ναυτικών εξοπλισμών και της Σύμβασης του εμπορίου, εγκατάστασης και ναυτιλίας
τέλος 1930	τέλος λειτουργίας ΕΑΠ

τέλος 1930	η Αγροτική Τράπεζα αναλαμβάνει την είσπραξη χρεών των αγροτών προσφύγων
1932	ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές
1933	ήττα Φιλελευθέρων στις εκλογές
μέχρι το 1940	κυριαρχία προσφύγων οργανοπαιχτών και τραγουδιστών στην λαϊκή μουσική σκηνή
δεκαετία 1940	παύει να υπάρχει διαχωριστική γραμμή μεταξύ προσφύγων - γηγενών

Ιστορηματικά.ορ

4. ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να καταγράψετε τον τρόπο με τον οποίο το κράτος αντιμετώπισε το προσφυγικό ζήτημα και, ειδικότερα, την τακτική που ακολούθησε απέναντι στους μορφωμένους πρόσφυγες.
2. Τι γνωρίζετε για τις αποφάσεις που ελήφθησαν το 1835 και αφορούσαν τους Χίους πρόσφυγες;
3. Πώς αντιμετώπισε η κυβέρνηση τα αιτήματα των Ψαριανών προσφύγων; Ποια αποτελέσματα είχαν αυτές οι ρυθμίσεις;
4. Να αναφέρετε τα αποτελέσματα που είχαν οι προσπάθειες για την αποκατάσταση των Μακεδόνων προσφύγων.
5. Πώς ρυθμίστηκε το ζήτημα των Κρητών, των Σουλιωτών και των Ηπειρωτών προσφύγων την περίοδο 1837-1848;
6. Ποια ήταν η κύρια επιδίωξη των Κάσιων προσφύγων;
7. Να αναφερθείτε στον τρόπο που αντιμετώπισε η κυβέρνηση το ζήτημα της εσωτερικής μετανάστευσης.
8. Πώς ερμηνεύετε το γεγονός του διχασμού της κοινής γνώμης και της διαμάχης που ξέσπασε ανάμεσα στους αυτόχθονες και τους ετερόχθονες κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης μετά την επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843;
9. Ποιο γεγονός αποτέλεσε την αφορμή για την κρίση που ξέσπασε γύρω από το θέμα της απόκτησης της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη και πώς ρυθμίστηκε τελικά το πρόβλημα από την Εθνοσυνέλευση;
10. Να καταγράψετε τις συζητήσεις γύρω από το θέμα της κατάληψης δημοσίων θέσεων και τις ρυθμίσεις που προκρίθηκαν τελικά από την Εθνοσυνέλευση.
11. Να αναφέρετε τις απόψεις που κατατέθηκαν σχετικά με το θέμα της εκλογής των βουλευτών και τη ρύθμιση που τελικά επικράτησε.
12. Πώς αντέδρασαν οι ομογενείς ετερόχθονες μετά την ψήφιση από την Εθνοσυνέλευση των μέτρων που τους αφορούσαν;
13. Να επισημάνετε την επίδραση τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στο εξωτερικό που προκάλεσε το ζήτημα της κοινοβουλευτικής εκπροσώπησης των ετεροχθόνων στην Εθνοσυνέλευση.
14. Να παρουσιάσετε τα βασικά χαρακτηριστικά της ελληνικής παρουσίας στη Μ. Ασία και ειδικότερα τις εξελίξεις το 18ο και 19ο αιώνα.
15. Ποιοι λόγοι οδήγησαν στην εθνική αφύπνιση των Τούρκων και σε ποιο βαθμό επηρέασε αυτή την τύχη των μειονοτήτων στην Οθωμανική Αυτοκρατορία;
16. Να παρουσιάσετε την πολιτική της τουρκικής κυβέρνησης απέναντι στο ελληνικό στοιχείο λίγο πριν την είσοδο της Τουρκίας στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο και τις μεθόδους που χρησιμοποίησε για να υλοποιήσει αυτήν την πολιτική.
17. Πώς αντέδρασε το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Ελλάδα στην πολιτική διώξεων των Τούρκων;
18. Με ποια μορφή εκδηλώθηκε η καταπιεστική τακτική της Τουρκίας απέναντι στο ελληνικό στοιχείο;

19. Ποια αποτελέσματα είχε για τους Έλληνες η πολιτική διώξεων που ακολούθησε Τουρκία μέχρι το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου;
20. Να αναφερθείτε στην τύχη των προσφύγων από την Ανατολική Μακεδονία κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου Πολέμου και τον τρόπο που αντιμετωπίστηκε το πρόβλημα τους μετά τη λήξη των εχθροπραξιών.
21. Πώς ρύθμιζε το συνοριακό ζήτημα της Ελλάδας και της Βουλγαρίας η Συνθήκη του Νεϊγύ και ποιες άμεσες επιπτώσεις είχε για τους πληθυσμούς των δύο χωρών;
22. Να περιγράψετε τις συνέπειες για τους ελληνικούς πληθυσμούς της Ρωσίας που προκάλεσε η Ρωσική Επανάσταση.
23. Από ποιες περιοχές κατέφυγαν Έλληνες πρόσφυγες στην Ελλάδα την περίοδο 1914-1919;
24. Σε ποιες περιοχές της Ελλάδας κατευθύνθηκε το κύριο μέρος του προσφυγικού κύματος την περίοδο 1912-1920;
25. Ποιοι φορείς ανέλαβαν το έργο της περίθαλψης των προσφύγων μέχρι και το 1914 και με ποιο τρόπο;
26. Να περιγράψετε τις ενέργειες της κυβέρνησης του Ε. Βενιζέλου κατά την περίοδο του Εθνικού Διχασμού για την αποκατάσταση των προσφύγων.
27. Πώς αξιολογείτε τις προσπάθειες για την αποκατάσταση των προσφύγων την περίοδο 1917-1921;
28. Να καταγράψετε τα μέτρα του ελληνικού κράτους που αποδεικνύουν ότι υπήρξε μέριμνα για τους πρόσφυγες την περίοδο 1917-1921.
29. Μέσα σε ποια χρονικά πλαίσια αλλά και με ποιο τρόπο πραγματοποιήθηκε η παλιννόστηση των προσφύγων;
30. Ποιες συνθήκες αντιμετώπισαν οι παλιννοστούντες και με ποιο τρόπο προσπάθησε να τους βοηθήσει η Υπάτη Αρμοστεία της Σμύρνης;
31. Να περιγράψετε με σύντομο τρόπο τα πολιτικά, διπλωματικά και στρατιωτικά γεγονότα από την πρώτη μέρα που αποβιβάστηκε ο ελληνικός στρατός στη Σμύρνη μέχρι και τη λήξη του μικρασιατικού πολέμου.
32. Ποια ήταν η πορεία του προσφυγικού ρεύματος από την Μ. Ασία πριν την καταστροφή της Σμύρνης;
33. Πώς αντιμετώπισε το τουρκικό κράτος τους έλληνες αιχμαλώτους και ποια ήταν η τύχη των κατοίκων της Ανατολικής Θράκης και της Καλλίπολης;
34. Τι γνωρίζετε για το συνολικό αριθμό των προσφύγων που κατέφυγαν στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες περιοχές μέχρι και το 1925;
35. Αφού αναφερθείτε στον αριθμό των προσφύγων στην Ελλάδα, όπως αυτός καταγράφηκε με τις σχετικές απογραφές, να περιγράψετε τις συνθήκες διαβίωσης των προσφύγων και τα προβλήματα που αντιμετώπιζαν.
36. Να καταγράψετε τα πρώτα κυβερνητικά μέτρα που στόχευαν στην κάλυψη των στοιχειωδών αναγκών των προσφύγων την περίοδο 1922-1923.
37. Ποιοι φορείς ανέλαβαν το έργο της προσωρινής στέγασης των προσφύγων και πώς αντιμετώπισαν το πρόβλημα;
38. Ποια ήταν η στάση και οι προσδοκίες των προσφύγων το πρώτο διάστημα της παραμονής τους στην Ελλάδα;

39. Πότε υπογράφηκε η Συνθήκη της Λοζάνης και πώς ρύθμιζε το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών;
40. Σε ποια σημεία διέφερε η Συνθήκη της Λοζάνης από τις προηγούμενες συνθήκες σχετικά με το ζήτημα της ανταλλαγής των πληθυσμών;
41. Ποια ήταν η αντίδραση των ελλήνων προσφύγων μετά την υπογραφή της Συνθήκης της Λοζάνης;
42. Να αναλύσετε τους λόγους για τους οποίους η ελληνοτουρκική σύμβαση έγινε αποδεκτή από την ελληνική πλευρά.
43. Πότε ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής; Τι γνωρίζετε για την έδρα, τα μέλη και τις αρμοδιότητες της;
44. Πότε ιδρύθηκε η ΕΑΠ, ποιες ήταν οι συνθήκες ίδρυσης της και τι γνωρίζετε για την αποστολή της;
45. Να αναφέρετε τους πόρους που διέθεσε η ελληνική κυβέρνηση στην ΕΑΠ.
46. Πώς επηρέασε η διάκριση των προσφύγων σε «αστικούς» και «αγρότες» την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα;
47. Σε ποιο βαθμό πραγματοποιήθηκε η επιδίωξη της ΕΑΠ να εγκατασταθούν οι πρόσφυγες με κριτήριο τον τόπο προέλευσής τους;
48. Τι γνωρίζετε για την αποκατάσταση των προσφύγων με βάση τις αντικειμενικές συνθήκες και για ποιους λόγους κρίθηκε αναγκαίο να δοθεί βάρος στην αγροτική αποκατάστασή τους;
49. Πώς μπορεί να εξηγηθεί η προτεραιότητα που έδωσε η ΕΑΠ στην εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία;
50. Πώς εξηγείται η μεγάλη κινητικότητα των προσφύγων, ιδιαίτερα τα πρώτα χρόνια μετά την άφιξή τους στην Ελλάδα;
51. Μέχρι πότε λειτούργησε η ΕΑΠ και ποιοι άλλοι φορείς ασχολήθηκαν με την αποκατάσταση των προσφύγων;
52. Ποιος φορέας ανέλαβε το έργο της αγροτικής αποκατάστασης, πού απέβλεπε αυτή και σε ποιες περιοχές εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες;
53. Τι γνωρίζετε για τη μορφή, τη διαδικασία διανομής και τον τρόπο αποπληρωμής της αξίας των παραχωρούμενων κλήρων;
54. Να περιγράψετε το σύστημα που επικράτησε για τη στέγαση των προσφύγων στις αγροτικές περιοχές.
55. Ποιες ήταν οι διαφορές της αστικής και της αγροτικής αποκατάστασης;
56. Να παρουσιάσετε τα εμπόδια που συνάντησε η αποκατάσταση των προσφύγων στις αστικές περιοχές.
57. Ποσο ιδρύθηκαν οι πρώτοι συνοικισμοί και πόσοι ήταν;
58. Να αναφέρετε το σύστημα που ακολουθήθηκε στην ανέγερση των προσφυγικών κατοικιών και τα χαρακτηριστικά που είχε η οικοδόμηση των συνοικισμών.
59. Ποιες πρωτοβουλίες ανέλαβαν οι εύποροι πρόσφυγες για να διευθετήσουν το ζήτημα της στέγασης τους;
60. Πώς αντιμετώπισαν οι άποροι πρόσφυγες το πρόβλημα της στέγασης τους;
61. Ποιοι φορείς ανέλαβαν να εκτιμήσουν την αξία των περιουσιών που εγκατέλειψαν οι πρόσφυγες στις πατρίδες τους;

62. Να παρουσιάσετε τη λύση που υιοθετήθηκε στο ζήτημα της εκτίμησης των περιουσιών των προσφύγων.
63. Από ποιες υπηρεσίες και με ποια κριτήρια έγινε η προσωρινή εκτίμηση των προσφυγικών περιουσιών;
64. Ποιες επιτροπές συστάθηκαν για την οριστική εκτίμηση των περιουσιών που εγκαταλείφθηκαν στην Τουρκία και ποιες δυσκολίες παρουσιάστηκαν;
65. Αφού καταγράψετε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά το χρονικό διάστημα 1923- 1926, στη συνέχεια να αναφερθείτε στο περιεχόμενο και την τύχη των διπλωματικών πράξεων που υπέγραψαν οι δύο χώρες.
66. Ποιες ήταν οι επιδιώξεις του Ε. Βενιζέλου κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με την Τουρκία μετά τον Αύγουστο του 1928 και πώς αντέδρασαν οι πρόσφυγες σε μια πιθανή προσέγγιση των δύο χωρών;
67. Πότε υπογράφηκε η Συμφωνία της Άγκυρας και ποια ήταν τα κυριότερα σημεία της;
68. Ποιες επιμέρους συμφωνίες, μετά τη Συμφωνία της Άγκυρας, ολοκλήρωσαν την προσέγγιση της Ελλάδας και της Τουρκίας;
69. Κατά πόσο ανταποκρίνονταν οι ρυθμίσεις που επιβλήθηκαν στις συμφωνίες που υπέγραψαν η Ελλάδα και η Τουρκία το 1930 στις προσδοκίες του Βενιζέλου και των προσφύγων;
70. Ποιες αντικειμενικές δυσχέρειες έπρεπε να ξεπεραστούν για να αποκατασταθούν οι πρόσφυγες;
71. Να αξιολογήσετε το έργο της ΕΑΠ στην πραγματοποίηση του έργου της αποκατάστασης των προσφύγων.
72. Ποιες διαφορές υπήρχαν ανάμεσα στους πρόσφυγες;
73. Ποια ήταν τα παράπονα των προσφύγων και σε ποιο βαθμό αυτά ήταν βάσιμα;
74. Τι γνωρίζετε για τη διαφορά νοτιοτροπίας που υπήρχε ανάμεσα στους γηγενείς και στους πρόσφυγες;
75. Να παρουσιάσετε τη διάσταση γηγενών και προσφύγων, όπως αυτή εκφράστηκε στην οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή.
76. Ποια μορφή πήρε η αντίθεση μεταξύ γηγενών και προσφύγων και πότε έπαψε να υπάρχει;
77. Να αξιολογήσετε την επίδραση της Μικρασιατικής καταστροφής στην πορεία του ελληνοισμού.
78. Ποιες επιπτώσεις είχε η άφιξη των προσφύγων στην εξωτερική πολιτική της Ελλάδας;
79. Να παρουσιάσετε τα χαρακτηριστικά που είχε ο πληθυσμός της χώρας μετά την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα.
80. Πώς διαμορφώθηκε η εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας με τον ερχομό των προσφύγων και ποια σημασία είχε το γεγονός αυτό;
81. Ποια επίδραση άσκησε η παρουσία των προσφύγων στην αγροτική παραγωγή;
82. Με ποιον τρόπο συνέβαλαν οι πρόσφυγες στην ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας;

83. Πώς επηρέασε η άφιξη των προσφύγων την ένταξη των γυναικών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό;
84. Ποια ήταν η προσφορά των προσφύγων στη μουσική εξέλιξη και στην πνευματική ζωή της χώρας;

ΙδίατεΡαμματα.βλ

5. ΠΗΓΕΣ

1. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στην ερώτηση.

Πηγή 1

(σχολικό βιβλίο, σελ. 134-135)

Ο Ιωάννης Μακρυγιάννης (πληρεξούσιος Αθηνών, αυτοχθονιστής) υποστήριξε τον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις, παρουσιάζοντας χωρίς περιστροφές την ουσία της διαμάχης:

«Από τον πατριωτισμό μας εσαπίσαμεν το σπίτι μας - μας φθάνει πλέον ο πατριωτισμός. Ας αγκαλιάσωμεν τον βασιλέα μας να φκιάσωμεν το σπίτι μας. Αυτοί (οι ετερόχθονες) εκάθησαν τόσο χρόνια και έτρωγαν ψωμί και έφεραν την πατρίδα μας άνω- κάτω. Ας καθίσωμεν τώρα και ημείς να φάωμεν ψωμί».

Πηγή 2

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Ο Ρήγας Παλαμής (από τους κυριότερους εκπροσώπους του αυτοχθονισμού) ζήτησε τον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις. Αφού αναφέρει ότι οι ετερόχθονες είναι ελεύθεροι να ασκούν ιδιωτικό επαγγέλματα και να ασχολούνται με το εμπόριο, τη βιομηχανία και τη γεωργία, τονίζει ότι το κύριο ζήτημα είναι να αποκλεισθούν από το δημόσιο:

«Εις τα υπουργήματα (= δημόσιες θέσεις) δεν τους δεχόμεθα. Τους τα εδώσαμεν τόσο: καιρόν, φθάνει πλέον, ας τραβηχτούν δι' ολίγα χρόνια, να κανονίσωμεν μόνοι μας την υπηρεσίαν μας. Πρόκειται να ρίψωμεν βάλσαμον εις τας πληγάς μας και όχι τρεμεντίναν (= ρητίνη)».

Πηγή 3

(σχολικό βιβλίο, σελ. 135)

Ποια ήταν τα επιχειρήματα που διατυπώθηκαν από την κάθε πλευρά σχετικά με τη διαμάχη αυτοχθόνων - ετεροχθόνων στην Εθνοσυνέλευση του 1843-1844;

2. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων κ: των ετεροχθόνων)

Τελικό το Β' ψήφισμα της Εθνοσυνέλευσης της 3^{ης} Σεπτεμβρίου σχετικά με όσους δικαιούνται να κατέχουν δημόσιες θέσεις διαμορφώνεται και ψηφίζεται στη συνεδρία της 12^{ης} Ιανουαρίου 1844 με την ακόλουθη μορφή:

«Η κυβέρνησις οφείλει αμέσως μετά την δημοσίευσιν του Συντάγματος να σχηματίση προσωπικόν της δημοσίας υπηρεσίας διορίζουσα εκ των υπαγομένων εις τα εξής κατηγορίας:

α) Τους αυτόχθονας κατοίκους της ελληνικής επικράτειας και τους μέχρι τέλους του 1827 αγωνισθέντες εν αυτή, ή ελθόντας και διαμείνοντας μέχρι του

αυτού έτους• τους δε λαβόντας στρατιωτικός και αποδεδειγμένως μέρος εις τους μετά ταύτα, ήτοι μέχρι του 1829, κατά ξηράν και θάλασσαν γενομένας κατά των εχθρών μάχας.

β) Τους μεταναστεύσαντας κατοίκους και τους αγωνιστάς των μερών της Στερεάς και νήσων, των λαβόντων τα όπλα εις τον υπέρ της ανεξαρτησίας αγώνα, ελθόντες μέχρι του 1837 και εγκατασταθέντος οικογενειακώς εις ένα των δήμων του Βασιλείου· και τα τέκνα όλων των εις τας ανωτέρω κατηγορίας υπαγομένων.

γ) Τους μη εμπεριλαμβανομένους εις τους ανωτέρω δύο παραγράφους η κυβέρνησις οφείλει να μη διατήρηση ουδέ να διορίση εις τας δημοσίας υπηρεσίας, ειμή τους μεν ελθόντας και εγκατασταθέντος εις την Ελλάδα μετά το τέλος του 1827 μέχρι τέλους του 1832 μετά δύο έτη από της δημοσιεύσεως του Συντάγματος· τους δε μετά το τέλος του 1832 μέχρι τέλους του 1837 μετά τρία έτη, και τους μετά το τέλος του 1837 μέχρι τέλους του 1843 μετά τέσσαρα έτη.

Δεν υπάγονται εις τας ανωτέρω κατηγορίας γενικώς ο στρατός της ξηράς και της θαλάσσης, οι εκτός του κράτους διοριζόμενοι εις διερμηνευτικάς και προξενικώς θέσεις, τας οποίας ο του αγώνος Έλλην δεν δύναται ν' αναπλήρωση, και οι καθηγηταί και διδάσκαλοι των εκπαιδευτικών καταστημάτων και των ωραίων τεχνών ως προς τα ειδικάς θέσεις των.

Το παρόν ψήφισμα ισχύει ως εάν ήτο καταχωρημένον αυτολεξεί εις το Σύνταγμα και η παράβασις αυτού εκ μέρους του υπουργείου θεωρείται ως παράβασις των όρων του Συντάγματος».

Πηγή 2

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Όπως βλέπουμε, αντίθετα από ό,τι συνήθως αναφέρεται, το ζήτημα των σχέσεων των αυτοχθόνων και ετεροχθόνων δεν εκδηλώθηκε μόνο με αφορμή το συνταγματικό ψήφισμα για τον αποκλεισμό των τελευταίων από τις δημόσιες θέσεις, αλλά στην πραγματικότητα πέρασε από τρεις διαδοχικές φάσεις: Στην πρώτη, όπου και τέθηκε για πρώτη φορά το ζήτημα, πήρε τη μορφή της αποβολής από την εθνοσυνέλευση ενός αριθμού μη αυτοχθόνων πληρεξουσίων, η δεύτερη συνδέεται με την αναταραχή που προκάλεσε το θέμα των προσόντων των δημοσίων υπαλλήλων και κορυφώθηκε με την αποδοχή του Β' ψηφίσματος, ενώ η τρίτη έχει σχέση με την αντιπροσώπευση των ετεροχθόνων των εγκατεστημένων στην Ελλάδα στις μελλοντικές βουλές. Και οι τρεις αυτές φάσεις που κλιμακώνονται από το Νοέμβριο του 1843 μέχρι τις αρχές Φεβρουαρίου 1844, παρά τα ιδιαίτερα στοιχεία που τις χαρακτηρίζουν, προσδιορίζουν το ίδιο πρόβλημα και εκφράζουν την ίδια κοινωνική πραγματικότητα, που είναι η δυσκολία της συνύπαρξης στα στενά όρια του ελληνικού κράτους του γηγενούς και του επήλυδος στοιχείου και την τάση του πρώτου να αρνείται την ισότιμη αναγνώριση στο πολιτικό επίπεδο του δεύτερου.

α) Ποιοι λόγοι προκάλεσαν τη διαμάχη μεταξύ αυτοχθόνων- ετεροχθόνων κατά τη διάρκεια της Εθνοσυνέλευσης του 1843-1844;

β) Ποιες αποφάσεις πήρε η Εθνοσυνέλευση σχετικά με το πρόβλημα που δημιουργήθηκε σχετικά με τη θέση των ετεροχθόνων στη διοίκηση αλλά και την εκπροσώπηση των ετεροχθόνων στις μελλοντικές βουλές;

3. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Μολονότι το ζήτημα της αντιπροσώπευσης των ετεροχθόνων σαν γενικό θέμα έκλεισε με την απόφαση της εθνοσυνέλευσης, εντούτοις θα επανέλθει έμμεσα στην επόμενη συνεδρίαση της 23ης Νοεμβρίου με τη μορφή αίτησης (που είχε από παλαιότερα υποβληθεί) για την αποδοχή των πληρεξουσίων των Κυδωνιέων. Η συζήτηση για το θέμα θα είναι μακριά και θα πάρει ορισμένες στιγμές παθητικούς τόνους. Αρκετοί πληρεξούσιοι, μεταξύ των οποίων ο Ρόδιος, ο Κωλέττης και ο Αζελός, θα μιλήσουν με έμφαση για τις θυσίες και τις καταστροφές που υπέστησαν οι Κυδωνιείς και οι οποίες τους δίνουν το δικαίωμα για ειδική μεταχείριση. Άλλοι υποστηρίζουν- τοποθετώντας το ζήτημα στη νομική βάση του- ότι μετά την αρνητική εισήγηση της επιτροπής, που εξέτασε το θέμα της νομιμότητας των πληρεξουσίων, για την αντιπροσώπευση των Κυδωνιέων και μετά τη σχετική επικυρωτική απόφαση της εθνοσυνέλευσης δεν επιτρέπεται πλέον επανεξέταση, ούτε καν απλώς συζήτηση για το ζήτημα. Διατυπώνονται όμως και αντίθετες απόψεις- που προβάλλουν επίσης νομικά επιχειρήματα- όπως του Πάικου, ότι για την περίπτωση των Κυδωνιέων δεν υπάρχει το «δεδικασμένο» (στηρίζεται σ αυτό σε κάποιες επιφυλάξεις που διατυπώνονται στα πρακτικά της επιτροπής) ή του γραμματέα της συνέλευσης και πληρεξουσίου Ύδρας Γεώργιος Δοκιάς, ο οποίος πιστεύει ότι η εθνοσυνέλευση μπορεί να επανεξετάσει την περίπτωση των Κυδωνιέων, επειδή αυτοί υπόκεινται στα σωματεία, για τα οποία δεν υπήρξε καμιά απόφαση. Τελικά η εθνοσυνέλευση θα αποφανθεί σε μια πρόταση που διατυπώνει (αρκετά έντεχνα) ο αυτοχθονιστής Νικόλαος Κορφιωτάκης με μορφή ερωτήματος: «Δια της παραδοχής πληρεξουσίου των Κυδωνιέων ακυρούνται τα προαποφασισθέντα;» Το αποτέλεσμα θα είναι να αποκλεισθούν οι Κυδωνιείς με ψήφους 143 έναντι 48.

α) Ποια επιχειρήματα διατυπώθηκαν υπέρ ή κατά της εκπροσώπησης των Κυδωνιέων στην Εθνοσυνέλευση;

β) Να αναλύσετε την άποψη που διατύπωσε ο Νικόλαος Κορφιωτάκης.

4. Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στην ερώτηση.

Πηγή

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Η επόμενη συνεδρίαση της 3ης Φεβρουαρίου θα αρχίσει με την αγόρευση του πληρεξουσίου Σουλιωτών Κίτσου Τζαβέλλα, ο οποίος παραπονεύεται γιατί, ενώ έγινε εξαίρεση για την αντιπροσώπευση στη βουλή των τριών ναυτικών νήσων, Ύδρας, Σπετσών και Φαρών, κανείς δεν έκανε λόγος για τους Σουλιώτες, από τους οποίους μετά την καταστροφή της πατρίδος τους περισσότερες από 300 οικογένειες ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα, και οι οποίοι τόσες θυσίες υπέστησαν για την ελληνική ελευθερία. Καταλήγοντας ζητεί να έχουν αντιπρόσωπους στη βουλή όλοι οι έποικοι Έλληνες.

Να παρουσιάσετε τις ρυθμίσεις που αφορούσαν την αποκατάσταση των κάτοικο, της Ύδρας, Φαρών και του Σουλίου από την Οθωμανική κυβέρνηση. Θεωρείτε δικαιολογημένα τα παράπονα του Κίτσου Τζαβέλλα;

5. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Το θέμα των δικαιωμάτων των ετεροχθόνων είχε προεκτάσεις και στις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας και τούτο από δύο πλευρές. Πρώτον από το ενδιαφέρον των «προστάτιδων» Δυνάμεων που παρακολουθούσαν όλες τις πτυχές της ελληνικής πολιτικής ζωής. Και δεύτερον από τις αντιδράσεις της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η οποία στη διάκριση των ετεροχθόνων σε κοινότητες ανάλογα με την επαρχία της καταγωγής τους (π.χ. Θεσσαλοί, Μακεδόνες κ.λ.π.) και στη παραχώρηση σ' αυτούς εκλογικών δικαιωμάτων, διέβλεπε τάσεις διεκδικήσεων σε εδάφη εκ μέρους της Ελλάδας. Είναι έτσι χαρακτηριστικό ότι οι αντιπρόσωποι των Δυνάμεων συγκέντρωσαν αρχικά την προσοχή τους στον αποκλεισμό των ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις σύμφωνα με το β' ψήφισμα του συντάγματος, θέμα που είχε προκαλέσει τις διχνογονίες και τις βαθιές διαιρέσεις στον ελληνικό πολιτικό κόσμο, ενώ από την πλευρά της η οθωμανική κυβέρνηση διατύπωσε έντονες διαμαρτυρίες για την εκλογική αντιπροσώπευση που χορηγήθηκε στους Φαριανούς και το ενδεχόμενο να παραχωρηθούν ανάλογα δικαιώματα και στις άλλες κατηγορίες μεταναστών. Ακριβώς όμως οι οθωμανικές αντιδράσεις και οι επιπτώσεις που θα μπορούσαν να έχουν στις ελληνο-τουρκικές σχέσεις οδήγησαν με τη σειρά τους και στην τοποθέτηση των ξένων Δυνάμεων απέναντι σ' αυτό το θέμα.

Πηγή 2

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Στις 24 Ιανουαρίου/ 5 Φεβρουαρίου 1844 ο οθωμανός πρεσβευτής στην Αθήνα Κ. Μουσούρος κοινοποιεί στους πρεσβευτές των τριών προστάτιδων Δυνάμεων το κείμενο μιας διακοίνωσης που επέδωσε στην ελληνική κυβέρνηση, έπειτα από εντολή της Πύλης, σχετικά με τα δικαιώματα της αντιπροσώπευσης στην εθνική συνέλευση και στη μέλλουσα βουλή αντιπροσώπων κατοίκων που έχουν μεταναστεύσει στην Ελλάδα από επαρχίες που ανήκουν στην οθωμανική αυτοκρατορία. Κοινοποιώντας στους πρεσβευτές τη διακοίνωση του ο Μουσούρος εκφράζει την πεποίθηση του ότι θα θελήσουν να ασκήσουν την επιρροή τους από κοινού στην ελληνική κυβέρνηση για να την πείσουν να λάβει υπόψη τις οθωμανικές απόψεις.

Η οθωμανική κυβέρνηση δεν αρκέσθηκε στη διαμαρτυρία που υπέβαλε με τη διακοίνωση του Μουσούρου προς την ελληνική κυβέρνηση. Σε μια γενική κινητοποίηση της διπλωματίας της, υπέβαλε συγχρόνως ανάλογες διαμαρτυρίες για το ίδιο θέμα στις προστάτιδες Δυνάμεις, τόσο μέσω των πρεσβευτών τους στην Κωνσταντινούπολη, όσο και μέσω των δικών της πρεσβευτών στις κυβερνήσεις των χωρών αυτών. Τις σχετικές μαρτυρίες έχουμε από τα βρετανικά αρχεία του Foreign Office όπου, εκτός από τα κείμενα των τουρκικών διαβημάτων, βρίσκουμε και τις βρετανικές απόψεις σχετικά με τα διαβήματα αυτά.

Έτσι ο τούρκος υπουργός των εξωτερικών Ριφαάτ πασάς, σε διακοίνωση προς το βρετανό πρεσβευτή στην Κωνσταντινούπολη Stratford Canning με ημερομηνία 22 Ιανουαρίου 1844, διαμαρτύρεται για τις ελληνικές προθέσεις να επιτραπεί η χωριστή αντιπροσώπευση στην ελληνική βουλή αυτών που μετανάστευσαν από την αρχή της επανάστασης μέχρι και πρόσφατα στην Ελλάδα.

α) Ποιοι λόγοι προκάλεσαν την αντίδραση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σε ό,τι αφορά το ζήτημα της εκπροσώπησης των ετεροχθόνων στην Εθνοσυνέλευση του 1843-1844;

β) Να καταγράψετε τις διπλωματικές ενέργειες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας σχετικά με το ζήτημα της εκπροσώπησης των ετεροχθόνων.

6. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Ν. Δραγούμης, Ιστορικά Αναμνήσεις)

Κατά τον αρχαιότερον νόμον, βουλευταί εξελέγοντο μόνο οι δημόται της εκλεγούσης επαρχίας' διό ούτε τον σοφώτατον, ούτε εις τον εμπειρότατον, ούτε εις τον ευεργέτην αυτόν της πατρίδος έδιδε το δικαίωμα η ελληνική ιθαγένεια ν' αντιπροσωπεύσει επαρχίαν, ης δεν ενεγράφη δημότης. Την ρήτραν δε ταύτην ετήρησε και η Β' εν Αθήναις Συνέλευσις, ουχί βεβαίως ένεκεν ευλάβειας προς μεταφυσικόν τι δικαίωμα ή ως τρόπον ασφαλή προς θεραπείαν της νοσούσης Ελλάδος, αλλ' ένεκα χαμαιζήλων (= χαμερπών, ποταπών) συμφερόντων.

Πηγή 2

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1843 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Τον Ιανουάριο του 1844 η εφημερίδα «Αιών» που υποστήριζε τις απόψεις των ετεροχθόνων, δημοσίευσε άρθρο με το οποίο σάρκαζε την αγραμματοσύνη του αυτοχθονιστή Αν. Αιδωρίκη. Μια αντίπαλη εφημερίδα, ο «Ανεξάρτητος», δημοσίευσε ως απάντηση, μεταξύ άλλων το παρακάτω κείμενο:

«Είναι γνωστόν, άθλιε του Αιώνος συντάκτα, ότι ο Αναστάσιος Αιδωρίκης ως και οι όμοιοι αυτού αγωνισταί της πατρίδος Γρίβας, Κριεζώτης, Μακρυγιάννης και λοιποί δεν είναι σπουδασμένοι ως μερικά των ηρώων σου• αλλά το έντιμον τούτο δυστύχημα των φέρει τιμήν εις αυτούς και κατάδηλοι ότι καθ' ην εποχήν συ και οι συνάδελφοι σου εσπουδάξατε την γραμματικήν, οι ένδοξοι ούτοι αγωνισταί εμελέτων τα μέσα δια των οποίων κατέστρεψαν την επαχθή της Τουρκίας ζυγόν».

Πηγή 3

(Ε. Αμπού, Η Ελλάδα του Όθωνα)

Ο ελληνικός πατριωτισμός εκδηλώνεται με τους εντελώς αντίθετους τρόπους, έξω και μέσα στη χώρα. Οι Έλληνες του εξωτερικού λατρεύουν την κοινή πατρίδα. Τα δίνουν όλα γι' αυτήν, δεν σκέφτονται παρά τα μέσα για να την κάνουν πιο πλούσια και πιο μεγάλη. Οι Έλληνες του τόπου δεν κάνουν τίποτ' άλλο από του να κλείνουν τη χώρα στους Έλληνες του εξωτερικού. Οι πρώτοι έχουν ένα πλούσιο πατριωτισμό, οι δεύτεροι ένα συντηρητικό πατριωτισμό. Ο πλούσιος Πατριωτισμός είναι που δημιούργησε όλα τα μεγάλα ιδρύματα στην Ελλάδα. Ο συντηρητικός πατριωτισμός έκανε το νόμο της 3 Φεβρουαρίου 1844 για τους αυτόχθονες και τους ετεροχθονες. Αυτός ο νόμος, ο πιο άδικος και ο πιο ανόητος που ψηφίστηκε ποτέ σε έναν λαό πολιτισμένο, δίνει το αποκλειστικό μονοπώλιο των δημοσίων θέσεων στους κατοίκους του Μοριά και της Αττικής. Κλείνει την Ελλάδα σε όλους τους Έλληνες που δεν έχουν γεννηθεί στο μικρό βασίλειο του Όθωνα. Αποκλείει από την κυβέρνηση το πιο έξυπνο, το πιο πλούσιο και το πιο αφοσιωμένο τμήμα του έθνους.

Πηγή 4

(Α. Σούτσος)

Αποσπάσματα από το ποίημα «Πανόραμα της εν Αθήναις Εθνικής Συνελεύσεως» του Αλ. Σούτσου. Δημοσιεύθηκε σε φυλλάδιο την 15 Μαρτίου 1844.

*«Δεν εσήκωσαν τα όπλα κατά του κοινού τυράννου
οι πολεμισταί του Άθω, του Ολύμπου και Λιβάνου
και η Κρήτη και η Σάμος και η Χίος και η Κάσος:*

*Είς την Νάουσαν ο γέρων αετός ο Καρατάσσος.
όταν έβλεπε την όλην φωλεάν του αρπαγμένην
και την γραίαν σύντροφόν του εις τον τοίχον σταυρωμένην
επρονόει ότι δύο ξηνηλάται ρητορίσκοι
σήμερον τον εθνισμόν του νόθον ήθελον ευρίσκει;»*

«Ως Σαμψών συ, Καραίσκε, χρόνους δυο εις την πλάτην
 ανεσήκωσες το βάρος του αγώνος μας εις μάτην,
 κ' εσταμάτησες συ, Μάρκε, με τας δυο σου παλάμας
 την Ανατολήν και Δύσιν εις τα δύο σύνορα μας •
 το φως είδες των Αγράφων; σε διώκουν αι Αθήναι •
 εγεννήθης εις το Σούλι; ο υιός σου ξένος είναι •
 και τας μάχας σας ευρίσκουν και τας νίκας σας ολίγας
 ο Πλαπούτας, ο Περούκας και ο πατριώτης Ρήγας»

α) Τι εννοεί ο Νικ. Δραγούμης όταν κάνει λόγο για «χαμαίζηλα συμφέροντα»;
β) Ποιες ιστορικές πληροφορίες μπορούμε να αντλήσουμε από τα παραπάνω αποσπάσματα;

7. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(D. Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας, 1770- 1923)

Το άρθρο 3 που συζητήθηκε στις 8/20 Ιανουαρίου, όριζε την ελληνική ιθαγένεια. Το θέμα είχε δώσει λαβή σε οξύτερες διαφωνίες, γιατί ανεξάρτητα από τη γενική εχθρότητα του κόσμου απέναντι στους Βαυαρούς (που δεν ήταν ποτέ πολυάριθμοι) μεγάλη πικρία αισθάνονταν οι Έλληνες που είχαν πολεμήσει στην Επανάσταση και είχαν αναλώσει χωρίς διάταγμό όλη τους την περιουσία. Η οργή τους στρεφόταν κατά των Ελλήνων οι οποίοι μετά το 1827 έσπευσαν να βουλευτούν σε επικερδή δημόσια αξιώματα, να ευνοήσουν φίλους τους, να αγοράσουν τη γη, να δανείσουν χρήματα με τοκογλυφικούς όρους, εκείνων δηλαδή που είχαν επιδοθεί γενικά στην εκμετάλλευση του λαού, ενώ δεν είχαν κουνήσει ούτε το δαχτυλάκι τους για να τον απαλλάξουν από τα δεσμά του.

Πηγή 2

(J. Petropoulos, Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο Ελληνικό Βασίλειο)

Από την πρώτη στιγμή που ξέσπασε η Επανάσταση (του 1821), οι ετερόχθονες είχαν επιστρέψει την εχθρότητα εκείνων που αποστρέφονταν τους μισοδυτικούς τρόπους τους και τους φθονούσαν για τη γενικά ανώτερη μόρφωσή τους. Οι συνθήκες όμως της δεκαετίας του 1830 έδωσαν πολιτικές και οικονομικές διαστάσεις σ αυτό που είχε πρωτοεμφανιστεί ως τοπικιστική και πολιτιστική προκατάληψη. Επειδή υπερτερούσαν σε σύγκριση με τους περισσότερους αυτόχθονες ως προς τις ικανότητες που απαιτούσε η διοίκηση ενός κράτους δυτικού τύπου, και επειδή όσοι από αυτούς έφτασαν στην Ελλάδα σχετικά αργά δεν ταυτίστηκαν με κανένα από τα κόμματα, το Στέμμα είχε καθιερώσει την πολιτική να τους προτιμά για την επάνδρωση της κυβερνητικής γραφειοκρατίας. Για το πλήθος των οικονομικά εξασθενημένων παλαιμάχων αγωνιστών, για τους οποίους το κράτος δεν μπορούσε να μεριμνήσει ικανοποιητικά, όλα αυτά φαίνονταν κατάφορη αδικία. Οι ετερόχθονες ταυτίστηκαν στην λαϊκή συνείδηση με την έννοια της ευμάρειας, ενώ οι αναγνωρισμένοι ήρωες της Επανάστασης, που πέθαναν πάμπτωχοι, όπως ο

Ζαΐμης, ο Μαυρομάτης και ο Φωτήλας, περιπτώσεις που προβλήθηκαν έντονα, έγιναν σύμβολο της δυστυχίας των αυτοχθόνων.

Πηγή 3

(Ι. Δημάκης, Η πολιτειακή μεταβολή του 1845 και το ζήτημα των αυτοχθόνων και των ετεροχθόνων)

Ο τόπος, έπειτα από τόσες θυσίες και αγώνες, έπεσε κάτω από δύο τυραννίες• των Βαυαρών και των «νεήλυδων», των καινουργιοφερμένων δηλαδή, που οι περισσότεροι ήταν Φαναριώτες. Αυτοί κατείχαν τις θέσεις- κλειδιά- υπουργοί, δικαστές, νομάρχες, διευθυντές και τμηματάρχες των υπηρεσιών. Λιγοστοί μονάχα ντόπιοι κατάφερναν να πάρουν κάποιο ση-μαντικό πόστο. Χρόνια μόχθησαν να στρώσουν το τραπέζι και τώρα βλέπανε να κάθονται ολόγυρα σ' αυτό για ν' απολαύσουν εκείνοι που πουθενά δεν είχαν φανεί, όσο στάχτες δάκρυα κι αίμα ήταν το καθετί στον τόπο.

Στην Ελλάδα της μεταπολίτευσης του 1843 και των χρόνων που ακολουθούν η τάση που είχε παρατηρηθεί στη βαυαροκρατία και γενικότερα στην πρώτη οθωνική περίοδο, να χρησιμοποιούνται συστηματικά πολλοί καταρτισμένοι ετερόχθονες σε θέσεις πολιτικής ευθύνης, θα ανατραπεί υπέρ των παραδοσιακών προκρίτων, που ξαναπαίρνουν στα χέρια τους τα ηνία της εξουσίας- ενώ οι λίγοι από τους ετεροχθόνους που θα επιβιώσουν πολιτικά, θα το επιτύχουν με το τίμημα της προσαρμογής τους στο σύστημα και στην πολιτική πρακτική του διαιωνιζόμενου «κοτζαμπασισμού». Όμως φυσικά η εξέλιξη αυτή δεν θα είναι άσχετη με την επιβράδυνση του εκσυγχρονισμού του νέου ελληνικού κράτους.

α) Ποιο ήταν το αποτέλεσμα της αναμέτρησης των αυτοχθόνων - ετεροχθόνων και ποιες οι βραχυπρόθεσμες αλλά και μακροπρόθεσμες συνέπειες στην πολιτική ζωή της Ελλάδας;

β) Ποιοι από τους τέσσερις ιστορικούς έχουν κοινές θέσεις μεταξύ τους; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

- 8.** Διαβάστε προσεκτικά την παρακάτω πηγή και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Δ. Σωτηρίου, Ματωμένα Χώματα)

Μας είχαν αμπαρωμένους σε βαγόνια που μεταφέρανε άλογα. Μονάχα μια φορά τη μέρα μας ανοίγανε να πάμε για σωματική μας ανάγκη. Από 480 άνδρες που είχε κείνη η αποστολή, μόνο οι 310 φτάσανε στον προορισμό τους. Οι εκατόν εβδομήντα το σκάσανε στο δρόμο. Η φρουρά- ήταν μόνο δέκα άντρες- έκανε τα στραβά μάτια για να πάρει μπαχτσίσι και να πλιατσικολογήσει τους μπάγους μας. Για κείνους τους φουκαράδες διαβόλους ήταν αναπάντεχος θησαυρός ο πλούσιοι μπάγοι εκατόν εβδομήντα Ελλήνων, όπου η μητρική στοργή και η σελμπεσιά της απελπισίας είχανε στοιβάξει ό,τι καλύτερο διαθέτανε τα σπίτια σε ρούχα και σε τρόφιμα. Πόσοι απ' αυτούς που το σκάσανε θα κατορθώνανε να φτάσουνε ζωντανοί στα σπίτια τους!...

- α) Ποιοι λόγοι οδήγησαν τους Τούρκους σε αυτή τη μεταχείριση απέναντι στους Έλληνες;
- β) Να καταγράψετε τις μορφές καταπίεσης που υπέστησαν οι Έλληνες κατά τη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

9. Διαβάστε προσεκτικά τις παρακάτω πηγές και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις.

Πηγή 1

(Μ. Vitti, Η γενιά του Τριάντα)

Ο Τερζάκης έβλεπε με πίκρα τη βλάσφημη υπεροψία των νεοφερτών από τη Λύση. Ήταν μια επαφή που τραυμάτιζε τους γηγενείς. Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλας, που οπωσδήποτε πέρασε κι εκείνος από αυτό το πικρό αίσθημα, μοιάζει να δίνει άλλο βάρος στους ανθρώπους εκείνους που έρχονται απ' έξω- δεν ασχολείται όμως με εκείνους που έρχονται από τη Λύση, αλλά με τους άλλους, από την Ανατολή, τους πρόσφυγες:

Η Ελλάδα η πριν από το 1923 μας φαίνεται στενόχωρη και σε ορισμένες, πολυσήμαντες, περιπτώσεις στενοκέφαλη και στενόκαρδη: πνεύμα καταθλιπτικού τοπικισμού τη διατρέχει. Ο βίος παρουσιάζεται οργανωμένος με μια μίζερη μικρονοικοκυρική λογική, με τη φοβερή λογική του δύο και δύο κάνουν τέσσερα. Ύστερ' από το '23 κι αφού ξεπεραστήκανε οι πρώτες δυσχέρειες κ' έπεσαν οι μεσότοιχοι κι άρχισε ουσιαστικότερα να συντελείται η αφομοίωση των νεοφερμένων με τους παλιούς κατοίκους, νιώσαμε όλοι μας, πως κάποιος αέρας είχε φυσήξει αέρα που ξεκινούσε από μια πλατύτερη αντίληψη της ζωής. (1943)

(Σημείωση: Είναι διαδεδομένη η αντίπωση, που σχηματίστηκε από βιβλία-μαρτυρίες για την καταστροφή του '22 ότι όλοι οι Έλληνες έρχονταν ταλαιπωρημένοι από την Ανατολή. Ωστόσο για πολλούς ίσχυε το δρομολόγιο Τουρκία- Γαλλία- Ελλάδα, όπως, λόγου χάρη, για τους Σεφέρη, Θεοτοκά, Καστανάκη, Π. Φιλάρου, Κ. Πολίτη, Κόντογλου, κ.α.)

Πηγή 2

(Ν. Τσάτσου- Συμεωνίδου, Εκπαιδευτική Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια)

Στα 1929 έρχεται από την Τραπεζούντα ο Αδάμ Μοριάνωφ, Έλληνας πρόσφυγας από τη Ρωσία. Ενας απλός και δυναμικός δάσκαλος. Διδάσκει στην αρχή σε ένα χαροδιδασκα- λείο και το 1932 ανοίγει το δικό του Σχολείο. Επειδή η λέξη «μπαλέτο» θα τρόμαζε τους «καθώς πρέπει αστούς», το ονόμασε «Σχολείο της Ρυθμικής» και αργότερα Κλασικού Μπαλέτου. Εκατοντάδες μαθητές πέρασαν από το σχολείο του και για πρώτη φορά επιτροπή του Υπουργείου Παιδείας, με πρόεδρο τον Κ. Μπασιά, τους έδωσε διπλώματα. Επένδυσε τις σκηνές ελαφρού θεάματος και αργότερα τη Λυρική Σκηνή.

Πηγή 3

(Π. Κουνάδης)

Γύρω στα 1880 εμφανίζονται οι πρώτοι «οργανωμένοι» πρακτικοί οργανοπαίκτες, αυτοί οι μουσικοί που τους έλεγαν και «γυρολόγους μουσικούς», οι οποίοι χωρίς μέθοδο και ανάλογη «παιδεία» έλυναν μόνοι τους τα δύσκολα

προβλήματα των μουσικών οργάνων, δίνοντας αυτοσχέδιες λύσεις που απαιτούσαν χρόνο. Σαν όργανα τέτοια ήταν το λαγούτο, το ούτι, το βιολί, το σαντούρι (που την πλατιά του διάδοση την οφείλει στους Έλληνες της Μικράς Ασίας, μετά την καταστροφή του 1922) και φυσικά ο ταμπούρας. Αργότερα θα προστεθεί ο μπαγλαμάς και το μπουζούκι. Σπουδαίοι μουσικοί, αυτοσχέδιοι οργανοπαίκτες της εποχής εκείνης ήταν ο Αγάπιος Τομπούλης από τη Μικρά Ασία, ο Γιάννης Σούλης, Μικρασιάτης και αυτός, και συνεργάτης της Ρόζας Εσκενάζυ, και ο Γιώργος Μπατζανός από την Κωνσταντινούπολη. Ο βασικός πυρήνας της μουσικοσυνθετικής τους περιλαμβάνει τραγούδια όπου κυριαρχεί ένα συναίσθημα αφηγηματικής καθημερινότητας, που με τη σειρά του διαμορφώνεται ανάμεσα στο «περιθώριο» και τα χαμηλά κοινωνικά στρώματα. Συναντιώνται μέσα σε κοινούς χώρους και έχουν σχεδόν τον ίδιο τρόπο ζωής. Καννάδες με τον "υπόκοσμο" της εποχής, κνηνητό για το μπουζούκι, αλλά και «συνεταιρισμοί» στις πρώτες ταβέρνες- μαγειρεία. Το μέτρο σύγκρισης της ιστορίας με το ρεμπέτικο είναι το καλλιτεχνικό αποτέλεσμα. Πρώτα τα τραγούδια αυτά τα έλεγαν «Λαϊκά τραγούδια», αργότερα τα είπαν ρεμπέτικα.

Με την εμφάνιση των δισκογραφικών εταιριών και του ραδιοφώνου αυτή η προφορική παράδοση παίρνει σπουδαία αξία. Τα απόγερα της ιστορικής τρικυμίας του 1922 έφερναν στη μητέρα πατρίδα, σαν μετανάστες, την «αριστοκρατία» αυτής της μουσικής. Με την αρμονικότερη συνάρτηση του προσωπικού χαρίσματος και μόχθου με αυτό της επιβίωσης, μουσικοί από τη Μικρά Ασία έρχονται σε επαφή με το ελλαδίτικο στοιχείο, γίνονται φίλοι, βοηθάει ο ένας καλλιτέχνης τον άλλο και προοδεύουν. Η περίφημη και ζακουστέ), «τετράς» δεν είναι παρά μια παρέα λαϊκών μουσικών που έχουν την καταγωγή τους από διάφορα σημεία της ελληνικής γης- πρόσφυγες από τη Μικρά Ασία και Ελλαδίτες που συναντιούνται στα καφενεία και τις ταβέρνες του Πειραιά: Γιώργος Μπάτης, Μάρκος Βαμβακάρης. Στράτος Παγιουμτζής και Ανέστης Δελιάς. Ο Γιώργος Μπάτης ήταν από την ευρύτερη περιοχή του Πειραιά, ο Μάρκος Βαμβακάρης ήταν από τη Σύρο, ο Στράτος Παγιουμτζής από το Αϊβαλί της Μικράς Ασίας και ο Ανέστης Δελιάς, επίσης Μικρασιάτης από τη Σμύρνη.

Η μεγάλη διαφορά πολιτισμικής στάθμης των Ελλήνων της Ανατολής, σε σχέση με τους υπόπλους, έδωσε στους Μικρασιάτες μουσικούς τη δυνατότητα να επιβάλουν το δικό τους τρόπο ζωής, κοινωνικής συμπεριφοράς και ψυχαγωγίας. Κατέλαβαν γρήγορα θέσεις- κλειδιά και στη δισκογραφία που άρχισε να αναπτύσσεται και στην Ελλάδα, μετά το 1924. Από το ξεκίνημα της ελληνικής δισκογραφίας, το 1924, σπουδαίοι: μουσικοί, σχεδόν όλοι εξ Ανατολής προερχόμενοι, ανέλαβαν την καλλιτεχνική διεύθυνση των εταιριών δίσκων.

Ο Παναγιώτης Τούντας, φημισμένος μαντολινίστας και ήδη γνωστός συνθέτης της Σμύρνης, ανέλαβε την Odeon από το 1924 ως το 1931. Ο Δημήτρης Σέμσης ή Σαλονικιός, πατριάρχης της μεγαλύτερης οικογένειας βιολιστών στην Ελλάδα, γεννημένος στη Στρωμνίτσα της Νοτιοσλαβίας, αλλά εγκατεστημένος και αυτός στη Σμύρνη, ανέλαβε το 1927 την His Master's Voice, θέση που διατήρησε μέχρι το θάνατο του, το 1950.

α) Να δικαιολογήσετε τη φράση του σχολικού σας βιβλίου: "Γενικότερα, σημαντική υπήρξε η προσφορά των προσφύγων στη διαμόρφωση της σημερινής ελληνικής ταυτότητας",

β) Πώς δικαιολογείτε τη φράση του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου: «Υστερ' από το '23 κι αφού ξεπεραστήκανε οι πρώτες δυσχέρειες κ' έπεσαν οι μεσότοιχοι κι άρχισε ουσιαστικότερα να συντελείται η αφομοίωση των νεοφερμένων με τους παλιούς κατοίκους, νιώσαμε όλοι μας, πως κάποιος αέρας είχε φυσήξει, αέρας που ξεκινούσε από μια πλατύτερη αντίληψη της ζωής.» (1940);

Ιδιαιτερομαθηματα.gr

ΜΕΡΟΣ 4°

ΤΟ ΚΡΗΤΙΚΟ ΖΗΤΗΜΑ ΑΠΟ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΨΗ ΚΑΤΑ
ΤΟ 19° ΚΑΙ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

1. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Ε. Η περίοδος της αυτονομίας και η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Ε1. Η οργάνωση της Κρητικής Πολιτείας

ανάληψη διοίκησης από το Γεώργιο:

- 9-12-1898: ο πρίγκιπας Γεώργιος ανέλαβε τα καθήκοντά του (εντολοδόχος των Μεγάλων Δυνάμεων)
- ο Γάλλος Ναύαρχος Ποτιέ (Πρόεδρος του Συμβουλίου των Ναυάρχων) παρέδωσε επίσημα στο Γεώργιο τη διοίκηση της Κρήτης
- τα πλοία των Δυνάμεων της Διεθνούς Προστασίας χαιρέτισαν τη σημαία της Κρητικής Πολιτείας
- ο Ύπατος Αρμοστής απεύθυνε το πρώτο του διάγγελμα προς τον κρητικό λαό
- σημαία:
 - η κρητική σημαία υψώθηκε στο φρούριο του Φιρκά
 - η τουρκική σημαία διατηρήθηκε μόνο στο φρούριο της Σούδας
- το νησί τέθηκε υπό διεθνή προστασία

οργάνωση Κρητικής Πολιτείας:

- 10-12-1898 εγκαθίστανται οι ξένοι Ναύαρχοι
- αμέσως άρχισε το δύσχερες έργο της οργάνωσης της Κρητικής Πολιτείας:
 - α) ορίστηκε 16μελής Επιτροπή:
 - 12 Έλληνες + 4 μουσουλμάνοι
 - για να εκπονήσει το σχέδιο του κρητικού συντάγματος
 - β) προώρρησαν οι πολιτικές πράξεις χωρίς χρονοτριβή
 - γ) έναν μήνα μετά την εγκατάσταση του Ύπατου Αρμοστή δημοσιεύτηκε το πρώτο σημαντικό διάταγμα «Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως»
 - δ) προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη πληρεξουσίων
 - ε) στις εκλογές αναδείχθηκαν:
 - 138 χριστιανοί
 - 50 μουσουλμάνοι

στ) 8-2-1899: η Κρητική Βουλή άρχισε τις εργασίες της

Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας:

- συντάχθηκε κατά το πρότυπο του ισχύοντος τότε ελληνικού συντάγματος
- εγκρίθηκε από το Συμβούλιο των Πρέσβων των Προστάτιδων Δυνάμεων στη Ρώμη
- τέθηκε αμέσως σε εφαρμογή

πρώτη κυβέρνηση:

- λίγες μέρες αργότερα συγκροτήθηκε και ορκίστηκε η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας
- Υπουργός Δικαιοσύνης = Ελευθέριος Βενιζέλος

E2. Η περίοδος της δημιουργίας

χαρακτηριστικά της πρώτης κυβέρνησης:

- εργάστηκε με ζήλο
- απέδωσε σε σύντομο χρονικό διάστημα σημαντικό έργο το έργο της πρώτης κυβέρνησης:
 - α) εξέδωσε νόμους και διατάγματα
 - β) έκοψε κρητικό νόμισμα (κρητική δραχμή)
 - γ) ίδρυσε την Κρητική Τράπεζα
 - δ) οργάνωσε ταχυδρομική υπηρεσία
 - ε) οργάνωσε Χωροφυλακή με Παλιούς αξιωματικούς και υπαξιωματικούς (καραμπινιέρους)
 - στ) μέριμνα για την εκπαίδευση
 - ζ) μέριμνα για τη δημόσια υγεία
 - η) αντιμετώπιστηκε το μεγάλο πρόβλημα της λέπρας:
 - με την οργάνωση του λεπροκομείου της Σπιναλόγκας (1903)
 - είχε προσλάβει ενδημική μορφή στις πόλεις και τα χωριά της Κρήτης
 - θ) ιδρύθηκαν πολλά σχολεία
 - ι) διορίστηκαν δάσκαλοι
 - ια) αντιμετώπισε με επιτυχία το ζήτημα του καθεστώτος της τοπικής Εκκλησίας:
 - Οργανικός Νόμος (1900):
 - έδωσε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα:
 1. σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο
 2. εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων
 - τι ισχύει (μέχρι και σήμερα):
 1. καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας

2. ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο
3. η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του

Ε3. Τα πρώτα νέφη

κλίμα:

- 2 πρώτα χρόνια: θετικό και αισιόδοξο
- αργότερα άρχισαν να το σκιάζουν απειλητικά σύννεφα
- αργότερα δημιουργήθηκε σοβαρή εσωτερική κρίση

μειονεκτήματα συντάγματος:

- υπερβολικά συντηρητικό
- παραχωρούσε στον Ηγεμόνα (όπως ονομάστηκε ο Υπάτος Αρμοστής) υπερεξουσίες, που εύκολα μπορούσαν να οδηγήσουν σε δεσποτική συμπεριφορά
- ασάφεια στον ακριβή καθορισμό αρμοδιοτήτων: δημιουργούσε τριβές και προσωπικές αντιπαραθέσεις στο έργο της διοίκησης
- τοπικοί παράγοντες της Κρήτης:
 - πολέμησαν για την ελευθερία του νησιού
 - στήριζαν με ενθουσιασμό τον Πρίγκιπα
 - έβλεπαν με δυσφορία να παραγκωνίζονται και να διορίζονται σε καίριες θέσεις Αθηναίοι σύμβουλοι του Γεωργίου, που αγνοούσαν τα κρητικά πράγματα και την ψυχολογία των Κρητών

διαχείριση του εθνικού ζητήματος:

- εθνικό ζήτημα = ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα
- διάσταση απόψεων μεταξύ Γεωργίου και Βενιζέλου:
 - α) Γεώργιος: πρότεινε συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις
 - β) Βενιζέλος: η λύση έπρεπε να είναι σταδιακή, με βαθμιαίες κατακτήσεις (πρώτη κατάκτησης απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από τις κρητικές πόλεις και αντικατάστασή τους από ντόπια πολιτοφυλακή με Έλληνες αξιωματικούς)

αντιπαραθεση Γεωργίου - Βενιζέλου:

- η διάσταση απόψεων πήρε τη μορφή προσωπικής αντιπαραθέσης
- Βενιζέλος: δεν αναγνώριζε στον Πρίγκιπα το δικαίωμα να διαχειρίζεται προσωπικώς το εθνικό ζήτημα της Κρήτης

- κακοί σύμβουλοι του Γεωργίου διοχέτευαν συκοφαντικά κείμενα στις αθηναϊκές εφημερίδες εναντίον του Βενιζέλου
- δημιουργήθηκε βαρύ κλίμα διχασμού

E4. Η επανάσταση του Θερίσου (1905)

E4a. Τα αίτια και οι αφορμές

η κορύφωση της κρίσης:

- 18-3-1901:
 - κορύφωση της κρίσης
 - ο Γεώργιος απέλυσε το Βενιζέλο από το αξίωμα του υπουργού
- Βενιζέλος:
 - δημοσίευσε στην εφημερίδα «Κήρυξ» των Χανίων (που ο ίδιος εξέδιδε) 5 πολύκροτα άρθρα με το χαρακτηριστικό τίτλο «Γεννηθήτω φως»
- Γεώργιος:
 - ακολούθησε πολιτική αδιαλλαξίας
 - προχώρησε σε μέτρα περισσότερο αυταρχικά:
 - α) απαγόρευση ελευθεροτυπίας
 - β) διώξεις και φυλακίσεις διακεκριμένων μελών της κρητικής αντιπολίτευσης

«Ηνωμένη αντιπολίτευσις»:

- κάτω από τις συνθήκες αυτές
 - τα πολιτικά πράγματα στην Κρήτη οδηγήθηκαν σε πλήρες αδιέξοδο
 - όλες οι προσπάθειες συνδιαλλαγής των αντίπαλων πολιτικών μερίδων ναυάγησαν
- γύρω από το Βενιζέλο συνασπίστηκαν όσοι ήταν δυσαρεστημένοι από την αυταρχική πολιτική του Πρίγκιπα
- σχηματίστηκε μια ισχυρότατη «Ηνωμένη Αντιπολίτευσις»
- έμπιστοι συνεργάτες του Βενιζέλου:
 - α) Κ. Φούρης
 - β) Κ. Μάνος
- οι τρεις αυτοί αποτέλεσαν μια τριανδρία που δε δίστασε να προχωρήσει σε δυναμική σύγκρουση με τον Πρίγκιπα

οι ενέργειες της αντιπολίτευσης:

- τέλος 1904:
 - έληξε η περίοδος της Γενικής Συνέλευσης

- προκηρύχθηκαν εκλογές για την ανάδειξη 64 βουλευτών (σύμφωνα με το σύνταγμα 10 ακόμη θα διορίζονταν απευθείας από τον πρίγκιπα)
- η αντιπολίτευση:
 - αποφάσισε να μη συμμετέχει στις εκλογές αυτές
 - κατήγγειλε τα ανελεύθερα μέτρα του Πρίγκιπα
 - κάλεσε το λαό σε αποχή
- 26-2-1905:
 - η κατάσταση εκτραχύνθηκε
 - η τριανδρία της αντιπολίτευσης και 15 άλλοι επιφανείς πολιτευτές συνέταξαν και υπέγραψαν προκήρυξη:
 - με την οποία ζητούσαν μεταβολή του συντάγματος της Κρητικής πολιτείας
 - η οποία αποτέλεσε το πρώτο επίσημο επαναστατικό κείμενο, το προμήνυμα της επανάστασης του Θέρισου

η προετοιμασία της εξέγερσης:

- όλοι είχαν πειστεί ότι μια ένοπλη εξέγερση ήταν επι θύραις
- οι υπηρεσίες του Πρίγκιπα είχαν συγκεντρώσει πληροφορίες
- η ενωμένη αντιπολίτευση άφηνε σκοπίμως να διαρρεύσει η πληροφορία ότι πιθανή ημέρα της εξέγερσης θα ήταν η 14^η Μαρτίου
- στο ενδιάμεσο διάστημα άρχισαν να συρρέουν με μεγάλη μυστικότητα ομάδες ενόπλων στο Θέρισο
- ο Βενιζέλος και οι συνεργάτες του είχαν επιλέξει το χωριό αυτό ως έδρα της επανάστασης, γιατί:
 - α) ήταν κοντά στα Χανιά
 - β) ήταν περιοχή δυσπρόσιτη (φυσικό οχυρό)

κήρυξη και εξάπλωση της επανάστασης:

- κήρυξη:
 - οι επαναστάτες αιφνιδίασαν τον Ηγεμόνα και κήρυξαν την επανάσταση στις 10-3-1905
- εξάπλωση:
 - α) το πρωί της ημέρας εκείνης βρέθηκαν τοιχοκολλημένες στους δρόμους των Χανίων προκηρύξεις, που:
 - κήρυτταν την κατάργηση της αρμοστείας
 - καλούσαν το λαό σε συμπάρασταση, για να πραγματοποιηθεί το όνειρο της ένωσης
 - συνιστούσαν στη χωροφυλακή να μην υπακούει στις διαταγές του Πρίγκιπα
 - β) εκπρόσωποι των επαναστατών διασκορπίστηκαν σε όλη την Κρήτη, για να μεταδώσουν και να προπαγανδίσουν το επαναστατικό μήνυμα

- γ) μέσα σε λίγες μέρες ολόκληρη η κρητική ύπαιθρος βρισκόταν σε επαναστατικό αναβρασμό
- δ) ψηφίσματα συμπαράστασης έφταναν από παντού
- ε) οι ισχυρότεροι παράγοντες του νησιού, ακόμη και πολιτικοί αντίπαλοι του Βενιζέλου, προσχώρησαν στην επανάσταση
- στ) ο Βενιζέλος:
 - ήταν ο φυσικός αρχηγός του νέου αυτού επαναστατικού κινήματος
 - ανέλαβε να ενημερώσει το λαό και τους αντιπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων για τους λόγους και τους σκοπούς της επανάστασης

E4β. Η αντίδραση του Πρίγκιπα

οι σπασμωδικές κινήσεις του Πρίγκιπα:

- η έκρηξη και η ταχύτατη επέκταση της επανάστασης καταθρόμβησε:
 - α) τον Πρίγκιπα και το περιβάλλον του
 - β) την ελληνική κυβέρνηση
 - γ) τις Προστάτιδες Δυνάμεις
- ο Πρίγκιπας προχώρησε στη λήψη σπασμωδικών μέτρων:
 - α) με αυστηρή προειδοποίηση έδινε στους επαναστάτες προθεσμία 36 ωρών να καταθέσουν τα όπλα
 - β) όταν η προθεσμία παρήλθε, κήρυξε, με τη συγκατάθεση των Μεγάλων Δυνάμεων, το στρατιωτικό νόμο σε όλη την Κρήτη
 - γ) η Κρητική Βουλή, που ενεργούσε κατά τις εντολές του αρμοστειακού περιβάλλοντος, αφού δεν υπήρχε αντιπολίτευση, ψήφισε το νόμο «Περί ιδρύσεως σώματος δημοφρουρών», οι οποίοι:
 - θα στήριζαν την έννομη τάξη
 - αποκαλούνταν από τους επαναστάτες «ροπαλοφόροι»
- αποτελέσματα:
 - α) στην Κρήτη υπήρχαν πια δύο κυβερνήσεις:
 - του Αρμοστή στα Χανιά
 - των επαναστατών στο Θέρισο
 - β) η διάσπαση ήταν πλήρης
 - γ) η απειλή εμφυλίου πολέμου ήταν πλέον ορατή

E4γ. Η στάση των Μεγάλων Δυνάμεων και οι διπλωματικοί ελιγμοί του Ελ. Βενιζέλου

ο διχασμός των Μεγάλων Δυνάμεων:

- οι Μεγάλες Δυνάμεις δεν τήρησαν ενιαία στάση έναντι των επαναστατών:
 - α) οι περισσότερες:

- ανέμεναν τις εξελίξεις
- β) η Ρωσία:
 - υποστήριζε φανερά τον Πρίγκιπα
 - στο ρωσικό πολεμικό κανονιοβόλησε επανειλημμένα τις θέσεις των επαναστατών στο Θέρισο, χωρίς όμως κανένα αποτέλεσμα
- η εκτίμηση του Βενιζέλου:
 - είχε σωστά εκτιμήσει τη διεθνή πολιτική
 - ήταν βέβαιος για τα εξής:
 - α) οι Μεγάλες Δυνάμεις ήταν αδύνατο να συμφωνήσουν στην τήρηση ενιαίας στάσης έναντι του κινήματος
 - β) αρκούσε και μια μόνο διαφωνία, για να ματαιωθεί η συντονισμένη δράση των ξένων στρατευμάτων
 - γ) οι Δυνάμεις δεν μπορούσαν να παραβλέψουν τον κίνδυνο εμφύλιου πολέμου, που θα γενικευόταν στην Κρήτη με αφορμή τη δική τους ανάμειξη
- ο παλαίμαχος πολιτικός Ι. Σφακιανάκης σε πάνδημο συλλαλητήριο στο Ηράκλειο (21-3-1905):
 - α) μίλησε ανοικτά για την απαράδεκτη ξένη ανάμειξη
 - β) κάλεσε το λαό σε καθολική συμπύρραση προς τους επαναστάτες

«Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης»:

- η επανάσταση είχε αποκτήσει ισχυρά ερείσματα σε όλη την Κρήτη
- οργανώθηκε «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» στο Θέρισο με:
 - α) πρόεδρο τον Ελ. Βενιζέλο
 - β) υπουργούς τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο
- οι ενέργειες της κυβέρνησης:
 - α) προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών
 - β) οργάνωσε υπηρεσίες
 - οικονομικών
 - συγκοινωνιών
 - διοίκησης
 - γ) τύπωσε γραμματόσημα
 - δ) εξέδιδε την εφημερίδα «Το Θέρισο»
- η στάση της χωροφυλακής:
 - υποστήριζε τον Πρίγκιπα
 - δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα
 - πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες

εκτόνωση της κρίσης από τις Μεγάλες Δυνάμεις:

- η κρίση μετατοπίστηκε στο πεδίο της διπλωματίας και αναζητήθηκε πολιτική λύση
- οι αντιπρόσωποι των Μεγάλων Δυνάμεων:

- α) εκτίμησαν την κατάσταση που διαμορφώθηκε στο νησί:
 - πτώση της δημοτικότητας του Πρίγκιπα
 - καθολική σχεδόν αποδοχή των επαναστατικών ιδεών από το λαό
- β) κινήθηκαν προς την εξομάλυνση της κρίσης με διαπραγματεύσεις

τα αιτήματα των επαναστατών και οι διπλωματικοί ελιγμοί του Βενιζέλου:

- επαναστάτες:
 - απέστειλαν υπομνήματα προς τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων
 - έθεταν ως ανυποχώρητη βάση συζήτησης το ενωτικό ζήτημα
- οι Ευρωπαϊκές Δυνάμεις δεν ήταν ακόμη έτοιμες για τη λύση αυτή
- Βενιζέλος:
 - στάθμισε την υφιστάμενη κατάσταση
 - άρχισε να σχεδιάζει τις υποχωρήσεις του, για να εξασφαλίσει τα μεγαλύτερα δυνατά κέρδη
 - στόχος = να δημιουργηθεί προς το παρόν και στην Κρήτη ένα καθεστώς ανάλογο με εκείνο της Ανατολικής Ρωμυλίας, ουσιαστικά ελεύθερο, με σκιώδη σουλτανική επικυριαρχία

E4δ. Το τέλος της επανάστασης του Θερίσου και ο θρίαμβος της πολιτικής του Ελευθέριου Βενιζέλου

το τελεσίγραφο των Μεγάλων Δυνάμεων:

- 2-7-1905: οι Μεγάλες Δυνάμεις αποστέλλουν αυστηρό τελεσίγραφο προς τους επαναστάτες
- αιτίες:
 - α) η επιμονή των επαναστατών στον ένοπλο αγώνα
 - β) η παράταση της έκρυθμης κατάστασης
 - γ) η απειλή κατάρρευσης της οικονομικής και πολιτικής υπόστασης της Κρήτης
- οι Γενικοί Πρόξενοι των Δυνάμεων, που υπέγραψαν αυτή τη διακοίνωση:
 - α) καθιστούσαν σαφές ότι δεν μπορούσαν να μεταβάλουν το πολιτικό καθεστώς του νησιού
 - β) διαβεβαίωναν όμως ότι θα επιφέρουν ουσιώδεις εσωτερικές μεταρρυθμίσεις, που θα βελτίωναν θεαματικά την κατάσταση
 - γ) έθεταν έναν όρο: εντός 15 ημερών οι επαναστάτες όφειλαν να καταθέσουν τα όπλα
 - δ) θα χορηγούσαν γενική αμνηστία

η συμφωνία των Μουρνιών:

- διαπραγματεύσεις:
 - ήταν σκληρές
 - διήρκεσαν όλο το καλοκαίρι του 1905
- τελική συμφωνία:
 - υπογράφηκε από τον Ελ. Βενιζέλο στις 2-11-1905 στο μοναστήρι των Μουρνιών Κυδωνιάς
 - εξασφαλίστηκε γενική αμνηστία
 - οι Μ. Δυνάμεις δεσμεύτηκαν να επεξεργαστούν ένα χάρτη νέων παραχωρήσεων στον κρητικό λαό, αρνούμενες πάντως να επιτρέψουν την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

η οριστική ρύθμιση:

- το κίνημα του Θερίσου:
 - δεν πέτυχε πλήρως τους στόχους του
 - έδωσε νέα ισχυρή ώθηση στο Κρητικό ζήτημα
 - προκάλεσε θετικές εξελίξεις
- 2-1906: ήλθε στην Κρήτη Διεθνής Επιτροπή, η οποία ανέλαβε:
 - α) να εξετάσει την κατάσταση και τους όρους λειτουργίας του αρμοστειακού καθεστώτος
 - β) να υποβάλει σχετική έκθεση
- έπειτα από μακρότατες και επίπονες διαβουλεύσεις με τον Ελ. Βενιζέλο και την ελ-ληνική κυβέρνηση, οι Μεγάλες Δυνάμεις κατέληξαν σε μια νέα ρύθμιση του Κρητικού Ζητήματος
- το οριστικό κείμενο των μεταρρυθμίσεων προέβλεπε:
 - α) την οργάνωση της Κρητικής Χωροφυλακής με εντελώς νέο σχήμα
 - β) την ίδρυση Κρητικής Πολιτοφυλακής με Έλληνες αξιωματικούς που προηγουμένως θα παραιτούνταν από τον ελληνικό στρατό
 - γ) την ανάκληση των ξένων στρατευμάτων μετά την αποκατάσταση της εσωτερικής γαλήνης στην Κρήτη

αποτελέσματα:

- η πολιτική του Βενιζέλου είχε θριαμβεύσει
- συγκροτήθηκε η Β' Συντακτική Συνέλευση για την εκπόνηση νέου συντάγματος
- η πρώτη πράξη της ήταν η έκδοση ενωτικού ψηφίσματος μέσα σε ατμόσφαιρα συμφιλίωσης και εθνικής έξαρσης
- με νέα απόφασή τους οι Δυνάμεις παραχωρούσαν στο βασιλιά των Ελλήνων (Γεώργιο Α') το δικαίωμα να διορίζει εκείνος τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης (14- 8- 1906)
- Πρίγκιπας Γεώργιος:
 - δεν μπορούσε πια να παραμείνει στην Αρμοστεία της Κρήτης

- παρά τις επίμονες παρακλήσεις των αντιβενιζελικών φίλων του, εκείνος υπέβαλε την παραίτησή του (12-9-1906)
- αναχώρησε από την Κρήτη
- ο βασιλιάς της Ελλάδας Γεώργιος Α' υπέδειξε ως νέο Ύπατο Αρμοστή τον Αλέξανδρο Ζαΐμη
- το Κρητικό Ζήτημα είχε πλέον εισέλθει στη φάση της οριστικής του επίλυσης

E5. Η αρμοστεία του Αλέξανδρου Ζαΐμη (1906-1908)

η ανάληψη της αρμοστείας από το Ζαΐμη:

- Αλ. Ζαΐμης:
 - έμπειρος πολιτικός
 - πρώην πρωθυπουργός της Ελλάδας
 - μετέπειτα Πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας
 - ανέλαβε τα καθήκοντά του στις 18-9-1906
- εξελίξεις:
 - η πολιτική ομαλότητα επανήλθε στην ταραγμένη Κρήτη
 - μια νέα περίοδος δημιουργίας εγκαινιάστηκε
 - η οικονομία βελτιώθηκε
 - η δημόσια διοίκηση αναδιοργανώθηκε
 - καταβλήθηκε ιδιαίτερη φροντίδα για την οργάνωση της δημόσιας υγείας και της παιδείας

η Πολιτοφυλακή της Κρήτης:

- το πιο σημαντικό είναι ότι οργανώθηκε για πρώτη φορά η Πολιτοφυλακή της Κρήτης (1907):
 - υπήρξε ο πρώτος στρατός του νησιού
 - εξελίχθηκε σε αξιόλογη δύναμη, όπως φάνηκε αργότερα στους Βαλκανικούς πολέμους (1912-1913)
- παρουσία των ξένων στρατευμάτων:
 - κριτέστη πλέον περιττή
 - οι Μ. Δυνάμεις αποφάσισαν να εκκενώσουν την Κρήτη μέσα σε ένα χρόνο
 - εγγύηση: η ασφάλεια των μουσουλμάνων της νήσου
- η χειραφέτηση:
 - 21-5-1908: ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής προς τις Μ. Δυνάμεις
 - αποτέλεσε την επίσημη πολιτική πράξη της χειραφέτησης της Κρήτης από την προστασία των Μ. Δυνάμεων
 - το νησί έπρεπε πλέον να κινείται με τις δικές του δυνάμεις στη διαχείριση του Κρητικού Ζητήματος

Ε6. Η κατάλυση της Αρμοστείας στην Κρήτη. Το πρώτο ενωτικό Ψήφισμα των Κρητών

το ενωτικό Ψήφισμα:

- δύο μεγάλα εξωτερικά γεγονότα ήρθαν να ταραξούν πάλι την πορεία των κρητικών πραγμάτων:
 - α) η προσάρτηση της Βοσνίας και της Ερζεγοβίνης από την Αυστρία
 - β) η ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασιλείο με ταυτόχρονη προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας
- η ελληνική κυβέρνηση του Γ. Θεοτόκη υπέδειξε στους Κρήτες την ανάγκη λαϊκών κινητοποιήσεων, για την κήρυξη της ένωσης με την Ελλάδα
- σε λαϊκή συγκέντρωση στα Χανιά εγκρίθηκε ομόφωνα το πρώτο ψήφισμα της ένωσης
- η Κρητική Κυβέρνηση εξέδωσε με τη σειρά της επίσημο Ψήφισμα (24-9-1908)

η νέα Προσωρινή Κυβέρνηση της Κρήτης:

- για την επίσημη έναρξη της νέας περιόδου της πολιτικής ζωής στην Κρήτη σχηματίστηκε προσωρινή διακομματική κυβέρνηση
- ελληνική κυβέρνηση:
 - για να μην προκαλέσει διενεείς περιπλοκές με την αντίδραση της Τουρκίας, απέφυγε να αναγνωρίσει επίσημα την ένωση
 - περιορίστηκε σε παρασκηνιακές οδηγίες στη νέα Προσωρινή Κυβέρνηση της Κρήτης

Ε7. Τα γεγονότα των ετών 1909- 1913

τα γεγονότα της σημαίας:

- έντονες διαμαρτυρίες της Τουρκίας
- Μεγάλες Δυνάμεις
 - δεν αντέδρασαν δυναμικά
 - φάνηκαν να αποδέχονται σιωπηρά τις νέες εξελίξεις
 - δεν προχώρησαν σε καμιά επίσημη αναίρεση του πολιτικού καθεστώτος, όπως το είχαν υπογράψει το 1898
- όταν πλώθηκε στο φρούριο του Φιρκά η ελληνική σημαία:
 - οι Μ. Δυνάμεις απαίτησαν αμέσως την υποστολή της
 - η Κυβέρνηση της Κρήτης δεν υπάκουσε και παραιτήθηκε
 - δε βρέθηκε Κρητικός να υποστείλει την ελληνική σημαία
 - οι Μ. Δυνάμεις αποβίβασαν στρατιωτικό άγημα, το οποίο απέκοψε τον ιστό της

η κυβέρνηση Βενιζέλου:

- πολιτικό κενό στη διακυβέρνηση της Κρήτης:
 - μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης
 - καλύφθηκε με προσωρινά σχήματα, έως τις εκλογές του Μαρτίου του 1910
- το κόμμα του Ελ. Βενιζέλου πλειοψήφησε και σχημάτισε κυβέρνηση δύο μήνες αργότερα (17-5-1910)
- για το Κρητικό Ζήτημα άνοιξε μια νέα περίοδος, κατά την οποία ο κύριος διαχειριστής του ήταν ο Ελ. Βενιζέλος, που είχε οριστικά επιβληθεί ως η κορυφαία πολιτική προσωπικότητα στην Κρήτη

Ε8. Η μετάκληση του Βενιζέλου στην Αθήνα και οι επιπτώσεις στο Κρητικό Ζήτημα**η μετάκληση του Βενιζέλου από το Στρατιωτικό Σύνδεσμο:**

- 9-1910:
 - Στρατιωτικός Σύνδεσμος έλαχε τα ελληνικά πολιτικά πράγματα μετά την επανάσταση στο Γουδί (1909)
 - ολίγους μήνες μετά την ανάληψη της προεδρίας της Κρητικής Κυβέρνησης από τον Ελ. Βενιζέλο τον κάλεσε στην Αθήνα να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας
- η εξέλιξη αυτή δημιούργησε στους Κρήτες αμφιθυμικά αισθήματα:
 - α) οι περισσότεροι εξέφραζαν φόβους για την απουσία ενός ανδρός, που γνώριζε περισσότερο από κάθε άλλο:
 - να κινείται στους λαβύρινθους της ευρωπαϊκής διπλωματίας
 - να σώζει τις εθνικές υποθέσεις σε κρίσιμες περιστάσεις
 - β) άλλοι πίστευαν ότι από τη νέα θέση του θα μπορούσε να λύσει το Κρητικό Ζήτημα ταχύτερα και ασφαλέστερα η τακτική του Βενιζέλου και οι αντιδράσεις των Κρητών:
- ο Βενιζέλος, ως πρωθυπουργός της Ελλάδας, με το οξύτατο πολιτικό του αισθητήριο:
 - γνώριζε ότι δεν είχε φτάσει ακόμη το πλήρωμα του χρόνου
 - στις επίμονες παρακλήσεις των συμπατριωτών του Κρητών απαντούσε αρνητικά και φαινόταν δυσάρεστος
- η σταθερή άρνησή του να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών στο ελληνικό κοινοβούλιο προκάλεσε στην Κρήτη ισχυρές αντιδράσεις:
 - αναταραχή εκδηλώθηκε στα τέλη του 1911
 - συγκροτήθηκε πάλι στο νησί Επαναστατική Συνέλευση (3-1-1912)
 - άρχισαν να οργανώνονται και ένοπλα τμήματα

Ε9. Η οριστική λύση του Κρητικού Ζητήματος

οι εξελίξεις ως τα τέλη του 1912:

- εκείνο που δεν είχε κατορθώσει η διπλωματία, το έλυσε ο πόλεμος
- μετά την έκρηξη των Βαλκανικών πολέμων (10-1912):
 - οι πύλες του ελληνικού Κοινοβουλίου άνοιξαν για τους Κρήτες βουλευτές
 - αυτοί έγιναν δεκτοί με εκδηλώσεις απεριγράπτου πατριωτικού ενθουσιασμού
 - ο Πρόεδρος της Βουλής των Ελλήνων ανέγνωσε Ψήφισμα σύμφωνα με το οποίο η Ελλάδα αποδεχόταν την ύπαρξη κοινού Κοινοβουλίου Ελλάδας-Κρήτης
 - ο Βενιζέλος:
 - δεν προχώρησε περισσότερο, για να μη διαταράξει τις σχέσεις του με τις ευρωπαϊκές Δυνάμεις εν όψει και του πολέμου που είχε αρχίσει
 - αρκέστηκε να αποστείλει στην Κρήτη ως Γενικό Διοικητή το φίλο του Στέφανο Δραγούμη, ο οποίος ανέλαβε τα καθήκοντα, του στις 12-10-1912

η ένωση:

- τα γεγονότα εξελίχθηκαν ταχύτατα, καθώς ήταν πλέον ορατή η ήττα της Τουρκίας
- στην πράξη η ένωση είχε συντελεστεί και απλώς έμενε η επικύρωσή της με την υ-πογραφή μιας διεθνούς συνθήκης
- 14-2-1913:
 - αφαιρέθηκαν από το φρουριο της Σούδας οι σημαίες των Μ. Δυνάμεων και της Τουρκίας
 - όλα τα σύμβολα της τουρκικής επικυριαρχίας, αλλά και της κηδεμονίας των Μ. Δυνάμεων είχαν πλέον εξαφανιστεί από την Κρήτη

η Συνθήκη του Λονδίνου

- Βαλκανικοί πόλεμοι:
 - ευτυχής έκβαση για την Ελλάδα
 - έδωσαν και στο Κρητικό Ζήτημα την οριστική λύση του
- Συνθήκη Λονδίνου (30-5-1913):
 - με το άρθρο 4 ο σουλτάνος παραιτήθηκε από όλα τα δικαιώματα του στην Κρήτη
 - παραχώρησε έτσι την Κρήτη στις Μ. Δυνάμεις της Ευρώπης
- ιδιαίτερη συνθήκη ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας (14-11-1913):
 - ο σουλτάνος παραιτήθηκε από κάθε δικαίωμά του στην Κρήτη

- η Κρήτη εντάχθηκε στην ελληνική επικράτεια ως οργανικό και αναπόσπαστο τμήμα της
- οι Μ. Δυνάμεις αποδέχθηκαν σιωπηρά τη λύση αυτή, δηλώνοντας απλώς ότι έλαβαν γνώση των ενεργειών της ελληνικής κυβέρνησης

η επίσημη ανακήρυξη της ένωσης:

- 1-12-1913:
 - κηρύχθηκε και επίσημα η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα
 - με την παρουσία:
 - α) του τότε βασιλιά Κωνσταντίνου
 - β) του πρωθυπουργού Ελ. Βενιζέλου
 - η ελληνική σημαία υψώθηκε στο ιστορικό φρούριο του Φιρκά
 - στη θέση, όπου άλλοτε κυμάτιζε η τουρκική σημαία, στήθηκε μαρμάρινη επιγραφή

2. ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

E1

- **πρίγκιπας Γεώργιος**
 - δευτερότοκος γιος του βασιλιά Γεωργίου Α'
 - διατέλεσε Ύπατος Αρμοστής της Κρήτης από το 1898 ως το 1906
- **Συμβούλιο των Ναυάρχων**
 - άτυπο συμβούλιο στο οποίο συμμετείχαν οι ναύαρχοι του αγγλικού, ρωσικού, γαλλικού και ιταλικού στόλου
 - στο σύνολο των ναυάρχων υπήρχε και αυτός του αυστριακού στόλου, αλλά ο ρόλος του ήταν περιορισμένος
- **Ύπατος Αρμοστής**
 - διοικητής μιας περιοχής, η οποία δεν έχει πλήρη ανεξαρτησία
- **φρούριο του Φιρκά**
 - ιστορικό φρούριο των Χανίων
- **φρούριο της Σούδας**
 - μικρό οχυρωμένο νησάκι στην είσοδο του ομώνυμου κόλπου, λίγο έξω από τα Χανιά
- **ισχύον ελληνικό σύνταγμα**
 - πρόκειται για το σύνταγμα του 1864
- **πληρεξούσιοι**
 - αντιπρόσωποι του λαού, βουλευτές

E2

- **Σπιναλόγκα**
 - νησάκι στον κόλπο του Μιραμπέλλου, δίπλα στις ακτές και κοντά στο χωριό Ελούντα, στο νομό Λασιθίου
 - εκεί λειτουργούσε λεπροκομείο ως το 1957
- **Ημιαυτόνομη Εκκλησία**
 - η Εκκλησία της Κρήτης δεν ανήκει στην Αυτοκέφαλη Ελληνική Εκκλησία
 - στήκει απευθείας και με ειδική σχέση στο Πατριαρχείο Κωνσταντινούπολης

E3

- **παραστάσεις**
 - διαμαρτυρίες διπλωματικού αντιπροσώπου ενός κράτους προς την κυβέρνηση του κράτους στο οποίο είναι διαπιστευμένος
 - γενικά, κάθε διαμαρτυρία σε διπλωματικό επίπεδο
- **υπομνήματα**
 - υπομνηματικά έγγραφα, εκθέσεις
- **πολιτοφυλακή**

- στρατός
- χαλκευμένος
 - πλαστός

E4α

- **Θέρισο**
 - χωριό της επαρχίας Κυδωνιάς, στα νότια των Χανίων
- **Κ. Φούμης**
 - αγωνιστής των τελευταίων κρητικών επαναστάσεων
 - σπούδασε νομικά στην Αθήνα
 - συνεργάστηκε στενά με το Βενιζέλο
- **Κ. Μάνος**
 - πολιτικός και ποιητής
 - σπούδασε πολιτικές επιστήμες στη Γερμανία και την Αγγλία
 - συνεργάστηκε στενά με το Βενιζέλο
- **Γενική Συνέλευση**
 - η κρητική βουλή

E4β

- **στρατιωτικός νόμος**
 - νόμος που κηρύσσεται σε μια χώρα ή σε μια περιοχή σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης, όταν θεωρείται ότι απειλείται η ασφάλεια της χώρας ή του πολιτεύματος και αναστέλλει θεμελιώδεις διατάξεις του συντάγματος

E4γ

- **Σφακιανάκης**
 - αγωνιστής των κρητικών επαναστάσεων και πολιτικός
- **αυτομολώ**
 - εγκαταλείπω την παράταξη στην οποία ανήκω και προσχωρώ στην αντίπαλη
- **ενωτικό ζήτημα**
 - το ζήτημα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα
- **Ανατολική Ρωμυλία**
 - η επαρχία αυτή ορίζεται από τις πηγές του Νέστου, την οροσειρά της Ροδόπης και τον Εύξεινο Πόντο
 - το καθεστώς της σύμφωνα με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) όριζε τα εξής:
 - α) χριστιανό ηγεμόνα με πενταετή θητεία που διοριζόταν από το σουλτάνο με την έγκριση των Μεγάλων Δυνάμεων
 - β) σώματα χωροφυλακής και πολιτοφυλακής από ντόπιους
 - σήμερα αποτελεί το νότιο τμήμα της Βουλγαρίας

- **σκιώδης**
→ αποδυναμωμένος, χωρίς ουσιαστικό ρόλο
- **επικυριαρχία**
→ κυριαρχία που ασκεί ένα κράτος σε αυτόνομη χώρα, η οποία χαρακτηρίζεται ως υποτελής

E4δ

- **τελεσίγραφο**
→ διπλωματικό έγγραφο που αποστέλλει ένα κράτος σε ένα άλλο και στο οποίο δια-τυπώνει τους τελικούς όρους του σε εκκρεμίζοντα ζητήματα
→ απόρριψή του συνεπάγεται διακοπή των διπλωματικών σχέσεων ή και την κήρυξη πολέμου
- **πρόξενος**
→ επίσημος αντιπρόσωπος ενός κράτους σε ένα άλλο κράτος
- **διακοίνωση**
→ διπλωματική ανακοίνωση για κάποιο ζήτημα
- **αμνηστία**
→ η άρση της ποινικής δίωξης για αδικήματα
- **Μουρνιές**
→ κωμόπολη της επαρχίας Κυδωνιάς
→ 4 χλμ. νότια των Χανίων
→ γενέτειρα του Ελ. Βενιζέλου
- **Κυδωνιά**
→ επαρχία του νομού Χανίων
- **Συντακτική Συνέλευση**
→ συνέλευση (βουλή) η οποία είναι επιφορτισμένη με τη σύνταξη νέου (και όχι με την απλή αναθεώρηση) του συντάγματος
- **Γεώργιος Α'**
→ βασιλιάς της Ελλάδας (1863-1913)
- **Αλ. Ζαΐμης**
→ σπούδασε νομικά στην Αθήνα, τη Γερμανία και τη Γαλλία
→ διατέλεσε επανειλημμένα βουλευτής, υπουργός, πρωθυπουργός και Πρόεδρος της Δημοκρατίας

E5

- **χειραφίτηση**
→ απαλλαγή από κάποια εξάρτηση, ανεξαρτητοποίηση

E6

- **ενωτικό ψήφισμα**
→ ψήφισμα που όριζε την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα
- **Βοσνία - Ερζεγοβίνη**

- σλαβικές επαρχίες
- με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) είχαν αποκτήσει αυτόνομο καθεστώς
- με την ευκαιρία της αναστάτωσης που προκάλεσε στην Οθωμανική αυτοκρατορία η επανάσταση των Νεότουρκων (1908), η Αυστρία τις προσάρτησε

- **ανακήρυξη της Βουλγαρίας σε βασίλειο**
 - με τη Συνθήκη του Βερολίνου (1878) είχε δημιουργηθεί βουλγαρικό κράτος φόρου υποτελής στην Οθωμανική αυτοκρατορία
 - εκμεταλλευόμενοι την επανάσταση των Νεοτούρκων οι Βούλγαροι αποτίναξαν την επικυριαρχία και ο ηγεμόνας τους Φερδινάνδος ανακηρύχθηκε «τσάρος των Βουλγάρων»
- **προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας**
 - η ουσιαστική προσάρτηση έγινε πραξικοπηματικά το 1885
- **Γ. Θεοτόκης**
 - διάδοχος του Τρικούπη στην ηγεσία του Νεωτερικού κόμματος
 - διατέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας
- **διακομματική κυβέρνηση**
 - κυβέρνηση στην οποία συμμετέχουν όλα τα κοινοβουλευτικά κόμματα

E8

- **αμφιθυμικά αισθήματα**
 - αντίθετα αισθήματα

E9

- **Στέφανος Δραγούμης**
 - πολιτικός
 - διατέλεσε πρωθυπουργός της Ελλάδας
- **Συνθήκη Λονδίνου**
 - συνθήκη με την οποία τερματίστηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

9-12-1898	ο Πρίγκιπας Γεώργιος ανέλαβε τα καθήκοντά του ως διοικητής της Κρήτης
10-12-1898	αναχώρησαν οι ξένοι ναύαρχοι από την Κρήτη
1-1899	δημοσιεύτηκε το διάταγμα «Περί συγκροτήσεως της Κρητικής Συνελεύσεως»
8-2-1899	η Κρητική Βουλή άρχισε τις εργασίες της
2-1899	συγκροτήθηκε και ορκίστηκε η πρώτη κυβέρνηση της Κρητικής Πολιτείας
1900	Οργανικός Νόμος
18-3-1901	ο Γεώργιος απέλυσε το Βενιζέλο από το αξίωμα του υπουργού
τέλος 1904	έληξε η περίοδος της Γενικής Συνέλευσης και προκηρύχθηκαν εκλογές
26-2-1905	η τριανδρία της αντιπολίτευσης και 15 άλλοι επιφανείς πολιτευτές συνέταξαν και υπέγραψαν προκήρυξη
10-3-1905	κήρυξη της επανάστασης στο Θέρισο
14-3-1905	η ημερομηνία που είχε διαρρεύσει ότι θα άρχιζε η επανάσταση στο Θέρισο
21-3-1905	ομιλία σε πάνδημο συλλαλητήριο στο Ηράκλειο του Ι. Σφακιανάκη
2-7-1905	τελεσίγραφο των Μ. Δυνάμεων προς τους επαναστάτες
καλοκαίρι 1905	διαπραγματεύσεις Μ. Δυνάμεων – επαναστατών
2-11-1905	υπογραφή τελικής συμφωνίας στο μοναστήρι των Μουρνιών Κυδωνίας
2-1906	ήλθε στη Κρήτη Διεθνής Επιτροπή
14-8-1906	απόφαση των Μ. Δυνάμεων με την οποία παραχωρούσαν στο βασιλιά των Ελλήνων το δικαίωμα να διορίζει τον Ύπατο Αρμοστή της Κρήτης
12-9-1906	υποβολή της παραίτησης του Πρίγκιπα Γεωργίου
18-9-1906	ο Αλ. Ζαΐμης ανέλαβε τα καθήκοντα του
1907	οργάνωση της Πολιτοφυλακής της Κρήτης
21-5-1908	ευχαριστήριο Ψήφισμα της Κρητικής Βουλής προς τις Μ. Δυνάμεις
24-9-1908	επίσημο ενωτικό ψήφισμα της Κρητικής Κυβέρνησης
1909	κίνημα στο Γουδί
3-1910	εκλογές μετά την παραίτηση της Προσωρινής Κυβέρνησης
17-5-1910	σχηματισμός κυβέρνησης Βενιζέλου
9-1910	πρόσκληση Βενιζέλου να αναλάβει την πρωθυπουργία της Ελλάδας από το Στρατιωτικό Σύνδεσμο
τέλη 1911	αναταραχή στην Κρήτη ύστερα από την άρνηση του ελληνικού κοινοβουλίου να επιτρέψει την είσοδο Κρητών βουλευτών
3-1-1912	συγκροτήθηκε στην Κρήτη Επαναστατική Συνέλευση
10-1912	έκρηξη Βαλκανικών πολέμων
12-10-1912	ο Στέφανος Δραγούμης ανέλαβε τα καθήκοντα του Γενικού Διοικητή στην Κρήτη
14-2-1913	αφαιρέθηκαν από το φρούριο της Σούδας οι σημαίες των Μ. Δυνάμεων και της Τουρκίας

1912-1913	Βαλκανικοί πόλεμοι
30-5-1913	υπογραφή της Συνθήκης του Λονδίνου
14-11-1913	ιδιαίτερη συνθήκη ειρήνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας
1-12-1913	κηρύχθηκε η επίσημη ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα

Ιδιαίτερα μαθηματα.gr

4. ΠΗΓΕΣ

1. Διαβάστε προσεκτικά τα παρακάτω αποσπάσματα και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις απαντήστε στην ερώτηση: Να σχολιάσετε τη φράση του πρίγκιπα Γεωργίου «θα φροντίσω να διοικηθίτε καλώς, δικαίως και αμερολήπτως...».

Πηγή 1

(Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, σελ. 208)

Από το διάγγελμα του Υπατου Αρμοστή, Πρίγκιπα Γεωργίου, προς τον κρητικό λαό: «θα καταβάλω πάσαν προσπάθειαν υπέρ της ευημερίας σας, θα φροντίσω να διοικηθίτε καλώς, δικαίως και αμερολήπτως, ν' αποκτήσετε ανεξαιρέτως ασφάλειαν αληθή, ην εγγυάται μόνον το κράτος του νόμου και θεσμοί λυσιτελείς...»

Πηγή 2

(Τάσος Βουρνάς, Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας., σελ. 574-575)

Στις 9 Ιανουαρίου 1899 δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα της Κρητικής πολιτείας το διάταγμα της σύγκλησης της Εθνοσυνέλευσης και προκηρύχθηκαν εκλογές για τις 8 Φεβρουαρίου. Το διάταγμα πρόβλεπε σαν μέλη του σώματος, που επρόκειτο να εκλεγεί, 138 Χριστιανούς και 50 Μουσουλμάνους, σύμφωνα με την αναλογία των δύο κοινοτήτων που διαβιούσαν στο νησί. Οι εκλογές έγιναν πράγματι και το κρητικό νομοθετικό σώμα συνήλθε στην πρώτη του πανηγυρική συνεδρίαση. Πρόεδρος εξελέγη ο Ι. Σφακιανάκης και από την επόμενη συνεδρίαση καταπιάστηκε με το έργο της έγκρισης του συντάγματος της Κρητικής πολιτείας, με αξιοσημείωτη ζέση. Μέσα σ' ένα καταπληκτικά και ύποπτα βραχύ χρονικό διάστημα, το νέο σύνταγμα, από δέκα κεφάλαια και δεκατέσσερα άρθρα, ψηφίστηκε, κινήθηκε από τον ηγεμόνα και δημοσιεύτηκε στην επίσημη εφημερίδα της πολιτείας.

Η δημοσίευση του συντάγματος αποτέλεσε δυσάρεστη έκπληξη, τόσο για τις μάζες των αστικών κρητικών κέντρων, όσο και της υπαίθρου και δόθηκε, επιτέλους, εξήγηση γιατί βιάστηκαν τόσο πολύ οι πληρεξούσιοι. Το νέο σύνταγμα ήταν σαφώς δεσποτικό και μεροληπτικώτατα φιλομοναρχικό. Ο ηγεμόνας προκίχθαν με σπουδαία δικαιώματα, ενώ οι λαϊκές ελευθερίες συμπίεζονταν στο ελάχιστο. Η δημοσίευσή του έπεισε τους πάντες, στην Κρήτη και στην Ελλάδα, ότι ο ευγενής, αλλά δυσήνιος κρητικός λαός παραδινόταν δέσμιος στη διακυβέρνηση ενός άπειρου στα πολιτικά πράγματα πρίγκιπα, ο οποίος κατά στα άλλα, δεν φημιζόταν και για τις δημοκρατικές του αντιλήψεις.

Πηγή 3

(Τάσος Βουρνάς, Ιστορία της νεώτερης και σύγχρονης Ελλάδας., σελ. 576-577)

Οι αρμονικότερες αρχικά σχέσεις του ηγεμόνα και του επί της Δικαιοσύνης συμβούλου του, απέβησαν με το πέρασμα του χρόνου ψυχρές, εξ αιτίας των επιδράσεων του ιδιαίτερου γραμματέα του πρίγκιπα Ανδρέα Παπαδιαμαντόπουλου, ο οποίος αξιούσε να ασκείται η όλη διακυβέρνηση της

νήσου από τους προθαλάμους της Γραμματείας της Αρμοστείας. Οι σχέσεις εκτραχύνθηκαν φανερά και απροσχημάτιστα όταν ο Βενιζέλος ανέφερε στον πρίγκιπα ότι κατά την προσεγγίζουσα λήξη της τριετούς θητείας του ως αρμοστού, θα έπρεπε, αν η ένωση θα εξετιμάτο σαν αδύνατη, να μη επιδιωχθεί η ανανέωση της θητείας του αρμοστού ως εντολοδόχου των Δυνάμεων, αλλά να κηρυχθεί η Κρήτη πραγματικά αυτόνομη Πολιτεία και ο ανώτατος άρχων της να εκλεγεί από τη συνέλευση, οπότε τα ξένα στρατεύματα θα αποσύρονταν, θα τερματιζόταν η κηδεμονία και οι επεμβάσεις των ξένων και έτσι θα καθίστατο ευχερέστερη η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Ο πρίγκιπας όχι μόνο απέκρουσε τη γραμμή αυτή, αλλά και υποκίνησε αληθινή σταυροφορία κατά του Βενιζέλου, εμφανίζοντας τον ως ανθενωτικό! Μάλιστα ο ιδιαίτερος του πρίγκιπα Παπαδιαμαντόπουλος υπέβαλε μυστική έκθεση προς την υπό τον Γ. Θεοτόκη, ελληνική κυβέρνηση και τον βασιλέα Γεώργιο, στην οποία ο Βενιζέλος εμφανιζόταν σαν αποδεδειγμένα ιδιοτελές όργανο ξένων δυνάμεων, που απέβλεπαν, προκειμένου να εξυπηρετήσουν δικά τους συμφέροντα, να παρουσιάσουν σαν υπαρκτή στην Κρήτη σοβαρή ανθενωτική κίνηση. Ο Βενιζέλος υπέβαλε τότε δύο φορές την παραίτηση του στον αρμοστή, αλλ' αυτός δεν την αποδεχόταν, προτίμησε δε, μέσα στο φανατισμό του, να δημοσιεύσει στις 18 Μαρτίου 1901 διάταγμα βαρύτατα προαβληματικό, με το οποίο απέλυε τον επί της Δικαιοσύνης σύμβουλο του!

2. Διαβάστε προσεκτικά τα παρακάτω αποσπάσματα και, σε συνδυασμό με τις ιστορικές σας γνώσεις, απαντήστε στις ερωτήσεις:
 - α) Ποια στάση κράτησαν οι Μεγάλες Δυνάμεις απέναντι στην Επανάσταση στο Θερίσο;
 - β) Αφού καταγράψετε τα αποτελέσματα της επανάστασης στο Θερίσο, να διατυπώσετε την άποψή σας για το αν δικαιώθηκε η πολιτική του Βενιζέλου.

Πηγή 1

(Τάσος Βουρνάς, Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας, σελ. 593)

Από τις 10 Μαρτίου 1905, ημερομηνία που η Κρήτη ρίχτηκε στην περιπέτεια του Θερίσου υπό την αρχηγία του Βενιζέλου, έγινε φανερό πως ο πληθυσμός του νησιού θα στρεφόταν κατά του υπάτου αρμοστή, τον οποίο υποστήριζαν οι ξένοι και μόνο. Ταχύτατα το κίνημα ενισχύθηκε με την προσχώρηση του Ι. Σφακιανάκη, πολιτικού που ασκούσε μέγα γόητρο ανάμεσα στο λαό. Στα αστικά κέντρα του νησιού ξέσπασαν μεγάλα συλλαλητήρια υπέρ του Θερίσου, οι αρμοστειακές αρχές καταλύονταν και μεγάλες μάζες πολιτών προστρέχανε στο Θερίσο και ενώνονταν με τους αντάρτες. Πολύ γρήγορα το κίνημα του Θερίσου έγινε ισχυρή και υπολογίσιμη δύναμη, και ζητούσε συνέλευση για αναθεώρηση του Κρητικού συντάγματος και ελευθεροτυπία. Η Αρμοστεία εξάλλου στράφηκε αποφασιστικά εναντίον του κινήματος, το κατάγγειλε ως προδοσία της εθνικής υπόθεσης και σε πολλές περιπτώσεις μεταχειρίστηκε εναντίον του και τις ξενικές λόγχες- ιδιαίτερα των ρωσικών δυνάμεων κατοχής της νήσου. Τέλος, και μετά από πολλές αντεγκλήσεις, η Αρμοστεία πέτυχε διακοίνωση των προξένων των Δυνάμεων, με την οποία

ζητούνταν η κατάθεση των όπλων των ανταρτών του Θερίσου. Οι εξεγερμένοι πέτυχαν τη γενική αμνηστεία και τη σύγκληση συνέλευσης και έτσι η έκρυθμη κατάσταση τερματίστηκε. Οι εκλογές ορίστηκαν για τις 7 Μαρτίου 1906, υπό την εποπτεία διεθνούς επιτροπής και ευθύς μετά τη διεξαγωγή τους οι Δυνάμεις αποδέχτηκαν το αίτημα των επαναστατών για αποχώρηση της διεθνούς δυνάμεως και το σχηματισμό πολιτοφυλακής από ντόπιους Κρητικούς, υπό τη διοίκηση Έλλήνων αξιωματικών. Η τροπή αυτή των πραγμάτων έθεσε τέρμα στη θητεία του Γεωργίου και νέος αρμοστής ανέλαβε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης.

Πηγή 2

(Douglas Dakin, Η ενοποίηση της Ελλάδας, σελ. 262-263)

Η πρόταση της επιτροπής να ενωθεί η Κρήτη με την Ελλάδα δεν άρεσε στη βρετανική κυβέρνηση. Οι Βρετανοί είχαν ζητήσει τη γνώμη του βασιλιά Γεωργίου, που ήταν σαφώς αντίθετος, και φοβούνταν ότι η ένωση θα ευνοούσε ίσως την πραγμάτωση των ρωσικών βλέψεων. Γι' αυτόν το λόγο προώθησαν άλλες προτάσεις: να ονομάσει ο Έλληνας βασιλιάς (όχι η κυβέρνηση) άλλον αρμοστή ως αντικαταστάτη του πρίγκιπα Γεωργίου. Το έργο της αναδιοργάνωσης της κρητικής πολιτοφυλακής να ανατεθεί σε Έλληνες αξιωματικούς, να αποσυρθούν τα διεθνή στρατεύματα, και να υποσχεθεί η ελληνική κυβέρνηση ότι δεν θα προσαρτούσε την Κρήτη χωρίς τη συγκατάθεση των Δυνάμεων.

Οι προτάσεις όμως αυτές δεν ικανοποίησαν ούτε τη Ρωσία ούτε τη Γαλλία. Ακολούθησε νέος κύκλος διαπραγματεύσεων με αποτέλεσμα να συνταχθεί κοινή διακοίνωση στον πρίγκιπα Γεώργιο, στις 10 / 23 Ιουλίου, και την επόμενη στον πατέρα του. Η διακοίνωση αυτή περιείχε τις ακόλουθες προτάσεις: μεταρρυθμιστικά μέτρα για τη χωροφυλακή: δημιουργία πολιτοφυλακής με τη συνεργασία Ελλήνων αξιωματικών (όχι από τα ενεργά στελέχη), υπαγωγή και των δύο οργανώσεων στις διαταγές του ύπατου αρμοστή, δάνειο 9.300.000 φράγκων υπό τον έλεγχο της δημοσιονομικής επιτροπής της Αθήνας, πλήρη ισότητα μωαμεθανών και χριστιανών και τέλος το διορισμό μεικτής επιτροπής για την αντιμετώπιση θρησκευτικών διοικητικών προβλημάτων.

Η διακοίνωση όμως δεν ικανοποίησε την Κρητική Συνέλευση ούτε το βασιλιά και την κυβέρνηση της Ελλάδας. Ο βασιλιάς συμβούλεψε τον πρίγκιπα Γεώργιο να την απορρίψει, και η ελληνική κυβέρνηση έστειλε τον Μπουφίδη στην Κρήτη για να εξασφαλίσει την αντίδραση των βενιζελικών. Ο Βενιζέλος όμως είδε ότι όπως παρουσιαζόταν η διεθνής κατάσταση, ο προτεινόμενος διακανονισμός αποτελούσε ό, τι καλύτερο μπορούσε να γίνει προς το παρόν. Έβλεπε επίσης ότι, εφόσον η Μεγάλη Βρετανία εξακολουθούσε να παρέχει την υποστήριξη της, η Κρήτη θα κέρδιζε τελικά την ένωση με την Ελλάδα. Δεν ήταν άλλωστε ο μόνος που είχε αυτή τη γνώμη. Τόσο η βασίλισσα Αλεξάνδρα όσο και ο διάδοχος του θρόνου Κωνσταντίνος (που βρισκόταν σε επίσκεψη στο Λονδίνο) έστειλαν τηλεγραφήματα στο βασιλιά Γεώργιο, στα οποία υπογράμμιζαν τη σημασία του να μην αποξενωθεί η Ελλάδα από τη Μεγάλη Βρετανία. Το αποτέλεσμα ήταν να συμβουλέψει ο βασιλιάς Γεώργιος το γιο του να παραιτηθεί από το αξίωμα του. Ο πρίγκιπας, που είχε σταθεί υπερβολικά

άτυχος, δέχθηκε απρόθυμα για το καλό της πατρίδας του και για χάρη του νησιού, που το είχε αγαπήσει και δεν ήθελε να το εγκαταλείψει. Ο βασιλιάς Γεώργιος διόρισε αντικαταστάτη του τον Αλέξανδρο Ζαΐμη, πρώην πρωθυπουργό της Ελλάδας, που έφτασε στην Κρήτη στις 18 Σεπτεμβρίου / 1 Οκτωβρίου 1906.

3. Τι γνωρίζετε για το σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας του 1899 και τα προβλήματα που δημιούργησε;

Πηγή

(Λ. Μαρκάκη, Ελευθέριος Βενιζέλος, σελ. 382)

Τα σοβαρά προβλήματα που γεννήθηκαν στην εφαρμογή του ήταν συνέπεια των ατελειών του. Για παράδειγμα ο ύπατος αρμοστής οριζόταν ως αντιπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κρήτη, αλλά συνδεόταν και με το λαό της με μια «σύμβαση». Ήταν ο κεντρικός παράγοντας του κράτους και ο κύριος εκτελεστικός λειτουργός και σημαντικό στέλεχος της νομοθετικής εξουσίας. Όπως παρατηρούσε ο πρόεδρος της συντακτικής επιτροπής Ι. Σφακιανάκης, «το πρόσωπον του Ηγεμόνος είναι το κέντρον όλων των εξουσιών». Από την άλλη μεριά, τα μέλη της αρμοστειακής κυβέρνησης, σύμφωνα πάντοτε με το σύνταγμα, ήταν σύμβουλοι του πρίγκιπα, ελεγχόμενοι και άμεσα υπόλογοι σ' αυτόν μάλλον παρά στη Συνέλευση από την οποία προέρχονταν... Η Κρητική Συνέλευση, η οποία εκλεγόταν με γενική ψηφοφορία κάθε δύο χρόνια, δεν είχε σαφείς εξουσίες ούτε αρκετές αρμοδιότητες. Πραγματοποιούσε μόνο μια συνεδρίαση στη διάρκεια της θητείας της και, καθώς φαίνεται, είχε περιορισμένη δικαιοδοσία, αφού η τελική επικύρωση των νόμων ενέπιπτε στην αρμοδιότητα του ύπατου αρμοστή.

ΜΕΡΟΣ 5°

ΠΑΡΕΥΞΕΙΝΙΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΣ

1. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΑΠΟΔΟΣΗ

Α. Ο Παρευξείνιος Ελληνισμός κατά το 19° και 20° αιώνα

Α1. Οικονομική και πνευματική ανάπτυξη

αιτίες ανάπτυξης:

- το δυσμενές κλίμα για τους υπόδουλους Έλληνες, που είχε διαμορφωθεί στην Οθωμανική αυτοκρατορία κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1821, άρχισε σταδιακά να υποχωρεί
- παραχώρηση ειδικών προνομίων, γνωστών στην παγκόσμια ιστορία με τους νομικούς όρους:
 - α) «Χάτι Σερίφ» (1839)
 - β) «Χάτι Χουμαγιούν» (1856)

αποτελέσματα:

- α) θεωρητική ισονομία
- β) θρησκευτική ελευθερία
- γ) ανάπτυξη του εμπορίου και της οικονομίας
- δ) δημογραφική αύξηση του παντιακού πληθυσμού
- ε) καλλιέργεια της ελληνικής παιδείας
- στ) ανάπτυξη της νεοελληνικής συνείδησης
- ζ) ο ποντιακός ελληνισμός εγκατέλειψε τα κρησφύγετά του
- η) κατέβηκε στις παραλιακές περιοχές
- θ) εκεί έχτισε:
 - 1) καινούρια χωριά
 - 2) εκκλησίες
 - 3) σχολεία
- ι) σε σύντομο χρονικό διάστημα πήρε ξανά στα χέρια του το εμπόριο:
 - 1) ολόκληρου του Εύξεινου Πόντου
 - 2) της ενδοχώρας
- ια) η Τραπεζούντα ξαναβρήκε τις παλιές της δόξες

ξυλεία.

- το μέλλον της περιοχής προβλεπόταν ευοίωνο, χάρη στην εύφορη χώρα με την πλούσια βλάστηση, τις απέραντες δασικές εκτάσεις με:

- α) έλατα
- β) πλατάνια
- γ) πεύκα
- δ) και άλλα δέντρα που κάλυπταν τις περιοχές:

- 1) της Σινώπης
- 2) της Τρίπολης
- 3) της Κερασούντας
- 4) της Τραπεζούντας
- 5) των Σουρμένων

- στην Κερασούντα είχαν ιδρυθεί εργοστάσια ατμοπριόνων για την παραγωγή ξυλείας από έλατα
- μεγάλη σπουδαιότητα είχε η λεπτοκαρυά που εξαγόταν:
 - α) στο Αμβούργο
 - β) την Τεργέστη
 - γ) τη Ν. Υόρκη
 - δ) τη Ρωσία

γεωργία:

- η γεωργική οικονομία στηριζόταν κυρίως:
 - α) στο σιτάρι
 - β) στο καλαμπόκι
 - γ) στο κριθάρι
 - δ) στα όσπρια
 - ε) στα πορτοκάλια
 - στ) στα γεώμηλα
 - ζ) στα εξαίρετα καπνά, ιδιαίτερα των περιοχών:
 - 1) της Αμισού
 - 2) της Μπάφρας
 - η) στα τυροκομικά προϊόντα, που ήταν και είναι δημοφιλή στις αγορές:
 - 1) της Κωνσταντινούπολης
 - 2) των άλλων μεγαλουπόλεων

μεταλλεύματα:

- προς το βόρειο η οροσειρά Παρυάδρου, πλούσια σε μεταλλευτικά κοιτάσματα έδωσε τη δυνατότητα δημιουργίας στις περιφέρειες της Αργυρούπολης και της Τρίπολης μεταλλείων:
 - α) αργύρου
 - β) χαλκού
 - γ) μολύβδου βιοτεχνία- βιομηχανία:
- εξίσου αναπτυγμένη ήταν:
 - α) η βιοτεχνία στο χώρο:
 - 1) της χρυσοχοΐας
 - 2) της σιδηρουργίας

- 3) της χαλκουργίας
 β) η βιομηχανία της ναυπηγικής

εμπόριο:

- η κύρια πλουτοπαραγωγική πηγή στα παράλια του Εύξεινου Πόντου ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο με κυριότερα λιμάνια:
 - α) την Αμισό
 - β) την Τραπεζούντα
 - γ) την Κερασούντα
 - δ) την Οδησσό
 - ε) τη Βραΐλα
 - στ) το Νοβοροσίσκι
 - ζ) τη Σεβαστούπολη
- κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Νεότουρκοι με διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να απομακρύνουν και να περιορίσουν το εμπόριο των χριστιανών, οι οποίοι για να επιβιώσουν συνεργάστηκαν με τοπικές μουσουλμανικές εθνότητες
- Τραπεζούντα:
 - μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας
 - το διαμετακομιστικό εμπόριο απέφερε κέρδος περίπου 200.000.000 φράγκα το χρόνο
- οι ελληνικές επιχειρήσεις διέθεταν εμπορικά υποκαταστήματα και πρακτορεία μεταφορών:
 - α) στη Ρωσία
 - β) στην Περσία
 - γ) στην Αγγλία
 - δ) στην Κωνσταντινούπολη
 - ε) στη Μασσαλία
 - στ) σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ευρώπης
- Τραπεζούντα:
 - αποτελούσε το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής μέχρι το 1869
 - 1869: ολοκληρώθηκε η διάνοιξη της διώρυγας του Σουέζ
 - άρχισε η σταδιακή παρακμή του λιμανιού της
 - για μεγάλο διάστημα και μετά το 1883 4 μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι της Τραπεζούντας έλεγχαν μαζί με το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου
- ανάλογη ήταν η οικονομική κίνηση των Ελλήνων και στις άλλες πόλεις του Πόντου:
 - από το εμπορικό λιμάνι της Αμισού εξάγονταν μεγάλες ποσότητες:
 - α) εξαιρετικού καπνού
 - β) άλλων εγχώριων προϊόντων

- 1869: στην Αμισό από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 ανήκαν στους Έλληνες
- στην Κερασούντα καταξιώθηκαν στα μεγάλα εμπορικά κέντρα του Εύξεινου Πόντου αλλά και της Ευρώπης οι εφοπλιστικοί και εμπορικοί οίκοι των:
 - α) Κωνσταντινίδη
 - β) Κακουλίδη
 - γ) Σούρμελη
 - δ) Πισσάνη

πνευματική άνθηση:

- η οικονομική άνθηση του ελληνισμού στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου είχε ως αποτέλεσμα την πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση
- οι εκπρόσωποι του επιχειρηματικού κόσμου προσέφεραν γενναιόδωρα ένα σεβαστό ποσό από τα κέρδη τους υπέρ των:
 - α) θρησκευτικών
 - β) εκπαιδευτικών
 - γ) φιλανθρωπικών ιδρυμάτων
- αξιόλογοι επιστήμονες στέλνονταν για ειδικευση σε διάφορα πανεπιστήμια της Ευρώπης, για να μεταφέρουν στην πατρίδα τους τις νέες επιστημονικές μεθόδους διδασκαλίας
- το Φροντιστήριο της Τραπεζούντας:
 - το είχε ιδρύσει το 1682 ο μεγάλος Τραπεζούντιος δάσκαλος του γένους Σεβαστός Κυμινήτης
 - λειτούργησε παρά τις αντιξοότητες μέχρι το 1922
 - έπαιξε σημαντικό ρόλο:
 - α) στην πνευματική και ηθική ανάπτυξη των Ελληνοποντίων
 - β) στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης
- σχολεία:
 - στις αρχές του 20ου αιώνα δεν υπήρχε ποντιακό χωριό χωρίς:
 - α) δικό του σχολείο
 - β) δική του εκκλησία
 - σύμφωνα με τη στατιστική του Παναρέτου το 1913 στις επαρχίες των έξι μητροπόλεων του Πόντου κατοικούσαν 697.000 Έλληνες
 - το ίδιο διάστημα σύμφωνα με το Γ. Λαμψίδη λειτουργούσαν:
 - α) 1.890 εκκλησίες
 - β) 22 μοναστήρια
 - γ) 1.647 παρεκκλήσια
 - δ) 1.401 σχολεία με 85.890 μαθητές
- ελληνικό τυπογραφείο:
 - εγκαταστάθηκε το 1880 στην Τραπεζούντα
 - συνέβαλε αποφασιστικά:
 - α) στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης

β) στην προετοιμασία ενός αγωνιστικού κλίματος για την αντικατάσταση του οθωμανικού καθεστώτος από ένα ελεύθερο και δημοκρατικό πολίτευμα

- ελληνοκεντρικός προσανατολισμός:
 - ο ελληνοκεντρικός προσανατολισμός του κλίματος αυτού είχε ως πρωτεργάτες την πρωτοεμφανιζόμενη αστική τάξη, η οποία ανέπτυξε πατριωτική δράση σε κάθε ευκαιρία
 - π.χ. από τον ρωσο-οθωμανικό πόλεμο του 1828-1829 μέχρι και την κρητική εξέγερση του 1866- 1867, οι Έλληνες του Πόντου ήταν παρόντες
 - και στους ελληνο-οθωμανικούς πολέμους που ακολούθησαν, πολύ σημαντική ήταν η εθελοντική συμμετοχή των Ποντίων αγωνιστών και η οικονομική ενίσχυση που παρείχαν υπέρ των αγώνων
 - π.χ. οι Έλληνες της Σαμψούντας προσέφεραν 12.000 λίρες το 1912 στο ελληνικό Ναυτικό
- 20ος αιώνας:
 - βρήκε τον ελληνισμό του Πόντου να έχει θεαματικό προβάδισμα συγκριτικά με τις άλλες εθνότητες της ευρύτερης περιοχής στον οικονομικό και πνευματικό τομέα

η στάση των Τούρκων:

- η πολιτική που εφάρμοσαν οι νεοτούρκοι κυβερνήσεις απέναντι στους Έλληνες:
 - ήταν εξαιρετικά εχθρική
 - περιλάμβανε δυσμενή οικονομικά, εκπαιδευτικά, στρατιωτικά και θρησκευτικά μέτρα, τα οποία επιβλήθηκαν γενικότερα στις χριστιανικές εθνότητες του κράτους
 - η πολιτική αυτή βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με τις εξαγγελίες του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Γ. Γουίλσον, σχετικά με την αποδιάθεση των λαών
 - η πολιτική αυτή οδήγησε τους Πόντιους, κυρίως της Διασποράς, στη μεγάλη απόφαση να αγωνιστούν για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας

Δ2. Αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας (1917-1922)

εκπρόσωποι:

- οι Έλληνες της Διασποράς αναδείχθηκαν πρωτεργάτες στους αγώνες για τη δημιουργία μιας αυτόνομης ποντιακής δημοκρατίας
- βασικοί εκπρόσωποι:

- α) από τη Μασσαλία:
→ Κ. Κωνσταντινίδης
- β) από το Βατούμ:
→ Β. Ιωαννίδης
→ Θ. Θεοφύλακτος
- γ) από το Σοχούμ:
→ Ι. Πασσαλίδης
- δ) από το Κρασνοντάρ:
→ Λ. Ιωαννίδης
→ Φ. Κτενίδης
- ε) από τους Έλληνες του ιστορικού Πόντου ξεχωρίζουν δύο σεβάσμιες μορφές της εκκλησίας:
→ μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρύσανθος
→ μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός Καραβαγγέλης

εξελίξεις στην Τραπεζούντα:

- λίγες μέρες πριν από τη ρωσική κατοχή της πόλης (4-1916) έγινε η παράδοση της Τραπεζούντας από τον Τούρκο Βαλή Μεχμέτ Τζεμάλ Αζμή μπέη στο μητροπολίτη Χρύσανθο
- ο μητροπολίτης λόγω της συνετής πολιτικής του απέναντι στους μουσουλμάνους της περιοχής έγινε δεκτός από τους Ρώσους αλλά και από τους προξενικούς εκπροσώπους των άλλων κρατών ως ηγέτης στην ευαίσθητη περιοχή, όπου ήταν ακόμη ναυπές στους κατοίκους οι μνήμες από τις σφαγές και τις εχθροπραξίες
- η δίχρονη προεδρία του Χρύσανθου ήταν ένα αληθινό διάλειμμα δημοκρατίας και αρμονικής συμβίωσης χριστιανών και μουσουλμάνων
- 2-1918: η κατάσταση είχε αλλάξει ριζικά, όταν ύστερα από την επικράτηση των μπολσεβίκων το 1917, ο ρωσικός στρατός εγκατέλειψε την Τραπεζούντα και η περιοχή ξαναπέρασε στην κατοχή των Νεοτούρκων

ο ξεριζωμός των Ποντίων:

- δύσκολες στιγμές
- χιλιάδες Έλληνες του ανατολικού Πόντου και του Καρς, για να γλιτώσουν από τις διώξεις των Νεοτούρκων, πήραν το δρόμο της φυγής προς τη Ρωσία, η οποία δοκιμαζόταν τότε από εμφύλιο πόλεμο
- ο ξεριζωμός των Ελλήνων της Μικράς Ασίας ευαισθητοποίησε τους Έλληνες της Ρωσίας
- αυτοί ήδη από το Α' Πανελλήνιο Συνέδριο (7-1917) στο Ταϊγάνιο αποφάσισαν την εκλογή Κεντρικού Συμβουλίου για τη δημιουργία ανεξάρτητου Ποντιακού Κράτους, με προσωρινή έδρα την πόλη Ροστόβ

η αντίδραση των Ποντίων:

- για πρώτη φορά οι Πόντιοι της Διασποράς οργανώθηκαν:
 - α) σε όλες τις μεγάλες πόλεις της Ελλάδας:
 - Αθήνα
 - Θεσσαλονίκη
 - Καβάλα
 - Βόλο
 - β) στις πόλεις του εξωτερικού
- στην Ευρώπη πρωτεργάτης του αγώνα ήταν ο Κ. Κωνσταντινίδης, ο οποίος:
 - α) από τη Μασσαλία με διαδοχικά υπομνήματα ενημέρωνε τις συμμαχικές δυνάμεις για την τραγική κατάσταση που επικρατούσε στον Πόντο
 - β) τύπωσε και κυκλοφόρησε χάρτη που όριζε τα σύνορα της προτεινόμενης ποντιακής δημοκρατίας
 - γ) τύπωσε το χάρτη αυτό και σε απλό σχήμα ταχυδρομικού δελτίου (καρτοποστάλ) με γραπτό κείμενο στα γαλλικά: «Πολίτες του Πόντου ξεσηκωθείτε! Θυμίστε στα φιλελεύθερα έθνη τα ύψιστα δικαιώματά σας για τη ζωή και την ανεξαρτησία.»

η ρωσική επανάσταση:

- η ρωσική επανάσταση ξεσήκωσε τους Έλληνες του Πόντου για το δικό τους εθνικό αγώνα
- στο πρώτο παγκόσμιο Παν-ποντιακό Συνέδριο που οργανώθηκε στη Μασσαλία το Φεβρουάριο του 1918 ο ίδιος ο Κ. Κωνσταντινίδης με τηλεγράφημα που έστειλε στον Τράνκι, ζήτησε επίσημα την υποστήριξη της Σοβιετικής Ένωσης

η στάση του Βενιζέλου:

- αρχικά:
 - η κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου ήταν αρχικά σύμφωνη με τον αγώνα και τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων
- τελικά:
 - στο συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι, που άρχισε το Δεκέμβριο του 1918, ο Βενιζέλος:
 - πείστηκε από τις συμμαχικές δυνάμεις
 - δε συμπεριέλαβε τον Πόντο στο φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων
 - παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των Ελλήνων του Πόντου, συμφώνησε να πα-ραχωρηθεί η περιοχή στην υπό ίδρυση Αρμενική Δημοκρατία

η διαμαρτυρία των Ποντίων:

- η πρόταση του Βενιζέλου προκάλεσε μεγάλη απογοήτευση στους Έλληνες του Πόντου
- οι κινήσεις των Ελλήνων του Πόντου:
- α) διαμαρτυρήθηκαν έντονα για τη στάση της ελληνικής κυβέρνησης στα διάφορα συνέδρια που πραγματοποιήσαν:
 - 1) στο Μπακού
 - 2) στο Κρασνοντάρ
 - 3) στο Βατούμ
 - 4) στη Μασσαλία
- β) πολλά ποντιακά σωματεία έστειλαν τότε τηλεγραφήματα στο Παρίσι για να μεταπείσουν τον πρωθυπουργό
- γ) τον Απρίλιο του 1919 επισκέφθηκε τον πρωθυπουργό ο μητροπολίτης Χρυσάνθος:
 - ο Έλληνας πρωθυπουργός έλαβε διεξοδική ενημέρωση από το Χρυσάνθο για το Ποντιακό Ζήτημα
 - ο Βενιζέλος:
 - αποφάσισε να ενισχύσει τις προσπάθειες των Ποντίων
 - έδωσε την έγκρισή του στο μητροπολίτη να συνεχίσει την προσπάθεια ε-νημέρωσης όλων των πολιτικών που έλαβαν μέρος στη Συνδιάσκεψη

η αντίδραση των ξένων κρατών:

- οι περισσότεροι αντιπρόσωποι είδαν με πολλή κατανόηση τα αιτήματα των Ελληνοποντίων
- εξαίρεση: οι Άγγλοι αντιπρόσωποι
- στην πρόταση του μητροπολίτη να γίνει ο Πόντος ανεξάρτητο κράτος υπό ελληνική εντολή, ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Ουίλσον απάντησε: «Είναι θαυμάσια όσα μου λέτε. Ο Πόντος πρέπει να γίνει ανεξάρτητος. Μίαν ψήφον έχω εις την Συνδιάσκεψιν, αλλά θα την διαθέσω υπέρ του λαού σας.»

οι ενέργειες του Χρυσάνθου:

- παράλληλα με τον παν-ποντιακό αγώνα των Ελλήνων της Ρωσίας, ο Χρυσάνθος:
 - α) επισκέφτηκε το Εριβάν
 - β) διαπραγματεύτηκε μια μορφή συνομοσπονδίας με:
 - 1) τους Αρμένιους
 - 2) τους μουσουλμάνους του Πόντου
- ωστόσο, η αμοιβαία καχυποψία έγινε αιτία να χαθεί πολύτιμος χρόνος, ο οποίος αποδείχτηκε μοιραίος, εξαιτίας των γρήγορων πολιτικών εξελίξεων

οι κινήσεις του Κεμάλ:

- το πολιτικό γεγονός που λειτούργησε ως ταφόπετρα του ποντιακού ζητήματος ήταν η συνθήκη φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ:
 - υπογράφηκε το Μάρτιο του 1921
 - έδωσε στον αδύναμο ως τότε Κεμάλ την οικονομική, στρατιωτική και ηθική δυνατότητα:
 - α) να συνεχίσει τις επιχειρήσεις του κατά των Ποντίων
 - β) να εμφανιστεί στη Συνδιάσκεψη του Λονδίνου με υπερβολικές απαιτήσεις, που λόγω της ιστορικής συγκυρίας δεν απορριφθηκαν από τις νικήτριες Δυνάμεις, παρά το γεγονός ότι ήταν σύμμαχοι με τους Έλληνες

οι τελευταίες κινήσεις των Ποντίων:

- παρά το αρνητικό κλίμα που δημιουργήθηκε, ο ποντιακός ελληνισμός δεν πτοήθηκε
- 10-3-1921: ο μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός πρότεινε στον υπουργό εξωτερικών Μπαλτατζή συνεργασία με τους Κούρδους και τους Αρμένιους εναντίον του κινήματος του Κεμάλ
- η κυβέρνηση του Γούναρη, απομονωμένη από τους συμμάχους, δεν πήρε καμιά πρωτοβουλία
- οι Πόντιοι απογοητευμένοι με πρωτοβουλία του Γερμανού Καραβαγγέλη διοργάνωσαν δύο συνέδρια:
 - α) στην Κωνσταντινούπολη (17-8-1921)
 - β) στην Αθήνα (4-9-1921)
- η τελευταία προσπάθεια ποντορμενικής συνεργασίας άρχισε καθυστερημένα (αρχές 1922), όταν πια τα συμφέροντα των Μεγάλων Δυνάμεων είχαν αλλάξει πλευρά
- Κεμάλ πασάς:
 - εκμεταλλεύθηκε την ευνοϊκή συγκυρία
 - είχε
 - τη φανερή υποστήριξη:
 - α) των μπολσεβίκων
 - β) της Ιταλίας
 - γ) της Γαλλίας
 - τη σιωπηρή σύμπραξη της Αγγλίας
 - άρχισε την αντεπίθεση που έφερε και την κατάρρευση του μετώπου
- αποτελέσματα:
 - η ποντιακή Δημοκρατία έμεινε ένα όνειρο
 - η καταδίκη σε θάνατο από την κεμαλική κυβέρνηση όλων των πρωτεργατών του αγώνα σφράγισε την εθνική συμφορά του ποντιακού ελληνισμού

- η συμφορά αυτή συνδέεται με τη γενικότερη τύχη του ελληνισμού της Μ. Ασίας

οι Πόντιοι της Ρωσίας:

- την περίοδο της γενοκτονίας αλλά και νωρίτερα:
 - ένας δεύτερος ποντιακός ελληνισμός ζούσε και μεγαλοουργούσε στη Ρωσία
 - περισσότεροι από 500.000 Πόντιοι κατοικούσαν στη Ρωσία
 - 1918: ξεπέρασαν τους 750.000:
 - με τις ομαδικές μετοικεσίες των καταδιωγμένων Ποντίων
 - ιδιαίτερα μετά την αποχώρηση των ρωσικών στρατευμάτων
- σήμερα:
 - υπολογίζεται ότι στην πρώην Σοβιετική Ένωση ζουν ακόμη περισσότεροι από μισό εκατομμύριο Πόντιοι
 - αυτοί διατηρούν, στο βαθμό που δεν εμπεδώνουν οι αρχές των Ανεξάρτητων Δημοκρατιών της Κοινοπολιτείας, τις πατροπαράδοτες ελληνοποντιακές τους παραδόσεις

Συνθήκη Λωζάννης:

- στον ιστορικό Πόντο το τέλος της ιστορίας και του πολιτισμού των Ποντίων ήταν εξαιρετικά τραγικό
- σταμάτησε βίαια με την αναγκαστική ανταλλαγή των πληθυσμών που όρισε η Συνθήκη της Λωζάννης (1923)

Δ3. Η μεθοδευμένη εξόντωση (γενοκτονία) των Ελλήνων του Πόντου

τρόπος:

- 1915:
 - γενοκτονία του αρμενικού λαού από τους Νεότουρκους
- 1916-1923:
 - μεθοδευμένη εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου
 - είχε τις ίδιες αναλογίες ποσοτικά και ηθικά με τη γενοκτονία των Αρμενίων
 - 1918: 697.000 Πόντιοι ζούσαν στον Πόντο
 - μέχρι το 1923 θανατώθηκαν περισσότεροι από 353.000 (ποσοστό μεγαλύτερο από το 50%):
 - από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς
 - στις πόλεις και τα χωριά
 - στις εξορίες, τις φυλακές και στα τάγματα εργασίας («αμελέ ταμπουρού»)

αιτίες:

- η φύση και η μέθοδος της εξαπόλυσης συστηματικών διώξεων κατά των Ελλήνων του Πόντου από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς:
 - ενώ έχει κοινά χαρακτηριστικά με τη γενοκτονία των Εβραίων
 - έχει δύο βασικές διαφορές:
 - α) δεν έχει καμία θεμελίωση:
 - ιδεολογική
 - κοσμοθεωρητική
 - ψευδοεπιστημονική περί γενετικής, ευγονικής και αρίας ή σημιτικής φυλής
 - β) εξυπηρετούσε μόνο τη συγκεκριμένη πρακτική πολιτική σκοπιμότητα της εκκαθάρισης της Μ. Ασίας από το ελληνικό στοιχείο
- αιτίες που συντέλεσαν ώστε πολλοί να πεθάνουν από τις κακουχίες:
 - α) εξορίες κατοίκων ολόκληρων χωριών
 - β) εξοντωτικές οδοιπορίες μέσα στο χιόνι των γυναικόπαιδων και των γερόντων
 - γ) οι άνδρες βρίσκονταν ήδη στα τάγματα εργασίας ή στο στρατό

1919:

- η κατάσταση στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου επιδεινώθηκε, όταν ο ελληνικός στρατός κατέλαβε τη Σμύρνη και ένα μέρος της ενδοχώρας (15-5-1919)
- 19-5-1919:
 - ο ίδιος ο Κεμάλ οργάνωσε τη δεύτερη φάση των διωγμών, όταν αποβιβάστηκε στη Σαμψούντα

πρόσφυγες:

- 24-7-1923:
 - με τη Συνθήκη της Λωζάννης ορίστηκε ως σύνορο μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας ο ποταμός Έβρος
- 30-1-1923:
 - υπογράφηκε στη Λωζάννη η σύμβαση περί ανταλλαγής των πληθυσμών
- η συντριπτική πλειοψηφία των Ελλήνων προσφύγων είχε ήδη εγκαταλείψει την περιοχή πριν από τη σύμβαση, ενώ πολλοί κατέφυγαν στις παραλιακές πόλεις για να επιβιβαστούν σε πλοία για την Ελλάδα
- συνολικά ο παρευξείνιος ελληνισμός της Μ. Ασίας:
 - εξοντώθηκε κατά την περίοδο 1914- 1924
 - ή ακολούθησε το δρόμο της διασποράς προς:
 - α) την Ευρώπη
 - β) την Αμερική
 - γ) την Περσία (Ιράν)

- δ) τη Σοβιετική Ένωση
- ε) την Ελλάδα αποτίμηση:

- τα Αρχεία των Υπουργείων Εξωτερικών της Ευρώπης και της Αμερικής, καθώς επίσης και οι εκθέσεις διεθνών οργανισμών πιστοποιούν το μέγεθος και το είδος του διωγμού που υπέστησαν οι Έλληνες του Πόντου

Ιδιαιτερομαθηματα.gr

2. ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΟΡΩΝ

Δ1

- **Χάτι Σερίφ**
 - σημαίνει «Υψηλή Γραφή»
 - πρόκειται για έγγραφο μεταρρυθμίσεων του Σουλτάνου, το οποίο επέβαλε στην Οθωμανική αυτοκρατορία ορισμένες δειλές μεταρρυθμίσεις σχετικά με τη θέση των χριστιανών υπηκόων
 - εισήγαγε μεταρρυθμίσεις στο δίκαιο, τη διοίκηση και την εκπαίδευση με βάση ευρωπαϊκά πρότυπα
 - δόθηκε το δικαίωμα στις εθνικές και θρησκευτικές μειονότητες να αναπτύξουν ένα σχεδόν ανεξάρτητο εκπαιδευτικό σύστημα χρησιμοποιώντας την εθνική τους γλώσσα
- **Χάτι Χουμαγιούν**
 - σημαίνει «Αυτοκρατορική Γραφή»
 - υποσχόταν περαιτέρω μεταρρυθμίσεις, όπως την ισοτιμία των εθνοτήτων και των θρησκειμάτων όσον αφορά στην υπηρεσία στο δημόσιο
 - επαγγελλόταν την ανεξιθρησκία, φορολογικές ελαφρύνσεις, βελτίωση του συστήματος απονομής δικαιοσύνης και κατάργηση των βασανιστηρίων
- **εργοστάσια ατμοπριόνων**
 - ξυλουργεία τα οποία διέθεταν πριόνια για την κοπή κορμών δέντρων τα οποία κινούνταν με ατμομηχανές
- **γεώμηλο**
 - πατάτα
- **διαμετακομιστικό εμπόριο**
 - διακίνηση εμπορευμάτων από μια χώρα Α σε μια χώρα Β μέσω μιας χώρας Γ (αντί για χώρα ο διάμεσος, όπως και οι άλλοι δύο συναλλασσόμενοι μπορεί να είναι πόλεις)
- **Νεότουρκοί**
 - κίνημα Τούρκων αξιωματικών στη Μακεδονία (ξεκίνησε το 1908 και αργότερα ε-πικράτησε σε ολόκληρη την Οθωμανική αυτοκρατορία) με στόχο την αναγέννηση της αυτοκρατορίας
- **διώρυγα του Σουέζ**
 - βρίσκεται στην Αίγυπτο και ενώνει τη Μεσόγειο με την Ερυθρά Θάλασσα, συντομεύοντας τη διαδρομή ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία
 - μέχρι τη διάνοιξη της (1869) λόγω της μεγάλης απόστασης που σήμαινε ο περίπλους της Αφρικής, τα προϊόντα της Ασίας μεταφέρονταν στην Ευρώπη κυρίως μέσω του Εύξεινου Πόντου
- **ρωσο-οθωμανικός πόλεμος του 1828-1829**
 - πόλεμος μεταξύ της Ρωσίας και της Οθωμανικής αυτοκρατορίας

- η Ρωσία εκμεταλλευόμενη την αδυναμία της Οθωμανικής αυτοκρατορίας μετά τη συντριβή του στόλου της τελευταίας στη Ναυμαχία του Ναυαρίνου (8/20-10-1827) της κήρυξε τον πόλεμο για να ρυθμιστούν παλιές εκκρεμότητες
- ο πόλεμος έληξε με νίκη της Ρωσίας και κατέληξε στη Συνθήκη της Αδριανούπολης (14-9-1829), σύμφωνα με την οποία ανάμεσα στις άλλες ρυθμίσεις οριζόταν και η δημιουργία αυτόνομου ελληνικού κράτους
- **κρητική εξέγερση του 1866-1867**
 - αποτυχημένη εξέγερση για την απελευθέρωση της Κρήτης
- **εξαγγελίες του Προέδρου των ΗΠΑ**
 - πρόκειται για το λόγο του Προέδρου Γ. Ουίλσον (1918), στον οποίο διατύπωσε σε 14 σημεία ορισμένες προτάσεις για τη διαρρύθμιση του μεταπολεμικού κόσμου
 - το 12° σημείο αφορούσε την εθνική αυτονομία των μη τουρκικών εθνοτήτων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας

Δ2

- **μπολσεβίκοι**
 - η πλειοψηφία του ρωσικού σοσιαλιστικού κόμματος
 - το 1917 με ηγέτη το Λένιν προέβησαν σε επανάσταση (Οκτωβριανή Επανάσταση), επικράτησαν στη Ρωσία και εγκαίνιασαν το σοσιαλιστικό καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης
- **συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι**
 - συνέδριο αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο
 - συμμετείχαν 27 εθνότητες, αλλά οι βασικές διαπραγματεύσεις έγιναν μεταξύ ΗΠΑ, Αγγλίας και Γαλλίας
 - θέμα του συνεδρίου ήταν η σύναψη ειρήνης
- **συνομοσπονδία**
 - συνένωση δύο ή περισσότερων κρατών, με σκοπό την εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων
 - τα μέλη της συνομοσπονδίας διατηρούν την αυτονομία τους
- **συνθήκη φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ**
 - κατά τη διάρκεια της Μικρασιατικής εκστρατείας, το κομμουνιστικό καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης υπέγραψε συνθήκη φιλίας με τον Κεμάλ Ατατούρκ
 - με αυτό προχώρησαν σε διακανονισμό του καθεστώτος των Στενών χωρίς να λάβουν υπόψη τους τις Δυτικές Δυνάμεις, ενώ η Σοβιετική Ένωση υποσχέθηκε οικονομική βοήθεια στον Κεμάλ
 - μπροστά στο φόβο της άσκησης επιρροής στον Κεμάλ από τους Μπολσεβίκους, οι Δυτικοί έγιναν υποχωρητικοί απέναντι του, μεταξύ άλλων και στο ζήτημα του ποντιακού ελληνισμού

- **μετοικεσία**
→ αλλαγή του τόπου μόνιμης διαμονής, μετανάστευση

Δ3

- **ευγονική**
→ ρατσιστική θεωρία η οποία διέκρινε τις φυλές σε ανώτερες και κατώτερες υποστηρίζοντας ότι μόνο οι «ανώτερες» έχουν το δικαίωμα στη ζωή, ενώ οι «κατώτερες» πρέπει να εξαιρεθούν από προσώπου γης

3. ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ

1682	ίδρυση του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας
1828-1829	ρωσο- οθωμανικός πόλεμος
1839	Χάτι Σερίφ
1856	Χάτι Χουμαγιούν
1866-1867	κρητική εξέγερση
μέχρι το 1869	η Τραπεζούντα έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας
μέχρι το 1869	η Τραπεζούντα αποτελούσε το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής
1869	ολοκληρώθηκε η διάνοιξη της διώρυγας του Σουλίου
1869	στην Αμισό από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 άνηκαν στους Έλληνες
1880	εγκατάσταση ελληνικού τυπογραφείου στην Τραπεζούντα
1883 κ.ε.	4 μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι της Τραπεζούντας έλεγχαν μαζί με το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου
1912	οι Έλληνες της Σαμψούντας προσέφεραν 12.000 λίρες στο ελληνικό ναυτικό
1913	στατιστική Παναρέτου
1913	697.000 Πόντιοι ζούσαν στον Πόντο
1914-1924	εξόντωση του παρευξενίου ελληνισμού της Μ. Ασίας
1915	γενοκτονία του αρμενικού λαού από τους Νεότουρκους
1916-1923	μεθοδευμένη εξόντωση των Ελλήνων του Πόντου
4-1916	ρωσική κατοχή της Τραπεζούντας
7-1917	Α' Πανελλήνιο Συνέδριο στο Ταϊγάνιο
1917	επικράτηση των μπολσεβίκων στη Ρωσία
1918	οι Πόντιοι της Ρωσίας ξεπέρασαν του 750.000
2-1918	αποχώρηση του ρωσικού στρατού από την Τραπεζούντα
2-1918	τηλεγράφημα Κ. Κωνσταντινίδη στον Τρότσκι
12-1918	έναρξη συνεδρίου Ειρήνης στο Παρίσι
4-1919	επίσκεψη Χρυσάνθου στον Έλληνα πρωθυπουργό
19-5-1919	οργάνωση της δεύτερης φάσης των διωγμών των Ποντίων από τον Κεμάλ
3-1921	υπογραφή συνθήκης φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ
10-3-1921	ο μητροπολίτης Αμάσειας Γερμανός πρότεινε στον υπουργό εξωτερικών Μπαλτατζή συνεργασία με τους Κούρδους και τους Αρμένιους εναντίον του κινήματος του Κεμάλ
17-8-1921	συνέδριο Ποντίων στην Κωνσταντινούπολη
4-9-1921	συνέδριο Ποντίων στην Αθήνα
αρχές 1922	τελευταία προσπάθεια ποντοαρμενικής συνεργασίας
μέχρι το 1922	λειτουργία του Φροντιστηρίου της Τραπεζούντας
30-1-1923	Σύμβαση περί ανταλλαγής των πληθυσμών
24-7-1923	Συνθήκη Λωζάννης
μέχρι το 1923	θανατώθηκαν περισσότεροι από 353.000 Πόντιοι από τους Νεότουρκους και τους Κεμαλικούς

4. ΠΗΓΕΣ

1. Ποια προβλήματα των κατοίκων αντιμετώπιζαν οι κοινοτικές αρχές των Ελλήνων του Πόντου;

Πηγή

(Τατιάνα Γκρίτση - Μιλλιέξ, Η Τρίπολη του Πόντου)

Η κοινοτική ζωή των Ελλήνων του Πόντου

«Έκτακτα πάλι έξοδα ήτανε τα βοηθήματα που δίνανε στους στωχούς, χρέη των ορφανών που πληρώνανε, και μερικές υποτροφίες που δίνανε από καιρό σε νέους της πόλης τους. Από το κοινοτικό ταμείο συντηρούνταν και διατηρούνταν το σχολείο και η εκκλησία, κι ακόμα, στις μεγάλες ανάγκες του πληθυσμού της Τρίπολης- όπως, να πούμε, σαν ζητούσαν ξαφνικά οι Τούρκοι αντισήκωμα (σημ. έκτακτος φόρος)- κοινοτικό ταμείο δάνειζε εκείνους που είχαν ανάγκη. Έτσι, στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο, η κοινότητα έδωσε σε όλους χρήματα, γιατί είχαν κλείσει τα ταμεία, οι τράπεζες και οι άλλες εταιρείες. Επειδή μάλιστα έτυχε να μην υπάρχουνε ρευστά χρήματα στα χέρια του Μαυρίδη, που ήταν ο ταμίας της κοινότητας, τον υποχρέωσαν να δανειστεί προσωπικά για να διευκολυνθεί ο πληθυσμός».

2. Ποιες ήταν οι σχέσεις Ελλήνων και Τούρκων στην περιοχή του Πόντου μέχρι τα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Να περιγράψετε τις δοκιμασίες των κατοίκων της Λαμψάκου στα χρόνια του πολέμου.

Πηγή

(Μαρτυρία του Κυριάκου Κουκουλίφρα από την κομόπολη της Λαμψάκου.)

«Το 1914 έγινε ο πρώτος διωγμός. Ήρθε τότε διαταγή ν' αδειάσουν τα παράλια από τον ελληνικό πόντο πληθυσμό. Τέτοια συμβουλή έδωσαν οι Γερμανοί διοργανωτές στους Τούρκους.

Επί Αβδούλ Χαμίτ ζουσαμε καλά με τους Τούρκους. Σαν αρνιά ήτανε. Αυτοί οι Νεότουρκοι και οι Γερμανοί προστάτες τους φανάτισαν τον τουρκικό λαό.

Ένα διάστημα, Τούρκοι Τσέτες από τα γύρω χωριά γύριζαν τη νύχτα στην ελληνική συνοικία και πυροβολούσαν, για να τρομοκρατήσουν τον κόσμο. Σκότασαν μάλιστα και δυο- τρεις τσομπαναραίους δικούς μας.

Απελπίστηκε ο κόσμος. Πήγαν οι προύχοντες μας στον καϊμακάμη και του είπαν:

- Τι θα γίνει, μπέη, αυτή η κατάσταση;

- Να φύγετε, να σηκωθείτε να φύγετε, απάντησε. [...]

Από την Ελλάδα γυρίσαμε το 1919, Ιούνιο μήνα. Οι άλλοι που ήταν εξορία γύρισαν νωρίτερα, αλλά αποδεκατισμένοι• πέθαναν πολλοί εκεί που τους είχαν στείλει.

Ήρθαν οι Εγγλέζοι στη Λάμψακο σαν στρατός κατοχής. Έμειναν ένα διάστημα και έφυγαν πήγαν στο Τσανάκκαλε. Μετά τους αντικατέστησε

ελληνικός στρατός. Μετά έφυγε και ο ελληνικός στρατός. Αυτό έγινε προτού ακόμα καταρρεύσει το Μέτωπο.

Στις αρχές του 1921 βάλανε οι Τούρκοι φωτιά. Κάηκε όλη η ελληνική συνοικία της Λαμψάκου. Ο κόσμος έμενε σε αποθήκες στην παραλία. Μόνο εκεί σώθηκαν λίγα κτίρια. Τον Σεπτέμβριο του 1922 κάποιοι δικοί μας πήγαν στον Εγγλέζο διοικητή στο Τσανάκκαλε και του είπανε:

- Τι θα γίνει; Καίγεται η Μπίγα. Θα μας αφήσετε έτσι απροστάτευτους; Απαντάει ο Εγγλέζος:

- Μη φοβάστε, δε θα σας αφήσουμε. Περιμένετε ως το πρωί. Θα έρθουν δύο αντιτορπιλικά και ένα υπερντέντρο- θωρηκτό- να σας πάρουν.

Όπως είπαν, έγινε. Πολλά πρωί χαράματα, ήρθαν τα εγγλέζικα πολεμικά. Τα κανόνια τους ήτανε στραμμένα στη Λάμψακο, έτοιμα να χτυπήσουν τους Τούρκους. Ο Εγγλέζος ναύαρχος βρήκε τον καιμακάμη και του λέει:

- Προσέξτε, μια μύτη ελληνική ν' ανοίξει, θα σας κάψω όλους!

Οι Τσέτες ήταν έτοιμοι πάνω στον τουρκομαχαλιά. Πού να τολμήσουν όμως να μας πειράζουν.

Αρχίσαμε να μπαίνουμε στα επιταγμένα καΐκια. Κάτι καλοί Τούρκοι μας λέγανε να μείνουμε. Μερικοί, μάλιστα, απ' αυτούς συγκινηθήκανε και δάκρυσαν. Εμείς, όμως, κοιτάζαμε να φύγουμε μαν άρα να ρίτερα».

3. Πώς αντιμετώπισαν σύμφωνα με τη μαρτυρία οι απλοί Τούρκοι πολίτες τις δοκιμασίες των Ελλήνων κατοίκων;

Πηγή

(Μαρτυρία Αναστάσιου Καραγκιασούρογλου, Νέα Σινώπη Πρέβεζας)

Εμάς Τούρκος μας βοήθησε να σωθούμε.

Οι Τούρκοι ήτανε φίλοι μας και μέχρι το τέλος μείνανε φίλοι μας. Το κάψιμο και οι δολοφονίες και τα σφαζίματα και όλη τη συφορά δεν την κάνανε οι Τούρκοι οι δικοί μας, οι γειτόνοι και οι φίλοι μας.

Αυτά όλα τα έκανε ο Κεμάλ και οι άνθρωποι οι δικοί του. Ο Τοπάλι Οσμάν, που μας ρήμαζε εμάς, πρωτοπαλληήκαρο δικό του ήτανε.

Αμα λέω φίλιος ήτανε ο Τούρκος, έχω απόδειξη. Εμάς, όταν ήρθε το χαμπερί πως θα μας σφάζουνε στο χωριό μας και να φύγουμε άρον άρον, Τούρκος μας βοήθησε να σωθούμε. Τούρκος έφερε την ειδοποίηση και ο ίδιος Τούρκος ήρθε μαζί μας μέχρι το δάσος, που πήγαμε, για να μας φυλάξει, να σιγουρευτεί πως είμαστε κρυμμένοι και ύστερα να φύγει.

Και στο βουνό που ήμαστε έρχονταν νύχτες, κρυφά, με το φόβο να τους καταλάβουνε οι δικοί τους και να κινδυνέψει η ζωή τους, και μας φέρνανε μες στα τσουβάλια ψωμιά και αλεύρια και ό, τι βρίσκανε για να φάμε.

Χριστιανοί δε μας κοιτάζανε έτσι. Στην Ελλάδα, όταν ήρθαμε, μας βλέπανε χωρίς σπίτι, χωρίς ρούχο, και κλείνανε τις πόρτες των σπιτιών τους κι ούτε ένα ποτήρι νερό δε δίνανε.

Οι αντάρτες δίνανε μάχες στα βουνά με τον τούρκικο στρατό. Όλοι οι άντρες είχαμε όπλα. Πάλι από τους Τούρκους τα αγοράσαμε. Μας φέρνανε τη νύχτα, κρυφά, τσουβάλια με σφαίρες. Με πληρωμή, βέβαια, αλλά και με κίνδυνο δικό τους, αν τους πιάνανε.

Η περιοχή, που ήτανε συγκεντρωμένο το αντάρτικο, λεγόταν Τραπεζούντα. Εκεί έγιναν οι περισσότερες μάχες των ανταρτών με τον τούρκικο στρατό.

Στα δύο χρόνια επάνω, 1922, ήρθε η είδηση πως έγινε συμφωνία, να φύγουμε στην Ελλάδα. [...]

Ήρθαμε στη Νέα Σαμψούντα πρώτα, κι από κει Νέα Σινώπη, κάναμε πάλι χωράφι, σιγά σιγά ξεχάσαμε το κακό κι αρχίσαμε πάλι το δρόμο. «Ο, τι γράφει το κατάστιχο του Θεού, έτσι γίνεται».

4. Στηριγμένοι στις πηγές και τις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε την εμπορική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε στην περιοχή του Πόντου.

Πηγή 1

«Πολλές φορές το χρόνο γίνονται στην Τραπεζούντα εμποροπανηγύρεις, όπου εκτός από τους Κιρκάσιους- συχιάζουν εκεί και πολλοί Μουσουλμάνοι. Βυζαντινοί, Αρμένιοι και άλλοι εμπόροι». Ο Ισταχρή, πάλι, λέει: «Η Τραπεζούντα είναι συνοριακή πόλη των Ελλήνων οι έμποροι μας πηγαίνουν ως εκεί και από κει προέρχονται όλα τα υφάσματα των ελληνικών εργοστασίων και όλα τα χρυσοκέντητα υφάσματα, τα οποία εισάγουν στις χώρες του Ισλάμ»

Πηγή 2

Τις παραμονές του 1^{ου} Παγκοσμίου πολέμου ο Ελληνισμός του Πόντου βρισκόταν σε οικονομική και πληθυσμιακή άνοδο. Ιδιαίτερη άνθηση παρουσίαζαν επισκιάζοντας στην περίοδο αυτή, την Τραπεζούντα, οι παραλιακές πόλεις Αμισός (Σαμφούς) και Μπάφρα. Εκεί οι Έλληνες, που μαζί με τους Αρμένιους είχαν τον αποκλειστικό έλεγχο των ιδιωτικών επιχειρήσεων και της καπναγοράς, αποτελούσαν το 40% του πληθυσμού. Στην εμπορική ανάπτυξη της περιοχής σφειονταν σημαντικές εποικίσεις ελληνικού πληθυσμού από την Κωνσταντινούπολη και την Ιωνία.

5. Στηριγμένοι στις πηγές και τις ιστορικές σας γνώσεις, να απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

- α) Ποια μορφή πήρε η τουρκική καταπίεση εναντίον των Ποντίων;
β) Ποιοι λόγοι υπαγόρευσαν αυτήν την πολιτική;

Πηγή 1

(Α.Υ.Ε., Αθήνα.1917, Ανθελληνικοί εν Τουρκία διωγμοί, αρ. πρωτ. 9067, Πετρούπολη, 30-8-1916)

Την 15 ην Απριλίου, οι κάτοικοι των δέκα εξ χωρίων της περιφέρειάς της Μονής Βαζελώνος, άπαντες Έλληνες λαβόντες διαταγήν των τουρκικών στρατιωτικών αρχών, να φύγωσι εις το εσωτερικόν της Αργυρουπόλεως και φοβηθέντες, μη έμελλον, καθ' οδόν, να σφαγώσιν, ον τρόπον είδον σφαγέντας τους Αρμενίους, εγκατέλιπον τας κατοικίας των, και εισήλθον εις τα δάση, ελπίζοντες να σωθώσιν, εκ ταχείας τινός προελάσεως του ρωσικού στρατού. Εκ τούτων, εις εξακισχιλίους ανερχομένων, 650 κατέφυγαν εις την Μονήν Βαζελώνος, εν η προϋπήρχαν και άλλοι 130 εκ Τραπεζούντας πρόσφυγες, 1.200 εισήλθον εις εν μέγα σπήλαιον του χωρίου Κουνάκα, και οι λοιποί διεσκορπίσθησαν εις τα ανά δάση σπήλαια και τας διαφόρους κρύπτας. Άπασαι αι οικίαι των χωρίων τούτων μετά την έξοδον των ενοίκων εληλατηθήσαν και αι περιούσιοι διηρπάγησαν υπό του τουρκικού στρατού, και των Τούρκων κατοίκων των προς δυσμάς κειμένων τουρκικών χωρίων...

Οι εν των σπηλαία Κουνάκα: κουβέντες, αναγκασθέντες εκ πείνης, μετά συνθηκολόγησιν παρεδόθησαν. Εκ τούτων, είκοσι εξ γυναίκες και νεανίδες, διερχόμενοι την επί του ποταμοί, παρά το χωρίον των, γέφυραν, ίνα αποφύγωσιν τας, ας εφοβούντο, ατιμίας έρριψών εαυτάς εις το ρεύμα. και παρά τας προσπάθειας των άλλων, προς σωτηρίαν των, επνίγησαν.

Πηγή 2

(Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Υ.Α.Κ, 1922/Α/4", αρ. πρωτ. 1320, Κωνσταντινούπολη, 1-3-1922)

Διαρκούντος του Ευρωπαϊκού πολέμου υπερτριακόσiai χιλιάδες Έλληνες του Πόντου, εξεβλήθησαν εκ των εστιών αυτών και εξεποτίσθησαν εις τα ενδότερα της Μικράς Ασίας, εν μέσω βαρύτατου χειμώνος, δίχα τροφής και οδοιπορικών εφοδίων θύματα των ανέξεων των- απαγωγέων, στρατιωτών και τσετέδων.

Εκ του ολικού ελληνικού πληθυσμού διακόσιοι τριάκοντα τρεις χιλιάδες εύρον τον θάνατον εν τω στρατώ, εν τοις απαισίοις εργατικοίς τάγμασι, εν ταις εξορίαις, ανά τα όρη, τους ποταμούς, τας χαράδρας, τας ερημιάς, εκ πείνης, εκ ψύχους, εκ κακουχιών, εν μαχαίρα και ζίφει και αγχόνη και δια παντοίων άλλων μέσων.

Πηγή 3

(Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Β/59., αρ. πρωτ. 562, Θεσσαλονίκη, 13-6-1923, Δζεμάλ Νουζχέτ, Η Τουρκία μετά την ανακωχήν- Τραγωδία Μ. Κεμάλ)

Η τραγωδία διήρκεσε δύο ημέρας, το Ορτάκιοϊ με τα 12 εργοστάσια και με τα ωραία του σπίτια είχεν πλέον καταντήσει σωρός ερειπίων, εκ των κατοίκων διεγενήκοντα τοις εκατόν κατεσφάγησαν και εκάησαν, ελάχιστοι δυνηθέντες να αποφυγούν δια να σώσουν την ζωήν των, κατέφυγαν εις τα όρη...

Είς εξ χιλιάδες των Ελλήνων κατοίκων της Μπάφρας αποκλεισθέντες εντός των εκκλησιών του Σλαμαλίκ του Σουλού Λερέ, της Παναγίας και του Γκιокτσέ Σου παρεδόθησαν εις το πυρ, και εντός αυτών εκάησαν όλοι, γέροντες, άνδρες, γυναίκες και παιδιά ουδείς εσώθη.

Πηγή 4

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 102)

Με την είσοδο της Τουρκίας στον πόλεμο, ο Ελληνισμός του Πόντου ακολούθησε την τύχη των Ελλήνων της ανατολικής Θράκης και της Μικράς Ασίας: εκκενώσεις οικισμών, τάγματα εργασίας, εκτελέσεις λιποτακτών αντίποινα στις οικογένειες των φυγοστράτων. Η γεωγραφική όμως θέση του Πόντου κοντά στο ρωσοτουρκικό μέτωπο είχε σαν αποτέλεσμα να δοκιμάσει εντονότερα τις συνέπειες του πολέμου. Συγκεκριμένα, μετά τη συντριπτική ήττα της Τουρκίας στο Σαρικαμίς (Ιανουάριος 1915), που αποδόθηκε στη συμμετοχή απίστων στον «ιερό στρατό του Προφήτη», οι Έλληνες του Πόντου απομακρύνθηκαν από τον τακτικό στρατό και τοποθετήθηκαν στα αμελέ ταμπουρού. Έτσι, με το πρόσχημα της θρησκοληψίας, οι Πόντιοι, νέοι και γέροι, στρατολογούνταν αποκλειστικά πια στα τάγματα εργασίας.

Αλλά ό, τι κυρίως χαρακτηρίζει και διαφοροποιεί τους διωγμούς του Πόντου από τις διώξεις των Ελλήνων σε άλλες περιοχές είναι η οργανωμένη αντίσταση των κατοίκων του. Οι διώξεις εντάθηκαν με την έκδοση διατάγματος για την εξορία όλων των ανδρών από 10- 40 ετών και τη μεταφορά των γυναικόπαιδων στο εσωτερικό της Μικράς Ασίας (15/28 Δεκεμβρίου 1916). Την πραγματοποίηση του εξοντωτικού αυτού προγράμματος ανέλαβε ο νέος στρατιωτικός διοικητής του Πόντου Ραφέτ πασάς. Η εφαρμογή του άρχισε τον Ιανουάριο του 1917 από την Άνω Αμισό (Καδίκιοϊ) και συνεχίστηκε στην Μπάφρα. Πολλοί Έλληνες κατέφυγαν τότε στα βουνά και οργάνωσαν άμυνα εναντίον του τακτικού στρατού. Γνωστότερος από τους Έλληνες οπλαρχηγούς ήταν ο Δημήτριος Χαραλειμπίδης (Τσιμενλής), και από τα χωριά που αντέταξαν ηρωική αντίσταση, η Σάντα. Ένα από τα χαρακτηριστικότερα επεισόδια του ανταρτοπόλεμου ήταν και η άμυνα μερικών ενόπλων φυγοστράτων που προστάτευαν εξακόσια γυναικόπαιδα στη σπηλιά της «Παναγίας των τυφλών». Πολλοί λιποτάκτες και φυγόστρατοι βρήκαν αργό, μαρτυρικό θάνατο, όπως στον Άγιο Γεώργιο Πατλάμ της Κερασούντος, όπου περισσότεροι από 3.000 Έλληνες, έγκλειστοι επί μήνες, χωρίς τροφή, πέθαναν περιμένοντας να εκτοπιστούν στα βόθρα της Ανατολίας. Την ίδια εποχή η δραστηριοποίηση του μητροπολίτη Αμισίας Γερμανού Καραβαγγέλη, για την περιστολή των διωγμών και την ανακούφιση του διωκόμενου ποιμνίου του, κατέληξε στον εκτοπισμό του ιεράρχη στα 1917. Με τους μετριότερους υπολογισμούς εξορίστηκαν κατά τη διάρκεια του πολέμου 235.000 Πόντιοι και 80.000 κατέφυγαν στη Ρωσία, ενώ ο ελληνικός πληθυσμός της περιοχής πλησίαζε στις παραμονές του πολέμου τις 500.000. Λεπτομερειακά στοιχεία για τις έμψυχες και υλικές ζημιές των εκκλησιαστικών περιφερειών του Πόντου περιλαμβάνονται σε έκθεση του προηγουμένου Βαζελώνος Πανάρετου, που επισκέφθηκε την περιοχή σαν απεσταλμένος της Κεντρικής Ενώσεως των Ποντίων στο Αικατερινοδόρ, μετά την ανακωχή του Μούδρου.

Λιγότερες σχετικά διώξεις σημειώθηκαν στην εκκλησιαστική περιφέρεια της Τραπεζούντας, όπου ο ιδιοφυής μητροπολίτης Χρυσάνθος είχε δημιουργήσει τις προϋποθέσεις συνεργασίας της ελληνικής θρησκευτικής ηγεσίας και των

τουρκικών πολιτικών αρχών. Με την κήρυξη του πολέμου ο Χρυσάνθος κατόρθωσε να εξαιρεθούν από τη στρατολογία όλοι οι δάσκαλοι και οι ιερομόνοι, ώστε να μην κλείσουν οι εκκλησίες και τα σχολεία των Ελλήνων. Πέτυχε ακόμη ανθρωπινότερη μεταχείριση για τους Έλληνες στα εργατικά τάγματα και ματαίωσε αποφάσεις τοπικών διοικητών για εκκενώσεις χωριών. Δεν μπόρεσε όμως παρά τις προσπάθειές του να αναστείλει τη σφαγή των Αρμενίων που είχε προγραμματιστεί για τον Ιούνιο του 1915 στο βιλκέτι της Τραπεζούντας.

6. Στηριγμένοι στην πηγή που ακολουθεί και στις ιστορικές σας γνώσεις, να ερμηνεύσετε τη στάση του Ελ. Βενιζέλου απέναντι στο ποντιακό ζήτημα.

Πηγή

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 112-3)

Οι απόψεις όμως του Βενιζέλου σχετικά με το ποντιακό ζήτημα, που σχηματίστηκαν με βάση τις εκθέσεις του ειδικού στρατιωτικού εκπροσώπου του στον Πόντο συνταγματάρχη Καθενιώτη, όπως ο Έλληνας πρωθυπουργός τις εξέφρασε και σε δηλώσεις του προς τον τύπο τον Ιανουάριο του 1919, έτειναν προς τη λύση συνεργασίας του ελληνικού και του αρμενικού στοιχείου σε ένα αρμενικό κράτος. Σ' αυτή τη λύση προσανατολίζονταν και Ελληνο-αρμενικοί κύκλοι στην Κωνσταντινούπολη, συγκεκριμένα το Αρμενικό Πατριαρχείο, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως και το Ελληνικό Συμβούλιο. Αντίθετα τα αιτήματα των Ποντίων για ανεξάρτητο κράτος και ακόμη περισσότερο για ένωση με την Ελλάδα κρίνονταν από το Βενιζέλο τουλάχιστον ως ουτοπικά. Οι δηλώσεις του Έλληνα πρωθυπουργού προκάλεσαν θύελλα αντιδράσεων των ποντιακών οργανώσεων, που με διαβήματά τους προς τους αντιπροσώπους των Δυνάμεων στο Παρίσι επέμεναν στην ένωση του Πόντου με την Ελλάδα.

Στις 22 Ιανουαρίου/ 4 Φεβρουαρίου, αναπτύσσοντας ο Βενιζέλος στο Ανώτατο Συμβούλιο τις ελληνικές διεκδικήσεις, εξέφρασε την αντίθεση του για τη δημιουργία Ποντιακής Δημοκρατίας και υποστήριξε την ένταξη της Τραπεζούντας στο Αρμενικό κράτος. Η υποχωρητικότητα του Έλληνα πρωθυπουργού σε αίτημα, που είχε ελάχιστες πιθανότητες να γίνει δεκτό, αποσκοπούσε στην αποτελεσματικότερη προβολή των υπόλοιπων εθνικών διεκδικήσεων. Όπως ήταν φυσικό όμως προκάλεσε και πάλι αντιδράσεις των Ποντίων, που στην Κωνσταντινούπολη εκδηλώθηκαν με την υποβολή υπομνημάτων προς τους αρμοστές των Δυνάμεων, στα οποία επαναλάμβαναν το αίτημα της ενώσεως με την Ελλάδα ή τουλάχιστον της δημιουργίας «Ελληνικής Δημοκρατίας του Πόντου».

Η συμμετοχή της Ελλάδος στην εκστρατεία της Ουκρανίας ανάγκασε το Βενιζέλο να αναθεωρήσει κάπως την ποντιακή του πολιτική: χιλιάδες Έλληνες της νότιας Ρωσίας, που διώκονταν από το νέο ρωσικό καθεστώς, κατέφευγαν στον Πόντο, ενισχύοντας αριθμητικά τον ελληνικό πληθυσμό της περιοχής.

7. Στηριγμένοι στην πηγή που ακολουθεί και στις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τις προσπάθειες των Ποντίων, την περίοδο 1919- 1921 να δημιουργήσουν ανεξάρτητο κράτος.

Πηγή

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σελ. 112-3)

Από τον Απρίλιο του 1919 η εκπροσώπηση των ποντιακών διεκδικήσεων ανατίθεται στο μητροπολίτη Χρύσανθο, που πείθεται να υιοθετήσει τη συμβιβαστική άποψη του Βενιζέλου για Ομοσπονδιακό Αρμενικό κράτος, όπου θα ίσχυε για τους Έλληνες καθεστώσ αυτονομίας. Στις επαφές του με τους ιθύνοντες του Συνεδρίου ο μητροπολίτης συνάντησε ευνοϊκή αποδοχή των απόψεών του. Ο Ουίλσον, ο Κλεμανσώ και ο Ταρντιέ έδειξαν διατεθειμένοι να υποστηρίξουν τις προτάσεις του, που αντίθετα προκάλεσαν την αντίδραση τόσο των Αρμενίων όσο και των Ελλήνων του Πόντου. Την 1/14 Μαΐου 1919 οι εκπρόσωποι των Ποντίων στο Παρίσι με υπόμνημά τους στη Συνδιάσκεψη επιμένουν στη δημιουργία ανεξάρτητης Ποντιακής δημοκρατίας κάτω από την ελληνική προστασία ή με εντολή των Η.Π.Α. Αλλά τα αλληπάλλληλα αντιφατικά διαβήματα των ενδιαφερομένων μερών εξάντλησαν την υπομονή των Συνέδρων και είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην ποντιακή υπόθεση. Ο Βρετανός αρμόδιος *Forntbes Adam*, που μελέτησε τις προτάσεις του Χρύσανθου, αποφάνθηκε ότι η δημιουργία αυτόνομου κράτους στον Πόντο θα εγκαινίαζε νέα σειρά ποντιακών αξιώσεων για ένωση με την Ελλάδα και επικίνδυνο προηγούμενο για ανάλογες διεκδικήσεις των υπολοίπων μειονοτήτων της Αρμενίας. Από τον Απρίλιο του 1919 οι Πόντιοι προσανατολίζονται στη δημιουργία εθνικού στρατού για την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους.

Παράλληλα ο Χρύσανθος επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1919, συζητεί με Τούρκους ιθύνοντες και αντιπροσώπους του Κεμάλ την προοπτική αυτονομίας του Πόντου με ισοπολιτεία Τούρκων και Ελλήνων υπό την ηγεμονία της Κοινωνίας των Εθνών. Τελικά όμως προκρίθηκε η λύση Ποντοαρμενικής ομοσπονδίας και τον Ιανουάριο του 1920 υπογράφηκε σχετική συμφωνία από το μητροπολίτη Χρύσανθο και τον πρόεδρο της Αρμενικής Δημοκρατίας Χατισιάν. Συμφωνήθηκε στρατιωτική συνεργασία Ελλάδος και Αρμενίας για την προστασία του Πόντου από τουρκικά στρατεύματα. Η άρνηση των Άγγλων να επιτρέψουν την εφαρμογή του στρατιωτικού μέρους της συμφωνίας και τη συγκρότηση εθνικών ποντιακών ταγμάτων συνετέλεσε στην ήττα των Αρμενίων στο Ερζερούμ, στη συνθηκολόγηση τους με τον Κεμάλ (Δεκέμβριος 1920) και στην εγκατάλειψη του ποντιακού πληθυσμού στο έλεος των τουρκικών στρατευμάτων.

8. Αφού λάβετε υπόψη σας τις παρακάτω πηγές, να επισημάνετε τις επιπτώσεις του κινήματος του Κεμάλ, μέχρι το 1919, στην όξυνση του προσφυγικού προβλήματος.

Πηγή 1

Δίδω Σωτηρίου, Η Μικρασιατική Καταστροφή και η στρατηγική του ιμπεριαλισμού στην Ανατολική Μεσόγειο, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1993, σ. 97)

Ο μητροπολίτης Χρυσάνθος τελειώνει το βιβλίο του «Η Εκκλησία της Τραπεζούντας»: «... τη ενόχω συνεργασία δύο μεγάλωνχριστιανικών δυνάμεων της Δύσεως, της Γερμανίας κα: της Αυστρίας, κατά τα έτη 1914-1918 εσφάγη υπό των Νεότουρκων ολόκληρον έθνος των Αρμενικών και εκατοντάδες χιλιάδων Ελλήνων βιαίως απεσπάσθησαν από των εστιών αυτών και απέθανον εν τη εξορία.»

Πηγή 2

(Felix Sartiaux, Η ελληνική Μικρασία, σελ. 169-171)

*Μετά άρχισε ο πόλεμος και οι Τούρκοι μπόρεσαν να δράσουν ελεύθερα. Μπαίνουμε στη δεύτερη φάση. Έσφαξαν πάνω από ένα εκατομμύριο Αρμένιους. Οι Έλληνες δεινοπάθησαν, αν και σχετικά λιγότερο. Δεν τους έσφαξαν επί τόπου, αλλά καταδικάστηκαν σε αργό θάνατο. Είχαν πίσω τους την Ελλάδα και το στόλο της, τον προδότη βασιλιά, το γαμπρό του Γουλιέλμου, ενώ οι Αρμένιοι δεν είχαν ποτέ κανέναν προστάτη. Την εξήγηση αυτή για τη διαφορετική μεταχείριση τη δίνει τουλάχιστον ο Αμερικανός πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη, ο Henri Morgenthau που βρισκόταν σε διαρκή επαφή με τον Ταλαάτ, τον Εμβέρ και τον Τζεμάλ, από το 1913 έως το 1916, στο έργο του που μόλις κυκλοφόρησε στο Λονδίνο με τον τίτλο *Secrets of the Bosphorus*. Η νέα αυτή περίοδος διακρίνεται από την προηγούμενη λόγω της μεγαλύτερης έκτασης των μέτρων και λόγω των διαφορετικών μεθόδων που ακολουθήθηκαν.*

Πηγή 3

(Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος ΙΕ, σ. 127-128)

Πρέπει να σημειωθεί πως στη διάρκεια των διαδοχικών φάσεων της εθνικιστικής επανάστασεως οξύνθηκε το προσφυγικό πρόβλημα των Ελλήνων της Μικράς Ασίας και του Πόντου, που σύμφωνα και με τη μαρτυρία του Άγγλου υπάτου αρμοστή στην Κωνσταντινούπολη J. B. de Kobeck ήδη από τον Οκτώβριο του 1919 έφθαναν κατά χιλιάδες στα μικρασιατικά παράλια και στις ακτές της Προποντίδας, χωρίς να υπάρχει δυνατότητα κατάλληλης περιθάλψεως και εγκαταστάσεως τους.

9. Στηριγμένοι στις πηγές που ακολουθούν και στις ιστορικές σας γνώσεις, να καταγράψετε τις προσπάθειες των Ποντίων να διατηρήσουν την ελληνοχριστιανική παράδοση.

Πηγή 1

(Α.Υ.Ε., Κ.Υ., Α/1920, Ο Ελληνισμός του Πόντου, Έκθεση του αρχιμανδρίτου Παναρέτου, σελ. 11)

Είναι Έλληνες οι οποίοι δια της βίας εξισλαμίσθησαν κατά τους μαύρους αιώνες της δουλείας, και πρεσβεύουσι και σήμερα τον μωαμεθανισμόν, αλλ έχουν μητρικήν γλώσσαν την ελληνικήν, αναγνωρίζουσι την εξ Ελλήνων, βία εξσκαμισθέντων, καταγωγήν των, και διατηρούσι τα ελληνικά ήθη και έθιμα των, εν πολλοίς. Ούτοι φυλόττουσι τα ιερά εκκλησιαστικά σκευή, βιβλία και άμφια των πατέρων των, ως κειμήλια, και επ' ουδενί λόγω δεν συγκατατίθενται εις την απαλλοτρίωσιν αυτών. Την τουρκικήν, μανθάνουσιν εν τοις σχολείοις, αι

δε γυναίκες των ομιλούσιν ευφραδέστερον την ελληνικήν. Και τούτο, ενό περιβάλλονται υπό τουρκικών πληθυσμών.

Πηγή 2

(Πανάρετος, Τοπαλίδης, Ιστορία της Ιεράς μονής του Τιμίου Προδρόμου και Βαπτιστού Ιωάννου Ζαβουλών ή Βαζελών, Τραπεζούντα 1909, σ. 107)

Εις τα έτη ταύτα των άθεων Αγαρηνών, μεγάλη όχλησις ενέσκηψεν εις την Αγίαν και Ιερών ημών Μονήν του Τιμίου Προδρόμου Ζαβουλών. Εβδομήκοντα πατέρες όσοι εξ ών απεστάλησαν εις κατήχησιν των αθλίων χριστιανών εξηφανίσθησαν και εκομίσαντο τους μαρτυρικούς στεφάνους. Δεήλια κατέλαβε τους γέροντας, δ' όσους ούπω επανήλθαν και αθυμία προσηνέυει εν τω Μοναστηρίου, όπερ από τριακόσιους ενενήκοντα ουσ είχε, μόνον εκατόν τριάκοντα αριθμεί αδερφούς, εάν επανέλθωσι και οι εις τα ζένα ταλειπωρούμενοι υπέρ τεσσαράκοντα. Είπου ελεήσει ημάς ο πανοικτίρμων θεός και δώση άφεσιν τω λαώ αυτού. Αμήν.

Πηγή 3

(Χατζόπουλος Γ., «Από την εφιαλτική ζωή των κλωστήν του Πόντου», Ποντιακά Ιστορήματα, τ. 1, Αθήνα 1966, σ. 8 κ.ε.)

*Σιόνα μ' μη τυραννιέσαι, και μ' έης βαρύν κορδίον
Θ' αλλάεις το χρυσόν όνομα σ' και τούρκικον θα βάλεις
θα παίρτζ άντραν ολόχρυσον, χριστιανού παιδίεν εν
Σα φανερά Μαχμούτ αγάς και σα κρυφά Νικόλας
Σο μοναστήρ' μεσονύχτι θα πάτε στεφανούζ γε.*

Πηγή 4

(Tchigatcheff P., Lettres sur la Turquie, Paris 1859)

Τον καιρό της παραμονής μου στην Κερασούντα, μ' επισκέφτηκε ο Μουσουλμάνος Σουλειμάν. Εάν αυτός δεν επέμενε τόσο πολύ να μου μιλήσει, εγώ θα αρνιόμουν να τον δεχτώ, γιατί δεν είχα ούτε καιρό ούτε διάθεση να λογομαχώ μ' ένα Μουσουλμάνο πάνω σε θέματα του Κορανίου.

Όταν όμως ο φευγοίτημένος Μουσουλμάνος Σουλειμάν με πληροφόρησε ότι συγχρόνως είναι και Έλληνας ιερέας με το όνομα Παρθενίας η έκπληξη μου ήταν μεγάλη. Ακριβώς γι' αυτό είχε αποφασίσει να μ' ενοχλήσει. Αυτός με παρακάλεσε ως χριστιανός να τον βοηθήσω να βγει από μια τρομερά δύσκολη κατάσταση στην οποία βρίσκεται: «Τη βοήθεια τη χρειάζομαι εγώ, μου είπε ο γέρος, και ένα χοντρό δάκρυ κύλησε στα άσπρα μακριά και μεταξωτά γένια του. Εμένα δε μου έμεινε πολός καιρός να ζήσω και μπορώ να συνεχίσω κρυφά να υπηρετώ τον δικό μου θεό, έτσι όπως τον υπηρετώ σχεδόν 70 χρόνια. Εγώ όμως, έχω μια κόρη την οποία μπροστά στον κόσμο τη φωνάζω Φατημέ, όμως όταν είμαστε οι δυο μας, τη σφίγγω στο στήθος μου, τη χαϊδεύω και τρυφερά προφέρω το όνομα της Σοφία. Εγώ πρέπει να γλυτώσω το αγνό αυτό πλάσμα. Ήρθε ο καιρός να παντρευτεί και δεν μπορώ πολύ καιρό ακόμη να αρνούμαι να τη δώσω στους Μουσουλμάνους που άκουσαν πολλά για την ομορφιά της. Μεταξύ τους υπάρχουν και παντοδύναμοι Μουσουλμάνοι. Εγώ νιώθω ότι δεν θα επιζήσω εκείνη τη μέρα, όταν ο Τούρκος που θα την παντρευτεί θα κλείσει τον άγγελο μου στο χαρέμι. Σας παρακαλώ να βοηθήσετε την καημένη μου

Σοφία κι έναν συγγενή συνοδό της, κι αυτός χριστιανός, να περάσουν στην Κριμαία, στην Τιφλίδα ή σε κάποια άλλη χριστιανική χώρα. Θα του δώσω λεφτά, για να εξασφαλίσει την ύπαρξη της κόρης μου και θα αφιερώσω την υπόλοιπη ζωή μου στις προσευχές παρακαλώντας το Θεό να ανταμείψει την καλοσύνη σας».

Τα λόγια του γέρου με συγκίνησαν βαθειά κι εγώ βιάστηκα να κάνω ό, τι μπορώ κι ό, τι μου επέτρεπε η θέση μου για την κόρη του ιερέα Παρθενίου.

Πηγή 5

(Το πρωτότυπο έγγραφο βρίσκεται σήμερα στο αρχείο της Επιτροπής Ποντιακών Μελετών)

Διά του παρόντος ημών εσφραγίστου επιτροπικού γράμματος δηλοποιούμεν ημείς οι εκ των επαρχιών των δυο μητροπόλεων αγίου Τραπεζούντας και Χαλδίας, κάτοικοι των χωριών Κρώμνης, Σάντας, Κοβάσης, Πάρτης, Γιαγλήτερες, Σταύρης, Μούζενας, Στύλου, Χάβαρας, Ταντουρλού, Σήσε, Πόντλας, Θέρσας, Αγούρσας, Λαραχανής, Καπίκιογλου, Γαλίανας, Χατσάβερας, Κάβαρας και λοιπών, ότι κοινή γνώμη και εν μια σύμπνοια και ομονοία αποκατεστήσαμεν από μέρους πάντων ημών πληρεξουσίων επιτρόπους τον Κύριον Τοσουνογλου Μουσταφάν Τιζιζήν μετά της συνοδείας αυτού Μουσταφάν Τουρσουνογλου και Σουλεϊμάνογλου Ισμαίλην, εις το να απολογηθώσι και δώσωσι τους αποχρώτας λόγους εις ο,τιδήποτε ερωτήσεις θέλουσι γίνει δια την οποίαν υπόθεσιν εστάλησαν εις Κωνσταντινούπολη.

Εις τους κυρίους τούτους έχομεν προσδεδομένας την στερεάν ημών απόφασιν και την κοινήν γνώμην εις το να ενεργήσωσι υπό οίον τρόπον δύναται την ανακάλυψιν της άχρι τούδε κεκρυμμένης θρησκείας μας. Όθεν παρακαλούμεν τους εξοχωτάτους πρέσβεις των Αυτοκρατορικών δυνάμεων Αγγλίας, Γαλλίας, Αυστρίας, Ρωσίας και Ελλάδος, όπως αναγνωρίσωσιν αυτούς δυνάμει του παρόντος εσφραγίστου επιτροπικού ημών γράμματος γνήσιους ημών επιτρόπους, και οδηγήσωσιν αυτού: τα δέοντα υπέρ της ανακαλύψεως της θρησκείας κα: ελευθερίας ημών. Δια τούτο λοιπόν έγινε το παρόν ανά χείρας αυτών αποδεικτικών και τη σφραγίδι ενός εκάστου εσφραγισμένων επιτροπικών γράμμα και εδόθη αυτοίς φέρειν εις ένδειξιν εν παντί τόπω και δικαστήριω χρείας τυχούσης.

1857 Ιουλίου 15 εν Τραπεζούντι.

Πηγή 6

(Εφημ. Δικαίωμα, αρ. φύλλ. 13, Ιούνιος 1992)

Δεκαετία του 50. Ο μακαρίτης ο πατέρας μου, νεωκόρος τότε στην εκκλησία των δώδεκα Αποστόλων στο Φερίκιοι της Πόλης. Κι εγώ παιδί... όμως θυμάμαι που 'ρχονταν αργά τη νύχτα κα: χτυπούσαν την πόρτα χαλαρόμισσες με φερετζέδες και μικρά παιδιά στην αγκαλιά. Ερχόντουσαν από την Ανατολή και ζητούσαν να βαπτίσουν τα παιδιά τους. Κρυφά τους βάζαμε στην εκκλησία, κλειδώναμε την πόρτα κι άρχιζε το μυστήριο της βάφτισης. Σιωπηλά. Χαμηλόφωνα. Κι αυτό γινόταν σχεδόν κάθε βράδυ. Για πολλά χρόνια.